

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**ELİTLER, FİKİR GELENEKLERİ VE DIŞ POLİTİKA:
ÇİN VE TÜRKİYE ÖRNEKLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI**

CEM YILMAZ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

EYLÜL 2018

**ELİTLER, FİKİR GELENEKLERİ VE DIŞ POLİTİKA: ÇİN VE
TÜRKİYE ÖRNEKLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI**

Cem YILMAZ

DOKTORA TEZİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

EYLÜL 2018

Cem YILMAZ tarafından hazırlanan “Elitler, Fikir Gelenekleri ve Dış Politika: Çin ve Türkiye Örneklerinin Karşılaştırması” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ana bilim dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Abdürreşit Celil KARLUK
Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin kapsam ve kalite olarak doktora tezi olduğunu onaylıyorum. ....

Üye: Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ MUĞİSUDDİN
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ufuk Üniversitesi

Bu tezin kapsam ve kalite olarak doktora tezi olduğunu onaylıyorum. (Vefat etmiştir.)

Danışman : Prof. Dr. Mehmet Akif OKUR
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yıldız Teknik Üniversitesi

Bu tezin kapsam ve kalite olarak doktora tezi olduğunu onaylıyorum. ....

Üye: Doç. Dr. Fatma TAŞDEMİR
Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin kapsam ve kalite olarak doktora tezi olduğunu onaylıyorum. ....

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Gökberk YÜCEL
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Bozok Üniversitesi

Bu tezin kapsam ve kalite olarak doktora tezi olduğunu onaylıyorum. ....

Tez Savunma Tarihi: 19.09.2018

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....
Prof. Dr. Figen ZAİF
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Can YILMAZ

19.09.2018

ELİTLER, FİKİR GELENEKLERİ VE DIŞ POLİTİKA: ÇİN VE TÜRKİYE
ÖRNEKLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI

(Doktora Tezi)

Cem YILMAZ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Eylül 2018

ÖZET

Bu tez, Çin ve Türkiye özelinde, fikir gelenekleri ile dış politika arasında bir köprü kurmayı hedeflemektedir. İki aktörün de dış politika uygulamasında uluslararası yapının özelliklerinin etkileri mevcutken, özünden doğan, küresele karşı yerel olanı savunan bir duruşun yansımaları da gözlenmektedir. İki aktör de belirli bir tarihsel dilimde emperyal müdahale ve işgale maruz kalmış, bu süreçte klasik fikir gelenekleri ile bir kırılma tecrübe etmiştir. Batılılaşma olarak ele alınan kırılma süreci, günümüzde tekrar tersine dönmektedir. Fikir gelenekleriyle olan ilişkinin tarihsel dilimler itibariyle farklılaşmasının dış politika sahasına yansımaları bulunmaktadır. Günümüzde gelenek artan bir dozda sahaya sürülmektedir. Bununla birlikte, bu işlemin duru ve pürüzsüz bir halinden söz etmek mümkün gözükmemektedir. Güç, çıkar ve reel-politik gibi kavramlar da geçerliliğini sürdürmektedir. İki aktörün dış politika uygulamasında gelenek ile reel-politik arasında süreklilik arz eden bir devinim gözlenmektedir. Bu kapsamda, geleneğin güncel ihtiyaç ve beklentiler doğrultusunda sahaya sürüldüğü iddia edilmektedir. Devininin yoğunluğu iki aktör arasında farklılaşmaktadır. Farklılaşmanın altında yatan nedenler ise klasik geleneğin niteliğinden kaynaklanan farklar ve kapasitenin geleneğin icrasına imkan verme düzeyindeki fark olarak ortaya konmuştur.

Bilim Kodu : 114115

Anahtar Kelimeler : Fikir gelenekleri, gelenek inşası, dış politika elitleri, epistemik topluluklar, Konfüçyüsçülük

Sayfa Adedi : 267

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mehmet Akif OKUR

ELITES, TRADITION OF THOUGHTS AND FOREIGN POLICY: A COMPARISON
OF CHINA AND TURKEY

(Ph. D. Thesis)

Cem YILMAZ

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
September 2018

ABSTRACT

This thesis aims to build a bridge between traditions of thought and foreign policy with special focus on China and Turkey. While one can observe the effects of the international order in foreign policy orientations of the two actors, one may observe a reflection that defends her origins and defends the local against the global. Both actors experienced imperial involvement and invasion in a particular period of history and in connection with this, a breakaway with classical traditions of thought. Currently, we are witnessing a reversal from this breakaway. The way actors handle the issue of tradition of thoughts in different periods of history have reflections on foreign policy. In modern times, tradition is being used in an increasing dose. However, this process is neither pure nor smooth. Approaches based on power, interest and Realpolitik still have validity. We observe a constant flux between tradition of thoughts and foreign policy orientations of the two. It is my claim that this flux includes putting the tradition in practice in line with up-to-date needs and expectations. Besides, the intensity of the flux differentiates among the two. The characteristics of the traditions of thought differ and different levels of capacity allow different levels of tradition practicing.

Science Code : 114115
Key Words : Tradition of thoughts, construction of tradition, foreign policy
elites, epistemic communities, Confucianism
Page Number : 267
Supervisor : Prof. Dr. Mehmet Akif OKUR

TEŐEKKÖR

Tezin ana hatlarının belirlenmesinden son noktasına kadar ilmi derinliğini esirgemeyen Prof. Dr. Mehmet Akif Okur'a teŐekkÖrÖ borç bilirim. Doktora çalışmasına baŐlamam için beni yüreklendiren, süreç boyunca ihmallerime göz yuman ve sabrını son noktaya kadar esirgemeyen sevgili eŐim Aysun teŐekkÖrlerin en büyüğünü hak ediyor. Kızım Ela İpek ve oğlum Can Arın ise ilham kaynaklarım oldular.

Cem YILMAZ

Eylöl 2018

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
1. GİRİŞ	1

2. BÖLÜM

FİKİR GELENEKLERİ VE DIŞ POLİTİKA

2.1. Uluslararası İlişkiler Epistemolojisi	9
2.2. İnşacı Kuram	14
2.3. Geleneğin İnşası.....	27
2.4. Fikir Gelenekleri ve Dış Politika	34
2.5. Geleneğin İnşasında Araç Olarak Tarihin Ele Alınışı.....	48
2.5.1. İnşacı kuram ve tarih.....	48
2.5.2. Tarih felsefesi.....	50
2.5.3. Tarih ve siyaset	56
2.6. Sonuç.....	60

3. BÖLÜM

FİKİR GELENEKLERİ VE ÇİN DIŞ POLİTİKASI

3.1. Giriş.....	63
3.2. Çin’de Fikir Gelenekleri.....	70
3.2.1. Fikir geleneklerinin kökeni	75
3.2.2. Klasik geleneğin özü: Konfüçyüsçülük	80
3.2.3. Konfüçyüsçülük ve geleneğin yeniden inşası	88
3.2.3.1. Utaç yüzyılı ve Konfüçyüsçülük.....	90
3.2.3.2. 20’nci yüzyılda modernleşme ve Batılılaşma	93
3.3. Klasik Geleneğin Yeniden İnşası ve Çin Dış Politikası	100
3.3.1. Jiang Zemin ve Hu Jintao dönemlerinde fikir gelenekleri-dış politika ilişkisi.....	102
3.3.2. Xi Jinping döneminde fikir gelenekleri-dış politika ilişkisi.....	112
3.3.3. Fikir gelenekleri bağlamında söylem-politika paradoksu.....	118

3.4. Sonuç.....	130
-----------------	-----

4. BÖLÜM

FİKİR GELENEKLERİ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

4.1. Giriş.....	135
4.2. Türkiye’de Fikir Gelenekleri.....	141
4.2.1. Klasik dönem fikir gelenekleri.....	141
4.2.2. Batılılaşma ile birlikte fikir gelenekleri	149
4.2.2.1. Osmanlı İmparatorluğu dönemi	149
4.2.2.2. Cumhuriyet dönemi.....	1165
4.2.2.2.1. Cumhuriyet dönemi fikriyatının yapı taşları	1165
4.2.2.2.2. Devamlılık-kopuş tartışması bağlamında yaklaşımlar	171
4.3. Fikir Gelenekleri ve Türk Dış Politikası	180
4.4. Dış Politikada Klasik Dönemin Yeniden İnşası	189
4.4.1. Bir fikir geleneği olarak muhafazakarlık	189
4.4.2. Klasik geleneğin dış politika kuramı.....	193
4.4.3. Klasik geleneğin dış politika uygulaması	203
4.5. Sonuç.....	220
5. SONUÇ.....	225
KAYNAKLAR	231
ÖZGEÇMİŞ	267

1. GİRİŞ

20'nci yüzyılın başında bağımsız bir disiplin olarak kendini kabul ettiren Uluslararası İlişkiler, bir yüzyıllık tarihi boyunca disiplinin inceleme alanına giren konularda kuram üretmiş, ancak ürettiği kuramlar geçerlilik, tutarlılık açılarından eleştiri konusu olmuştur. Üretilen kuramlara getirilen eleştiriler, yeni kuramların doğuşuna yardımcı olmuş ve eleştirel döngü disiplinin gelişimini olanaklı kılmıştır. 1. Dünya Savaşı'nı sonlandırmaya yönelik siyasal bir girişimin disiplinin ilk kuramına zemin oluşturması ile başlayan üretim döngüsü, yaşanan dönemin dış politika olaylarına düşünsel çözüm üretmeye yönelik çabalardan ibaret olmuştur. Woodrow Wilson'un idealist olarak nitelenebilecek 14 ilkesi, disiplinde idealizm ve liberalizmin temelini oluşturmuş, bu ilkelerin Savaşı kazanan devletlerce zoraki ve taktiksel olarak kabul edilmiş olması, içeriğin uluslararası ilişkilerin kalıcı ilkeleri olarak yerleşmesi yönünde engel oluşturmuştur. 1. Dünya Savaşı'nın sonucunun Almanya'ya yönelik kapsamlı bir cezalandırmayı içeriyor oluşu, siyasi tarihin en yıkıcı tepkisini doğurmuş ve 2. Dünya Savaşı'nın temelleri atılmıştır. (1929-1939) Dünya Ekonomik Buhranı ve aynı yüzyıl içerisinde 2. bir dünya savaşının etkileri dikkate alındığında, güç, çıkar ve çatışmayı odağa alan realist kuramın ortaya çıkışı şaşkırtıcı olmamıştır. Nükleer bir savaşın yaşanma ihtimalinin kuvvetle hissedildiği Soğuk Savaş dönemi ise realizmin güçlenmesine imkan sağlamıştır. Bu dönemde, dünya politikası iki kutuplu dünya, anarşi, hegemonya, güç dengesi gibi kavramlar üzerinden çalışılmıştır. Dönemin sonlanması ile ise bu kavram ve yaklaşımlarla birlikte realizmin tutarlılığı tartışmaya açık hale gelmiştir. Tartışmanın bir bölümü yöntembilime ilişkin olarak gerçekleşmiş olup, kuramın önermelerinin tüm zaman ve mekanda geçerli olduğu iddiası kabul görmemeye başlamıştır. Epistemik üstünlüğü elinde bulunduran ve disiplinde ağırlığı hissedilen Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) dünya politikasına bakışını yansıtan kuramın, her aktör için ve her şartta geçerli olamayacağı yoğunlukla dillendirilir hale gelmiştir. Uluslararası ilişkilerin genel geçerliliği olan ve açıklayıcı bilgisine ulaşma iddiasına karşıt bir duruşu yansıtan post-pozitivist bakış açısına göre, açıklayıcı bilgi mümkün olmayıp, duruma ve olaya özgü yorumlayıcı bilgiye ulaşmak olasıdır. Bunun yanında, uluslararası yapının –anarşik olduğu iddia edilen– koşulları ve verili çıkarlar üzerinden yapılan genellemelerin tutarlı bir epistemoloji üretmeyeceği de iddia edilmiştir. Yapının her daim anarşik olduğu iddia edilemeyeceği gibi, anarşik bir yapıya tüm aktörlerin vereceği tepkinin de aynı olması beklenemez. Pozitivizmde kuram, bireyin

anlam yüklü dünyasını dışlayarak yapıya odaklanırken, post-pozitivizm de yapıya özgü etkileri yadsımadan aktörlere ve aktörleri temsil eden bireylere odaklanmaktadır. Bu yaklaşımda, bireyin bir diğerinden farklı olmasının doğallığı ve bunun da davranışa olan farklı yansımaları dikkate alınmaktadır. Uluslararası politikada karşı karşıya kalınan olay ve durumlar bireylerce anlamlandırılmakta ve bu anlamlandırma sonucunda bir davranış inşa edilmektedir. Bir çıktı olan davranışın anlamlandırılması için ise bireyin öznelliğinin irdelenmesine ihtiyaç duyulur. Öznelğin irdelenmesinde kullanılacak araçlar olarak ise bireyin ait olduğu toplumun kültürü, tarihi, davranışsal ortak özellikleri karşımıza çıkmaktadır. Toplumun ve devletin düşünsel (felsefi) altyapısının da aktörün dış politika yönelimine genel özellikler yükleme yetisine sahip olduğu değerlendirilmektedir. Maddi kapasitenin yanında düşünsel temeli kuvvetli olan aktörlerin hareket alanının daha geniş olduğu düşünülebilir. Bu anlayış kapsamında, kapasitenin rasyonellik ve kendine özgülük ilkeleri çerçevesinde kullanıma sokulması beklenebilir.

Disiplinde, 1990'lardan itibaren uluslararası ilişkilerin bireysel, sosyal ve düşünsel yönüne eğilen yaklaşım inşacılık (*inşacı kuram, constructivism*) etrafında örgütlenmiştir. Kurama göre, ilişkilerde sosyal ve düşünsel (*ideational*) unsurlar önem taşımakta ve aktörler bu unsurlar bağlamında dış politika kararlarını öznel biçimde inşa etmektedir. Öznelliğe yapılan vurgu, pozitivizmin genelleştirme çabasına ve yerel olana karşı kayıtsızlığına yönelik bir duruştur. Oysaki uluslararası ilişkilere ait olan her unsur bireylerin öznel bir inşasıdır ve bu inşa süreci irdelenmeksizin yapılacak analizler eksik ve tutarsız sonuçları beraberinde getirir. Bu kuram kapsamında, dış politikaya ilişkin fikirlerin karar biçimine dönüşme süreçleri incelenmekle birlikte, tezimiz açısından esas olan, bir aktörü diğerinden ayıran düşünsel özelliklerin dış politika yaklaşımına olan etkisidir. Diğer bir deyişle, düşünsel temelin aktörün dış politika algısına, yorumuna ve davranışına olan etkisi odağımızı oluşturmaktadır. Gelenek, ortak değerler, inanışlar ve davranışlar olarak ele alınabilir. Özlü olarak, birlikteliği sağlayan kılcal damarlar olarak da tanımlanabilir. Fikirler ise ortak değer, inanış ve davranışların inşasında temel bir araç olabileceği gibi başlı başına bir gelenek ögesi olarak da düşünülebilir. Örneğin, küresel fikir hayatına etkilerine ek olarak, Jean-Paul Sartre'in, Rene Descartes'in Fransız fikir hayatına, Hegel, Karl Marx, Immanuel Kant'ın Alman fikir hayatına, İbn Sina ve Farabi'nin Türk fikir hayatına etkileri mevcuttur. Diğer taraftan, geleneğin inşası, sıraladığımız unsurların uygun dozda birleştirilmesinde günümüz ihtiyaç ve beklentilerinin de denkleme dahil edilmesini

içermektedir ki çalışmamızı, sadece günümüz ihtiyaçları üzerinden veya sadece fikirler üzerinden dış politika analizi yapan çalışmalardan farklı kılmaktadır.

Çin Halk Cumhuriyeti (*Çin, People's Republic of China*) ve Türkiye, gelenek düzleminden bakıldığında geniş derinliğe sahip iki aktör olarak görülebilir. İki aktörün de tarihsel birikimi, ritüelleri ve davranış kalıpları diğer aktörlerinkinden somut farklar içermektedir. Türklerin Orta Asya kökeni dolayısıyla, tarihsel ve coğrafi düzlemde de kesişen iki aktörün fikir gelenekleri ile olan ilişkilerinde de ortak bir payda bulunmaktadır. Her iki devlet de 19'uncu ve 20'nci yüzyıllarda emperyal müdahale ve işgale maruz kalmıştır. Çin, 19'uncu yüzyılda Birleşik Krallık ile yaşadığı itilafın bedelini iki ayrı savaşla ödemiş ve bu ülke başta olmak üzere dönemin emperyal aktörlerinin işgaline uğramıştır. Japonya'nın bu yüzyılın sonundan itibaren gerçekleştirdiği işgaller de bugünden bakıldığında Çin'in hatırlamak istemeyeceği bir dönemin yaşanmasına neden olmuştur. İşgallerin yarattığı güçsüzlüğe son vermeye koyulanlar ise düşünsel düzleme de el atmış, ulusun zayıf ve bilinçsiz kalmasına yol açtığı kanısına varılan fikir geleneklerinin devlet katında terk edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Yeniden inşa edilen ve bünyesinde dışsallık barındıran Batılı nitelikte bir fikir geleneği, klasik ve yerleşik olan fikir geleneğinin yerine konulmuştur. 20'nci yüzyılın son çeyreğinden itibaren –iktisadi alan başta olmak üzere– hatırı sayılır bir güçlenme ivmesi yakalayan Çin, klasik geleneğiyle barışmak konusunda ise bir çekince göstermemiştir. Hatta, farklılığını vurgulama ve bu farklılığa saygı gösterilmesini talep etme adına klasik dönem fikir geleneklerine başvurmaya başlamıştır. Türkiye ise siyasi tarihin en güçlü devletlerinden birini kurmuş, ancak bu devlet 17'nci yüzyıldan itibaren dönemin güçlerine kıyasla zayıflamaya başlamıştır. Zayıflama, beka kaygısına dönüşmüş ve devleti kurtarmaya yönelenler, sorumluluğu –Çin'de olduğu hali ile– klasik ve yerleşik olan geleneğe yüklemiştir. Buna göre, devlet Batı'da bilim ve sanayi alanında yaşanan atılıma seyirci kalmış ve bu nedenle yıkılma noktasına gelmiştir. Bu noktada, Batı'nın fikir gelenekleri ile bilimine aykırı olduğu değerlendirilen klasik geleneğin devlet katında terki savunulmuştur. Milli devletin kuruluşuyla birlikte, bünyesinde dışsallık barındıran bir geleneğin inşası sürecine tanıklık edilmiştir.

Her iki aktörün de klasik gelenekle belirli bir tarihsel kesitte ayrıştığı ve son dönemde yeniden bu geleneğe geri dönmeye yönelik adımlar attığı görülmektedir. Bu adımların dış politika sahasına yansımaları bulunmakla birlikte, yansımanın niteliği

bakımından pürüzsüz bir çizgiden bahsetmek olası görünmemektedir. Her iki aktör için de klasik olarak nitelenen geleneğin günümüz dış politikasına aktarımı karmaşık bir inşa sürecini bünyesinde barındırmaktadır. Öncelikle, klasik olan geleneğin bütüncül şekilde yeniden inşası mümkün olmamakta ve modern zamana aktarımda bir seçicilik göze çarpmaktadır. Bir başka deyişle, tarihsel ve geleneksel olanın uyarlanması –geleneğin kendisinin yanında– günümüzdeki ihtiyaçlar ve beklentiler de rol oynamaktadır. Bu bakımdan geleneğin günümüze uyarlanmasında üç seçenekten söz etmek mümkündür. İlkinde herhangi bir dış politika olayında veya durumunda fikir geleneği temel alınarak hareket edilir. İkinci seçenekte ise gelenek dikkate alınır ve olayın şartlarına uyarlanır. Uyarlama aşaması güncel ihtiyaçların denkleme dahil edilmesini içermektedir. Bu noktada, fikir geleneğinin güncel ihtiyaçlara cevap vermeyen kısmı ihmal edilmekte ve bir yana bırakılmaktadır. Geleneğin aktörlerce sadece pragmatik ihtiyaçları karşılama adına dahil edilmesi de bu kapsamda değerlendirilmelidir. Diğer bir deyişle, aktörlerce geleneğin özünün önemsenmediği, ancak gelenekten etki alanı yaratma, karşı tarafa sorumluluk yükleme gibi hedeflere yönelik olarak faydalandığı bir ara seçenek de bulunmaktadır. Üçüncü durumda ise dış politika olayında gelenek dikkate alınmamakta ve işbirliği fırsatları ile reel-politikanın koşulları bağlamında hareket edilmektedir. Bu çalışmada, karşılaştırmaya konu iki aktör de ikinci seçenek içerisinde ele alınmıştır.

Gelenek dendiğinde, belirli bir insan topluluğunun süreklilik halini almış benimseme, tutum ve davranışları akla gelmektedir. Fikir gelenekleri ise düşünsel ve felsefi yaklaşımların belirli bir zaman diliminde sürekli nitelikte kabul görmesini ifade etmektedir. Fikir gelenekleri ile dış politika arasındaki ilişkiyi ise aktör adına elitler inşa etmektedir. “Elit” ile kastedilen dış politika kararlarına birincil düzeyde (ilk elden) etki eden kişilerdir. Toplumsal katmanı işaret eden anlamından farklı olarak burada politikanın temelini belirleyen ve ana yönelimine karar veren en yetkili kişilere işaret edilmektedir. Elitler, şart olmamakla birlikte genellikle hükümet edenlerden oluşmaktadır. Devlet Başkanı, Başbakan, Dışişleri Bakanı, Savunma, Ekonomi, Ticaret Bakanı makamlarını işgal edenlerden biri, ikisi ya da tamamı elit olabileceği gibi bu makamların yardımcıları ile makamlara danışmanlık yapan kişiler ve özellikle Dışişleri ve Savunma Bakanlıklarının üst düzey bürokratları da aynı sığata haiz olabilmektedir. Bunun yanında, ikili siyasi ve ekonomik ilişkilerin yoğun olduğu ülkelerin Büyükelçileri bu sığata haiz olabilmektedir. Demokratik dizgenin yerleşmiş olduğu ülkelerde, muhalefet görevini yürüten siyasi partiler ve diğer topluluklar da dış politika kararlarına etkide bulunabilmektedir. Elitlerin

belirlenmesi, karar alma sürecinin tam ve tutarlı bir analizi için ön şart olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan geleneğin inşasında elitlerle etkileşim içinde olan ve disiplindeki epistemoloji tartışmalarında da kendine yer bulan epistemik topluluklar (*epistemic communities*) da önem arz etmektedir. “Düşünce kuruluşları” bu kapsamda değerlendirilebileceği gibi bir üniversitenin belirli bir kürsüsü de elitlerle etkileşim içerisinde *episteme* üretebilmektedir. Epistemik topluluklar, fikirlerin fikir geleneğine dönüşmesi aşamasında, bir diğer ifade ile dış politika kararlarına temel oluşturan fikir geleneklerinin inşasında somut bir işleve sahiptir.

Fikir gelenekleri ile dış politika ilişkisini irdeleyen akademik çalışmalara küresel düzeyde bakıldığında başlangıç aşamasında olduğu görülmektedir. Bu durumun disiplindeki hakim yaklaşımlara başkaldırmayla birlikte başladığı söylenebilir. Gelenek dendiğinde yerelliğe ve öznelliğe yapılan vurgu, özgün epistemik bir hareketin doğuşuna işaret etmektedir. Çin düzleminde bakıldığında bir hareketlenme göze çarparken, Türkiye ayağında bu konuda bir boşluk olduğu hissedilmektedir. Söz konusu durumun, disiplinin Türkiye’de geç gelişmeye başlamasıyla ilgisi olmakla birlikte, küresel kuramlara eleştirel bir bakışın ortaya konamamasıyla somutlaştığı değerlendirilmektedir. 20’nci yüzyılın sonları bu bakımdan bir hareketlenmeye işaret etmektedir. İki kutuplu dünya düzeni olarak nitelenen dönemin son buluşuyla birlikte Türkiye’nin doğusunda ortaya çıkan fırsatların değerlendirilememesinde, özgün bir gelenek yaklaşımının eksikliği hissedilmiş ve bu konuda sınırlı düzeyde bir bilinç yerleşmeye başlamıştır. Bununla birlikte, fikir gelenekleri ile dış politika bağıntısına eğilen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu konuda, siyasal ideolojilerle Türk dış politikası kararları arasındaki bağıntıyı inceleyen çalışma bir istisnayı teşkil etmekle beraber, çalışmanın başlangıç noktasını oluşturan ideolojilerin altında yatan düşünsel temel, çalışma alanının dışında bırakılmıştır. Bir başka deyişle, fikirler hazır kalıplar olarak ele alınmış, fikirlerin inşasına ve geleneğe dönüşümüne götüren süreç incelenmemiştir.¹

Tezimize konu iki aktörün fikir geleneklerinin ve dış politikalarının tek bir resimde birleştirilmesinin mümkün olmadığını altı çizilmelidir. Tezimizde, iki alan arasındaki bağıntıyı resmetmeye yarayan unsurlar üzerinde durulmuştur. Gelenek ve medeniyet tasavvuru bakımından istisnai iki aktörün tüm fikir geleneklerinin ve dış politika

¹ Özkeçeci-Taner B. (2004). *The role of ideas in coalition foreign policy-making: Turkey as an example, 1991-2002*, Syracuse Üniversitesi, Doktora tezi, 1-4.

konularının aynı potada eritilmesi tezin amacının ötesinde olmakla birlikte, söz konusu bağıntının iki aktörün dış politika yönelimi ve yaklaşımı hakkındaki düzeneği ortaya çıkarması hedeflenmektedir. Bu düzeneğin ikili ilişkilerin tarihi ve seyrine odaklanma niyeti ise bulunmamaktadır.

Fikir gelenekleri-dış politika bağıntısının hangi kuramsal temel üzerinden çalışılacağını ortaya koyan ikinci bölümde, inşacılığın araçları tanıtılmış ve disiplindeki yeri ile tezimiz açısından önemi üzerinde durulmuştur. Bu araçlardan faydalanılarak geleneğin inşası sürecine geçilmiş ve fikir gelenekleri-dış politika bağıntısına yönelik temel çalışmalar üzerinde durulmuştur. Fikir geleneklerinin inşasında temel bir araç olan tarih, felsefi boyutu ile irdelenmiştir. Tarihi bilginin üretimi ile gelenek inşası arasında kurulan bağ ile elitlerin tarihi, genel düzeyde bir araç olarak nasıl kullandıkları ortaya konulmuştur.

Fikir gelenekleri-Çin dış politikasını irdeleyen üçüncü bölüme, 20'nci yüzyılın son çeyreğinde Çin'in geçirdiği iktisadi dönüşüm özetlenerek başlanmıştır. Zihin açıcı bu girizgâhın nedeni, iktisadi dönüşümün siyasal alanda bir dönüşümü beraberinde getirmemiş olmasının düşünsel alanda yerelliğe ve kendine özgülüğe yeniden bağlılık duyulmasına işaret ettiğine vurgu yapmaktır. Ülkenin derin düşünsel tarihi özetlenerek klasik fikir geleneği göz önüne serilmiş ve klasik geleneğin terkine yol açan süreç incelenmiştir. Dışsal nitelikte bir düşünsel ortamın inşa edildiği süreçte İmparatorluk dizgesine son veren ve Cumhuriyet ile tanışan Çin, 1945-1949 arası yaşanan iç savaş sonucunda ise komünizm ile yönetilmeye başlanmış ve bu dönemde, klasik fikir geleneklerinin bir bölümünün dillendirilmesi yasaklanmıştır. Yaklaşık 30 yıllık bir dönemin ardından yaşanan dönüşümün ise düşünsel alana da etkileri olmuştur. Maddi kapasite bakımından yapılan atılımla birlikte klasik gelenekle bir barışmanın yaşanmaya başladığı gözlenmiştir. Bu yönelimin ikili bir hedefi olduğu savunulacaktır. İlk olarak, klasik geleneğin yumuşak söylemlerinin, artan maddi kapasitenin Çin'in tehdit olarak algılanmasının önüne geçmek için araç olarak kullanıldığının altı çizilecektir. Bu yönelim, özünde bir yatıştırma eylemi olarak ele alınabilir. İkinci olarak ise Çin, iktisadi düzlemde "Batı" ile özdeşleşen dizgeye geçiş yapmış olsa da gelenek anlamında öze dönüş niyetinde olduğunu vurgulamak istemiştir. Kendine özgü olmanın başlı başına toplumsal düzeyde bir özellik olmasına ek olarak maddi kapasitenin aktöre verdiği kendine güven hissi öze dönüşü teşvik etmiştir. Bu kapsamda, klasik geleneğin temel ilkelerinin dış politika

söylemine dönüştüğü, söylemlerin uygulandığı veya uygulamada ulaşılması arzu edilen hedefler olduğu, bir başka deyişle, içinde sınırları olan bir uygulama alanı olduğu belirtilecektir. Çin örneği, maddi ve düşünsel öğelerin iç içe geçmiş haliyle incelenecektir.

Dördüncü bölümde ise inceleme konusu ikinci aktörün klasik fikir geleneklerinin inşasında çok yönlü bileşenlerin olduğunun altı çizilecektir. 10'uncu yüzyıl öncesi dönemde Yunan ve Roma fikir dizgesiyle olan etkileşimin, İslamiyetin toplu olarak kabul edilmeye başlamasıyla Arap ve İran gelenekleriyle etkileşime dönüştüğü, bu noktada, Türk fikir geleneğinin, Türk-İslam fikir geleneği olarak tanımlanabilecek bir boyuta geçtiği belirtilecektir. Bu düşünsel temel ile bir cihan İmparatorluğu inşa eden Türkler, İmparatorluğun gücünün tehdit altına girmeye başlamasıyla ise gücün yeniden tesisine yönelik çözüm yolları aramaya başlamıştır. Bu arayışın dinamikleri ile klasik geleneğin terki ve dışsal nitelikte bir fikir geleneğinin inşasının kökeni ortaya konularak, Çin örneğindeki benzer yönelim ele alınacaktır. 19'uncu yüzyıl sonu ve 20'nci yüzyıl başı itibariyle, dışsal ya da Batılı olarak nitelenebilecek bir fikir geleneğinin egemen ve başat hale gelmesine rağmen, klasik geleneğin savunucularının da düşünsel yönelimlerinden vazgeçemedikleri ve birikimlerini gelecek nesillere aktardıkları vurgulanmıştır. 20'nci yüzyılın ikinci yarısından itibaren yönelimlerini ilmi ve siyasi düzlemde somut olarak söylemleştirme imkanı yakalayan klasik gelenek savunucuları milenyumun başından itibaren ise uygulamaya hakim hale gelmiştir. Bu noktadan itibaren, klasik geleneğin yeniden inşası sürecinin incelenmesine geçilecektir. Süreklilik-kopuş tartışmaları etrafında klasik olana geri dönüşün dış politika sahasına olan etkilerinin irdelenmesi ise bu bölümün ana hedefi olacaktır. Klasik geleneğin dış politika sahasına yansımada, geleneğe olan bağlılığın güçlü olmasının etkisi hissedilir olmakla birlikte, geleneğin, içeride ve bölgesel düzeyde etki alanı yaratma işlevinden de yararlandığı vurgulanacaktır. İki aktörün, klasik gelenekle yeniden etkileşiminin dış politika alanına nasıl yansıdığına karşılaştırılması ise büyük ölçüde bu bölüme bırakılmıştır.

Nihai aşamada, günümüzde geleneğin –elitlerin tarih ve geleneğe başvurarak zihinlerini tazelemesi yoluyla– dış politika sahasında yeniden inşa edildiğinin gözlemlendiği iddia edilmektedir. Diğer taraftan, bu inşa sürecinin pürüzsüz olmadığı, geleneğin güncel ihtiyaç ve beklentiler ışığında revize edildiği, kapsamının daraltıldığı, öznellik, yerellik ve tarihin ele alınış tarzı gibi etkenlerin sonucu olarak farklı yorumlamalara tabi tutulduğu gözlenmektedir. Bir diğer iddiamız ise Türkiye'de geleneğin dış politika sahasına

sürülmesi konusunda, Çin ile karşılaştırıldığında daha kararlı olduğudur. Bu noktada klasik fikir geleneklerinin aynı zamanda bir siyasal akım tarafından temsil edilip edilmemesi rol oynamaktadır. Çin’de klasik fikir geleneğinin derin fikir tarihinden türemiş önemli bir araç olduğu iddia edilmekteyken, Türkiye’de tabanına hesap verme sorumluluğunda olan bir hareketin gelenek inşasına tanık olunmaktadır.

2. BÖLÜM

FİKİR GELENEKLERİ VE DIŞ POLİTİKA

2.1 Uluslararası İlişkiler Epistemolojisi

20'nci yüzyılın son on yılı, uluslararası ilişkilerde keskin bir kırılmaya tanıklık etmiştir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla Soğuk Savaş ve dönemi yorumlamak için kullanılan "iki kutuplu dünya düzeni" sona ermiştir. Politika alanında yaşanan bu dönüşüme ek olarak Uluslararası İlişkiler kuramında da hatırı sayılır bir kırılma yaşanmıştır. Disiplini, 1990'lara kadar pozitivist yöntembilime dayalı kuramlar yönlendirmişken, bu dönemden itibaren karşıt bir yaklaşımın yeşermeye başladığı gözlenmiştir.

Smith, pozitivistimin ilk sürümünün 19'uncu yüzyıl başlarında Auguste Comte tarafından geliştirildiğini hatırlatmaktadır. Comte gözlemi, araştırmanın temeli olarak benimseyen doğa bilimlerine ait yöntemlerin sosyal bilimler için de geçerli olmasını savunmuştur. Bilim dallarının hiyerarşik olarak sıralanmış olduğunu, matematiğin tabanda, kendi alanı olan sosyolojinin ise tepede yer aldığını ortaya koymuştur. Tüm bilim dallarının teolojik ve metafiziksel aşamaları sınavarak bilimsel aşamaya geçeceğini iddia etmiştir. Bu nedenle, kendisine göre, tüm bilim dalları yöntembilimsel açıdan birbirine yakınsayarak pozitivistimi temel alacaktır. Comte'un tezleri, günümüzde de sosyal dünyanın işleyişine ilişkin genel kurallar arayan bilim insanları için esaslı bir temel teşkil etmektedir.²

Uluslararası İlişkiler disiplinde pozitivistim ise John Vasquez'in "davranışsalci başkaldırı" olarak adlandırdığı gelişmeyle kendine yer bulmaya başlamıştır. 1960'lardan itibaren gözlenen ve gelenekselciliğe karşı gerçekleştirilen bu başkaldırı sonrası disiplinde pozitivistim ile bilim aynı anlamda kullanılabilir hale gelmiş, bu dönemden önceki kuramsal

---

² Smith, S. (1996). Positivism and beyond. In Smith, S., Booth, K., Zalewski, M.(Eds.), *International Theory: Positivism And Beyond*. New York: Cambridge University, 14.

yaklaşımlar bilimsel olmamakla suçlanmıştır. Yeni yaklaşımda davranış, araştırmanın odak noktasını oluşturmuştur.³

Pozitivizm, uluslararası ilişkiler dahil olmak üzere, sosyal olana yönelik her konuda gözlenebilir ve ölçülebilir bilginin peşindedir. Diğer bir deyişle, bilim insanı öncelikle, doğa bilimlerindeki sürece benzer şekilde deneysel yöntemlerle, veri toplamak yükümlülüğüne sahiptir.⁴ Akabinde ise toplanan veriler düzenlenir, sınıflandırılır ve mantıksal nedensellemeye (*logical reasoning*) tabi tutulur. Son aşamada ise araştırma konusu hakkında genel geçerliliği olan bir kuram ortaya konulur. Böylelikle, sosyal olana ilişkin nesnel ve evrensel geçerliliği olan, gelecekte meydana gelecek benzer nitelikte olayları açıklama yetisine sahip bilgi üretimi de mümkün olmaktadır.⁵

Pozitivistler, bilginin iki kaynağı olduğunu iddia etmektedirler: mantıksal nedenselleme ve deneysel (ampirik) uygulama. Herhangi bir yargı (kanı), deneysel yöntemlerle doğru veya yanlışlığı sınanabiliyorsa anlamlıdır. Duygu ve fikirler, bir kısım fiziksel ve psikolojik yansımaları gözlenebilir olsa da, doğrudan gözlenebilir ve veriye dönüştürülebilir olmadığından bilimsel çalışmanın meşru öğeleri olamazlar. Bilimsel yöntemin temeli deneydir ve bu yöntemle davranışa ilişkin genel geçerliliği olan yasalara ulaşılmaktadır.⁶ Söz konusu netice, pozitivistlerin olguları açıklama peşinde olduklarını hatırlatmaktadır. Robert Keohane, International Studies Association (ISA) Başkanı olarak 1988'de yaptığı konuşmada tüm araştırma paradigmasının ürettiği kuramların, sınanabilirlik açısından değerlendirilebilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Keohane, bu değerlendirmenin yapılmasının mümkün olmadığı Uluslararası İlişkiler paradigmaları için marjinal nitelemesinde bulunmuştur.⁷

---

³ Wight, C. (2013). Philosophy of social science and international relations. In Carlsnaes, W., Risse, T, Simmons, B.A. (Eds), *Handbook Of International Relations*. Londra: Sage, 34.

⁴ Langlois, A.J.(2007). Worldviews and international political theory. In Griffiths, M.(Ed.), *International relations theory for the twenty first century: an introduction*. New York: Routledge, 151.

⁵ Jackson, R. and Soronsen, G. (2003). *Introduction to international relations: theories and approaches*. New York: Oxford, 238; York, R. and Clark, B.(2006). Marxism, positivism and scientific sociology: social gravity and historicity. *The Sociological Quarterly*, 47(3), 427.

⁶ Schmidt, B.C.(2013). On the history and historiography of international relations. In Griffiths, M.(Ed.), *International relations theory for the twenty first century: an introduction*, New York: Routledge, 6.

⁷ Smith, a.g.e. 12.

Pozitivistler, bilimsel analizin, bilginin ideoloji tarafından lekelenmesini önleme açısından bir koruyucu olduğunu düşünmektedirler. Dünya hakkındaki gerçeklerin peşinde koşarken tüm değerler ve inanışlar bir kenara bırakılmalıdır. Bir biyokimyager, sindirim sisteminde bakterinin etkilerine yönelik bir çalışma yaparken, sahip olduğu sosyal, ahlaki ve siyasi değerlerinin, çalışmasına bir etkisinin olması düşünülemez.⁸ Burada bilim insanının, araştırma sürecindeki rolünün önemi ortaya çıkmaktadır. Pozitivist yaklaşımda, post-pozitivizmin aksine, özne (bilim insanı) ile nesne (araştırma konusu) arasında tam bir ayrışma bulunmaktadır. Bu ayrışma öznenin, nesneyi öznel açıdan etkileyemeyeceğini, bilim insanının değerlerinin ve benimsediği ideolojinin üretilen bilgiye yönelik fark yaratmayacağını göstermektedir.

Diğer taraftan pozitivism, bilgiyi ideoloji temelli olmaktan kurtarmak adına, belirli sosyal olguları da doğal ya da sabit olarak ele alma riskiyle karşı karşıyadır. Örneğin, deneysel verilerden yola çıkarak, uzun aralıklarla büyük savaşların meydana geldiğine dair bir bilgi üretildiğinde, savaşın başlamasına neden olan aktörlerin değer, inanç ve psikolojilerine yönelik girdiler göz ardı edilmiş olacaktır.⁹ Bu durumda, savaşın çıkış nedeni tüm boyutlarıyla ele alınmamış ve anlaşılmamış olacaktır.

Robert Cox, pozitivist bakış açısında olguların veriye indirgenmesinin iki türlü sakıncası olduğunu ortaya koymuştur. İlk olarak, aktörün eylemini gerçekleştirirken taşıdığı fikirler, duygular eylemle olan ilişkisini kaybetmekte, sadece etki/sonuç analizi yapılabilmektedir. “İkinci olarak ise olay, kendisine anlam veren karmaşık bağlamından, tüm bağlantılarından, ilişkilerinden ve çelişkilerinden soyutlanmış olur.”¹⁰ Kısaca, aktörün kararına sebep olan psikolojik, tarihsel, hukuki unsurlarla kararın kendisi arasındaki bağ kopmuştur. Bu sakıncalar, analizi yapılan olguya ilişkin sapmalı ve eksik bilgi üretilmiş olma ihtimaline işaret etmektedir.

⁸ Steans, J., Pettiford, L., Diez, T., El-Anis, I. (2010). *An introduction to international relations theory: perspectives and themes*. İngiltere: Pearson, 234.

⁹ Steans vd., a.g.e., 235.

¹⁰ Cox, R.W. and Schechter, M.G.(2002). The political economy of a plural world: critical reflections on power, morals and civilization içinde Okur, M.A. (2010), *Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk*, Ankara: Binyıl, 39.

1990'ların başından itibaren akademide oluşan post-pozitivist¹¹ hareket, felsefi, yöntemsel, ontolojik ve epistemolojik evrenselciliğin tutarlılığını sorgulamaya başlamıştır. Bu hareket, farklı kültür ve ülkelerin kendi normlar¹² ağını oluşturduğunu, kimliklerini ve rasyonalitelerini tanımladıklarını, bu tanımların da kendilerine özgü kültürel ve dilsel temelleri olduğunu, bu temellerin bir bölümünün Batı'nınkilerden de eski olduğunu iddia etmiştir.¹³ Pozitivist kuramlar, salt ulaşılabilir, elle tutulabilir ya da ölçülebilir veriler üzerinden açıklayıcı ve genelleme içeren yargı üretilebileceğini savunurken, post-pozitivist kuramlar olaya özgü yorum geliştirmenin mümkün olduğunu, genel geçerliliği olan, bir başka deyişle benzer veya aynı nitelikte her olaya tatbiki mümkün olan, bilgi üretiminin mümkün olmadığını iddia etmiştir. Diğer bir deyişle bu kuramlar, sosyal bilimlerin sınırlarına dikkat çekmiştir. Veri toplama, bu verileri işleme, ardından genel geçerliliği olan hipotezler ortaya konması sosyal bilimler açısından mümkün değildir.

Buna karşın, derinlikli bir tarihsel ve sosyolojik analiz, mülakat ve benzeri yöntemler niteliksel (*qualitative*) araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Belirli bir olay, kurum, karar üzerinde araştırma yaparken başvurulduğu gözlenmektedir. Genelleme içermeyen, tekil olaylara odaklanmasına rağmen niteliksel araçlara başvuran araştırmacılar, hatırı sayılır ölçekte bilgi ortaya koymaktadırlar. Örneğin, "Doğu Almanya rejimi 1989'da niçin birdenbire çöktü?" sorusunun cevabı bu yöntemle irdelenebilecektir.¹⁴ Diğer taraftan bu türden bir araştırmanın sonucunda geleceğe yönelik açıklayıcı hipotezlere ulaşılması gibi bir amaç bulunmamakta, sadece ortaya konulan sorunsalın cevabı aranmaktadır.

Uzer, doğada olup bitenlere ilişkin yapılan gözlem ile gözlediğimiz sosyal dünyanın bir parçası olmanın (yani ondan bağımsız olamamanın) birbirinden tümüyle farklı olduğunu vurgulamaktadır. Bu yüzden de sosyal bilimciler, sosyal gerçekliğin anlaşılması sürecinde, doğa bilimcilerinin doğayı açıklarken hiç de karşılaşmadığı türden zorluklarla

---

¹¹ Neorealizm ve neoliberalizmin yöntemsel boyutu olan pozitivism ile eş anlamlı olarak "rasyonalizm"e (*rationalism*) de yer verilmekteyken, "refleksif" (*reflexive*) kuramlar da post-pozitivizme karşılık olarak kullanılmaktadır.

¹² Norm (kural) Checkel tarafından, aktör davranışlarını şekillendiren ortak algılayışlar olarak tanımlanmaktadır. Checkel, J.T (1998). The constructivist turn in international relations theory. *World Politics*, 50(2), 327.

¹³ Xiao, F. (2004). *China and Constructivism*. Miami Üniversitesi, (Doktora Tezi), 272.

¹⁴ King, G., Keohane, R.O., Verba S. (1994). *Designing social inquiry: scientific inference in qualitative research*. New Jersey: Princeton, 4.

karşılaşırlar.¹⁵ Doğa bilimlerinde nesne, doğa, olay ilişkileri formüller yoluyla açıklanabilmekteyken; aynı durum insan, toplum, devlet davranışlarını temel alan sosyal bilimlerde karmaşık bir hal almaktadır. Zira insan doğasının karmaşıklığı nedeniyle onun davranışlarını öngörmek kolay olmadığı gibi yorumlamak dahi çetin süreçler içermektedir.

Özetlenen nedenlerden dolayı niceliksel araçları içeren pozitivist yöntemlere olan güven azalmaya başlamıştır. Guba ve Lincoln, sistematik olarak bu değişimi açıklamışlardır. Öncelikle, niceliksel araştırma için araştırma konusunun daraltıldığı ve sınırlayıcı varsayımların yapıldığının, bu nedenle de konunun gerçek bağlamından koparıldığının altını çizmişlerdir. Bu durumda, genelleştirme ve uygulanabilirlik açısından sorunlar ortaya çıkmakta, gerçekler kendi bağlamından uzaklaşmaktadır.¹⁶ King ve arkadaşları da aynı duruma işaret ederek savaş ve devrimleri anlamak için kullanılacak araçlardan birinin genelleme yapmak olabileceğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, insan unsuru içeren olayların mekanik bir örüntü olarak ele alınmış olması nedeniyle, yapılan anlamlı genellemelerin dahi gelecekte meydana gelecek savaş veya devrimlere ışık tutma garantisine sahip olmayacağına da altını çizmişlerdir.¹⁷

İkinci olarak, yukarıda ifade edildiği üzere, insan davranışının, insanın o davranışa yüklediği anlam ve amaçtan soyutlanarak incelenmesinin yaratacağı boşluğa işaret edilmiştir. Yani, davranışta gizli insan fikrinin araştırma dışında kalması olgunun anlaşılmasına yönelik bir engel teşkil edecektir. Bir diğer sorun ise temel kuramların yerel şartları dikkate almamasıyla ilgilidir. Yazarlar, bu durumu dışsal-içsel ikilemi olarak nitelendirmektedir. Araştırmacı tarafından belirli bir konuda geliştirilen dışsal (genel) kuram, bazı grup, toplum ve bireyler için hiçbir anlam ifade etmeyebilmektedir.¹⁸ Söz konusu husus, Uluslararası İlişkiler kuramları için temel bir sorun teşkil etmektedir. Zira, Disiplindeki ABD öncülüğü –hatta hegemonyası– nedeniyle, geliştirilen kuramlar ABD ve Batılı devletlerin davranışlarını ve uluslararası yapıya bakışını, o yapı içinde kendilerini nasıl gördüklerini yansıtmaktadır. Kissinger da aynı duruma işaret etmiş; Uluslararası İlişkiler kuramlarının, ABD ve Avrupa'nın dış politika hakkındaki görüşlerinin kendilerine

¹⁵ Uzer, U.(2011). *Identity and Turkish foreign policy: Kemalist influence on Cyprus and the Caucasus*. New York: Palgrave, 1.

¹⁶ Guba, E.G. and Lincoln, Y.S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. In Denzin N.K. and Lincoln, Y.S. (Eds.). *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: Sage, 106.

¹⁷ King vd., a.g.e., 10.

¹⁸ Guba and Lincoln, a.g.e., 107.

özgü özelliklerinin bir yansıması olduğunu belirtmiştir.¹⁹ Ancak, bu kuramlar, örneğin Çin ve Türkiye'nin dış politikasının analizinde, bu aktörlerin içsel özelliklerinden kaynaklanan özgünlüklerini dikkate almadıklarından, yeterli ve geçerli olarak değerlendirilmeleri mümkün gözükmemektedir.²⁰ Bu durumda Uluslararası İlişkiler disiplininin epistemolojiye dair ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmış olduğu iddia edilebilir.

2.2 İnşacı Kuram

Tezimizin odağı bakımından kuramsal tartışmanın bütününe eğilme gerekliliği bulunmamaktadır. Bu alt başlıkta, kuramın belirleyici genel özelliklerinin yanı sıra Nicholas G. Onuf'un (4 aşamalı) sosyal inşacılığı ile maddi ve düşünsel unsurların etkileşimi hakkındaki analizi, Alexander Wendt'in sosyal olarak inşa edildiğini savunduğu uluslararası yapıya vurgusu, bireylerin itibar, şeref gibi dürtülerinin önemi ve son olarak inşacılığın açıkta bıraktığı noktalar üzerinde özlü olarak durulacaktır.

Önceki bölümde pozitivistlere yönelik sıralanan eleştiriler, sosyal bilimlerde –tezimiz açısından da önemli olan– post-pozitivist kuramların yeşermesine ön ayak olmuştur. Uluslararası İlişkiler disiplinindeki dördüncü büyük kuramsal tartışmanın²¹ bir ürünü olan inşacı kurama göre, sosyal ve siyasal fikir, insan bilincinden ve farkındalığından bağımsız değildir. Bu bağlamda uluslararası yapı da güneş sisteminden farklı olarak kendiliğinden var olmuş ve keşfedilmiş değildir. İnsanların öznel bir yaratımı ve inşasıdır. Uluslararası yapı, kendi başına, insan düşüncesi olmaksızın hiçbir anlam ifade etmemektedir.²² Bu yaklaşım, Uluslararası İlişkiler disiplininde maddi olmayan ve düşünsel ya da fikri (*ideational*) olarak nitelendirilen faktörlerin belirleyici etkisine vurgu yapması açısından önem arz etmektedir. Pozitivist yöntem biliminde ölçülebilir, elle tutulabilir verilerin

¹⁹ Kissinger, H. (2006). *Diplomasi*. İstanbul: T.İş Bankası, 12.

²⁰ Hoffman, S.(1977). An American social science: International Relations, *Daedalus*, 106 (3), 41-60; Smith, S. (2002). The United States and the discipline of International Relations: hegemonic country, hegemonic discipline? *International Studies Perspectives*, 4(2), 67-86.

²¹ Disiplindeki ilk büyük tartışma (*great debate*) iki dünya savaşı arasında yaşanan idealizm ve realizm arasında, ikinci büyük tartışma ise 1960'larda gözlenen ve dördüncü büyük tartışmanın da temeli sayılabilecek gelenekselcilerle davranışsalcılar arasındaki yöntembilimsel temeli yoğunlukta olan tartışmadır. Üçüncü büyük tartışma ise siyasal düzleme ek bir düzlem açarak iktisadi saikler ve refah gibi konuların Uluslararası İlişkiler'de ne anlama geldiği konusunda farklı yaklaşımları ortaya koyan ve kazananı olmayan bir tartışmadır. Detaylar için bkz. Schmidt, a.g.e., 15.

²² Jackson ve Soronsen, a.g.e., 253.

önemine değinilmiş olup, söz konusu veriler maddi öğeler olarak tanımlanmaktadır. İnşacı kuramın da dahil olduğu post-pozitivist yöntembilimde²³ ise değerler, önyargıları da içeren inanışlar, fikirler, kültür gibi maddi olmayan öğeler analizin odağına yerleştirilmektedir.²⁴

İnşacılar, doğa bilimlerinin epistemolojiye ilişkin araçlarının Uluslararası İlişkilere ya da genel olarak sosyal bilimlere uygulanabilir olmadığı kanısındadırlar. İnsanın sosyal özelliği, onun sosyal olana yönelik ürettiği bilginin de öznel olacağını bize hatırlatmaktadır. Tüm inşacılar sosyal gerçekliğin anlaşılmasında öznelliğin temel işlevi ve maddi dünyaya anlamını veren öznel yapıların öncüllüğü hakkında hemfikirdir.²⁵ Dünya politikasında olan bitenler sadece gerçekleşmekle kalmazlar; belirli bir yönde gerçekleşmeleri ve başkalarının görülmesi ve etkilenilmesi sağlanır.²⁶ Ringmar'ın saptamaları, ontoloji²⁷ ile beraber epistemolojinin de önemli olduğunu ve bu iki alanın birbirini etkilediğini ortaya koymaktadır.

Uluslararası İlişkiler disiplinde inşacı kuramın öncüsü Nicholas Greenwood Onuf, tezlerini filozof Nelson Goodman'ın (1906-1998) görüşlerine dayanarak geliştirmiş ve Goodman'ın ileri düzeyde sosyal inşacı olduğunu vurgulamıştır. Goodman'a göre, (sosyal) dünya, biz onu nasıl ele alırsak ona göre şekillenmektedir ve bizim onu tanımlamamıza muhtaçtır. Dünya hakkındaki söylemden bağımsız olarak onun hakkında her şeyi bilmemiz olanaksızdır. "Bilmediğimiz dünyada, bildiğimiz dünyalar yaratırız."²⁸ söylemi ile sosyal dünyanın her bireyin kendi bakış açısından şekilleneceğine dikkat çekmektedir. Bu

²³ Bu konuda Alexander Wendt bir istisna teşkil etmektedir. Zira, Wendt inşacı olduğunu iddia etmekle birlikte pozitivist olduğunu da itiraf etmekte, pozitivism ile inşacı kuram arasında köprü kurmayı hedeflediğini dile getirmektedir. Bakınız Wendt, A.(1999). *Social theory of international politics*. New York: Cambridge University Press, 39.

²⁴ Buckley de bu tespitleri destekleyen bir görüşü paylaşmaktadır. Ona göre, inşacılığın odak noktası insan aklıdır. Siyasal inşacılık (political constructivism) ise siyasal ilkelerin insan yapımı olduğunu ifade etmektedir. Bu ilkeler keşfedilmek için bir başka Newton'un gelmesini beklemezler. Kendiliklerinden oluşmazlar, akıl onları üretmektedir. Buckley, M. (2005). *Political constructivism and global justice: rethinking international relations*. Emory Üniversitesi, Doktora Tezi, 8.

²⁵ Xiao, a.g.e., 5.

²⁶ Ringmar, E.(2016). How the world stage make its subjects: an embodied critique of constructivist IR theory. *Journal Of International Relations And Development*, 19(1), 101.

²⁷ Epistemoloji kavramına karşıt olarak kullanılan ontoloji, bireylerin ve olguların varoluşsal etkileşimini ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle, epistemolojinin bilgiye olan odağından farklı olarak, ontolojide olgular ve bireylerin yaşadıkları olaylar incelenmektedir.

²⁸ Goodman, N. (1984). Of mind and other matters, Cambridge: Harvard University Press, 50-53. In Onuf, N.G. (1989). *World of our making: rules and rule in social theory and international relations*. South Carolina: University Of South Carolina Press, 37-38.

durumda, aktörün dünyaya ilişkin bakış açısı, uygulayacağı dış politikanın temelini oluşturacaktır. Bu yaklaşım, realizmin, dünyanın bizden bağımsız olarak var olduğu tezinin tam tersidir.²⁹

Feng Xiao, *China and Constructivism* başlıklı doktora tezinde Onuf'un norm odaklı inşacılığını temel almıştır. Bu yaklaşımın dört ayağı bulunmaktadır: sosyal gerçekliğin öznel ve karşılıklı inşası, dil ve söylemin ontolojik önemi, normların anlamlandırılması ve inşacı yaklaşımın kültürel önemi.³⁰

Öncelikle, sosyal inşanın insan ve toplum, aktör ve yapı, anlam ve toplum arasında süreklilik arz eden iki yönlü bir süreç olduğunu ifade etmektedir. Bu süreç ise bizi kimliklere götürür ve kimlik politikası ile tanıştır. Kimliğin ortaya çıkışına ilişkin süreç aktör tercihlerinin inşasıyla doğrudan ilintilidir. Sonuçta, hangi normların geçerli olacağı ortaya çıkar ve normlar da insan ve toplumun birbirlerini inşa ettikleri döngünün temel taşıdır.³¹

Dil ve söylem ise Onuf'un inşacılığındaki mihenk taşı temsil etmektedir. Ona göre inşa süreci eylemle başlar ve söylem de eylemin öncüsüdür. İfade etmek ve konuşmak eylemin ne anlama geldiğini veya geleceğini ortaya koymaktadır. Eylemi haber veren ögedir ve esasen "söylemek yapmaktır".³² Bu yüzden de söyleme özel önem atfetmek gerekmektedir. Bu yönüyle Onuf, dil ve söylemin eylemle ilişkisine yardımcı unsur olarak bakan yaklaşımlardan ayrılır. Bu karşıt yaklaşımlara göre eylemi anlamak için, eylemle ilintili söyleme değil, eylemin kendisine bakmak gerekmektedir. Dilin bir miktar katkısı olsa da sosyal gerçekliğin inşasına dış dokunur bir katkısı mümkün değildir. Diğer taraftan, Onuf'un da etkilendiği Bertrand Russell, John L. Austin, Ludwig Wittgenstein, Jurgen Habermas ve John Searle gibi yazarlar sosyal bilimlere "dil" in geri döndüğünü

---

²⁹ Checkel, hem realizmin hem liberalizmin dünya politikasına önemli derecede ışık tuttuğunu, inşacıların buna karşı bir itirazları bulunmamasıyla birlikte kayda değer bir eksikliğe vurgu yaptıklarına işaret etmektedir. İnşacılar, devlet çıkarlarının kaynaklarının ve dünya politikasının sosyal dokusunun araştırılmaması nedeniyle bu kuramlara karşı tepki duymuştur. Checkel, a.g.e., 324.

³⁰ Xiao, a.g.e., 79.

³¹ Xiao, a.g.e., 47.

³² Onuf, a.g.e., 236.

savunmuşlar ve “eylemsel söyleyiş” olarak dilin, gerçekliği yansıtmak bir yana onu inşa ettiğini iddia etmişlerdir.³³

Onuf’un inşacılığının üçüncü ayağı olan normlar ise dil ve söylemden türetilmektedir. Söylem, çoğu zaman “neyin yapılması gerektiği”ne dönüşmektedir. Dolayısıyla söylem, norm adayıdır. Konuşmacı (aktör) ve dinleyen (toplum) arasında olumlu bir etkileşim sonucu kabul görmesi durumunda norm haline gelmektedir. Üç tür söylem türü bulunmaktadır. İddia içeren söylem, konuşmacının dinleyenin kabul edeceğine inandığı söylemdir. Yönlendirici söylem, baskın normatif içeriğiyle, konuşmacının dinleyenlerin belirli bir yönde davranılması gerektiğine inanmasıdır. Taahhüt içeren söylemde ise konuşmacı belirli bir yönde davranmaya söz vermektedir. Sonuç olarak, eğer bazı söylemler sabit şekilde tekrar edilirse, söylemin içeriğinin gelenek haline gelmesi olasıdır. İnsanların icra ettikleri bir davranışın icra etmeleri gereken bir davranış olduğunu düşünmeye başlamaları halinde ise söylemin içeriği artık inşacıların norm olarak niteledikleri olguya dönüşmüştür.³⁴ Normlar sayesinde aktör, karşılaştığı durumun ne olduğunu ve bu durumda nasıl bir karar vermesi gerektiğine karar verebilecektir.³⁵

Dördüncü ve son ayak olan kültürel boyut ise –Onuf’ta nispeten daha düşük bir anlam içermekle birlikte– söylem ve buna ilişkin normların anlamlandırıldığı bir süreci ifade etmektedir. Örneğin, hiyerarşinin toplumsal kültürün merkezinde olduğu ülkelerde söylem, dinleyenler tarafından korku ve dehşet ile algılanmaktadır. Taahhütlerin yaygın olduğu heterojen yapıları toplumlarda ise sorumluluk, görev duygusu ve taahhütleri gerçekleştirememesi durumunda aktörlerce suçluluk duyulması yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüldüğü gibi, farklı kültürel yapılarda norm kategorilerinin karışımı çeşitlilik göstermektedir. İddia içeren söylem, yönlendirici söylem ve taahhüt içeren söylemlerden türeyen normlar farklı kültürlerde farklı oranlarda hayat bulmaktadır.³⁶

Aktörlerin hedeflerini ve davranışlarını içeren tüm sosyal olgularda analizin başlangıç noktasını yine aktör oluşturmaktadır. Wendt’in uluslararası yapının sosyal dokusunu temel alan yaklaşımı hariç tutulursa, inşacı kuramda, realizmin “yapı”yı esas

³³ Xiao, a.g.e., 50.

³⁴ Xiao, a.g.e., 57-58.

³⁵ Checkel, a.g.e., 326.

³⁶ Xiao, a.g.e., 62 içinde Onuf, a.g.e., 1989.

alan analizine karşı bir durum ortaya çıkmıştır. Uluslararası yapının anarşik yapıda olduğunu esas alan realizme karşılık olarak inşacı kuram, aktörün (devletin) ve uluslararası yapının karşılıklı olarak birbirlerini inşa ettiklerini iddia etmektedir. Buna ek olarak, aktör boyutunun analize dahil edilmesi suretiyle, sosyal ve yapısal öğeler etkileşim içerisine girmektedir.

Jervis'in aktöre özgü içsel öğelerin farklı yaklaşımlara yol açabileceği tezini ortaya koyan örneği dikkat çekicidir. Jervis, içinde birçok insanın bulunduğu bir evde yangın çıkması durumunda herkesin kaçmak adına çıkışa yönelecek olması nedeniyle tek tek her insanın davranışının altında yatan nedenin araştırılmasına gerek olmadığını, genel bir nedenin ortaya çıkarılmasının –yani yapının özelliklerinin belirlenmesinin– yeterli olduğunu iddia eden görüşe karşı çıkmaktadır. Uluslararası politikada durum bu analogidekinden çok farklıdır. Aktörler, çoğunlukla birçok alternatif politika ile çevrelenmiş haldedir ve elitler politika seçenekleri hakkında yoğun tartışmalar yaşamaktadır. Yangın örneğine benzer şekilde, uluslararası yapının aktöre karşı üstün olduğu tezine binaen, tüm aktörlerin aynı davranışı göstereceği beklenmiş olsa da 2. Dünya Savaşı öncesinde, Birleşik Krallık dış politika elitlerinin Nazi Almanya'sındaki gelişmelere karşı tepkileri ve bu tepkilerinin zamanlaması birbirinden farklı olmuştur. Churchill için yangın Hitler iktidara geldiğinde çıkmıştır. Chamberlain'e göre ise Hitler'in Çekoslovakya'yı işgal ettiği Mart 1939'da yangın başlamıştır. Kimilerine göre ise hiçbir zaman yangın çıkmamıştır. Aynı devletin elitleri, yakın bir tehdit hakkında farklı zamanlarda aynı fikirleri oluşturabildiği gibi, aynı fikri paylaşmayan elitler de olabilmektedir. Bazı durumlarda ise elitler, tehdidin varlığı konusunda hemfikir olmalarına rağmen tehdidin kaynağı ve nedenleri hakkında farklı görüşe sahip olabilmektedirler.³⁷ Bu örnekler göstermektedir ki aktörün öznel anlamlandırması onun uygulayacağı politikayı belirleyen en önemli etkidir. Bu nedenle dış politika kararını anlamlandırmak adına öznel anlamların çözümlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Neorealist yaklaşımını, çalışmasında açıkça ortaya koyan Jervis'in, aktörün öznel anlamlandırmasının önemini, inşacılığın doğuşundan yaklaşık 15 yıl önce ortaya koyması, daha sonradan inşacı olup olmadığına yönelik sorularla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur.³⁸

---

³⁷ Jervis, R. (1976). *Perception and misperception in international politics*. New Jersey: Princeton, 20.

³⁸ İnternet: Robert Jervis on nuclear weapons, explaining the non-realist politics of the Bush Administration and US military presence in Europe. Web: <http://www.theory-talks.org/2008/07/theory-talk-12.html> adresinden 14 Haziran 2016'da alınmıştır.

Günümüzde ve tarihte birbiriyle tutarsız, sayısız anlamlandırma var olmuş ve var olmaktadır. İnşacılar, bazı anlamlandırmaların niçin diğerine üstün geldiğine yönelik araştırma yapmaktadır. Epistemik toplulukların etkisiyle, Soğuk Savaş boyunca, ABD ve Sovyetler Birliği'ni birbirine düşman tayin eden öznel anlamlandırma son derece güçlü hale gelmiştir, çünkü anlamlandırma, davranışın yorumlanmasının kalıplarını oluşturduğu gibi insanların kimliklerini ve çıkarlarını da oluşturmuştur. Bu yorumlardan doğan davranış kalıpları uygulama (*practice*), bu kalıpları sürdürmek için kullanılan dil ve yöntem birleşimi ise söylem olarak anılmaktadır. Tüm insanlar, çevrelerine karşı belirli ölçüde güç uygularlar, çünkü davranışları bazı anlamları ya güçlendirir ya devre dışına iter. Örneğin Avrupalı barış ve insan hakları grupları, etki alanı yaratma ve düşmanlığı güçlendirmekten ziyade Kıtanın genelinin çıkarlarını ortaya koymaya yönelik bir anlamlandırmaya girilerek Soğuk Savaş'ın sonlanmasına katkıda bulunmuştur. Mikhail Gorbachev de bu anlamları temel alıp revize etmiş ve gayri iradi de olsa Sovyetler Birliğinin yıkılmasına ve Soğuk Savaş'ın sonlanmasına vesile olmuştur.³⁹ Klotz da Wendt'in yaklaşımına paralel olarak yapıyı temel alan bir yaklaşım sergilemiş ve yapının bünyesinde öznel anlamlandırmaya dikkat çekmiştir. Nihai aşamada yapının öznelliğinin elit davranışına etkisine yönelik örnek sunmuştur.

Disiplinde, görüldüğü üzere ikili bir durum ortaya çıkmıştır. İlkinde aktör ve yapıdan birine ilkel nitelmesi yapılır ve birinin diğerini belirlediği iddia edilir. İkincisinde ise her ikisinin eşit ve birbirlerine indirgenemez olduğu savunulur. Neorealizmde ve Wendt'in yaklaşımında birinci durum geçerlidir. Uluslararası yapı, aktör davranışını belirlemektedir. İnşacı kuramda ise ikinci durum geçerlidir. İnşacı kuram, hem aktör hem yapıyı incelediği için, bunun yanında hem sosyal hem maddi unsurlar üzerine eğildiği için kendisi hakkında "ortak zemin" (*middle ground*) veya "orta yol" nitelmesi de yapılmıştır.⁴⁰

Wendt, yapı ve aktör arasındaki etkileşimde yapının tayin edici bir rolü olduğunu savunmakta, ancak yapının inşasında maddi değil sosyal unsurların başat olduğunu iddia etmektedir. Uluslararası politikanın doğasının devletlerin birbirleri hakkında edindikleri beklenti ve fikirler tarafından belirlendiğine inanmaktadır. Yaklaşımının üç ayağı olduğunu

³⁹ Klotz, A. and Lynch, C., (2007). *Strategies for research in constructivist international relations*. New York: Armonk, 10.

⁴⁰ Steans vd., a.g.e., 183.

ifade etmektedir. Öncelikle uluslararası yapı, Kenneth Waltz'ın iddia ettiğinin aksine maddi bir gerçeklik değil sosyal bir gerçekliktir. İkinci olarak, devlet kimlikleri ve çıkarlar uluslararası yapı tarafından inşa edilmektedir. Burada Wendt'in altını çizdiği iki husus bulunmaktadır. Davranışın ötesinde, devletlerin kimlikleri yapı tarafından etkilenmektedir, yani bu kimlikler etkilenmekle yetinmeyip inşaya maruz kalmaktadırlar. Son ayakta ise Wendt, yapının hakim öge kılındığı yaklaşımında etkileşim ve süreçlerin tahlildeki önemini vurgulamaktadır. Waltz'ın yaklaşımında yapının anarşik olduğu iddia edilirken bu yapıya giden süreçler açıklanmamıştır. Ne var ki yapının aktör üzerindeki belirleyiciliğine giden yolun incelenmesi bir zorunluluktur.⁴¹

Onuf'un 2015 yılında inşacı kurama karşı yaptığı eleştiriler de kuramın eksikliklerinin anlaşılması açısından önemlidir:

“1990ların önde gelen inşacılarının yaptıkları üç hata bulunmaktadır: Öncelikle normların normatif olduğunu iddia ettiler, ancak bunun nasıl gerçekleştiğini veya ne ölçüde gerçekleştiğini sorgulamadılar. İkinci hataları kimliği (*ben kimim sorusunu*), yapının (*kim ne için ve kimin için hareket ediyor, faaliyette bulunuyor*) bir alt unsuru olarak değerlendirmeleriydi. Bunda Soğuk Savaşın sona ermesinin ortaya çıkaracağı muhtemel sonuçların anlamlandırılmasına yönelik çabalar etkili olmuştur. Aktörlerin davranışları üzerinden bir yorum getirilememiş, Soğuk Savaş yapısının bozulmasına yönelik açıklamalar yapılmıştır. Bunu yaparken kişisel kimlikten kolektif kimliğe sıçrama kusuru ile aktörü varsayılan kolektivelere yüklemek suçu birleştirilmiştir. Yani, aktör her daim ait olduğu toplumun kimliğinden esinlenerek hareket etmeyebilir. Kişisel ve psikolojik unsurların yani kolektif olmayan unsurların da kararlarında etkisi yadsınamaz. Son olarak, inşacılar, kültüre nihai bir kalıntı muamelesi yaptılar ve gereken önemin ötesini sundular. Dilde yaşanan dönüşümü ciddi olarak ele alabilselerdi, sosyal inşa için esas olan sonuçlara ulaşmada kültürün unsurlarını kurtarmış olurlardı.”⁴²

Onuf'un inşacılığında dikkate alınması gereken ve sosyal inşacılığın tümü için esas olan bir diğer husus da maddi unsurların analizin içinde yer alması gerekliliğidir. Maddi (nicel) ve fikri (nitel)⁴³ unsurlardan biri diğerini dışlamamalıdır, her iki öge de analizin vazgeçilmez ayaklarını oluşturmaktadır. Burada karşımıza çıkacak soru bu iki ögeden

⁴¹ Wendt, a.g.e., 20-21.

⁴² İnternet: Nicholas Onuf on the evolution of social constructivism, turns in IR, and a discipline of our making, Web: <http://www.theory-talks.org/2015/07/theory-talk-70.html> adresinden 15 Nisan 2016'da alınmıştır.

⁴³ Gönlübol'a göre nicel unsurlar ölçülebilirler, nitel unsurlar ise ancak değerlendirme konusu olabilirler. Bu durumda, nicel unsurların açıklama kapasitesi açısından nitel unsurlara göre doğal bir avantajı olduğu düşünülebilir. Nitel unsurlar üzerinden analiz yapmak çok daha zahmetlidir, ancak nicel unsurların sahip olduğu sınırlılıkları bünyesinde bulundurmamaktadır. Gönlübol, M. (1975). Milletlerarası siyasi teşkilatlanma, Ankara: AÜSBF Yay., 104-105 içinde Say, S. (2011). *İbn Haldun'un düşünce sistemi ve Uluslararası İlişkiler kuramı*, İstanbul: İlk Harf, 390.

birinin diğerine üstün olup olmadığıdır. Onuf'a göre, bu öğeler birbirlerine sirayet etmektedir, ancak farklı bilgi kategorilerinde bu iki öğenin ağırlıkları farklılaşacaktır. Birinin diğerine üstün olacağı veya eşit düzeyde ele alındıklarına dair bir hipotez öne sürülmesi mümkün değildir. Yapılması gereken maddi unsurlara anlam vermektir. Analizin ilk ayağında, varoluşa ilişkin bağımsız ve doğal gerçekler elde edilmekte, sonrasında ise anlamlandırılmaktadır.⁴⁴ Maddi ve düşünsel unsurların birlikte denklemin içinde yer alması gerektiğine ilişkin yaklaşım tezimiz açısından da önem arz etmektedir. Çin ve Türkiye'nin fikir gelenekleri ile dış politika uygulamaları arasındaki bağıntı üzerinde çalışılırken, maddi unsurların denklem dışı olduğu düşünülmektedir. Aksine, bu unsurlar arasında karmaşık bir ilişkinin olduğu kabul edilmektedir.

Wendt ise bu noktada Onuf'tan daha farklı bir duruş sergilemektedir. Ona göre, iki öğeler öbeği karşılaştırıldığında maddi unsurların varlığı ve bağımsız etkisel gücü reddedilemeyecek olmakla birlikte, düşünsel ve sosyal unsurlara ilişkin anlamsal bağlamdan daha az önemde ve ilgi çekicidir. Gerçek dünyanın varlığını (ontolojisini) bir yana bırakmamaktadır. Sadece, uluslararası yapının özelliklerinin tayininde sosyal unsurların belirleyiciliğine vurgu yapmaktadır.⁴⁵

Yine de inşacı kuram, eleştiri konusu olmaktan kurtulamamıştır. Eleştirinin özünü, maddi unsurlara gereğinin altında, sosyal unsurlara ise gereğinin üstünde önem verilmesi oluşturmaktadır. Bu durum, maddi unsurların yeterince somutlaştırılmaması ve muğlak şekilde ele alınması sonucunu doğurmaktadır. Eğer, güç konsepti, maddi unsurlardan ziyade sosyal olarak inşa ediliyorsa, realistlere göre bu inşa sürecinin kapsamlı takibi için daha fazlasının yapılması gerekmektedir. İnşacı kuramın da dahil olduğu realizm karşıtı kuramlar, analizlerinin özünü, realizmin "güç" unsuruna olan kayıtsız şartsız bağlılığına yoğunlaştırdıklarından, kendi kuramlarının gücü nasıl tanımlandığını ve gücün kuram çerçevesinde nasıl işlerlik kazandığını açıklamakta geri kalmıştır.⁴⁶

Bunun yanında, realizmin "çıkar" odaklı analizinin eksikliğine vurgu yapılmakta ve devletlerin egemenlik, çıkar ve güç maksimizasyonunu temel alan statik bir kimliğe sahip

⁴⁴ Onuf, a.g.e., 40.

⁴⁵ Wendt, a.g.e., 136.

⁴⁶ Rae, H.(2007). Theories of state formation. In Griffiths, M.(Ed.), *International relations theory for the twenty first century: an introduction*. New York: Routledge, 132.

olduğunu kabul etmemektedir.⁴⁷ Buna göre, çıkarın dışsal ve önceden verili (sabit) olarak alınması dış politika kararının tam olarak anlaşılmasına yol açmaktadır.⁴⁸ Çıkarın oluşum sürecinin incelenmesi ile ancak aktör kararı tam olarak özümsenebilecektir. Bu sürecin analizi bizi aktörün kendisine ve ait olduğu sosyal çevreyi incelemeye zorlamaktadır.

Realizmde tartışma, güç dengesi, anarşi, çatışma gibi kavramlar üzerinden sürmekteyken, liberalizmde işbirliği, karşılıklı bağımlılık, Uluslararası örgütler gibi kavramların penceresinden uluslararası politikaya bakılmaktadır. İnşacı kuramda ise duygu ve fikirler hakkındaki tartışmalar uluslararası hayatın temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. Aktörün dış politika kararının yorumu için aktörün kendisini, aktörün kendisini anlayabilmek için duygu ve fikirlerini, duygu ve fikirleri anlayabilmek için de bunların oluşum sürecini analiz etmek gerekmektedir. İnşacı kuramda, realizmle karşılaştırıldığında analize tabi öge sayısı belirgin şekilde fazladır ve bu durum da dış politika analizinin zenginleşmesine yol açmaktadır.

Buraya kadar ortaya koyduğumuz analiz unsurları, kuramın eksikliklerine rağmen, dış politikanın sağlıklı bir çözümlemesi için aktörün iç dünyasına girmemiz gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden, aktörün güdüleri, kişisel özellikleri, yetişme koşulları dış politika kararının tutarlı yorumu açısından hayattır. Sosyal hayatın düşünsel boyutu, sistematik incelemeyi hak etmektedir. Bu boyutu anlayabilmek için de o hayatın öznelerinin anlayış, inanış ve değerleri hakkında, dünyaya onların gözüyle bakabilmek adına bilgi sahibi olmak gerekmektedir.

Bunun yanında, yapıyı oluşturan aktörler arasındaki ilişkiler, devletlerin ve toplumların özellikleri, iç politika, bürokrasi ve dış politika elitlerinin rollerinin analiz edilmesi gerekir. Diğer bir deyişle, uluslararası ilişkileri anlayabilmek için öncelikle

---

⁴⁷ Checkel, a.g.e., 326; Schonberg, K.K.(12-15 Eylül 2007). *Ideology and identity in constructivist foreign policy analysis*, Presented At The Standing On International Relations European Consortium For Political Research Sixth Pan-European Conference Turin-Italy.

⁴⁸ İnşacıların realizme karşı eleştirileri burada sayılanlarla da sınırlı değildir. Realizm, aktörün her daim rasyonel olarak düşündüğü ve hareket ettiğini varsaymaktadır. Ne var ki ontolojik düzlemde aktör, ulusal çıkarlarını hatalı bir şekilde oluşturabilir, çıkarlarını dar bir yaklaşımla ele alabilir ya da ona gereğinin üstünde bir önem atfedebilir. Bu ihtimaller, aktörün çıkarının tanımlanmış olmasının doğrudan, verilen kararın doğru olarak kabul edilmesini sağlamayacağını hatırlatmaktadır. Detaylar için bknz. Schonberg, a.g.e., 6.

uluslararası ilişkilerin dışına çıkmak icap etmektedir. Zira, aktörler iktidara gelmek ve iktidarda kalmak adına politika uygulamaktadır. Bu hedeflere yönelik olarak dış politika, temel bir araç haline gelebilmektedir. Bu konuda en sık kullanılan örnek, seçmenlerin desteğinin artırılması amacıyla liderlerin savaşa başvurması ya da başvurma ihtimalini söylem haline getirmeleridir.⁴⁹

Schultz, demokratik ve demokratik olmayan siyasal dizgelerde dış politika kararlarının inşası sürecindeki farklara odaklanan kuramsal bir ilgi yoğunluğundan bahsetmektedir. Bu noktadaki temel tespitlerden biri, demokratik dizgelerde, seçmen tercihlerindeki değişikliğin, dış politikada da değişimi beraberinde getirdiğidir. Seçmen tercihlerini dikkate almayan yönetimlerin, takip eden seçimlerde seçmenlerce cezalandırılması kuvvetle muhtemel olduğundan tercih yönelimlerini dikkate alması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumu “hesap verebilirlik” kavramı çerçevesinde açıklayan Schultz’a göre, seçmenlerin elitlerce verilen savaş kararını karar öncesinde engelleme yetilerinin bulunmamasına karşın, savaşın olumsuz sonuçlanması durumunda elitlere siyasal maliyet yükleme yetilerinin bulunduğunu hatırlatmaktadır. Dolayısıyla elitin, savaş kararı verirken göze alması gereken iç siyasal riskler bulunmaktadır.⁵⁰ Dış politika kararlarının iç siyasal risklere ilişkin bir başka boyutu da muhalefetin yaklaşımıyla ilgilidir. Bir dış politika krizinde elitlerin geri adım atma kararı vermesi halinde muhalefetin bu kararı, lehine kullandığına sıklıkla rastlandığının altı çizilmektedir. Muhalefet, ulusal itibarın zedelendiği ana fikrini işleyerek kendi seçmen kitlesini genişletmeye yönelmektedir. Elitlerin dış politika kararlarında bu ihtimali de göz önünde bulundurmaları gerekmektedir.⁵¹

Schultz, Uluslararası İlişkiler disiplininin –etnik ve dinsel kimlik gibi– maddi olmayan unsurlardan doğan çıkarılara yeterli ağırlığı vermediğini eleştirel bir tonda dile getirmektedir. Bu noktada, Huntington’un “medeniyetler çatışması” tezinin ön plana çıktığını, ancak “medeniyet” kavramının çok geniş bir içeriğe sahip olmasından dolayı tezin tutarlılığına yönelik soru işaretlerinin bulunduğunu vurgulamaktadır.⁵² Yine de farklı

⁴⁹ Schultz, K. (2013). Domestic politics and international relations. In Carlsnaes, W., Risse, T, Simmons, B.A. (Eds.), *Handbook Of International Relations*, Londra: Sage, 481.

⁵⁰ Schultz, a.g.e., 486.

⁵¹ Schultz, a.g.e., 487.

⁵² Schultz, a.g.e., 483.

etnik, kültürel ve dini çoğunluklara sahip ülkelerin birbirlerini düşman olarak tanımlama ihtimalinin yüksekliğine ya da müttefik olarak tanımlama konusunda zorlandıklarına işaret edilmektedir. Sonuçta, karşımıza çıkan söylem “biz” ve “ötekiler” olmaktadır. Özellikle ABD’de yerleşik etnik temelli lobilerin dış politika kararlarına etkileri olduğu gözlenmektedir.⁵³ Bu bakımdan, “biz” ve “öteki” tanımlamalarının yapılmasında maddi olmayan unsurların başat olduğu ortaya çıkmaktadır.

Lebow, dış politika kararını verecek olan elitin veya elitlerin, ait olduğu toplumun ve devletin bir parçası olduğunun altını çizmektedir. Bu yüzden, aktörün türediği toplumun ve devletin özellikleri onun fikirlerini etkilediğinden, –tarih ve gelenek başta olmak üzere– o toplumun ve devletin özellikleri Uluslararası İlişkiler kuramının içinde incelenmelidir.⁵⁴ Uluslararası güvenlik hakkında bir analiz yapmak istediğimizde silahlanma, devletler, devlet dışı aktörler, bölgeler (coğrafya, beşeri ve fiziki kaynaklar vb.) gibi maddi öğeler üzerinde çalışmamız gerekmektedir. Diğer taraftan, bu öğeler üzerinde çalışmak yeterli değildir, çünkü adı geçen öğelerin elit tarafından nasıl anlamlandırıldığı uluslararası güvenliğin anlaşılması için hayati önem arz etmektedir. Zira aynı öğeler üzerinden analiz yapan farklı aktörlerin farklı anlamlandırmaya gitmesi, yukarıda pozitivizmin eleştirisinde gördüğümüz gibi, doğaldır. Elitlerin, inanış ve değerlerinin farklı olması onların aynı konuda farklı ve zıt fikirler geliştirmesine neden olmaktadır.

Realizm ile liberalizmin –ve bunların *neo* sürümlerinin– iddia ettiğinin aksine çıkarlar sabit değildir. Bu durum, inşacı kuramın, terminolojinin de ortaya koyduğu üzere, dünyanın sürekli inşa halinde olan bir proje olduğu iddiasının tümüyle zıttıdır.⁵⁵ Realizmin kelime anlamının ima ettiği gerçekçilik, inşacılarca sosyal gerçeklik olarak ele alınmaktadır. Sosyal gerçeklikler ise bireylerce anlamlandırılırlar ve anlamlandırma her bir gerçeklik veya olgu için bireyler arasında farklılık gösterebilir. Belirli bir dış politika olayının bir Uluslararası İlişkiler akademisyeni, bir gazeteci, bir siyasetçi ya da sıradan bir birey tarafından farklı algılanması ve yorumlanması bu duruma örnek gösterilebilir. Dolayısıyla, sosyal gerçeklikleri, dış politikayı etkileyen maddi olmayan unsurlar sınıfına sokuyorsak, askeri, beşeri ve ekonomik kapasite gibi güç unsurlarını da maddi unsurlar

⁵³ Schultz, a.g.e., 483.

⁵⁴ Lebow, R.N. (2008). *A cultural theory of international relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 3.

⁵⁵ Viotti, P.R. and Kauppi, M.V. (2012). *International Relations Theory*. ABD: Pearson, 279.

sınıfına sokuyoruz demektir. Salt sosyal gerçekliklerin yorumlanması suretiyle dış politika kararına bir anlam vermek yeterli değildir. Yapılması gereken, maddi unsurların yorumlanmasında düşünsel ve sosyal boyutun rolünün ortaya konmasıdır.

Disiplinin doğuşu olarak kabul edilen 1. Dünya Savaşı sonlarından,⁵⁶ 1990'lara kadar Uluslararası İlişkiler, Siyaset Biliminden bağımsız bir disiplin olarak yerleşmeye çalışırken, sanki bu disiplinden bütünüyle bağımsız olarak ele alınabileceği yanılsamasını yaşamıştır. Halbuki, Lebow'un ortaya koyduğu üzere, dış politika davranışlarının hakkıyla analizi için iç politika, bürokrasi ve elitlerin kişiliklerinin incelenmesi zaruridir.⁵⁷ Hatta Wendt, devletlerin de birçok bakımdan birey olarak nitelenebileceğini, onların da bireye özgü –sosyalleşme, kimlik sahibi olma gibi– özellikleri olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁸

Jervis'in, yapıdan ziyade aktöre odaklanması gerekliliğini ortaya koyan örneğine benzer şekilde Lebow da kimlik ve itibar kavramları üzerinden benzer bir yaklaşım sunmaktadır. İnsanlar, itibar görmek güdüsüyle yüksek statülü topluluklara ve kurumlara ait olmaya çalışmakta; bu yapılanmalarda kabul görmek ve yerini sağlamlaştırmak adına davranışlarını şekillendirmektedir. Bu yapılanmalar da ilkelerini korumak için, kendilerine olan saygıyı korumak yönünde faaliyette bulunmaktadır. Bireyler, gruplar ve kurumlar kendilerine olan saygıyı sürdüremezlerse sapkın ve rahatsız edici tutum takınabilmektedirler. Alternatif olarak, yaratıcı ama zor bir şekilde, topluluklarının ödül dizgelerini değiştirmeye yeltenebilirler. Tüm bu davranış türleri, –liderlerin, elitlerin ve bazen de halkın psikolojik ihtiyaçlarına karşılık olması adına– devletlerce icra edilmektedir. Devletler, insanlardan farklı olabilirler, ancak davranışlarının güvenlik ve maddi ihtiyaçlar açısından açıklanmasında bir mahzur yoktur. Uluslararası İlişkiler kuramlarının refah ve güvenlik konseptleri tarafından şekillendirilmesinde sakınca yoktur, ancak salt bu konseptler yeterli değildir. Evrensel niteliğe sahip, itibar ve statü edinme arayışları da kurama dahil olmalıdır. Yani, insan güdeleri ve bunun siyasal davranışlara olası etkileri gözden kaçırılmamalıdır. Hatta, maddi ve güvenlik ihtiyaçlarına nazaran,

⁵⁶ Uluslararası İlişkiler disiplininin, 1919'da University College Of Wales bünyesinde kurulan Wilson Uluslararası Politika Kürsüsü ile doğduğu kabul edilmektedir. Aydınlı E.,Kurubaş E., Özdemir H. (2015). *Yöntem, kuram, komplo: Türk Uluslararası İlişkiler disiplininde vizyon arayışları*. Ankara: Küre, 32.

⁵⁷ Lebow, a.g.e., 16

⁵⁸ Wendt, a.g.e, 223.

manevi unsurlar ağır basmakta ise itibar ve şeref adına kendilerini, topluluklarını ve devletlerini riske edebilecekleri unutulmamalıdır.⁵⁹

Lebow, Max Weber'in, bir ulusun çıkarlarına karşı bir davranışı affedebileceklerini, ancak şeref ve itibarlarına karşı bir davranışı, hele de davranış karşı tarafın kibirini yansıtıyorsa, affetmelerinin mümkün olmadığını söylediğini hatırlatmaktadır. Weber'in tespitlerine rağmen, Hans Morgenthau ve Kenneth Waltz gibi kuramcılar, kişisel itibarı göz ardı etmişler ve tinsel boyuta sadece gücü maksimize etme sürecinin araçsal bir dışa vurumu olarak bakmışlardır. Bu ihmalin sonucu olarak, aktörlerin çatışma, işbirliği, risk alma gibi davranışlara başvurma sürecinin açıklanmasında eksiklik ve sapmalar ortaya çıkmıştır. Lebow'un çalışması, aktörün içsel özelliklerinden biri olan itibar sahibi olma arzusunun dış politika kararına etkisinin bulunduğunu iddia etmesi bakımından kayda değerdir.⁶⁰

Phillpott, 11 Eylül 2001 saldırılarını müteakip Siyasal İslamın, seküler karaktere sahip uluslararası düzene karşı düşünsel bir başkaldırı gerçekleştirdiğini hatırlatmış ve akademiyanın, aktörleri, amaçlara ve politikalara yönlendiren dürtüler hakkında derinlikli şekilde çalışması gerektiğini savunmuştur. Phillpott'a göre gerek insan hakları hareketlerinin gerek radikal İslami hareketlerin, kendi çıkarını koruyan devletler yaklaşımı ile açıklanamayacak, motivasyon kaynakları bulunmaktadır.⁶¹

Aktör-yapı ilişkisine ilişkin ortaya konulan veri kümesi, aktörün özelliklerinin ne kadar da belirleyici olduğunu kanıtlamaktadır. Bu ilişkide hangi ögenin baskın olduğu konusunda Wendt ve Onuf farklı cephelerde saf tutmuştur. Wendt, sosyal olarak inşa edildiğini iddia ettiği yapının belirleyiciliğini savunmakta, Onuf ise aktöre odaklanmaktadır. Bu iki öğeden hangisinin baskın olduğu tartışmasından bağımsız olarak aktörün içsel özelliklerinin incelenmeye muhtaç olduğu değerlendirilmektedir. Aktörün, olguları ve maddi öğeleri sosyal olarak anlamlandırması, söylem ve gelenek boyutuna dönüştürmesi süreçleri, dış politika kararlarının sağlıklı olarak çözümlenmesi için zaruri

---

⁵⁹ Lebow, a.g.e., 19.

⁶⁰ Lebow, a.g.e., 20.

⁶¹ Phillpott, D.(2001), Revolutions in sovereignty. In Snyder, J. (2004). One world, rival theories, *Foreign Policy*, 145, 61.

gözükmektedir. Bu anlamlandırma, Çin ve Türkiye'nin dış politikalarının düşünsel kökenlerinin belirlenmesi açısından da önem taşımaktadır.

2.3 Geleneğin İnşası

Phillpott'un bahsettiği motivasyon kaynaklarının temelinde aktörlerin kimlikleri ve bu kimliklerin inşasına temel olan içsel ve dışsal etkenler mevcuttur. Aktörlerin karşı karşıya oldukları uluslararası yapının özellikleri önemliyken, yukarıda ortaya konulduğu üzere, kendi kimlikleri de uluslararası yapının özelliklerine verdikleri tepkiyi etkilemektedir. Aktörün, içinde yaşadığı grubun, toplumun, devletin tarihi, dini, etnik temeli onun davranışlarına yön vermektedir. Tüm bu unsurların birleşimi grubun geleneklerini meydana getirmektedir.

Bevir ve arkadaşlarına göre insan davranışları, gelenek olarak adlandırılan ve süreklilik arz eden biçimde değer, inanç ve uygulama ağının⁶² etkisinde olduklarından, otonom bir niteliğe sahip değildir ve toplumsal bir boyutu vardır. Bu yaklaşım, Marx'ın insanın düşünsel yapısını, ait olduğu sınıfın özelliklerine bağlayan teziyle benzerlik göstermektedir.⁶³

İnsan inanışları ve davranışları, Onuf'un norm odaklı inşacılığına benzer şekilde, kalıtsal nitelikteki geleneğe dayalıdır. Gelenek düşüncesi ise bireyin mantığını ve davranışını uygulama imkanı bulunduğu sosyal bağlama işaret etmektedir. Burada gelenek, bireyin sosyalleşme sürecinde elde ettiği algı ve anlayış kümesi olarak tanımlanmaktadır. Bu bakımdan gelenek, sadece başlangıç noktası olarak kaçınılmazdır. Müteakip davranışlar aktörün yaratıcılığının ürünüdür ve geleneğin yerleşmesinde belirleyicidir. Bu nedenle, geleneğin insan davranışlarının bütününe tayin eden faktör olarak değerlendirilmesinde tedbirli olmak gerekmektedir. Gelenek daha çok insanlar üzerindeki ilk etki olarak

⁶² Talal Asad'a göre "Bir gelenek, kurumlaşmış olmasından dolayı bir tarihe de sahip olan belli bir pratiğin doğru biçimi ve amacı hakkında onun pratisyenlerini (uygulayıcılarını) bilgilendirmeyi amaçlayan söylemlerden oluşur." Asad, T.(1986), "The idea of an anthropology of Islam" içinde Atay, T. (2003), Gelenekçilikle karşı-Gelenekçiliğin gelgitinde Türk "gelenek-çi" muhafazakarlığı içinde Çiğdem, A.(Ed.). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce (Cilt 5): muhafazakarlık*. (birinci baskı). İstanbul: İletişim, 156. Diğer bir deyişle gelenek, geçmişten bugüne ve geleceğe aktarılan yerleşik uygulama ve davranış biçimleridir.

⁶³ Bevir, M., Daddow, O. and Hall, I.(2013). Introduction: interpreting British Foreign Policy. *The British Journal of Politics and International Relations*, 15(2), 167.

görülmelidir. Müteakip davranışlarda geleneğin izlerine rastlanması, mevcut aktörün onları değiştirmesiyle mümkün olmaktadır. Yazarlar, geleneğin kalıtsal niteliğine rağmen, tüm yönlerinin değişime açık olduğunu da vurgulamaktan geri kalmamıştır.⁶⁴ Yani, inşacı kuramın temellerinin ortaya koyduğu üzere, uluslararası yapının özelliklerine ve aktörlerin bu özelliklere karşı vermek istediği tepki kapsamında, gelenek yenilenebilmekte, yeniden yorumlanabilmektedir. Uluslararası yapının özelliklerinin yanı sıra aktörlerin ait olduğu grup, toplum ve devletlerdeki yapısal değişimler de (Bolşevik Devrimi, Hitler'in iktidara gelişi, Çin Halk Cumhuriyetinin kuruluşu gibi) –sadece yapısal değişimin kendinden kaynaklanan etkilerin dışında– geleneklerin yorumlanma biçimini değiştirebilmektedir.

Günümüzde gelenek, dış politika alanında yeniden inşa edilmektedir. Geleneğin basit bir etken madde olmasının ötesinde, geleneğe ilişkin mevcut uygulamaların ulusal amaçlara yönelik olarak modifiye edildiği, ritüelleştirildiği ve kurumsallaştırıldığı gözlenmektedir. Bunun yanında, yeni gelenek icadında tarihsel öğelerin yeni hedeflere ulaşmaya yönelik olarak kullanıldığında şahit olunmaktadır.⁶⁵

Hobsbawm ve Ranger'a göre, Sanayi Devriminden bu yana geleneğin inşası, birbiriyle etkileşim içinde olan üç biçimde gerçekleşmektedir: a) Sosyal uyumu veya aidiyeti tescil veya sembolize eden gelenekler, b) kurumları, otoritenin statüsünü ve ilişkilerini tescil eden ve meşrulaştıran geleneklerin inşası ve c) salt amacı sosyalleşme, inanç telkini, değer dizgeleri olan geleneklerin inşası. Hobsbawm'a göre, (b) ve (c)'de bahsedilen gelenekler muhakkak icat edilmiştir, yani insan faktörü ön plandadır, ancak (a) başlığına dahil olan gelenekler yaygındır. Toplumların ve devletlerin geleneğini oluşturan ve tarihsel olan ile devamlılık arz eden unsurların yanında –Onuf'un norm inşası sürecini hatırlatır şekilde– muhakkak icat edilen veya inşa edilen ve modern olarak nitelenebilecek bileşenler de mevcuttur.⁶⁶

I. Dünya Savaşından önceki 30 ila 40 yılda Avrupa'da gelenek icadı yoğunlaşmıştır. Bu süreçte, devletler öncü bir rol oynamışlar, bireyin hayatına –norm inşası olarak da nitelenebilecek– gelenek icadı yoluyla müdahalede bulunmuşlardır. Buna bireye, toplumsal

⁶⁴ Bevir, vd., a.g.e. 167.

⁶⁵ Hobsbawm, E.(1983). Introduction: inventing traditions. In Hobsbawm, E. and Ranger, T., (eds.) *The invention of tradition*, New York: Cambridge University Press, 6.

⁶⁶ Hobsbawm, a.g.e., 9.

katmandaki yerini devletçe kabul ettirme de dahildir. Gelenek icadı, bir bakıma yöneten (devlet) ile yönetilen (birey) arasındaki bağı kuvvetlendirmenin bir aracı olarak kullanılmıştır. Temel amaç ise devlet, ulus ve toplumu birbirlerine yakınsamak olmuştur. Fransa’da III. Cumhuriyet, Bismarck’ın Alman İmparatorluğu gibi yeni devletlerde gelenek icadı, siyasal sadakati yaratmak adına bir araç haline gelmiştir. Liberal ideoloji ve kurumların yaygınlaşması, bireyin devlete olan sadakatini zora dayanan araçlarla sağlama döneminin sona erdiğini göstermektedir. Gelenek icadı bu nedenle acil bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁷

Örneğin, III. Cumhuriyet ile birlikte (1870) Fransa’da geleneğin icadı bakımından üç temel yenilik göze çarpmaktadır. İlki, Kiliseye eşdeğer güçte seküler bir kurum geliştirilmesiydi ki bu amaçla ilköğretim kurumu seçilmiştir. İlköğretim ilkeleri ve müfredatı devrimci ve Cumhuriyetçi niteliklere sahip hale getirilmiştir. Yazara göre, bu atılım tüm Fransızları güçlü Cumhuriyetçiler haline getirmenin şansa bırakılmak istenmemesinin bir sonucu olarak gerçekleştirilmiştir. İkincisi, Bastille Günü ve benzeri kamusal seremonilerin icat edilmesidir ki Bastille Günü, Fransız Devrimini, devletin görkemini ifade etme ve bireyler için bir zevk haline getirmek için inşa edilmiştir. Üçüncüsü ise kitlesel ölçekte heykel ve anıt inşa edilmesidir. Hobsbawm *Marianne*’in, özgürlüğü, devleti ve Devrimi temsil eden önde gelen bir sembol olarak heykelleri ile gelenek inşasına konu olduğunu ifade etmektedir.⁶⁸ Almanya’da, Fransa’ya benzer şekilde birleşmeyi müteakiben (1871), geleneğin icadı adına yoğun bir anıt ve heykel inşası gözlenmiştir. Yeni Reichstag binası (Berlin, 1884-1894), Kyffhauser heykeli (1890-1896), devletin kurucu Atası olarak sunulan I. William’ın ulusal heykeli (1890-1897), I. William’ın Porta Westfalica’daki ve Deutsches Eck’deki (1894-1897) heykeli önde gelen örneklerdendir.⁶⁹

Hobsbawm’a göre, Almanya örneği geleneğin inşası konusunda iki yorumu beraberinde getirmektedir. İlki, ulusal sembol arayışına ilişkindir. Fransa’nın *Marianne*’ine benzer şekilde, *Alman Michel* (Deutsche Michel) figürü yaratılmıştır. *Alman Michel* kurnaz yabancılar tarafından kötüye kullanılmış masumiyeti ve sadeliği temsil etmektedir.

⁶⁷ Hobsbawm, E. (1983). Mass producing traditions: Europe, 1870-1914. In Hobsbawm, E. and Ranger, T.(Eds.), *The invention of tradition*, New York: Cambridge University Press, 264-266.

⁶⁸ Hobsbawm, a.g.e., 272.

⁶⁹ Hobsbawm, a.g.e., 275.

Dolayısıyla, bu figürle, güncel tanımlamayla bir “öteki” yaratılması söz konusudur. İkincisi ise Almanya’nın Bismarck tarafından birleştirilmesinin, yeni İmparatorluğun vatandaşlarının tek ortak paydası olarak kabul edilmesidir. Bu noktada, Alman birleşmesine yol veren Fransa-Almanya (Sedan) Savaşı (1870-71) kilit öneme sahiptir. Bu dönem öncesinde, Almanya bir ulusal geleneğe sahip olmaktan uzaktır ve birleşme ile birlikte üç isim ve kavram etrafında sembolize edilmeye başlanmıştır: Bismarck, I. William ve Sedan Savaşı.⁷⁰ Bu durum, önemli günler için icat edilmiş ritüellerde açıkça gözlenmiştir. Sedan Savaşı’nın 25. Yıl dönümü için Ağustos 1895-Mart 1896 arasında, Savaşı anma törenleri, İmparator’un doğum günü kutlaması, Savaşa ilişkin halka sesleniş gibi resmi kutlama ve törenler icra edilmiştir. Ritüeller yoluyla halka, belirli bir geleneği yerleştirmeye yönelik bu araçlar, diğer taraftan da Alman eğitim dizgesine aktararak toplumda kalıcı hale gelmesi sağlanmıştır.⁷¹

Gelenek inşasında, bir diğer örnek olarak ABD karşımıza çıkmaktadır. Zira, bu ülke bireyleri, doğum olarak Amerikalı değildir, göç yoluyla buraya yerleşmişlerdir. Bu yüzden Amerikalıların oluşturulması yani inşa edilmesi gerekmiştir. Yaratılan gelenekler bu amacı sağlamaya yöneliktir. Bir taraftan göçmenler, ulusun tarihini anan tören ve ritüelleri – Devrimi ve kurucu atalarını anan 4 Temmuz gününü, Protestan Anglo-Sakson geleneği olan Şükran Gününü– kabul etmek konusunda yönlendirilmiştir. Bunun yanında, göçmenlerin bazı ritüellerinin de yeni ulusa aktarılmasında sakınca görülmemiştir. Aziz Patrick günü İrlanda kökenlidir ve kıtaya göçmenler tarafından getirilmiştir. İrlanda’yı Hıristiyanlıkla tanıştıran Aziz Patrick’in ölüm günü olan 17 Martta bir dizi etkinlikle İrlanda, ABD ve diğer bazı ülkelerde kutlanmaktadır. Diğer taraftan, ABD’de eğitim dizgesi, siyasal birleşmeyi sağlayan bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1880’den bu yana, Amerikan bayrağının okullarda temel ulusal figür olarak kullanılması belirli bir geleneğin inşasına yönelik bir hareket olarak görülmelidir. Bir tercih olarak Amerikalılık, belirli değerlerin, davranış kalıplarının, inanışların bütünü olarak bir geleneği beraberinde getirmiştir. Hobsbawm, geleneğin öğeleri olarak sayılanların benimsenmemesinin anti-Amerikan olmak anlamına geldiğini, bu bireylerin vatandaş olarak algılanmaktan ziyade göçmen olarak algılandığını vurgulamaktadır.⁷²

---

⁷⁰ Hobsbawm, a.g.e., 276.

⁷¹ Hobsbawm, a.g.e., 277.

⁷² Hobsbawm, a.g.e., 280.

Fransa, Almanya, ABD gibi ülkelerde gelenek icadının detaylarına inen Hobsbawm, devlet dışı oluşumları da gelenek icadı bakımından analize tabi tutmuştur. Ona göre, 1890'dan itibaren her yıl 1 Mayıs'ta kutlanan İşçi Bayramı (May Day) bu türden bir örnektir. Başından beri, işçi sınıfını bir araya getiren yarı dinsel ritüelleri içeren bir gelenek olarak küresel ölçekte gelişmiştir. Charleroi'de (Belçika) bir İşçi Bayramı konuşmasında (1898) "Tüm dünyanın işçileri birleşin" ve "Birbirinizi sevin" sloganları öne sürülerek bu geleneğin kökleşmesine yönelik bir adım atılmış, İtalya ve Avusturya'da buna benzer konuşmalar düzenlenmiştir.⁷³ Kırmızı bayraklar ve çiçekler bu hareketin evrensel sembolleri olagelmıştır. Avusturya'da karanfil, Almanya'da kırmızı gül, Fransa'da yaban gülü ve gelincik bahar ayı ile birlikte yenilenmenin sembolü olarak sunulmuştur. İşçi Bayramı ile tesadüfi olarak birleşen bu çiçek olayının detayları hakkında az bilgiye sahip olunduğunu ifade eden Hobsbawm, yenilenme, büyüme, ümit ve neşe kaynağı olarak çiçek ve İşçi bayramı arasında bir bağ kurulduğunun altını çizmektedir. Özellikle, işçilerin haklarının genişletilmesi mücadelesi ile çiçeklerin baharda büyümesi arasında kuvvetli bir bağ olduğuna inanıldığını hatırlatmaktadır.⁷⁴

Bu yeni hareketin etki alanı düşmanlarınca da etki alanını genişletmek adına değerlendirilmek istenmiştir. Hitler işçilerin bayrağındaki kırmızıyı kullanmış ve 1 Mayıs gününü, 1933'de resmi İşçi Bayramı ilan etmiştir. İşçi Bayramı ve benzeri emek temelli oluşumlar, Hobsbawm tarafından siyasi ve sosyal özellikleri bir arada taşıyan gelenekler olarak değerlendirilmektedir. Kitlelere hitap eden örgütler ve partilerle ilişki kurmaları açısından siyasi, işçileri farklı bir sınıf olarak var olma bilincini özgün bir mahiyette yerleştirmesi açısından ise sosyaldir.⁷⁵ Devlet dışı gelenek inşası ve ortak davranış kalıpları oluşturma adına grup içi norm geliştirme bakımından temel bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hobsbawm, çalışmasının bulguları bağlamında, 1870-1914 döneminde geleneğin icadı ya da inşası uygulamalarının üç boyutunun olduğunu iddia etmektedir. Birincisi, bu uygulamalardan bazılarının uzun, bazılarının kısa ömürlü olduğudur. İnceleme döneminin

---

⁷³ Hobsbawm, a.g.e., 284.

⁷⁴ Hobsbawm, a.g.e., 284.

⁷⁵ Hobsbawm, a.g.e., 286.

I. Dünya Savaşı ile sonlanması, sembolik söylem dilleri arasında bir kesinti olabileceğine işaret etmektedir. İnceleme döneminde, sembolik öneme sahip kamu binaları ve anıtların inşası doruk noktasına ulaşmıştır, ancak iki dünya savaşı arası dönemde bu yönde ancak istisnai gelişmeler olmuş, Avrupa bu konuda sadece önceden biriktirdiği sermaye ile yaşamıştır. Diğer taraftan –seremoni, geçit törenleri, miting gibi– görsel amaçlı sembolik söylem dillerinin daha uzun ömürlü olduğu iddia edilebilecektir. İngiltere’de Kraliyet ailesinin (1914’ten itibaren) Wembley Kupası finaline katılması, Berlin’deki *Sportspalast* ve Paris’teki *Velodrome d’Hiver* spor salonlarının kullanımı, iki savaş arası dönemde kitlesel hareketler için önemli yapıların sembolik öneminin kavranmasını sağlamıştır. Burada mekansal gelişimden ziyade mekanlardan insanlarca faydalanılması anlamında içeriğinde sosyallik bulunan bir gelişime işaret edilmektedir.⁷⁶

Bu dönemde inşa edilen geleneğin ikinci yönü, daha geniş üyeli sınıflar arası topluluklar olan devlet veya uluslarla birlikte, belirli sosyal sınıf veya tabakalara özgü uygulamaları da içeriyor olmalarıdır. İşçi Bayramı hariç tutulursa, birçok gelenek ögesi üst sosyal tabaka tarafından başlatılmış ve alt tabakalara aktarılmıştır. Spor bu bağlamdaki en belirgin örnektir. Burada, sınıflar arasındaki çizgi üst sınıf tarafından üç şekilde çizilmiştir. Sporun kurumsal boyutu, aristokratlar veya orta sınıfça yürütülmüştür. Altyapıya ilişkin sermaye üst sınıfça karşılanmış ve amatörlük ile profesyonellik arasında katı bir ayırım yapılmıştır. Bu uygulamaların sonucu olarak alt tabakada sınıf temelli sportif faaliyetler nadiren bilinçli bir şekilde gelişme imkanı bulmuştur. Üçüncü bir boyut ise gelenek ile anlık yani tesadüfi üretim arasındaki ilişkiyle ilgilidir. İnşa edilmiş gelenekler hatırı sayılır siyasi ve sosyal işlevlere sahip olmaktadır. Bu işlevlere sahip olamayanlar kaybolup gitmektedirler. Bu geleneklerden faydalanma niyeti, bir üst boyutta ise bunları manipüle etme amacı belirgindir. Politika ve (kapitalist ekonomilerde) iş dünyasında gözlenmektedir. Belirli bir insan topluluğu için bir ihtiyacı net olarak karşılayan kötüye kullanılmış geleneğe dair uygulamalar politika uygulayıcıları için manipülasyon örnekleri olarak kayda geçmiştir.⁷⁷ Tezimize konu iki aktörün dış politika düzeneği masaya yatırılırken, özellikle geleneğin bu yönü üzerinde durulacaktır.

---

⁷⁶ Hobsbawm, a.g.e., 305.

⁷⁷ Hobsbawm, a.g.e., 307.

İngiltere’de geleneğin icadını inceleyen Cannadine ise İngiliz halkının 19’uncu yüzyıldan itibaren Kraliyet ailesinin törenlerine, ritüellerine olan ilgisinin eğitim düzeyinin yükselmesi ve çağdaşlaşmaya rağmen azalmadığını ortaya koymaktadır. Toplumun, siyasal ve sosyal olana yönelik farkındalığı artsa ve sorgulayıcı yaklaşımı yoğunlaşsa da, resmi törenlerin etkileyciliğini kaybettiğini iddia etmek mümkün değildir.⁷⁸

2. Dünya Savaşı’nın sonundan itibaren ise İngilizlerin “büyük güç” konumunu kaybetmesi resmi törenlerin anlamını değiştirmiştir. Örneğin, II. Elizabeth’in taç giyme töreni, Hindistan dahil birçok koloni elden çıktığından, kendinden öncekilere kıyasla çok daha düşük tonda emperyal bir anlam ifade etmektedir. Uluslararası değişimin yaşandığı önceki dönemlerdeki gibi Kraliyet törenleri eski İmparatorluğun tazelenmesini temsil ediyorken, Savaş sonrası dönemde dünya gücü konumunun kaybedilmesine karşı hafifletici bir unsur olarak takdim edilmiştir. Sonuç olarak yazarın ortaya koymaya çalıştığı ana fikir şudur: monarşik ritüellerin dayandığı kaynaklar eski olsa da bu ritüellerin anlamlandırılması zamanının sosyal, siyasi ve kültürel şartlarıyla ilgili olmuştur. Diğer bir deyişle, benzer törenler, farklı zamanlarda farklı nesiller için farklı anlamlar üretebilmektedir. I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yıkılan Avusturya, Rusya ve Alman Krallıklarının aksine, İngiliz monarşisinin hayatta kalması, gelenek icadı sürecinin de devamını sağlamıştır.⁷⁹

Ulusal günler düzenlemesi suretiyle geleneğin inşasına yönelik benzer uygulamalar Çin’de de yaşanmıştır, ancak yukarıda sayılan örneklerle karşılaştırıldığında bir kısmı modern bir zamana denk gelmektedir. 2008 yılında Çin’de üç yeni ulusal gün resmi tatil ilan edilmiştir. Nisan ayında Kabir Temizleme Günü (*Tomb Sweeping Day*), Haziran ayında Ejderha Teknesi Festivali (*The Dragon Boat Festival*) Eylül ayında Sonbahar Festivali (*Mid-Autumn Festival*) resmi düzeyde kutlanmaya başlanmıştır. Bu kutlamalar, Callahan’a göre parti devletinin uluslararası sosyalizminden, Çin milliyetçiliğine doğru bir kayışın yansıması olarak algılanmalıdır. Devletin vatandaşlarını, ne zaman ve nasıl vatansaver olmaları gerektiğini öğütleyen bu anma günleri, Çin’in güvenlik konseptini, askeri güçten, ideolojik güvenliğe, rejim güvenliğine ve kültürel güvenliğe kaydırıldığını

⁷⁸ Cannadine, D., (1983). The context, performance and meaning of ritual: the British Monarchy and the invention of tradition, c.1820-1977. In Hobsbawm, E. and Ranger, T.(Eds.), *The invention of tradition*. New York: Cambridge University Press, 102.

⁷⁹ Cannadine, a.g.e., 161.

düşündürmektedir.⁸⁰ Ulusal Utanç Günü (*National Humiliation Day*) ise 1915-1926 döneminde, –doğrudan devletin girişiyle anılmaya başlanmadığından– gayri resmi olarak, 1927-1940 döneminde ise resmi olarak kutlanan bir gün olmuştur. Bu anma günü, Çin'in 19'uncu yüzyıldan itibaren uğradığı emperyal işgaller sonucu yaşadığı geri kalmışlığa yönelik bir farkındalığa ve tekrarını önlemeye binaen yaratılmıştır. Callahan, Ulusal Utanç Günü'nün, Çin milliyetçiliğinin temelini oluşturduğunu iddia etmektedir. 1927'den itibaren milliyetçilerin devlet egemenliğinde söz sahibi olmaya başlamaları ile ulusal utanç da resmi bir boyut kazanmıştır. Çoğu mayıs ayında olmak üzere 26 farklı gün, utanç günü olarak törenle anılmaya başlanmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında anma son bulmuş, 2001'de tekrar canlanmıştır.⁸¹

19'uncu ve 20'nci yüzyılda Fransa, Almanya, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri ve Çin'de, –örnekleri bu devletlerle de sınırlı olmamak üzere– ortak fikir ve hareket kalıpları üretmek adına önemli adımlar atılmıştır. Heykel ve anıt inşası, özel anma günleri belirlenmesi, resmi geçit törenleri bu kalıplardan bazılarıdır. Halkı belirli bir bilinç çizgisine yaklaştırmaya dönük bu adımlar Onuf'un norm inşası sürecini hatırlatmaktadır. Bu süreçten farklı olarak norm inşasına yönelik her süreçte dil ve söylemin ön planda olmadığı Hobsbawm ve Cannedine'nin tespitlerinden anlaşılmaktadır. Burada önemli olan, halkın ve elitlerin belirli bir yönde düşünmesini ve hareketini sağlamaya yönelik gelenekleri inşa etmektir. Çin ve Türkiye'de dış politikaya genel bir yönelim veren fikir geleneklerinin aynı işleve sahip olduğunun altı çizilecektir.

2.4. Fikir Gelenekleri ve Dış Politika

Şerif Mardin, 1950'lerde Stanford Üniversitesi'nde yüksek lisans çalışmaları sırasında fikir ürünlerinin siyasal yapının şekillenmesindeki rolü üzerine araştırma yapmanın gerekliliğine inandığının altını çizmektedir. Ona göre, Batı fikir dizgesi sadece Batı'nın kendisini değil, I. Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlık arayan ulusları da etkilemiştir. Bağımsızlığa liderlik edenler, kendi normlarını inşa sürecinde, Batılı düşünürler ve kuramlardan etkilenmiş, bu düşünsel temel, bağımsızlık hareketinin

⁸⁰ Callahan, W.A.(2010). *China: the pessoptimist nation*. New York: Oxford, 14.

⁸¹ Callahan, a.g.e., 69.

niteliğine de yön vermiştir. Türkiye’de milli devletin inşası da bahsedilen sürece tam olarak uymaktadır.⁸²

Marksist öğretinin yoğun olarak incelendiği bir çevrede çalışmalarını sürdüren Mardin, tarihsel materyalizmi temel alan bu öğretinin, düşünsel boyutu bir yana bırakmasının kendi pozisyonu açısından bir eksiklik olduğunu ima etmektedir. Ona göre, düşünsel arka planın tarihsel sürece diğer unsurlardan bağımsız etkileri bulunmaktadır.⁸³ Mardin’in yaklaşımı bu bakımdan, aktörün öznel öğelerinin belirleyiciliğini savunan inşacı kuramı anımsatmaktadır. Diğer taraftan, aktörün inşa ettiği düşünsel yapının bu öğelerden en önemlisi olduğunun da altını çizmektedir.

Doktora tezinde fikirler ile Amerikan dış politikası arasındaki bağıntıyı inceleyen Colin Dueck, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte ABD’nin önünde üç temel dış politika seçeneği bulunduğunu ortaya koymuştur. Soğuk Savaş’ın galip olarak sonlandırılması sebebiyle izolasyonist politikaya dönüş, Soğuk Savaş’ın galip bitirilmesine rağmen küresel Batı ittifakının temel güvenlik sorunlarıyla ilgilenmesinin sağlanması açısından güç dengesi politikasına geçilmesi (realist yaklaşım) ve Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi liberal küresel yapının devamı için güç politikasının yürütülmesi. Yazara göre ABD, askeri harcamaları azaltmayarak ve NATO ittifakını koruyarak üçüncü seçeneği uygulamaya koymuştur. Bunda da dış politika elitinin maddi kapasite unsurları üzerinden ya da uluslararası yapının dayatması sonucuyla karar vermediğini; ancak elitlerin fikirlerinin bu yönde oluştuğunu iddia etmektedir. 1992 Başkanlık seçimleri öncesinde Bill Clinton ve Demokrat Parti çevreleri, demokrasi ve insan haklarının küresel düzeyde savunulması adına daha aktif ve müdahaleci bir dış politika yürütülmesi gerektiğini savunmuşlardır. Sovyet Birliği’nin yıkıldığı küresel ortamda bu değerlerin savunulması adına daha uygun şartların yeşerdiğinin altı çizilmiştir. Hatta, George H.W. Bush’un Bosna Savaşı’nda Sırplara karşı bir cezalandırmaya gitmeyişi Demokratlarca eleştirilmiştir. Özetle, Soğuk Savaş’ın sona ermesine rağmen liberal küresel dış politika konsensüsünün sağlandığı belirtilmektedir.⁸⁴

⁸² Mardin, Ş. (2008). *Jön Türklerin siyasi fikirleri: 1895-1908*. İstanbul: T. İş Bankası Yayınları, 9.

⁸³ Mardin, a.g.e., 10.

⁸⁴ Dueck, C. (2001). *“America as she has been”: the role of ideas at key turning points in U.S. grand strategy*, Princeton Üniversitesi, Doktora tezi, 291-313.

Dueck, fikir tabiriyle “inançlar dizgesi”, “işlemsel kodlar”, “politika paradigmaları” terimlerini eş anlamda kullanmakta ve bu terimlerin oluşturduğu dizgeye “stratejik fikir” adını vermektedir. Dueck’in analizindeki önemli bir nokta, karar alınmasını güçleştiren (yeterli bilgiye sahip olunmaması gibi) belirsizlik durumlarında stratejik fikirlerin dış politika kararlarına bağımsız etkileri olduğu ve devlet davranışlarını şekillendirdiği iddiasıdır. Zira, belirsizlik dışındaki durumlarda maddi kapasite unsurlarının hakkı verilmektedir.⁸⁵

Dueck’in analizindeki bir diğer unsur, stratejik fikirlerin, büyük bir kriz veya savaş gibi şoklardan etkilenmediği sürece kalıcılığını devam ettireceğidir. Diğer bir deyişle zamanlama önemli bir etkidir. Anlaşılan o ki (yapısal değişimlerin gelenekleri değiştirdiğine dair yapılan vurguya paralel olarak) savaş ve krizler, fikirlerin (fikir geleneklerinin) değerini yitirmesine ya da değişmesine sebep olabilmektedir. Bu durumda, elitler daha çok maddi kapasite unsurları üzerinden değerlendirme yapmaktadır. Yine de analizden, savaş veya kriz durumunun stratejik fikir boyutunu tümüyle bir kenara ittiği sonucu çıkarılamayacaktır.⁸⁶

Dueck, dış şokların arifesinde, fikirlerin büyük stratejik sonuçlara önemli etkileri olduğunu ortaya koyan bir model de sunmuştur. Buna göre, fikirler, gündem belirleme ve ittifak oluşturma yoluyla sonuçlara etki etmektedir. Bir fikrin kabul edilmesinin ilk şartı, – söylem mekanizmasının ortaya koyduğu üzere– demokratik bir dizgede, o fikrin karar vericiler, yasama üyeleri, bürokratlar ve entelektüeller tarafından öncelikle bilinmesine bağlıdır. Fikir, devletin ne kadar üst noktasinca dile getirilirse etkisi de, Onuf’un diliyle norma haline dönüşme ihtimali, o kadar yüksek olacaktır. Yani, fikrin savunucularının etkililiği önemlidir.

Gündem, fikrin ortaya atılması yoluyla belirlendikten sonra ikinci aşama o fikir etrafında bir birlik sağlanmasıdır. Bu aşama, ortaya atılan fikrin uygulanıp uygulanmayacağını, yani norm haline gelip gelmeyeceğini belirleyecektir. Fikrin dış politika elitleri arasında kabul edilmesi, politikaya dönüşmesini sağlayacaktır. İttifak oluşturmada da devletin en üst makamı veya makamları ne kadar etkide bulunursa, o fikir

---

⁸⁵ Dueck, a.g.e., 41.

⁸⁶ Dueck, a.g.e., 42.

de o kadar kabullenilmekte ve norm haline dönüşmektedir. Bu süreçte ikna, baskı ve müzakere yöntemlerine başvurulabilmektedir.⁸⁷ Teklif edilen fikrin kabul edilmesi için iki şartı yerine getirmesi gerekmektedir: öncelikle fikir, belirli bir çoğunluğun çıkarlarına hizmet etmelidir. İkinci olarak da –ABD özelinde– liberal demokratik değerler ve kurumlarla uyumlu olmalıdır.⁸⁸ Bu ikinci şart, diğer ülkelere, “anayasal özelliklere ya da yerleşik siyasal teamüllere (norm ve geleneklere) karşı olmamak kaydıyla” şeklinde uyarlanabilecektir.

Dueck’in tezinde, Soğuk Savaş’ın sonu itibariyle ABD dış politikasına yön veren fikir düzeneğinin, yönetsel oluşumu hakkında özetlenen açıklamalara yer verilmiş olmasına rağmen, bu düzeneğin içeriğinin oluşumu hakkında ortaya konulan veriler doğrudan uygulama odaklıdır. Dueck’in çalışması kapsamında, Soğuk Savaş sonrası ABD dış politikası ile Amerikan fikir gelenekleri arasında, Mardin’in ortaya koyduğu şekilde bir bağ kurmak mümkün olmamaktadır.

Barsegian da, Sovyetler Birliği’nin yıkılmasını müteakip Rus dış politikasına etki eden fikirleri konu eden doktora tezinde, 1990’ların sonuna kadar iç politikanın uluslararası politikaya yansımalarına ilişkin çalışma yapılmadığının altını çizmektedir. Ona göre, ülke içi ve dışı fikir ağlarının yeni dönemde Rus dış politikası üzerinde belirleyici etkileri mevcuttur. Barsegian, bu ağların uluslar üstü (*transnational networks*) niteliğine vurgu yaparken ülke dışı ağlardan eski Sovyet coğrafyasında yaşayan ulusları kastettiğini belirtmektedir. Örneğin, Dağlık Karabağ krizinde 1988’den bu yana Rusya’nın Ermenilere ve Ermenistan devletine verdiği desteğin temelinde, Moskova’da ve Ermenistan’da yerleşik ve Rus dış politika elitlerine yakın Ermeni temelli söylemlerin yön verici etkisinin bulunduğunu iddia etmektedir. Rus dış politikasını etkileme açısından, Ermeni uluslar üstü ağının diğer etnik türlere karşı bir üstünlüğünün olduğunun altını çizmektedir. Zira, Ermeni ağı, tarih, yaşam alanı, bir etnik grubun ulus inşasına yönelik hayati çıkarlarına yönelik yüksek bilinç düzeyine sahip olabilmiştir.⁸⁹ Barsegian, Rus dış politikasının inşasında uluslar üstü bir ağ olarak Ermeni etnik kökenine sahip etkili kişilerin rolünü araştırmakta,

---

⁸⁷ Dueck, a.g.e., 44.

⁸⁸ Dueck, a.g.e., 45.

⁸⁹ Barsegian I. (2005). *The sources of ideas in the post-Soviet russian foreign policy (1991-1994): Transnational Policy Networks and Russia’s Monroe Doctrine*, John Hopkins Üniversitesi (Doktora tezi), 25.

ancak bu fikirlerin, kısa ve orta vadeli pragmatik hedeflerle ilgisi dışında, düşünsel bir düzenekle ilişkili olduğuna dair bir saptamaya yer vermemektedir.

Barsegian'ın tezi, dış politika kararına etkide bulunan unsurlar arasında “Uluslararası Savunma Ağları”na (*Transnational Advocacy Networks*) odaklanmıştır. Sikkink ve Keck tarafından geliştirilen bu kavram, ortak değer ve söylemlerle birbirine bağlı, fikir ve bir takım hizmetleri, kendi arasında paylaşan ve belirli konularda küresel düzeyde çalışan aktörler topluluğu olarak tanımlanmaktadır. Onlara göre, bu ağların birincil özelliği belirli değerlere bağlı oluşlarıdır. Bu değerler doğrultusunda, hükümetler ve uluslararası organizasyonlar nezdinde ikna ve baskı yöntemlerini kullanarak kaldıraç etkisi yaratma yoluna gitmektedirler. Nihai hedefleri ise politika sonuçlarına etki etmektir.⁹⁰ Etkide bulunmak için maddi güç unsurlarına karşı düşünsel birlikteliğin güçlü normlar ağına dönüştürülmesi gerekmektedir. Uluslararası Savunma Ağlarında ortak normların olduğunun altı çizilmekle birlikte, bu normların inşasında pragmatik hedefler belirleyicidir. Diğer bir deyişle, norm inşası sürecinde fikir gelenekleriyle bir bağ kurmak zordur ve uygulamaya dönük beklentiler belirleyicidir. Dağlık Karabağ sorununa yönelik Rus politikasında Ermeni Uluslarüstü Ağının etkisinin incelenmesi de ancak bu kapsamda değerlendirilebilecektir.

Uluslararası Savunma Ağlarına benzer bir diğer oluşum ise epistemik topluluklardır. Karşılaştırma yapıldığında, savunma ağlarının uluslararası bir niteliğe sahip olduğu, epistemik topluluklarda ise hem yerel hem uluslararası bir niteliğe sahip olunabildiği görülmektedir. Epistemik topluluklar, yerel düzeyde ele alındığında, elit fikriyatının kurumsallaştığı düzenek olarak nitelenebilecektir.

1990'larda ortaya atılan kavrama göre yapıya ve iç baskılara dayalı sınırlamalara rağmen, devlet davranışının oluşumunda önemli düzeyde bir hareket alanı bulunmaktadır. Politika yapımına konu olayların elitler tarafından nasıl algılandığı ve ele alındığı kararın oluşumunda etkilidir. Karar verici konumundaki elitler, yapıya dair sınırlamalar, bilgi ve ulusal özellikler bağlamında politika inşa ettiğinden, bilgiyi inşa eden uzman ağının rolü

---

⁹⁰ İnternet: Sikkink, K., Keck, M.(1999), *Transnational Advocacy Networks in international and regional politics*, 89. Web: http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic446176.files/Week_7/Keck_and_Sikkink_Transnational_Advocacy.pdf adresinden 30 Nisan 2016'da alınmıştır.

üzerine eğilmenin önemli olduğu iddia edilmiştir. Karmaşık durumlara yönelik neden-sonuç ilişkilerinin ortaya konmasında, çıkar tanımlamalarının yapılmasında bilgiyi inşa eden topluluğun süreçteki etkisinin göz önüne alınması gerekmektedir. Zira, bilgiye yönelik tahakküm (Kontrol) gücün önemli bir bileşenidir ve yeni fikirler, fikir gelenekleri farklı davranış kalıpları inşa edebilmektedir.⁹¹

Haas, epistemik topluluğun özelliklerini ortaya koymuştur. Buna göre, epistemik topluluğu oluşturan bireyler, ortak normatif inanç kalıplarına bağlıdır. Muhtemel davranışlar ve ulaşılması arzu edilen sonuçlar arasındaki ilişkiyi izaha temel oluşturan ortak nedensel/mantiki temel bu toplulukların bir diğer özelliğidir. Bunun yanında, bu topluluklarda ham bilgiyi sınama ve doğrulamak adına içsel düzeyde belirlenmiş kriterler bulunmaktadır. Dolayısıyla, bilgi üretimi ve aktarımı belirlenmiş kriterler çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.⁹² Haas, bürokratik gücün yerel elitler ya da uluslararası kuruluşların sekreteryaları düzeyinde birleştirilebildiği ölçüde epistemik toplulukların uluslararası politika üzerindeki etkisini somutlaştırdığı ve devamlı kıldığını vurgulamaktadır. Diğer taraftan, bilimsel düşünmeye ve geleceğin tahmin edilebilir senaryolarına duyulan ihtiyaç epistemik toplulukların önemini artırmıştır.⁹³

Özkeçeci-Taner ise toplumsal düzeyde oluşmuş siyasi fikirlerin dış politika ile ilişkilerini açıklayan bir modelin eksikliğine vurgu yapmaktadır. Çıkarların fikirlerden nasıl türetildiğine ilişkin zorlu soru sistematik olarak yanıtlanmadıkça, fikir ile ilgili çalışmaların, daha önceden mevcut olmayan muhtemel alternatifler üretmeyeceğini öne sürmektedir.⁹⁴

Fikir tabiri çeşitli kaynaklarda karşımıza dünya görüşü, fikir okulu gibi değişik şekillerde çıkmakta, ortak inanışlar bütünü olarak nitelenmek suretiyle, birbirleri ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Siyasi fikirler ise yazar tarafından siyasi olayları farklı algılama ve çözümleme yollarını ifade etmektedir. Aynı zamanda, neyin kabul edilebilir olduğunun sınırlarını çizmektedir. Ancak, yazarın odak noktası toplumsal düzeyde oluşmuş ve

⁹¹ Haas, P.M.(1992). Introduction: epistemic communities and international policy coordination. *International Organization*, 46(1), 2.

⁹² Haas, a.g.m., 3.

⁹³ Haas, a.g.m., 8-11.

⁹⁴ Özkeçeci-Taner, a.g.e., 10-13.

kurumsal bir boyuta ulaşmış siyasi fikirlerdir.⁹⁵ Özkeçeci-Taner sırasıyla, siyasi fikirlerin net olarak tanımlanması, bu fikirlerin nasıl kurumsallaştığının açıklanması ve bu fikirlerin dış politikaya nasıl dönüştüğünün ortaya konması süreçlerini açıklamaya yönelmiştir. Özellikle kurumsallaşma aşaması önemlidir, çünkü fikirler ile politika yapımı arasındaki operasyonel bağıntıyı oluşturmaktadır.⁹⁶ Yazarın kurum tabirine yaklaşımı da düşünsel okuldan etkilenmiştir. Buna göre kurumlar, belirli bir grup bireyin –epistemik topluluklarda olduğu gibi– belirli bir fikir altında bir araya gelmesi ve bu fikir altında organize olmasıdır. Buna göre, kurum dışından farklı bir fikirle baskı oluşması halinde, kurum kendi fikri altında savunmaya geçmektedir. Kurum dışı baskıların kurum fikrine etkisi yadsınamayacak olmakla birlikte, bu baskıların bütünüyle kurum fikri üzerinde belirleyici olduğu da iddia edilemeyecektir.⁹⁷

İktidarda güç paylaşımı söz konusu ise, başka bir deyişle koalisyon hükümeti mevcutsa, kurumsal boyutun farklılaşması nedeniyle, dış politikada karar alma süreci ve kararın kendisinin de bundan etkilenmesi doğaldır.⁹⁸ Tek bir fikir kaynağı ile farklı fikirlerin bir araya gelmesi karar alma sürecini değiştirecektir. 1990-2001 döneminde, Türkiye’de 7 siyasi partinin dahil olduğu 6 koalisyon hükümetinde (bağımlı değişken olarak tanımlanan) dış politika kararlarına etki eden (bağımsız değişken olarak tanımlanan) siyasi fikirlerin rekabet ve çatışma süreci mercek altına alınmıştır.⁹⁹

Türk siyasetinde fikir gelenekleri *Kemalizm*, *Batıcılık*, *İslamcılık*, *Milliyetçilik* ve *Beynelmilelcilik* olarak sınıflandırılmıştır. Bu akımlar arasında geçişkenlik olduğu yadsınmamakla birlikte aralarındaki ayrışmalara da dikkat çekilmektedir.¹⁰⁰ Kemalizm’in tasvirinde Jön Türk etkisini hatırlatan Özkeçeci-Taner, Osmanlı siyasal yapısına ilk kurumsal tepkiyi veren epistemik yapı olması ve akabinde kurulan İttihat ve Terakki Partisi’ne ilham kaynağı olması açısından Kemalizm tarafından temel alındığını hatırlatmaktadır. Ancak, Jön Türklerin ve İttihat ve Terakki Partisi’nin hangi fikir

---

⁹⁵ Özkeçeci-Taner, a.g.e., 18-20.

⁹⁶ Özkeçeci-Taner, a.g.e., 20-22.

⁹⁷ Özkeçeci-Taner, a.g.e., 24.

⁹⁸ Özkeçeci-Taner, a.g.e., 34.

⁹⁹ Özkeçeci-Taner, a.g.e., 37.

¹⁰⁰ Özkeçeci-Taner, a.g.e., 62.

gelenekleriyle beslendiğine dair detaylara yer verilmemiştir.¹⁰¹ IV. Bölümde fikir gelenekleriyle Türk dış politikası arasındaki ilişki analize tabi tutulacaktır.

1991-1993 ve 1993-1995 döneminde iktidarı paylaşan Doğru Yol Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin (DYP-CHP/SHP), benimsedikleri fikir gelenekleri bağlamında, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği Antlaşmasının onaylanmasına ilişkin süreç analize tabi tutulmuştur. Yazar, DYP'yi Batıcı fikir akımı içerisinde, CHP'yi de Kemalizm ve Beynelmillecilik çerçevesinde tanımlamaktadır. Batıcı fikir geleneğinde, Batı'nın medeniyetin temeli olduğu kabul edildiğinden Batı ile iyi ve olumlu ilişkilerin sürdürülmesi gözetilmekte, diğer medenileşme projeleri, Batı'nın üstünlüğü nedeniyle göz ardı edilmektedir. Kemalizm de Batı fikir geleneği çerçevesinde düşünülebilecek olmakla birlikte, Batı'ya karşı yaklaşımı Batıcılık geleneğini benimseyenlerden farklıdır. Kemalizm'de Batı'nın da içinde yer aldığı muasır medeniyetler seviyesine yükselme hedefi esas olmakla birlikte, Batı'ya karşı bir ihtiyatlılık da söz konusudur. Bu yaklaşımda, Bağımsızlık Savaşı'nın Batılı devletlere karşı verilmiş olmasının payı büyüktür. Yani, Batı'ya rağmen bir Batılılık dikkati çekmektedir. Bu yüzden, Özkeçeci-Taner, CHP'nin Batıcılık'tan ziyade beynelmilel geleneğin içinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Batıcı fikir geleneğinin temel alındığı dış politika uygulamalarında dış etkilere daha açık olduğu gözlenmekte ve toprak bütünlüğü ve egemenlik konularında – Kemalizme kıyasla– şüphe düzeyinin düşük olduğu bilinmektedir.¹⁰² DYP ise, Demokrat Parti ve Adalet Partisi'nin devamı olması bakımından doğdukları dönemin koşullarında komünizm korkusuna karşı Batıcı ve liberal bir siyasal kimlik benimsemişlerdir. DYP'nin benimsediği Batıcılık geleneğinin dış politikadaki yansıması da Batılı güçlerin Türkiye'ye biçtikleri rolün icra edilmesi anlamına gelmektedir.¹⁰³

Fikirler ile dış politika kararları arasındaki ilişkiyi örneklemek adına Özkeçeci-Taner'in aktardığı Gümrük Birliği'ne giriş süreci irdelenecektir. Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasında imzalanan Ankara Antlaşması (1963), hazırlık, geçiş ve nihai üyelik aşamalarını öngörmüş ve geçiş aşamasını, Türkiye ile AB arasında imzalanacak bir Gümrük Birliği Antlaşmasının sonlandıracağını düzenlemiştir. Ankara Antlaşması ve 1973

¹⁰¹ Özkeçeci-Taner, a.g.e., 64.

¹⁰² Özkeçeci-Taner, a.g.e., 110.

¹⁰³ Özkeçeci-Taner, a.g.e., 117.

tarihli Katma Protokol'e dayanılarak, AB'nin Aralık 1994 Essen zirvesinde, itirazlara rağmen, 1 Ocak 1996'dan itibaren Gümrük Birliği Antlaşmasının yürürlüğe konması ve Türkiye'nin nihai üyelik aşamasına geçmesi kararı alınmıştır. İtirazların öncülüğünü Yunanistan yapmıştır. Yunanistan'ın bu konuda veto hakkını kullanmasını önlemek için Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB ile tam üyelik müzakerelerine başlanması kararı verilmiş ve Yunanistan bu konuda ikna edilmiştir.¹⁰⁴

Kıbrıs sorununun, Gümrük Birliği Antlaşması bağlamında gündeme gelmesi Türkiye'de koalisyon ortakları arasında bölünmeye yol açmıştır. Dışişleri Bakanlığını elinde bulunduran CHP'li hükümet üyeleri, Kıbrıs sorununun bu konuya bağlanmasının sorun yaratacağını birçok defa dile getirmişlerdir. Sonuçta, koalisyon hükümeti, Gümrük Birliği Antlaşmasını ortaya konulan ön şart ile birlikte kabul edip etmeme gibi zor bir kararla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'yi AB'ye tam üye yapma hedefi ile Kıbrıs konusundaki hassasiyetler arasında bir çelişki yaşanmaya başlamıştır.¹⁰⁵

Koalisyon üyesi partilerin düşünsel temeline geri dönüldüğünde DYP'nin Batılı devletlere karşı daha az şüpheyle, CHP'nin ise daha şüpheci yaklaştığı hatırlanacaktır. Bu durumda, DYP'nin Gümrük Birliği Antlaşması'nı imzalamak konusunda daha istekli olacağı; CHP'nin ise ortaya çıkan ön şart (Kıbrıs konusu) nedeniyle ihtiyatlı davranacağı sonuçları ortaya çıkmaktadır. Zira, DYP'nin AB'nin bir takım şartlar öne sürmesinin normal olduğunu ifade eden ve Kıbrıs sorununun AB çerçevesinde çözülebileceği yönünde demeçler verdiği; CHP'nin ise (Dışişleri Bakanı Murat Karayalçın nezdinde) girişimde bulunarak, Kıbrıs sorununun bu konuyla karıştırılmamasını teklif ettiği hatırlatılmaktadır. DYP'ye göre bu Antlaşmanın imzalanması fırsatının kaçırılması, Türkiye'nin Batılılaşma projesinde hayati bir kayıp anlamına gelmektedir. Bu nedenle de koalisyon ortağına Antlaşmanın imzalanması yönünde telkinde bulunmuştur.¹⁰⁶

6 Mart 1995'te Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Gümrük Birliği Antlaşması'nı imzalamıştır. CHP, kendi çizgisindeki basın organları ve parti içi muhalefet tarafından eleştirilmiştir. Dışişleri Bakanı Karayalçın ise farklı bir tercih ortaya koyma şansını

---

¹⁰⁴ Özkeçeci-Taner, a.g.e., 185.

¹⁰⁵ Özkeçeci-Taner, a.g.e., 186.

¹⁰⁶ Özkeçeci-Taner, a.g.e., 194.

tükettiklerini belirtmiş, Antlaşmanın imzasından bir gün sonra AB'ye yönelik yazılı bir bildiri yayınlanarak, Türkiye'nin Kıbrıs sorununda garantör ülke konumunda olduğu hatırlatılmış, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tam üyeliğinin söz konusu olması durumunda, Türkiye'nin de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ile benzer bir entegrasyona gideceği ifade edilmiştir.¹⁰⁷

Görüldüğü gibi, Gümrük Birliği Antlaşması DYP ve CHP'den oluşan koalisyon ortakları arasında bir ayrılığa neden olmuştur. Bu ayrılığın temelinde ise iki Parti'nin dayandığı düşünsel temelin farklı olması yatmaktadır. DYP'nin Batıcılık geleneği, CHP'nin ise Kemalist geleneği üzerinde gerçekleştirilen tartışma, Türkiye-AB arasında imzalanan Gümrük Birliği Antlaşması konusunda tarafların düşünsel ayrışması, siyasi pozisyonlarını yorumlamaya imkan sağlamıştır. Bu bakımdan, Özkeçeci-Taner'in çalışması dış politika ile fikir gelenekleri arasındaki ilişkiyi açıklama yeterliliğine sahiptir. Koalisyon ortağı Parti'lerin dayandığı düşünsel temel belirlenmiş, özellikleri ortaya konulmuş ve belirli bir dış politika olayına yönelik pozisyonlarının analizi sürecinde kullanılmıştır. Diğer taraftan, Dueck ve Barsegian'ın tezlerinde olduğu gibi, fikir geleneklerinin köklerine ilişkin tartışmaya yer verilmemiş, tanımlamalardan hareket edilmiştir.

Fikir gelenekleri ile dış politika arasındaki bağıntıya temel bir örnek oluşturan çalışma Seyfi Say tarafından kaleme alınmıştır. Say, İbn Haldun'un 1377'de kaleme aldığı, İslam kültürü ve siyasetinin temel bir kaynağı olan *Mukaddime* başlıklı eserini temel alarak söz konusu bağıntıyı incelemiştir.¹⁰⁸ Say, Haldun'un fikirlerinin, Uluslararası İlişkilerin kuramsal yönü açısından ve özellikle disiplinin Batı merkezli niteliğinin sorgulanması açısından önemli olduğunun altını çizmiştir.¹⁰⁹ Bazı Batılı yazarlarca, Vestfalya düzeninin oluşumu öncesi yazıldığı için, Vestfalya sonrası dönemi açıklama açısından eksik olacağı yönünde eleştirilmiş, ancak Batılı kuramsal kaynaklarda sıklıkla görüşlerine başvuru Thucydides, Machiavelli ve Hobbes için de aynı hususun geçerli olduğu gözden

¹⁰⁷ Özkeçeci-Taner, a.g.e., 198.

¹⁰⁸ Say, S. (2011). *İbn Haldun'un düşünce sistemi ve Uluslararası İlişkiler kuramı*", İstanbul: İlk Harf; İnternet: Van Ditmarsch, H.P., Logical fragments in Ibn Khaldun's Muqaddimah. Web: <http://personal.us.es/hvd/pubs/muqaddimah.pdf> adresinden 2 Ocak 2017'de alınmıştır.

¹⁰⁹ Say, a.g.e., 67.

kaçırılmıştır.¹¹⁰ Uluslararası İlişkiler disiplininin 1919'da doğduğunun kabulüyle, alanla ilgili kuramsal açıklamalara Thucydides'ten itibaren rastlandığı gerçeği birbiriyle tutarlı değildir. Thucydides, İbn Haldun, Dante, Machiavelli, Kant, disiplinler arasındaki ayrımın yapılmadığı dönemlerde, Uluslararası İlişkiler disiplinine, bu disiplinin doğuşundan önce katkı yapan düşünürlerdir.

İbn Haldun'un fikirlerinin disiplin açısından önemi irdelenirken *Mukaddime*'de yer verdiği *umran ilmi* ve *asabiyet* kavramları üzerinde durulmuş; bunun yanında Haldun'un yöntembilimsel yaklaşımları mercek altına alınmıştır. Mamurluk, refah, bayındır gibi kavramlarla eşleştirildiği hatırlatılan umran kavramı ve ondan doğan umran ilmi, toplumsal yaşam üzerine bütüncül bir araştırmaya odaklanmıştır. Say, bu kavramın modern dönem yazarlarca medeniyet biyolojisi veya sosyal biyoloji olarak nitelendirildiğini aktarmaktadır. Bunun yanında umran, siyaset bilimi ve siyaset sosyolojisini de içermektedir. Bu kavramda, toplumbilim başlangıç noktası olmak üzere antropoloji ve siyaset bilimi de kapsam dahilindedir.¹¹¹

Haldun'un ikinci kavramı olan asabiyet ise birey-toplum ilişkilerinin yanı sıra toplumsal beraberlik ve birlik ile ilgilidir. İki türlü asabiyet mevcuttur: Akrabalık ve soy ilişkilerinden kaynaklanan nesep asabiyeti ve akrabalık dışı etkenlerle oluşan sebep asabiyeti. Çeşitli hedeflere yönelik oluşturulan mikro ölçekli toplumsal gruplar (cemiyet, parti vs.) sebep asabiyetine örnek teşkil etmektedir.¹¹²

Asabiyet kavramı, modern çağın (ulusal) kimlik tartışmalarıyla benzerlik göstermektedir. Kimliğin, devletin oluşumundaki etkisine parmak basan yazara göre asabiyet kavramı tam da bu konuyla ilgilidir. Her iki kavram da belirli bir aidiyet duygusuna işaret etmektedir. Cox'a atıfta bulunarak onun, toplumsal birliğin siyaset felsefesinin köklü tartışma konularından biri olduğu; Machiavelli konuyu nasıl erdem

---

¹¹⁰ Say, a.g.e., 72. Vestfalya Antlaşmalarının disiplinde bir mite dönüştürüldüğü eleştirisine 2.5.2 Tarih felsefesi başlığında yer verilecektir.

¹¹¹ Khalidi, T.(1985). *Classical Arab Islam: the culture and heritage of the golden age*, Princeton, Darwin Press içinde Say, a.g.e., 290.

¹¹² Say, a.g.e., 510-515.

(*virtue*) kavramıyla açıklamışsa, Haldun'un da asabiyet ile açıkladığı belirtilmiştir.¹¹³ Devletin kuruluşu için asabiyet önemlidir, asabiyetin zayıflaması ise devletin yıkılışına neden olmaktadır. O zaman, devletler bir başka devletin yıkılışını sağlamak için o devletin asabiyetinin bozulmasına yönelik girişimde bulunabilecektir.

Say, Haldun'un yaklaşımının bir medeniyet yaklaşımı olarak ele alınması gerektiğini belirterek, onun tüm sosyal bilimleri ve dolayısıyla da Uluslararası İlişkiler'i de kapsadığını vurgulamaktadır. İnsan davranışını konu edinen tüm bilim dalları sosyal bilim adı altında genellenmektedir. Ancak, insan davranışlarının doğası gereği açıklanmaları kolay değildir; bu nedenle sosyal bilimler, psikoloji, sosyoloji, iktisat gibi alt bilim dallarına ayrılmıştır. Bu anlamda, İbn Haldun'un görüşlerinin Uluslararası İlişkiler'i de içerdiği kabul edilmektedir.¹¹⁴

Cox'un İslam medeniyetinin uluslararası yapının önemli bir bileşeni olması nedeniyle, bu medeniyeti anlamak için İbn Haldun'un fikirlerinin irdelenmesinin gerekliliğine dair görüşüne işaret edilmiştir. Modern çağın Haldun'un yaşadığı dönemin sorunlarına benzerlik gösterdiği durumlarda karşılaştırma yapmanın faydalı sonuçlar doğuracağı fikri aktarılmıştır.¹¹⁵

Susan Strange'a göre Haldun, Machiavelli'ye alternatif bir ilham kaynağıdır.¹¹⁶ Gilpin'e göre ise Haldun, dış politikaya etki eden ulusal karakter, ekonomik yapı ve siyasal kültür gibi unsurları etraflıca incelemiştir. Dolayısıyla, kuramsal bazda ele alınması gereken görüşleri bulunmaktadır.¹¹⁷ Kalpakian ise Haldun'un realizm ve sosyal yapısalcılık kuramlarının alternatif bir kurucusu olarak görüldüğünü aktarmıştır.¹¹⁸ Strange, Gilpin,

---

¹¹³ Cox, R.(2002). Universality in international studies: a historicist approach, Brecher, M.-Harvey, F.P.(Ed.), *Millennial Reflections On International Studies* , Ann Harbor, University Of Michigan Press, içinde Say, a.g.e., 541.

¹¹⁴ Say, a.g.e., 674.

¹¹⁵ Cox, R.(1992). Towards a post-hegemonic conceptualization of world order: reflections on the relevancy of Ibn Khaldun, Rosenau J.n., Czempiel E.O. (Eds.), *Governance Without Government: Order And Change In World Politics*, Cambridge: Cambridge Un. Press, içinde Say, a.g.e., 680.

¹¹⁶ Strange, S.(1997). Political economy and international relations, 172 Smith, S.-Booth, K. (Editörler), *International Relations Theory Today*, Cambridge, Polity Press içinde Say, a.g.e., 678.

¹¹⁷ Gilpin, R.(1981). *War and change in world politics*, New York: Cambridge University Press, 96 içinde Say, a.g.e., 681.

¹¹⁸ Kalpakian, J.(2008). Ibn Khaldun's influence on current International Relations theory, *The Journal Of North African Studies*, 13(3), 363-376, içinde Say, a.g.e., 682.

Cox ve Kalpakian'a ilaveten David Becker, Adam Watson, William Olson, John Groom, Graham Evans, Jeffrey Newnham'ın İbn Haldun'un önemini özümlediği ve bunu yapıtlarında dile getirdiği belirtilmektedir.¹¹⁹

Haldun'un Mukaddime'deki tespitlerinin ışığında, Uluslararası İlişkiler kuramı bağlamında realizm ve idealizme denk düştüğü vurgulanmaktadır. Realist bakış açısı başat olmakla birlikte, idealist belirtilerin de mevcut olduğu tespiti yapılmaktadır.¹²⁰ Bu bağlamda, Nathaniel Schmidt'in, Haldun'da, siyasal ahlakın daha üst bir aşamaya geçmesine, denge ve eşitliğin aranmasına yönelik atıfların varlığına yönelik tespiti aktarılmaktadır. Bunun yanında, (siyasal) kurumların olması gereken düzeyde olmadığı, bu konuda ideal olan ile bir uyumsuzluğun varlığından söz ettiğinin altı çizilmektedir.¹²¹

Baali'nin, Machiavelli'nin idealizmi elinin tersiyle iterek realizmi benimsediği, İbn Haldun'da ise böyle bir durum olmadığı, her iki yaklaşıma da değer verdiğinin vurgulandığı aktarılmaktadır.¹²² Kalpakian'a göre ise Haldun, modernite öncesi dönemin en realist düşünürüdür. Say ise Kalpakian'a karşı çıkararak, realizmin ağırlıkta olmakla birlikte idealizmin de mevcut olduğunu ileri sürmektedir.¹²³ İbn Haldun'un insan doğasında isyan etmenin yer aldığına ilişkin tezinden bahisle, onun realizmi vurgulanmakta, diğer taraftan ise insan doğasının doğrudan iyi veya kötü olarak tayin edilemeyeceğini belirttiği vurgulanmaktadır. İnsanın yaradılıştan itibaren her iki cephede de yer alabileceğini, ancak tecrübe, eğitim ve düşünme ile iyiye yaklaşmaya çalışacağı belirtilmiştir.¹²⁴ Bununla birlikte Say, düşünürün kuramının modern dönem kuramlarına indirgenme çabasının onun felsefesinin tam olarak idrakini imkansız hale getireceği konusunda uyarıda bulunmaktadır. Düşünürün, Uluslararası İlişkiler'i etkileyen hem maddi hem de manevi öğelere dikkati çektiği ve bu unsurlar arasında bir denge kurmaya yeltendiği de Say'ın tespitleri arasındadır. Diğer bir önemli nokta ise, Haldun'un Uluslararası İlişkiler'e statik olmayan bir yaklaşımla baktığı, değişimin esas olduğunu

---

¹¹⁹ Say, a.g.e., 705.

¹²⁰ Say, a.g.e., 684.

¹²¹ Schmidt, N.(1967). *Ibn Khaldun: historian, sociologist and philosopher*, Ams Press, New York, 45 içinde Say, a.g.e., 684.

¹²² Baali, F.(1988). *Society, state, and urbanism: Ibn Khaldun's sociological thought*, Albany: State Uni. Of NY Press, 6 içinde Say, a.g.e., 685.

¹²³ Say, a.g.e., 687.

¹²⁴ Say, a.g.e., 689.

vurguladığı belirtilmektedir. Bu açıdan, bir devletin dış politikasında realizmin süreklilik arz etmemesinin nedeni açıklanabilmektedir. Devletler, dış politika icrasında farklı zaman ve koşullarda farklı uygulamalara başvurabilmektedir. Haldun'un kendi zamanında böylesi bir tespitte bulunabilmesi, modern çağda dahi ender rastlanan bir durum olarak görülmelidir.¹²⁵

Haldun'un kuramı, kendisinden (yaklaşık 600 yıl) sonra ortaya atılan temel Uluslararası İlişkiler kuramları bağlamında tahlil edilmiştir. Örneğin, realizm-liberalizm ekseninde değerlendirilmiş, normatif değil mevcut olan üzerinde düşündüğü ortaya konulmuştur. Bunun yanında, uluslararası ilişkileri etkileyen maddi ve manevi unsurlar arasındaki etkileşimi incelediği belirtilmiştir. Bu konuda Haldun'un, Onuf'un pozisyonuna benzer şekilde, bu etkileşimin zaman ve mekana göre farklılaşacağına dair pozisyonu, onun inşacı kuram bağlamında değerlendirilebileceği sonucunu çıkartmamıza yardımcı olmaktadır. Diğer taraftan, dış politika alanına ilham kaynağı olabilecek somut felsefi temelleri barındırdığı görülmektedir.

Dueck, Barsegian, Özkeçeci-Taner ve Say'ın çalışmaları, fikir geleneklerinin dış politika alanına etkisinin olduğunu gösteren çalışmalar olması nedeniyle incelenmiştir. Bununla birlikte, fikirlerin verili olarak ele alınması yeterli olmamakta, fikir geleneklerinin kökenine inilmesinin dış politika yöneliminin somut olarak anlaşılması adına gerekli olduğu değerlendirilmektedir. Geleneğin cari döneme nasıl aktarıldığı ise tarihin epistemik topluluklar ile elitlerce nasıl yorumlandığı ile ilgilidir.

---

¹²⁵ Say, a.g.e., 709.

¹²⁶ Ibid.

2.5. Geleneğin İnşasında Araç Olarak Tarihin Ele Alınışı

2.5.1. İnşacı kuram ve tarih

Pozitivist kuramların aksine, inşacı kuramın –kuramın özü gereği– genelleyici bilgiye veya kuram geliştirme sonucuna ulaşma hedefini gütmeye çalıştığı belirtilmiştir. Söz konusu farklılık, tarihin ele alınışı açısından pozitivist kuramlara göre bir aykırılığın varlığını hatırlatmaktadır. Genelleyici bilginin peşinde olunmaması tarihin de bir farklılık, ayrışma (*variation*) alanı olarak ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir. Her zaman kesin olmayan bilgilerden yola çıkılmakta, aktöre özgü yorumlar geliştirilmekte ve geleceğe özne bir bakış inşa edilmektedir. Bu bakımdan inşacı kuramda tarihin irdelenmesi ile geçmişe ait mutlak doğruluğu olan bilgilerin yer aldığı bir havuz oluşturulmadığını, dolayısıyla geleceğin de bir “demir kafes” olarak tanımlanamayacağı sonuçlarına varılmaktadır.¹²⁷

Reus-Smit'e göre tarihte yöntembilim inşacılar tarafından ciddi şekilde tartışılmamıştır. Tarih yapmanın ne anlama geldiği, tarihin yapılması eyleminden önce gelmemiştir. Tarihsel bilginin epistemolojik statüsü üzerine bir tartışmaya ve yargıya yer verilmemesi bir eksiklik olarak ortaya konulmaktadır. Zira, inşacılar epistemolojik tartışmalardan kaçınıp ontolojiye sığınmaktadır.¹²⁸ Yöntembilimsel eksiklik saklı kalmak üzere tarih, inşacılar için başat araçlardan biridir. Bunun temel nedeni, kimlik ve gelenek inşasının aktörlerin tarihlerinde yatıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Onların, tarihi nasıl –öznel olarak– adlandırdıklarıyla, yani anlamlandırdıklarıyla ilgilidir. “Büyük Kuram” (*Grand theory*) olarak nitelenen kuramlar ise egemen devletlerin dünyasında belirli tarihsel gerçeklikler olduğunu, bu sabit gerçekliklerden yola çıkılarak uluslararası ilişkilerin incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadırlar. Oysa tarihin tekil hali, inşacı kuramın dokularına aykırıdır. İnşacılar göre, tarihte çoğulculuğa yönelik bir arayışı temsilen Uluslararası İlişkiler’de “tarih” yoktur, “tarihler” vardır. Reus-Smit, Quentin Skinner’in, tarihi gerçeklere hayat ve değer katanların tarihçiler olduğu saptamasını gözler önüne sermektedir. Skinner’a göre, tarihi gerçeklerin boyutu, tarihçinin ne anlamak

¹²⁷ Reus-Smit, C.(2008). Reading history through constructivist eyes, *Millennium: Journal Of International Studies*, 37(2), 398.

¹²⁸ Reus-Smit, a.g.e., 399.

istediğiyle de ilgilidir. Yeni gerçeklerin ortaya çıkarılması ise anlamaya değer unsurların değerlendirilmesi sürecini müteakip gerçekleşebilecektir.¹²⁹

Skinner'a göre tarihin anlaşılması için tarihçinin döktüğü sözcüklerin anlamlarının anlaşılmasının ötesine geçilmesi gerekmektedir. Yapılması gereken, o sözcükleri kullanarak tarihçinin ne yapmaya çalıştığının anlaşılmasıdır. Bir metnin ya da konuşmanın –kısa söylemin– anlamlandırılması ile onun etkisinin birbirinden ayırt edilmesi gerekmektedir. Tam bir idrak için ise ikisine birden ihtiyaç duyulmaktadır. Skinner'a göre, metnin ya da konuşmanın bu iki aşamada incelenmesi bütüncül kavramayı sağlamakla kalmayacak, siyasal faaliyet ve kararların hatlarının çizilmesine de yardımcı olacaktır.¹³⁰

İnşacıların tarihin çoklu algılayışına vurgu yapmalarının nedeni, meşru kuvvet kullanmaya, egemenlik konseptine, iç işlerine müdahale gibi konularda, Uluslararası İlişkiler akademisyenlerinin farklı yaklaşımlarda bulunabileceklerini öngörmeleridir. Değerler, inanışlar ve kültür öğeleri bakımından ayrışma, tarihi ve kültürel bakış açıları farklılıklarını beraberinde getirecektir.

Robert W. Cox, Çinli tarihçi Wang Gungfu'nun tarihin "içi"ne ve "dışı"na atıfta bulunduğunu hatırlatmakta ve kendisinin ve Gungfu'nun, tarihin bu ikili yapısını, 20. yüzyılın tarih felsefesi alanında önde gelen düşünürlerinden Robin George Collingwood'dan öğrendiklerine işaret etmektedir. "Dış" denilen boyut gözlem yoluyla keşfedilir: nüfus, kaynaklar, askeri kapasite, iktisadi güç, hükümetin ve insanların davranışları. "İç" ise dünyayı algılayan ve davranışı şekillendiren, düşünen ve yaşayan bir unsurdur. "İç", insan iradesinin tarihin yapılması için kurumlar yoluyla birleşmesinin yoludur. Pozitivist bilim "dış"ı bilmektedir. Tarih üzerine çalışma ise "iç"in çalışılması suretiyle "dış"a hayat verilmesidir."¹³¹ Bu tespitler, tam da inşacı kuramın pozitivist yönteminin doğru ve tam bir sonuca götürmeyeceğini iddia etmesi ve bize aktörün içsel koşullarını incelememizi şart koşmasıyla örtüşmektedir. Uluslararası İlişkiler'in nasıl çalışılması gerektiğine ilişkin tartışmada yer verdiğimiz pozitivist eleştirisine, tarihin

¹²⁹ Skinner, Q.(2002). *Vision of politics: volume one, regarding method*. Cambridge: Cambridge University Press, içinde Reus-Smit, a.g.e., 403.

¹³⁰ Reus-Smit, a.g.e., 408-409.

¹³¹ Cox, R.W. (2010). Historicity and international relations: a tribute to Wang Gungwu. In *China and International Relations: the Chinese view and the contribution of Wang Gungwu*, New York: Routledge, 4.

nasıl çalışılması gerektiği konusundaki tartışmada tekrar rastlanmaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplininde, pozitivist yöntemlerle nasıl çıkarım oluşum sürecini anlamak tümüyle mümkün değilse, tarihte de pozitivist yöntemlerle sadece “dış”a hakim olmak mümkündür. Öte yandan, “iç”in “dış”ı nasıl şekillendirdiğinden bihaber olmak kuvvetle olasıdır.

2.5.2. Tarih felsefesi

Collingwood’un yaklaşımında tarihsel olaylara kendi başına bir olaymış gibi bakılamaz; tarihinin o olaylara nasıl baktığı da araştırma konusudur. Ne tür olayların nerede ve ne zaman cereyan ettiği sorusunun cevabıyla yetinilmemektedir. Tarihinin o olayları bilmesini sağlayan unsurların ne olduğu sorusuna cevap aranmaktadır. Felsefi düzlemde bilinen şeylerin çalışılması sürecinden, öğrenme uğraşısını ayırmak mümkün değildir. Yani mevcut bilgiler üzerinde düşünme şekli yeni bilgilerin üretilmesi sürecini etkilemektedir. Collingwood’un epistemolojiye vurgu yaptığı gözlenmektedir.¹³²

Tarih, tarihle ilgili kanıtın yorumlanmasından ibarettir. Bu sürecin sonunda insanın kendini tanıması gerçekleşmiş olmaktadır.¹³³ Bu nedenle Collingwood tarih felsefesini kendine yönelik düşünme, fikir hakkında fikir olarak nitelendirmektedir.¹³⁴ Collingwood kendi döneminin hakim düşünce biçimi pozitivistimin kullanılması suretiyle tutarlı bir tarihsel düşüncenin ortaya çıkarılmasının mümkün olmadığını ortaya koyarak yola çıkmaktadır. Tarihsel bilgi, meteorolojiye ilişkin bilgi ile bir tutulamaz; dahası tarihçiye peygamberlik de bahşedilmemiştir.¹³⁵

Collingwood, Descartes’in tarihsel olayların matematik veya fizik bilimleri ile kanıtlanamadığını ve bunların bilgisinin de bilimsel anlamda mümkün olmadığı fikrine tümüyle katılmaktadır. Bu yüzden tarihsel bilgiye her daim kuşkuyla bakılmalıdır.¹³⁶ Tarihsel bilgi matematiksel, teolojik ve bilimsel bilgidен farklıdır, kendine has özellikleri vardır. Belirli zaman ve mekanda vuku bulan ve bir daha da vuku bulmayacak olaylardan

¹³² Collingwood, R. G.(2013). *Tarih tasarımı*. Ankara: Doğu Batı, 35.

¹³³ Collingwood, a.g.e., 43.

¹³⁴ Collingwood, a.g.e., 34.

¹³⁵ Collingwood, a.g.e., 34 ve 280.

¹³⁶ Collingwood, a.g.e., 98.

oluşan geçmiş, matematiksel yöntemle kavranamaz. Matematiksel düşünme, zaman ve mekanda özel bir konumu olmayan nesnelere kavramaktadır. Tarihsel düşünmede, varlığı tartışmasız olan bu zaman ve mekansal yokluk onu anlaşılır kılmaktadır. Geçmiş, teolojik düşünme biçimiyle de anlaşılabilir, çünkü teolojinin araştırma konusu tekil ve sonsuzdur. Tarih ise çoğul ama sınırlı sonludur. Bilimin keşfettiği gerçekler ise gözlem ve deneyin sonucudur. Geçmiş ise olmuş bitmiştir ve geçmiş hakkındaki fikirlerimizin bilimsel hipotezler gibi sınanması olası değildir. Dolayısıyla matematiksel, teolojik ve bilimsel bilgi için oluşturulan bilgi kuramları, tarihin kendine özgü ihtiyaçlarına cevap verme yetisine sahip değildir.¹³⁷

Collingwood'un, 20'nci yüzyıl başı tarihçisi John Bagnell Bury'de eleştirdiği onun tarihsel bilginin tekilliğini yadsıması, onun yerine genel olanın dışında hiçbir şeyin anlaşılamayacağını iddia eden pozitivizme saplanması olmuştur. Collingwood'a göre genel geçer tarihsel yasalar üretmek söz konusu değildir. Olguların kendine özgü bir şekilde açıklanması dışında bir seçenek yoktur. Yani teklin gerçek bilgisine ulaşılması amaçlanmalıdır. Tümenin genel nitelikteki bilgisi mümkün değildir.¹³⁸

Collingwood, özellikle İngiliz tarihçiliğinin pozitivizmden kurtulmasında Michael B. Oakeshott'un önemli katkısının olduğunu altını çizmektedir. Oakeshott'a göre, yaşam iki parçadan oluşmaktadır: İlk olarak yaşamın kendisi, ikinci olarak da çözümleme sonucu yaşam. Burada, Collingwood'un düşünmeye verdiği önemle bir benzerlik söz konusudur. Oakeshott tarafından, yaşam hakkında düşünme olmaksızın yaşamın bir öneminin olmadığı vurgulanmaktadır. Yaşam hakkındaki fikirler, yaşamın kendisini dışlamamaktadır, tam tersine yaşamı tamamlamakta ve onu değerli hale getirmektedir. Yaşam hakkındaki fikirlerini, tarih felsefesine de uyarlayan Oakeshott'a göre, geçmiş hakkındaki olayların olduğu gibi bilinmesi mümkün değildir. Zira, tarihçi geçmiş olaylar üzerinde çalışırken şimdiki zamanda düşünmektedir. Şimdiki zamandaki fikri ise geçmiş olaya ilişkin kanaatinin oluşumunda belirleyicidir. Tarihçi, düşünme yoluyla yeni kavramlar üretmekte ve geçmişi yeniden yorumlamaktadır. Bu sürecin sonunda ise eskisine göre bir adım öteye gitmiş bir dünya ortaya çıkmaktadır.¹³⁹

---

¹³⁷ Collingwood, a.g.e., 38.

¹³⁸ Collingwood, a.g.e., 201.

¹³⁹ Collingwood, a.g.e., 202-206.

Oakeshott tarihçinin kendi kavramlarına dayanması nedeniyle özerkliğinin ve bilim adamına borçlu olmadığına altını çizmektedir. Collingwood, Oakeshott'un tarihe ilişkin düşünme sürecine girmeden önce, tarihi durdurma gerekliliğini öne sürmesinin anlamsızlığına inanmakla birlikte, onun tarih felsefesine yönelik ikili yaklaşımına sarılmaktadır. Onun tarihi "geçmiş yaşantının yeniden canlandırılması" olarak görmesi de bunun bir göstergesidir.¹⁴⁰ Bu bakımdan Collingwood'un aşağıdaki yargıları dikkat çekicidir.

"...Belli bir sorunu çözmek için elde edilebilir kanıt tarihsel yöntemdeki her değişimle ve tarihçilerin yeterliliklerindeki her değişiklikle değişir. Bu kanıtın yorumlanmasının ilkeleri de değişir; kanıtın yorumlanması bir insanın bildiği her şeyi katması gereken bir iş olduğu için tarihsel bilgi, doğanın ve insanın bilgisi, matematiksel bilgi, felsefi bilgi; yalnızca bilgi de değil, zihinsel alışkanlıklar ve her çeşit edim, bunların hiçbiri değişmez değildir. Dar görüşlü bir gözlemciye ne denli yavaş görünürse görünsün, hiç durmayan bu değişimlerden ötürü, her yeni kuşağın tarihi kendine göre yeniden yazması gerekir; eski sorulara yeni yanıtlar vermekle yetinmeyen her yeni tarihçi, soruların kendisini yeniden gözden geçirmelidir..."¹⁴¹

Öğrendiklerini sorgulama kapasitesi olmayan ya da bu türden bir niyeti olmayan bir öğrenci kendisine her öğretileni kesinleşmiş doğru olarak alır. Çünkü ders kitapları ve öğretmenler de onlara kesin doğru muamelesi yapar. Buna kesinlik yanılması denir ve bu yanılma dogmacılığın ana kaynağıdır.¹⁴² Aynı durum, tarih okuyan her kesim için geçerlidir. Yeniden sorgulama, cevaplama, zihnin kendini yenileyerek yeni sonuçlara ulaşması Collingwood'un tarih hakkındaki felsefesini özetlemektedir. Tarihçi, bir yandan tarihi izlemektedir, ancak daha da önemlisi ona kendinden eklemeler yapmaktadır. Bir tarafta ham bilgi mevcuttur, diğer tarafta bu bilgiler, tarihçinin özneliği tarafından giydirilmektedir. Felsefi düzlemde olguların çalışılması sürecinden, öğrenme uğraşısını ayırmak mümkün değildir. Yani mevcut bilgiler üzerinde düşünme şekli yeni bilgilerin üretilmesi sürecini etkilemektedir.

Tarihçiler çoğu zaman, tarihe ilişkin yetkeler¹⁴³ üzerinde bir nevi kurcalama işine girişmektedir. Kanıtlar hakkında "önemli sandığı şeyleri onlardan ayırır, geri kalanı atar; yetkelerin açıkça söylemediği şeyleri aralarına sokuşturur; yanlış bilgi vermekten ya da

¹⁴⁰ Collingwood, a.g.e., 209.

¹⁴¹ Collingwood, a.g.e., 311.

¹⁴² Collingwood, a.g.e., 41.

¹⁴³ Yazar tarafından tarihsel bilgi hakkında inanılan kişi tarihçinin yetkesi olarak adlandırılmaktadır.

yalancılıktan ileri geldiğini düşündüğü şeyleri atarak ya da düzelterek onları eleştirir.” Gerçekte, “tarihçi kendi kendisinin yetkesidir, düşüncesi özerktir, yetkisini kendinden alır ve o sözde yetkelerinin uyması gereken, onların eleştirilmesinde kullanılan bir ölçütü vardır.¹⁴⁴ Tarihçinin kanıtların üstüne kendinden bir şey eklememesine gerçekte hiçbir zaman rastlanmaz. Buna ek olarak, tarihçi ihtiyacı olmadığını düşündüğü bazı şeyleri de görmezden gelmektedir.

Erdoğan da tarihte inşa sürecinin, yazılı veya sözlü şekilde gerçekleşebildiğini, bu sürecin tarihçi açısından son bulmasından sonra dahi okuyucular açısından yeni bir safhanın başladığını ve inşa sürecinin devam ettiğinin altını çizmektedir. Bu sürecin tarihyazıcılığı olarak nitelenmesini yeterli bulmamakta, yaşayan bir organizmaya benzemesi nedeniyle tarih inşası olarak nitelenmesi gerekliliğine işaret etmektedir.¹⁴⁵ İddialarını temellendirmek üzere şair ve romancı William Faulkner’den yararlanmakta ve onun “Geçmiş asla ölmüş değildir. Geçmiş bile değildir.” sözünü hatırlatmaktadır. Yine de geçmişin sabit şekilde geride kaldığına ilişkin bir kanının mevcudiyetini ve bu kanının nedenlerini ortaya koymaktadır. Öncelikle, geçmişin fiilen tekrar gerçekleşmeyeceğine yönelik oluşan doğrusal zaman algısı mevcut kanının ilk nedenidir. İkinci olarak, tarihçi tarafından üretilen bilgiyi edinen ve tarih felsefesiyle ilgilenmeyen ve –Collingwood’un “dogmacı” olarak adlandırdığı tarih okuyucusuna benzer şekilde– yazar tarafından “kul” olarak nitelenen okur, bu bilgiyi kendi zihninde sabitlemektedir. Erdoğan, okuyucunun fotoğraf ile tarihsel bilgiye aynı muameleyi yaptığını tespit etmektedir. Aynı manzara fotoğrafına on yıl arayla bakan kişi nasıl bir fark göremezse aynı tarihsel ürüne de zaman içerisinde farklı bir bakış açısıyla yaklaşması mümkün olmamaktadır. Bununla ilintili üçüncü bir neden de geçmişin tarihçi tarafından da sabit ve bugün yeniden değiştirilmesi mümkün olmayan bir şey gibi sunulmasıdır. Erdoğan’ın verdiği örnekteki gibi, Fatih Sultan Mehmet, İstanbul’u fethetmiş ve ölmüştür; ancak bunun etkileri bugün halen hissedilmektedir. İstanbul’un fethi, bu konuyu araştıran her yeni tarihçi ve okur için yeni anlamlar içerme ihtimalini de bünyesinde bulundurmaktadır. Üstüne üstlük, bu durum aynı konuyu belirli bir zaman aralığında iki defa inceleyen tarihçi ve okur için de geçerlidir.

¹⁴⁴ Collingwood, a.g.e., 297-298.

¹⁴⁵ Erdoğan, T.(2013). Açık tarihçilik: tarih inşasında tartışmalı konular –yeni eğilimler–imkanlar, *Cogito*, Sayı:73, 410.

Neticede, tarih işi sonsuza dek yeniden inşa etme işi haline gelmektedir. Edward H. Carr'ın "tarihten önce tarihçiyi inceleyiniz" sözüne atıfta bulunmasının nedeni budur.¹⁴⁶

Erdoğan'a göre, geçmişte vuku bulan bir olaya ilişkin tarihçi, olayın gerçek bilgisine varamayacağını bildiği halde çalışmaya başlamaktadır. Olayın, zaman içinde insanların hafızasında yer bulduğu biçim ve iz de değişim geçirmektedir. Olayın kendisinden ziyade, insan düşüncesindeki yeri, bugünü ve yarını etkili bir şekilde etkilemekte, gelecek için daha belirleyici olabilmektedir.¹⁴⁷

Collingwood ve Erdoğan'nun temel felsefesine benzer şekilde Carvalho ve arkadaşları, Uluslararası İlişkiler disiplininde 1648 ve 1919 tarihlerinin, taşıdıkları önemin ötesine taşınarak birer mit haline dönüştürüldüklerini iddia etmektedir. Otuz Yıl Savaşlarının sonunda imzalanan, Osnabrück ve Münster Antlaşmalarından oluşan Vestfalya (*Westphalia*) Barışı (1648), Uluslararası İlişkiler disiplininde ulus devlet, egemenlik ve modern devlet dizgesini başlatan tarih olarak ele alınmaktadır. Disiplinin 1989'dan itibaren yeni bir kuramsal açılım gerçekleştirdiğinin altını çizen yazarlar, Vestfalya Barışı'nın klasik olarak ifade edile gelen sonuçlarının, bu açılımla sorgulanmaya başlandığını ve revize etme girişimlerinin bulunduğunu ortaya koymaktadır.¹⁴⁸

Yazarlara göre Osnabrück ve Münster Antlaşmalarının disiplinin birçok mensubunun¹⁴⁹ algıladıklarından farklı anlamları bulunmaktadır. Onlara göre, egemenlik konseptinin resmi olarak devreye girmesi bir yana, Vestfalya düzeni zaten o tarihten önce kurulmuş bulunan modern devletler dizgesi fikriyatından geçici olarak geri çekilmeyi beraberinde getirmiştir. Vestfalya Antlaşmalarında egemenlik kavramına yönelik bir bahis bulunmamaktadır. 16'ncı yüzyıl İngiliz yasama metinlerinde (Ör. 1534 tarihli *English Statute Of Appeals*) ve Augsburg Antlaşması'nda (1555) kendine yer bulan egemenlik kavramı, 1648 Antlaşmaları ile sınırlanmış olmaktadır. Zira devlet egemenliği, Augsburg Antlaşması ile Kutsal Roma İmparatorluğu'nun siyasi düzeninin bir parçası haline

¹⁴⁶ Erdoğan, a.g.e., 405-415.

¹⁴⁷ Erdoğan, a.g.e., 413.

¹⁴⁸ Carvalho, B., Leira, H. and Hobson, J.M. (2011). The big bangs of IR: the myths that your teachers still tell you about 1648 and 1919, *Millennium: Journal Of International Studies*, 39(3), 737.

¹⁴⁹ Bu bakımdan, Hans Morgenthau'nun *Politics Among Nations*, Leo Gross'un *The Peace of Westphalia, 1648-1948*, Adam Watson'un *The Evolution of International Society* ve David Held'in *Democracy and Global Order* başlıklı çalışmalarına eleştirel anlamda değinilmektedir. Carvalho vd., a.g.m., 739.

gelmiştir. Modern devlet dizgesinin önemli bir unsuru olarak gösterilen vatandaşların kendi dinlerini seçme özgürlüğü de Augsburg Antlaşması ile kabul edilmiş ve İmparatorluk bünyesinde uygulanmışken, aynı ilkelerin Vestfalya Antlaşmalarında yer almadığı vurgulanmaktadır. Diğer taraftan, Vestfalya ile Augsburg Antlaşması'nın teyit edildiği, ancak bunun istisnası bulunmayan bir teyit olmadığı da hatırlatılmaktadır. Buna göre, Vestfalya ile Augsburg Antlaşması'nın muğlak ve tartışmalı hükümlerinin uygulanmayacağı hüküm altına alınmıştır. Söz konusu durum, yazarlara göre, egemenlik ve din özgürlüğü kavramlarına Vestfalya'da yer verilmemesi nedeniyle, bir belirsizliğe yol açmakta ve geri adım olarak değerlendirilmektedir.¹⁵⁰

1648 ile birlikte geldiği iddia olunan yapıya ilişkin bir tutarsızlık da bahsi geçen ilkelerin Kutsal Roma İmparatorluğu'nun iç işleri için geçerli olduğunun atlanmış olmasıdır. Bu ilkelerin, Uluslararası İlişkiler akademisyenlerince tüm Avrupa için geçerli olduğunun varsayılması haddini aşma olarak değerlendirilmektedir. 1647 yılında ulus devlet yokken, 1649'da ulus devletlerin inşa edilmeye başladığını iddia etmek mümkün değildir. Zira, Vestfalya net bir dönüşüm hikayesi sunmamaktadır. Karmaşık nitelikte ilerleme ve geri dönüşleri, bunun yanında bugünkü anlamda modern devlet egemenliğinin öğelerini içermektedir.¹⁵¹

Diğer taraftan, Avrupa merkezli olan ve Avrupa dışına yönelen emperyal hareketin, ulusal egemenliğin uluslararası yapının temel niteliği olduğu teziyle de çeliştiği ifade edilmektedir. Zira, emperyal hiyerarşi ulusal egemenliğin küresel ölçekte uygulanmasına engel olmuş, bu durum, 20'nci yüzyılın son 20 yılına dek sürmüştür. Dolayısıyla, yakın tarihe kadar, egemen devlet istisna olmak üzere, uluslararası hiyerarşik düzen dünya politikasında bir norm halini almıştır.¹⁵² Tüm bu nedenler, yazarlar tarafından "1648" in bir mit ve çarpık kanaat olduğunu kanıtlamak adına öne sürülmüştür. Söz konusu çalışma, tarihin tarihçiler tarafından belirli bir istikamette yorumlanabildiğini, sunulan bilginin tutarlı ve gerçek olma garantisinin bulunmadığı konusunda uyarmaktadır. Collingwood'un ortaya koyduğu gibi bir sonraki nesil "1648" hakkında farklı bir *episteme* üretebilecektir. Carvalho ve arkadaşlarının çalışması bu kapsamda bir deneme olarak yorumlanabilir.

---

¹⁵⁰ Carvalho vd, a.g.m., 740.

¹⁵¹ Carvalho vd., a.g.m., 741.

¹⁵² Ibid.

2.5.3. Tarih ve siyaset

Tarih felsefesinin bir diğerk önemi de geçmişe ait bilginin kullanım şekliyle ilgilidir. Tarihi bilginin üretiminde tarihçinin değerleri kadar, üretilen bilgiyi kendi hedefleri doğrultusunda kullanmaya niyetli siyasetçiler de bulunmaktadır. Söz konusu niyetin ahlaki açıdan bir değerlendirmesi Tekeli tarafından yapılmıştır. Tekeli'ye göre tarih, toplumu yönlendirmeyi amaç edinenler için ampirik öğeler kümesidir. Ulus devletlerde tarih, özellikle ulusal kimliğin inşası için önemli bir kaynaktır. Olumlu öğeler içeren bu süreçte geçmişe gölge düşürecek olaylar görmezden gelinebilmekte, daha çok efsane ve kahraman oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu noktada, etkilemek hatta ikna etmek tarihçinin temel işlevidir. Ulusun yaşadığı büyük felaketler de resmi tarihin inşasında hayati bir araçtır.¹⁵³ İsrail devleti için Yahudi Soykırımı, Çin için 19. Yüzyılda yaşanan işgallerin yarattığı “utanç yüzyılı” (*century of humiliation*) gibi örnekler günümüzde bu devletler tarafından politika yapımında yararlanılan resmi tarih araçlarıdır.

Geçmişe ait verilerin, sabit olduğu düşünöldüğünde bu verilerden yola çıkarak nesnel bilgi üretilebileceği gibi bir yanılsama yaşanması mümkündür. Ancak, bu verilerin insan beyninde nasıl işlendiği incelenirse nesnelliğın ulaşılamaz olduğu anlaşılacaktır. Çünkü, tarihçi verileri işlerken şimdiki zamanın şartlarından etkilenecek ya da o şartlardan faydalanacaktır. Tekeli'ye göre tarihin tümüyle öznel bir anlatı şekli olduğu fikri, siyasetçinin geçmişle hiçbir bağ kurmadan onu kendi çıkarları doğrultusunda kullanması gibi sakıncalı bir fırsatı ortaya çıkarmaktadır. Yarattığı söylem ile ciddi bir tarih araştırmasını kendi pozisyonu ile eşdeğer hale getirmiş olmaktadır. Bu ise aslında tarihçi ile tarihsel gerçeklik arasındaki bağı koparan bir durumdur.¹⁵⁴ Netice itibariyle çarpık bir norm inşa süreci ile karşı karşıya kalınması olasıdır.

Benzer bir sorun Heinrich von Sybel tarafından da dile getirilmiştir. Sybel, tarihçinin şahidinin tarafgirliğini irdelemesi gerektiğinin altını çizmektedir. Bunun yanında, diğerk sosyal bilim dallarında olduğu gibi aynı konu üzerinde iki aracı, farklı değerlendirmelerde bulunabilir. Bu nedenle tarihçinin, konuyu bugüne aktarırken iyi bir “iç denetim”e sahip olması gerekmektedir. Nesnellik mutlak anlamda mümkün değildir, ancak öznellik kontrol

¹⁵³ Tekeli, İ.(2013). Siyasetçilerin tarihle ilişki kurma ahlakı üzerine, *Cogito*, Sayı:73, 286.

¹⁵⁴ Tekeli, a.g.e., 286.

altında tutulabildiği ölçüde tutarlı bilgi üretimi mümkün olabilecektir. Yine de Sybel bilginin aktarımı sırasında, zihin tarafından yeniden şekillendirildiğine inanmaktadır ve dahası aktaran kişi bunu her zaman bilinçli olarak da yapmamaktadır. Şekillendirme sürecinin zararlarından kurtulmanın tek yolu, sorgulayan akıldır. Yoksa, gerçekler ve hayal gücünün ortaya çıkardığı karmaşanın ortasında kaybolma riski ortaya çıkar. Tarihsel olaylar hakkındaki bilgimiz, o olayları anlatanların izlenimleriyle sınırlı kalır ve olayın kendisine yaklaşmamız için ek çaba sarf etmemiz gerekli hale gelir.¹⁵⁵

Tekeli, siyasi partiler için üretilen resmi tarih söylemlerini değerlendirme altına alınarak değerli saptamalarda bulunulmuştur. Burada üreticiler için birbiriyle ilintili ikili bir rahatlık söz konusudur. Partili kitleler, tarih bilgilerinin sınırlı olması nedeniyle, üretilen bilgiye inanmaya hazırdır. Bu bakımdan ulaşılması öngörülen hedefe yönelik bir tarihsel bilgi üretilmektedir. Bu süreçte, neden sonuç ilişkileri açıklanırken detaya girilmemekte, Collingwood'un uzun uzadıya ortaya koyduğu üzere, kimi görmezden gelmeler, abartmalar yaşanmaktadır. Ulusçuluk üzerinden resmi tarih inşası hedeflenmekteyse zaferler ön planda tutulmakta, savaş her daim ilk seçenek olarak sunulmaktadır.¹⁵⁶ Tekeli, bu türden tarih inşalarının sakıncalarına işaret ederek geçmişin bozularak çarpık şekilde inşa edilmesinin sonraki kuşaklar tarafından vizyonsuzluk olarak niteleneceğini belirtmektedir.¹⁵⁷ Collingwood'un Giambattista Vito'dan yaptığı alıntıda da aynı vurguya rastlanmaktadır. Vito henüz 18. yüzyılda ulusların kendi tarihlerini ele alırken özneliğin baskısıyla kendini beğenmiş bir hale büründüğünü dile getirmiştir. Örneğin askeri zaferler ön plana çıkarılırken, yenilgiler göz ardı edilmektedir.¹⁵⁸

Onar da küresel çapta tarihin, söz konusu aktöre özgü bir analizine başvurulduğuna ve analizin siyasi, iktisadi ve sosyal düzen hakkındaki vizyonun meşrulaştırılmasında kullanıldığına işaret etmektedir. Sosyal bilimlerde, kolektif hafızaya ilişkin hacimsel olarak dikkate değer çapta çalışma olduğunun altını çizmektedir. Ona göre, Avrupa Birliği,

---

¹⁵⁵ Sybel, H. (2013). Tarihsel bilginin yasaları üzerine, *Cogito*, Sayı:73, 196.

¹⁵⁶ Tekeli, a.g.e., 296. Benzer bir tespit için bakınız Southgate, B.(2005). *What is history for?*, New York: Routledge, 62.

¹⁵⁷ Tekeli, a.g.e., 297.

¹⁵⁸ Collingwood, a.g.e., 108.

kıtanın kanlı geçmişinin hafızalardan silinmesi ortaklığına dayanan bir yapıdır. Meşruiyeti ve yumuşak gücü bu kolektif görmezlikten gelmeden (*negation*) kaynaklanmaktadır.¹⁵⁹

Benzer tespitleri içeren bir çalışma ise Southgate tarafından kaleme alınmıştır. 18'inci yüzyıl Fransız ve 20'nci yüzyıl Çin devrimcileri, geleceğe nasıl baktıklarıyla ilgisi bulunmayan geçmişin silinmesi için ellerinden gelenin en iyisini yapmışlardır. Siyasetçilerin tarih denilen kuruma mevcut politika ve faaliyetlerini doğru göstermek adına sıklıkla başvurdukları gözlenmektedir. Seküler devlet yapılarında takdiri ilahiye başvurulması mümkün değilse de kendi haklılığının ortaya konulması adına tarihin yardımının talep edilmesi olağan bir faaliyettir. Bu şartlar altında tarihin ne olduğu ve ne için olduğunun hiç kimse için bir önemi bulunmamaktadır. Tarih felsefesine karşı kayıtsız kalmak siyasetçilerin ekmeğine yağ sürmektedir.¹⁶⁰

1980-1988 arası dönemde İran'la savaş, Körfez Savaşı (1991), devrik lider Saddam Hüseyin gibi konuların, Irak'ta okullarda işlenen tarih kitaplarından çıkarılmakta olduğuna dikkati çeken Southgate, tarihçilerin bu olayları görmezden gelemeyeceğini ama Irak'ta geçmişten nasıl bahsedilmesi gerektiği konusunda resmi tarih anlamında yeni bir oluşuma sahip olunmaya başlandığını ifade etmektedir.¹⁶¹

Tarihin siyaset elinde bir kuklaya dönüşebilmesinin en belirgin örneğini ise III. Reich dönemi (Nazi Almanyası) temsil etmektedir. Hitler'in iktidara gelmesinden yaklaşık 25 yıl kadar önce, 1907'de Baron de Courcel, Alman tarihi arşivlerini baruta benzetmiştir. Arşivler, metaforik düzeyde patlama ve zarar verme ihtimalini içermektedir, ancak sadece Alman ulusunun kendisini düşmanlara karşı savunması için kullanılabilir. Bu yaklaşıma, 1. Dünya Savaşı kaybedilip, müttefiklerce Savaş'ı başlatmakla suçlanınca başvurulmuştur. Versay Antlaşması'nın imzalanmasını takiben ise Alman tarihçilerine, Fransızların 1914 öncesinde nasıl da silahlanmaya gittiklerine, İngilizlerin Avrupa'ya büyük bir ordu konuşlandırmasına yönelik eğitim çalışmaları yürüttüğüne ve İtalya'nın

---

¹⁵⁹ Onar, N. F.(2009), Echoes of a universalism lost: rival representations of the Ottomans in today's Turkey, *Middle Eastern Studies*, 45(2), 229.

¹⁶⁰ Southgate, a.g.e., 59.

¹⁶¹ Southgate, a.g.e., 63.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu üzerindeki provokasyonlarının ispatına yönelik veri toplanması talimatı verilmiştir.¹⁶²

Hitler de iktidara geldiğinde Partisinin, geçmişi etkili bir şekilde kontrol etmesini sağlamıştır. Hitler, *Kavgam (Mein Kampf)* adlı kitabında, önemli olanın tarihçilerin yaptığı gibi geçmişe ait olayların, kişilerin belirli tarihlerin bilinmesinin olmadığını, tarihin gelecek için bir yol gösterici olarak kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. Tarihçiler, Hitler'in iktidara gelişine tarihsel bir meşruiyet sağlamakla kalmayacak, Nazi Almanyasının gelecekte üstleneceği emperyal rolü de haklı gösterecek bir tarih inşa edeceklerdir. Ari ırkının üstünlüğüne dair tezlerin ortaya atılması da bu durumla yakından ilgilidir. Darwin'in doğada üstün ve güçlü olanın hayatta kalabileceği tezinin sosyal alana adapte edilmesi de Nazi Almanya'sının 2. Dünya Savaşını tasarlamasını sağlayan temel retoriği olmuştur.¹⁶³

Kaybedilen I. Dünya Savaşı ile ilgili olarak görmezden gelme yoluna gidilmemiş, aksine resmi bir ateşkes ve Versay'a rağmen, savaşın Almanya için sonuçlanmadığı tezi işlenmiş ve böylelikle bu savaşın devamı için hazırlık yapılmasına uygun düşünsel ortam inşa edilmiştir. Versay Antlaşması'nın Almanya'ya yüklediği yükümlülükler ise ulusun topyekun küçük düşürülmesine yönelik bir hareket olarak yansıtılmış ve toplumsal düzeyde bir öç alma duygusu inşa edilmeye çalışılmıştır. Bu yöntemlerle Hitler de iktidardaki meşruiyetini sağlamlaştırmış olmaktadır.¹⁶⁴

1945'te III. Reich döneminin son bulmasıyla Southgate'in siyasal kuklacılık (*political puppetry*) olarak adlandırdığı tarihsel yöntem son bulmamış, yön değiştirerek devam etmiştir. Almanya'nın Demokratik Almanya Cumhuriyeti (Doğu) ve Federal Almanya Cumhuriyeti (Batı) olarak ikiye bölünmesiyle iki farklı geçmiş inşasına ihtiyaç duyulmuştur. Tarihçilerin bir kısmı düşünsel çeşitliliğe toleransın yüksek olduğu Batı'ya akın etmiş, Berlin Duvarı'nın yapımı ve 1961'de sınırların kapatılmasıyla Doğu'da yerleşik kalan tarihçilerden keskin bir düşünsel yön değişikliği talep edilmiştir. III. Reich dönemi boyunca Nazizmi ateşli şekilde desteklemek durumunda kalan ve komünizmi

¹⁶² Southgate, a.g.e., 65.

¹⁶³ Southgate, a.g.e., 66.

¹⁶⁴ Southgate, a.g.e., 67.

aforoz nedeni olarak tanımlamış olan tarihçiler, bu defa komünizme sadık hale gelmeye zorlanmışlardır. Artık, eski düşünsel modeller terk edilmeli, geçmişten ders alacak ögelere başvurmamalı, yeni bir bilinç ve kimlik inşa edilmelidir. Soutgate, bu denli bir dönüşün çok hızlı etki etmesinin zor olduğunu belirtmekte, ama asıl önemli olanın Almanya örneğinin siyasal platformda tarihin nasıl da kötüye kullanıldığının hazin bir örneği olduğunu vurgulamaktadır.¹⁶⁵

2.6. Sonuç

Çin ve Türk dış politikaları ile kendi fikir gelenekleri arasındaki bağıntıyı açığa çıkarmayı hedefleyen tezimiz, öncelikle dış politika elitinin, bireysel ve toplumsal düzeydeki özelliklerinin tutarlı bir şekilde dikkate alınması gerektiğini savunan kuramsal yaklaşımı temel almıştır. Pozitivist yöntembilimde, elit davranışlarının analizi sürecinde, eksiklik ve sapmaların ortaya çıktığına yönelik tespitlerin altı çizilmiştir. Analizi mümkün hale getirebilmek ve genel geçerliliği olan kuramlar üretmek adına yapılan varsayımlar, insan davranışının veri olarak ele alınıp o davranış altında yatan fikirlerin ihmal edilmesi gibi temel eksiklikler bu yöntembilimin tutarsız analizler doğurma ihtimalini artırmaktadır.

Genelleme peşinde olmayan, olanı yorumlamaya yönelik post-pozitivist kuramların epistemolojik açıdan daha tutarlı olacağı yaklaşımından hareketle, bu yöntembilimi temel alan inşacı kuram başlangıç noktası olarak alınmıştır. Kuramın, aktöre odaklanması, sosyal ve düşünsel süreçleri analize katması tezimizin özünü oluşturan elit-fikir bağıntısını ortaya koymanın uygun bir aracı olarak alınmasını sağlamıştır.

Dış politika kararlarının oluşumunda, elitlerin fikirlerinin nasıl inşa edildiği, temel sorunsalı oluşturmaktadır. Elitin, mensubu olduğu medeniyetin bileşiminde yer alan fikir geleneklerinin incelenmesi, yönelim ve tutumun anlaşılması bakımından zorunluluk arz etmektedir. Bu noktada gelenekten fikir geleneklerine doğru evrilen bir örüntü sergilenmiştir.

---

¹⁶⁵ Southgate, a.g.e., 71.

İnşacı kuramın disiplinde kendine yer bulmasıyla birlikte, fikir ile dış politika kararı arasında bağ kuran çalışmaların yoğunluk kazanmaya başladığı, ancak tezimizin sorunsalı açısından fikir-dış politika bağıntısının yeterlilik arz etmediği, fikir gelenekleri-dış politika bağıntısının peşine düşüldüğü vurgulanmıştır. Peşine düşülen *episteme* özünde fikirlerin felsefi temelidir.

Onuf'un norm odaklı inşacılığı ve söylem üzerine olan vurgusu da fikir geleneklerinin inşası sürecini açıklamaya yönelik bir araç olarak sunulmuştur. Bahsedilen süreçte, elitlerin söylemleri, tatbiki öngörülen fikir gelenekleri hakkında izler barındırmaktadır. Söylemin, genellikle neyin yapılması gerektiğine dönüştüğü ifade edilmiştir. Nihai aşamada ise fikir geleneği, bir sonraki inşa edilene kadar norm halini almaktadır. Çin ve Türk dış politikalarına etki eden fikir gelenekleri, bu örüntü çerçevesinde ele alınacaktır.

Diğer taraftan, bir fikir geleneğinin diğerine neden baskın geldiği sorusu yanıtlanırken geleneğin inşası ve tarih felsefesine dair ham bilgilerden yararlanılacaktır. Bevir ve arkadaşları ile Hobbsbawm'ın tespitleri geleneğin inşası bakımından esas alınmıştır. Bevir ve diğerlerinin, geleneği, davranışı etkileyen bir başlangıç noktası olarak ele alması, davranışın tümüyle gelenek tarafından yönlendirilmediğini ve geleneğin günün koşullarına göre yeniden değerlendirildiğini ve dönüştürüldüğünü düşündürmektedir. Gelenek, insan davranışındaki temel referans unsurudur. Diğer taraftan, geleneğin tatbikinin elit açısından sorun doğuracağı öngörülmesi halinde, o geleneğin revize edilmesi ya da gelenekten tümüyle feragat edilmesi ve modern zamanın ihtiyaçlarına cevap veren gelenek öğelerinin inşa edilmesiyle karşı karşıya kalılabilmektedir. İnşacı kuramın temellerinin ortaya koyduğu üzere, uluslararası yapının özelliklerine ve dış politika elitlerinin bu özelliklere karşı vermek istediği tepki kapsamında, gelenek yenilenebilmekte, yeniden yorumlanabilmektedir. Diğer taraftan, salt içsel koşullardaki değişim de –Çin ve Türkiye örneklerinde ortaya konulacağı üzere– gelenekle olan ilişkiyi dönüştürme yeteneğine sahiptir. Tezimiz açısından, geleneğin değişkenliği ve revize edilebilme niteliği, dış politika kararlarının değişken ve karmaşık yapısının idraki açısından önemlidir. Yerleşik olan yöntem ve uygulamalar güncel ihtiyaçlara cevap vermediğinde elitlerin nasıl bir tercihte buldukları da tezimiz açısından temel bir araştırma konusunu teşkil etmektedir.

Geleneğin inşası sürecinde, tarihin dinamik bir araç olarak kullanıldığına da şahit olunmaktadır. Collingwood'un yaklaşımında tarihsel bilgi, süreklilik arz eden biçimde yeniden üretilen ve öznellik içeren bir bilgidir. Aynı tarihsel olaya ilişkin zaman ve özneye dayalı farklı bilgi üretimi mümkün ve olağandır. Bu açıdan, tümele ilişkin genel geçerliliği olan bilginin mümkün olmadığından bahsedilmiştir. Uluslararası İlişkiler disiplinde kuramsal tartışmalarda araç olarak kullanılan tarihsel öğelerin, sunulduğundan farklı anlamlarının olabileceği göz ardı edilmemelidir. Diğer bir deyişle, tarihsel olgular mit haline dönüştürülmemelidir. Olguların ele alınışında özneliliğin devreye girdiği unutulmamalıdır. Tekeli'nin siyasetçi-tarih ilişkisine dair tespitleri bu konuda dikkat çekicidir. Tarihsel bilginin aktör tarafından esnetilebilmesi, ona norm inşasında kolaylık sağlamaktadır. Tarihsel bilginin nasıl üretildiğine ilişkin tartışma, siyasetçinin o bilgiyi kendi çıkarı doğrultusunda nasıl da eğip bükebileceği ya da yeniden üretebileceği konusunda bize ipucu sunmaktadır. Tarihsel bilginin somut bir siyasal hedefe yönelik olarak üretilmesi durumunda, o bilginin kullanılışında neler olabileceği hakkında öngöründe bulunmak mümkün olmaktadır. Geleneğin inşasına yönelik üretilen tarihsel bilgi için de aynı düzenek geçerlidir.

Çin ve Türk dış politikasının salt fikir gelenekleri açısından incelenmesinin mümkün olmadığına altını çizmek gerekmektedir. İnşacıların, yapı ve aktörün sürekli ve karşılıklı etkileşim içerisinde bulunduğunu savunduklarının altı çizilmiştir. Bu bakımdan, dış politika kararları incelenirken gelenek başlangıç noktası olarak alınacaktır. Bunun yanında, yapının dayattığı koşullarla geleneğin etkileşimi de göz ardı edilmeyecektir. Diğer taraftan, maddi olmayan bir unsur olan gelenek üzerine odaklanan tezimiz, maddi unsurların önemsiz olduğunu savunmamaktadır. Tam tersine güç seviyesi ile geleneğe başvurma yetisi arasında bir ilişki olduğu ve geleneğin etkisinin gücün artışı ile birlikte arttığı iddia edilmektedir. Bununla birlikte, maddi unsurların uluslararası ilişkiler açısından önemi yadsınamaz olmakla birlikte, aktörlerce anlamlandırmaya tabi tutulduğu vurgulanmaktadır.

3. BÖLÜM

FİKİR GELENEKLERİ VE ÇİN DIŞ POLİTİKASI

3.1. Giriş

Son 40 yılda dünya politikasında en sık rastlanan kavramlardan biri “Yükselen Çin” (*Rising China*) olagelmıştır. Kavram, 1970’li yılların sonundan itibaren iktisadi alanda başlayan yapısal değişikliklere ve bu değişikliklerin ivmesine yönelik olarak kullanılmış, kullanılmaya devam edilmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti devletinin kurucusu Mao Zedong’un (1893-1976) ölümüyle birlikte iktisadi alanda keskin bir dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Mao döneminin son evresinde, Çin Komünist Partisi içinde ve dolayısıyla devlet yönetiminde elit sıfatıyla ön planda yer alan Deng Xiaoping tarafından “Reform ve Açılım” (*Reform and Opening-Up*) olarak adlandırılan süreç başlatılmış ve Çin, resmi söylem düzeyinde komünist dizgeyi sürdürmüşse de kapitalizme özgü adımlar atmıştır. Bu süreci, Çin’in dışarıya karşı kapalı olan kapılarının açılmasına atfen “Reform ve Açık Kapı Politikası” olarak nitelendirenler de olmuştur.¹⁶⁶ Daha sonraları, bu ekonomi-politik yapı Xiaoping tarafından “Çinli özellikleri haiz sosyalizm” (*Socialism with Chinese characteristics*)¹⁶⁷ olarak tanımlanmış ve bu tanım Eylül 2011’de yayımlanan “Çin’in Barışçı Yükselişi” başlıklı Beyaz Doküman’da (*White Paper*) yer almıştır. Küresel iktisadi hiyerarşiye ve dünya politikasına etkileri olan bu gelişmeleri iki farklı açıdan incelemek mümkündür. İlk olarak, liberalleşen bir Çin ekonomisine eşlik eden otoriter bir yönetimden bahsetmek mümkündür. Batılı kuramların telkin ettiği, ekonomide serbestleşme ile siyasal özgürlükler arasındaki ilişki Çin örneğinde gerçekleşmemiştir. İkinci bakış açısı ise, Çin’in tarihin belirli bir döneminde, iktisadi açıdan zaten dünya lideri olduğunu ve bugünkü durumun o dönemin tekrar tecrübe edilmesinden başka bir şey olmadığını hatırlatan tarihin normalleşmesi tezidir.

¹⁶⁶ Zheng, Y. and Tok, S.K. (2007), “*Harmonious society*” and “*harmonious world*”: *China’s policy discourse under Hu Jintao*, China Policy Institute, University Of Nottingham, 2.

¹⁶⁷ Schell O. and Delury J.(2013). *Wealth and power: China’s long march to the twenty-first century*, New York: Random House, 295.

Schell ve Delury, Xiaoping'in Mao Zedong'un fikriyatı olarak nitelendirilen Maoizm'den kopma noktasının Büyük İleri Atılım (*Great Leap Forward*) hareketine dayandığını iddia etmişlerdir.¹⁶⁸ Büyük İleri Atılım, 1958'de Mao tarafından açıklanan ve tarımsal üretimin önceki yıllara göre önemli düzeyde artırılmasını öngören beş yıllık bir plandır. Plan öncesi dönemde tarımsal üretim beklenenden daha yüksek bir oranda artmış olmasına rağmen, Mao'nun takip eden yıllarda herhangi bir rasyonaliteye dayanmaksızın yüksek tarımsal büyüme öngörmesinin yıkıcı bir etki yarattığı ortaya konmuştur. 5 yıllık plan, 3'üncü yılında çökmüş ve yirmi ila kırk üç milyon dolayında insanın açlık ve kıtlıktan öldüğü kaydedilmiştir.¹⁶⁹ Mao'nun bilimsellikten uzak politikasının neden olduğu yıkım, Xiaoping'in Maoist fikriyatı sorgulamasına ve önce zihninde, takiben de uygulamada bu fikriyatı esnetmesine yol açmıştır. Ona göre, en iyi üretim dizgesi en kolay ve hızlı hasıla artışı sağlayan ve bu dizgeyi de insanlar kendileri seçip uygulamalıdır. Diğer taraftan, bir kedinin rengi önemli değildir, önemli olan fare yakalayıp yakalayamamasıdır. Schell ve Delury'e göre, işlevi ön plana çıkaran bu benzetme onun ekonomi politiğe bakışını özetlemektedir. Devrimden ziyade üretimi, ideolojiden ziyade pragmatizmin ön planda olduğu liberal bir fikriyat öne çıkmıştır.¹⁷⁰

Bu fikriyatın tatbiki, dönem öncesinde kendi kendine yeterli olma politikasından keskin bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Mao döneminin dışa kapalı iç politik ortamında Çin, çatışma ve savaş ihtimaline yönelik bir kalkınma stratejisi benimsemiştir. Bu strateji, izolasyonu ve temel ürünlerde kendi kendini idame ettirebilecek bir yerli üretim döngüsünü içermektedir. Ancak, "Reform ve Açılım" topyekun bir iktisadi dönüşüm zinciri olarak gözlenmiştir.¹⁷¹

Ploberger'e göre "Reform ve Açılım" sürecinin gidişatı, bir ana stratejinin kaçınılmaz veya doğal sonucu olarak değerlendirilemeyecektir. Bu gidişatı, ulusal bağlamda atılan büyük adımların önceden tam olarak öngörülmemiş sonuçları olarak

---

¹⁶⁸ Schell and Delury, a.g.e., 267.

¹⁶⁹ İnternet: Jacob, E.D. Mao And The Great Leap Forward. Web: <https://www.ncas.rutgers.edu/mao-and-great-leap-forward> adresinden 17 Ocak 2017'de alınmıştır.

¹⁷⁰ Schell and Delury, a.g.e., 268.

¹⁷¹ Naughton, B.(1994), China's economic development strategy. In Robinson, T.W., Shambaugh (Ed.), *Chinese foreign policy: theory and practice*, New York: Oxford, 49.

görmek daha yerindedir.¹⁷² Xiaoping'in, verimliliğin artırılması hedefine binaen, Lenin'in planlı ekonomisi ile Milton Friedman'ın serbest piyasa ekonomisinin ilkelerinin harmanlanması gerektiğine ilişkin beyanına atıfta bulunarak bunun, kendini sosyalist olarak tanımlamış bir düzende ve Xiaoping'in inkârına rağmen, ideolojik düzeyde bir çelişki yarattığının altını çizmiştir.¹⁷³ Yaşanan süreç için "Leninci kapitalizm" ifadesi kullanılmıştır.¹⁷⁴ Merkezi planlı bir ekonomiden sosyalist piyasa ekonomisine geçildiği Beyaz Doküman'da da ifade edilmektedir.¹⁷⁵ Sosyalist piyasa ekonomisinin gerçek bir piyasa ekonomisinden ne tür farkları olduğunun uzmanlarca anlaşılamadığı ortaya çıkmaktadır.¹⁷⁶ Aynı hususa Schell ve Delury tarafından da dikkat çekilmiştir.¹⁷⁷ 1978'de özel şirket kurmak yasa dışı iken, 2003 yılına gelindiğinde 2 milyona yakın özel işletmenin varlığından söz edilmektedir.¹⁷⁸

Ploberger'in, süreci stratejiden yoksun olarak nitelemesine karşı çıkan Naughton ise Aralık 1978'de başlatılan kalkınma politikasının 6 bileşeni olduğunu iddia etmektedir. Yatırımdan ziyade tüketime odaklanma, ağır sanayiden ziyade çeşitlendirilmiş bir sanayileşme politikası, askeri sanayiye verilen önemin dengelenmesi, kendi kendine yeterli olma, içe dönük kalkınmanın terk edilmesi ve (uluslararası ticarete verilen öneme atfen) kıyı bölgelerin hızla kalkındırılması, ulusal güvenlik ve eşitlikten ziyade verimliliğin ön plana çıkarılması dönemin temel kalkınma stratejisini ortaya koymaktadır. Yine de

---

¹⁷² Ploberger, C.(2016), China's reform and opening process: a new model of political economy? *Journal Of Chinese Economic And Business Studies*, 14(1), 74.

¹⁷³ Ploberger, a.g.m.,74; Schell and Delury, a.g.e., 261.

¹⁷⁴ Schell and Delury, a.g.e., 197.

¹⁷⁵ İnternet: *What China's peaceful development means for the rest of the world*. Web: http://www.china.org.cn/government/whitepaper/2011-09/06/content_23362811.htm adresinden 17 Ocak 2017'de alınmıştır.

¹⁷⁶ Geis ve Holt sosyalizmden önce "Çinli özelliklere haiz" sıfatının konulmasının nedeninin bu noktada ortaya çıktığını dile getirmektedir. Xiaoping ile birlikte uygulanmaya başlayan ekonomi politikaları sosyalizm ile uyumlanmamaktadır. Diğer taraftan, kavramdan tümüyle vazgeçmek olası olmadığından bir orta yol retoriği geliştirilmiştir. Geis J.P. and Holt, B.(2009). Harmonious society: rise of new China. *Strategic Studies Quarterly*, 3(4), 78.

¹⁷⁷ Schell and Delury, a.g.e., 291.

¹⁷⁸ İnternet: Dorn, C.A.(Şubat 2003) Ownership with Chinese characteristics: private property rights and land reform in PRC, Cato Institute. Web: <https://www.cato.org/publications/congressional-testimony/ownership-chinese-characteristics-private-property-rights-land-reform-prc> adresinden 17 Ocak 2017'de alınmıştır.

Naughton da, bu stratejinin tümüyle tutarlı bir şekilde uygulandığını ve uygulamada sorunlar yaşanmadığını iddia etmemektedir.¹⁷⁹

Geri kalmışlığın bilinci içerisinde dışarıya kapalı bir ekonomik yapının terk edilerek, ihracata dayalı büyüme ve yabancı doğrudan yatırımların devletçe desteklenmesi bu sürecin temel taşları olmuştur.¹⁸⁰ Bu politikalar 30 yıl sürecek hızlı büyüme dönemini beraberinde getirmiştir. 1978-1992 döneminde yıllık ortalama büyüme rakamı % 9,5 olarak gerçekleşmiştir.¹⁸¹ Xiaoping'in temel hedefi, kalkınmayı (iktisadi gelişimi), Parti'nin ve çağdaş Çin'in varlık sebebi olarak ortaya koymak olmuştur.¹⁸² 1989'da Çin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYİH), ABD'nin %8'i kadar iken 2010'da ABD'den sonra dünyanın GSYİH açısından ikinci büyük ekonomisi haline gelmiştir. 2014 yılında aynı oran %60'a dayanmıştır. 2007 yılında ise ihracatı ABD'yi geçmiştir.¹⁸³

İktisadi alandaki bu dönüşüme rağmen, iç politika alanında bir dönüşüm gözlenmemiştir. Xiaoping'e göre Batı'dan öğrenilecek çok şey vardır, ancak kendisinin Batı ile ilgili yeltenmediği tek şey onun liberal siyasal dizgesini örnek almak olmuştur. Bu konuda, Mao kadar katı bir duruş sergilemiştir. Demokrasi, kararsızlık ve zaman kaybı yaratacak bir dizgedir ki Çin'in –geri kalmışlığı nedeniyle– demokratik dizgenin karar verme süreçlerinin yaratacağı zaman kayıplarına tahammülü olamaz. Öbür taraftan, ideoloji ve devrim de Xiaoping'e uzaktır; üretim ve pragmatizm ise kendisini daha yakın hissettiği kavramlardır. Mao'nun katı eşitlikçi yaklaşımını tasvip etmemesi de bu pragmatik tutumla ilgilidir.¹⁸⁴

¹⁷⁹ Naughton, a.g.e., 51.

¹⁸⁰ İnternet: Reform and opening-up policies in China. Web: <http://www.chinaorbit.com/china-economy/china-politics/china-economic-reform.html> adresinden 17 Ocak 2017'de alınmıştır; 2010-2015 döneminde ise yıllık ortalama büyüme %8.27 olarak gerçekleşmiştir. İnternet: China-growth rate of gross domestic product from 2010 to 2021. Web: <https://www.statista.com/statistics/263616/gross-domestic-product-gdp-growth-rate-in-china/> adresinden 17 Ocak 2017'de alınmıştır.

¹⁸¹ Wong, J.(1995). China's economic reform and open-door policy viewed from Southeast Asia. *ASEAN Economic Bulletin*, 11(3), 269.

¹⁸² Schell and Delury, a.g.e., 261.

¹⁸³ İnternet: WTO: China outpaces US in exports, (Nisan 2007) Web: http://www.chinadaily.com.cn/chinagate/doc/2007-04/16/content_851758.htm adresinden 30 Ocak 2017'de alınmıştır; Zhang, a.g.m., 288; İnternet: Ranking of the world's richest countries by GDP (2014). Web: <http://en.classora.com/reports/t24369/general/ranking-of-the-worlds-richest-countries-by-gdp?edition=2014&fields=> adresinden 30 Ocak 2017'de alınmıştır.

¹⁸⁴ Schell and Delury, a.g.e., 260, 268, 273, 302.

Çeşitli kaynaklarda yoğunlukla ortaya konulduğu gibi, uluslararası ilişkilerin ağırlık merkezinde Atlantığın iki yakasından Asya'ya doğru bir kayma yaşandığına şahit olunmaktadır. Genellikle, birincil aşamada, ağırlık merkezindeki değişim iktisadi güç dağılımındaki değişim temelinde incelenmiştir.¹⁸⁵ Ne var ki iktisadi güç dengelerindeki dönüşümün siyasi güç dengesine etkide bulunması kaçınılmazdır. *American Enterprise Institute*'un bir raporunda, 1960'larda Japonya'da başlayan iktisadi büyüme dalgasının 1970'lerde Tayvan'a, Güney Kore'ye, 1980'lerde Çin'e, 1990'larda Hindistan'a yayıldığına altı çizilerek, refahın beraberinde gücü de getirdiğinin altı çizilmiştir.¹⁸⁶

Zbigniew Brzezinski de küresel güç merkezinin Atlantığın iki yakasından Uzak Doğu'ya kaydığını 2008 yılında ifade etmiştir.¹⁸⁷ Benzer bir sav, *Dış İlişkiler Konseyi*'nin (*Council On Foreign Relations*) "Xi Jinping On The Global Stage" başlıklı raporunda ifade edilmiştir. Konsey Başkanı Richard Haass imzalı önsözde, Çin dış politikasına ilişkin raporun, ABD 2016 Başkanlık seçimi döneminde kaleme alındığını, bu dönemde ABD dış politikasına ilişkin Orta Doğu¹⁸⁸ ve bir ölçüde de Rusya ile ilişkilerin gündeme geldiği, ancak Amerikan liderliğine yönelik tehdidin Orta Doğu veya Avrupa kaynaklı değil, Asya kaynaklı olduğunun altı çizilmiştir.¹⁸⁹ Cox'a göre ise Batı'nın gerilemesinden söz etmek mümkün olmasa da Doğu'nun yükselişte olduğu açıktır ve bu durum güç dengesinde bir kayma meydana getirmektedir.¹⁹⁰ Diğer bir görüşe göre ise ağırlık merkezinde bir kayma olduğu açıktır. Lakin, bunun Batı'dan Doğu'ya doğru olduğu iddia edilemez. Üstelik söz konusu kayma ilk bakışta Asya temelli gibi gözükse de farklı yoğunlukta ağırlık merkezleri de gözlenebilmektedir. Zakaria, ABD dışındaki aktörlerin atılımının söz konusu olduğunu

¹⁸⁵ Telo, M. (2009), *International relations: A European perspective*, Ashgate: Burlington, 1; Woods L.T. (1993), *Asia Pacific diplomacy: non-governmental organizations and international relations*, UBC Press: Vancouver, 3; Flangan, S.J. and Brannen S.J.(2008), *Turkey's shifting dynamics: implications for US-Turkey relations, (A report of the US-Turkey Strategic Initiative)*, CSIS Raporu: Washington, 9; Cox (2010), a.g.e., 8.

¹⁸⁶ İnternet: Friedberg, A. (Ekim 2014). Asia emerges as center of gravity in the international system. The American Enterprise Institute. Web: <https://www.aei.org/publication/eye-asia/> adresinden 17 Ocak 2017'de alınmıştır.

¹⁸⁷ İnternet: Tian, W. (Ağustos 2010), Is world's center of gravity "moving eastward" Web: <http://en.people.cn/90001/90780/91343/7092983.html> adresinden 17 Ocak 2017'de alınmıştır; İnternet: Standford Report (2005). Brezezinski says "world's center of gravity" could shift to Asia in future. Web: <http://news.stanford.edu/news/2005/march16/videos/28.html> adresinden 17 Ocak 2017'de alınmıştır.

¹⁸⁸ Emperyal bakış açısını yansıtan "Orta Doğu" kavramının yerine yerel veya küresel yeni bir kavram henüz geliştirilememiştir.

¹⁸⁹ Campbell, K.M. and Blackwill, R.D.(2016). *Xi Jinping on the global stage, Chinese foreign policy under a powerful but exposed leader*. Council Special Report No.74, viii.

¹⁹⁰ Cox, a.g.e., 8.

iddia ederken, 2006 ve 2007 yıllarında 124 ülkenin yüzde 4'ün üzerinde büyüme gerçekleştirdiğini, bunların 30'nun Afrika ülkesi olduğunu altını çizmektedir. Bunun yanında, Güney Kore, Çin, Malezya ve Tayvan gibi ülkelerin, dünyanın önde gelen şirketlerine ev sahipliği yaptığı vurgulanmaktadır.¹⁹¹ Üstelik tüm bu gelişim, Batı'nın, –iktisadi gelişimin ancak demokratik bir siyasal dizgenin tesisi ile gerçekleşebileceğini iddia eden– “gelişimin demokratik kuramı”nın öngördüğü resmin aksine gerçekleşmiş ve bu kuramın en temel ampirik zafiyeti olmuştur.¹⁹²

Tarihin normalleşmesi tezini savunan Brzezinski ise Çin'in yükselişinin iktisat tarihi açısından normal bir durumun eski halini alması olarak görülmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Ortaya koyduğu ampirik bilgilere göre, 19'uncu yüzyıl başında Asya kıtası, küresel dönemin iktisadi entegrasyonunun mevcut olmadığı şartlarda, dünya üretiminin %60'ını gerçekleştirmektedir.¹⁹³ Shirk de aynı konuya işaret etmekte ve 19'uncu yüzyılın sonuna kadar Çin'in dünyanın en büyük ekonomisi olduğunu hatırlatmaktadır.¹⁹⁴ Afyon Savaşları (1839-1842 ve 1856-1860) ile Çin'in emperyal işgallerle karşı karşıya kalması bu oranı düşürmüştü ve Çin iktisadi anlamda sarsıcı bir düşüş yaşamıştır. Bu bakımdan, yukarıda ifade edilen 1970'li yılların sonunda başlayan iktisadi canlanma, eski ve normal olan iktisadi güce yeniden dönüşün ilk adımları olarak görülmelidir.¹⁹⁵

Brzezinski'ye göre iktisadi alandaki bu atılımın siyasal alandaki yansıması ise Çin'in küresel hiyerarşide ABD'nin ardından ikinci sıraya yerleşmiş olmasıdır. Kendisine göre, Avrupa Birliği siyasal birlik olma yolunda esaslı engeller ile karşı karşıyadır. Almanya ve Fransa gibi önde gelen üyeleri ise küresel tüm konularla ilgilenmekte istekli değildir. Hindistan, Rusya ve Brezilya gibi BRICS üyeleri ise Çin'in yarattığı etkiyi tek başına yaratma kapasitesine sahip değildir. Japonya ise iktisadi gücünü siyasi güce dönüştürme

¹⁹¹ Zakaria, F. (2008), *The Post-American world*, New York: Norton, 2.

¹⁹² Hsiung, J. (2010) A re-appraisal of Abrahamic values and neorealist IR theory: from a Confucian-Asian perspective içinde *China and international relations: the Chinese view and the contribution of Wang Gungwu* (first edition). New York: Routledge, 20.

¹⁹³ İnternet: Stanford Report (2005). Brzezinski says “world's center of gravity” could shift to Asia in future. Web: <http://news.stanford.edu/news/2005/march16/videos/28.html> adresinden 17 Ocak 2017'de alınmıştır.

¹⁹⁴ Shirk, S.L. (2007). *China: fragile superpower*. New York: Oxford, 4.

¹⁹⁵ Brzezinski, Z. (2012), *Strategic vision. America and the crisis of world power*, New York: Basic Books, 43; İnternet: Liu, M. (Ağu. 2008). Olympics opening ceremony and China's past. Web: <http://europe.newsweek.com/olympics-opening-ceremony-and-chinas-past-88171?rm=eu> adresinden 23 Ocak 2017'de alınmıştır.

isteği taşımamaktadır. Bunun dünya politikasındaki yansıması ise ağırlık merkezinde Batı'dan Doğu'ya veya Atlantikten Pasifiğe doğru bir kaymadır. Öncelikle, söz konusu durum 19 ve 20'nci yüzyıl dünya politikasına kıyasla daha kapsayıcı bir düzene işaret etmektedir. İngiltere, Amerika, Fransa gibi Batılı önde gelen devletlerin bir araya gelip Viyana Kongresi, Versay Konferansı'ndakine benzer kararlar aldığı dönemler geride kalmıştır. Brzezinski'nin çok kutuplu bir dünya düzenine atıf yaptığı gözlenmektedir.¹⁹⁶

1978'den bu yana, "Reform ve Açılım" olarak tanımlanan ve iktisadi ekseninde cereyan eden sürecin –ağırlık merkezindeki değişimle birlikte ele alındığında– Çin'in dış politikası üzerinde bir yansımasının olmaması mümkün değildir. Diğer bir deyişle, Çin'in yükselişi gerçekleşmemiş olsaydı, Çin'in dünya politikasındaki rolü bu yoğunlukta tartışma konusu olmayacaktı. Naughton, 1994 yılında yayımlanan çalışmasında, "Reform ve Açılım"ın Çin'in uluslararası ilişkileri üzerinde belirgin tepkileri beraberinde getireceğinin altını çizmiştir. Naughton, iktisadi açılımın siyasi açılımı tetiklediğini, ABD ve Japonya ile ilişki ağının genişlediğini, eski Sovyetler Birliği ile ilişkilerin normalleşmeye başladığını ve hatta Tayvan'la resmi diplomatik ilişkileri telkin ettiğini hatırlatmaktadır. Diğer taraftan, iktisadi sürece ilişkin belirsizliklerin ve strateji yoksunluğunun dış politika alanında belirsizlik kaynağı olacağı ve normalleşme, ilişki ağının genişlemesi gibi konuların geleceğinin tahmin edilebilir olmadığına da altını çizmektedir.¹⁹⁷ Zhang, Çin'in gelişen bir ekonomi olarak algılanmasının yanında, en hızlı gelişen ülke olarak da ele alınmasında fayda görmektedir. Bu nedenle, gelişen ülkeler arasında en fazla söz sahibi ülkelerden biridir. BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olması, bir nükleer güç olması, dünyanın en büyük beşeri gücü olması da Çin'i yeniden bir dünya gücü olmaya götüren öğelerdir.¹⁹⁸ Çin, aynı zamanda –Brezilya, Rusya, Hindistan ve Güney Afrika Cumhuriyeti ile birlikte– dünyanın yeni güç merkezleri olarak görülen BRICS ülkeleri arasında yer almaktadır.

Çin özelinde fikir geleneklerinin tetkikine geçmeden önce, ülkenin ulaştığı konumu ortaya koyan *Bir Kuşak Bir Yol* (One Belt One Road, OBOR) projesinden de bahsetmek

---

¹⁹⁶ Brzezinski, a.g.e., 47.

¹⁹⁷ Naughton, B.(1994), The foreign policy implications of China's economic development strategy. In Robinson, T.W. and Shambaugh, D. (Eds.), *Chinese foreign policy: theory and practice*. New York: Oxford, 66.

¹⁹⁸ Zhang, a.g.m., 294.

gerekmektedir. 2013’de uygulamaya konulan proje, Ploberger’in iddiasının aksine Çin’in artık stratejiden yoksun olmadığını kanıtlar niteliktedir. Proje, uluslararası ticaretin lojistik boyutunun üst seviyeye çıkarılmasını hedeflerken, kapsadığı bölgelerin yatırım ve iktisadi gelişim bakımından üst seviyeye gelmesini de gözetmektedir. Temelde, tarihi İpek Yolu’ndan ilham alınarak, Asya kıtasından Avrupa’ya doğru karadan bir ticaret güzergahı (kuşak) ve Güney Doğu Asya’dan Afrika ve Akdeniz’e uzanan bir deniz yolunun altyapısının zenginleştirilmesi öngörülmektedir. Çin’in bu girişimi, tahmini yatırım değeri 5 trilyon dolar olarak ifade edilen ve 100’ü aşkın devletin –bir kısmının itirazları saklı kalmak kaydıyla– katıldığı küresel bir ekonomik işbirliği halini almıştır.¹⁹⁹

3.2 Çin’de Fikir Gelenekleri

Samuel Huntington, geleceğin çatışmalarının ideolojiler arasında değil, medeniyetler arasında yaşanacağını iddia ettiği tezinde 8 temel medeniyetten bahsetmiştir. Batı, Japon, İslam, Hindu, Slav/Ortodoks, Latin Amerika ve Afrika medeniyetlerinin yanında Konfüçyüs medeniyeti de sadece Çin ile sınırlı kalmadığı ortaya konulmak suretiyle bağımsız bir öge olarak Huntington’un sıralamasında yer almıştır.²⁰⁰

Ortaya atılan tezin, 1993’den günümüze ampirik bir tutarlılığı yakaladığı gözlenmektedir. İslam medeniyeti ile Batı arasındaki çatışmayı fitilleyen 11 Eylül (2001) terör saldırıları ile Huntington’un öngörüsünü haklı çıkaran bir süreç başlamıştır. Afganistan ve Irak Savaşları, ABD ve Batı’ya karşı İslam temelli radikalizmi güçlendirmiş; İslam medeniyeti içerisinde ise mezhepsel bir çatışmayı diriltmiştir. Arap Baharı (2010) olarak adlandırılan iç savaş ve bölgesel savaş silsilesinin en büyük halkası olan Suriye Savaşı’nın temel boyutlarından biri ise Orta Doğu’nun büyük bir bölümüne sirayet eden Sünni-Şii çatışmasıdır.

Tezin ampirik tutarlılığı hatırd tutularak yapılan çalışmalarla, çatışmanın tarafı olabilecek geleneklerden biri olarak ortaya konulan Konfüçyüs geleneği ile Batı (daha somut olarak ABD) arasında dişe dokunur bir askeri çatışma yaşanmasa da bu konu

¹⁹⁹ İnternet: Esmer, S.(Şub.2017), Bir Kuşak Bir Yol (One Belt One Road) projesinde Türkiye’nin önemi. Web: <http://www.utikad.org.tr/haberler/?id=14489> adresinden 12 Mayıs 2017’de alınmıştır.

²⁰⁰ Huntington, S.P.(1993), The clash of civilizations?, *Foreign Affairs*, 72(3), 25.

hakkında sayısız analiz ve tespit ortaya konulmuştur.²⁰¹ Muhtemel çatışma nedeni, bu bölümün giriş kısmında ortaya konulan “Yükselen Çin” olgusu ve bu olgunun küresel ABD liderliği üzerinde yarattığı tehdit olduğu genel olarak kabul görmektedir.²⁰² Çin’in iktisadi açıdan ABD’yi tehdit eder hale gelmesi, ABD’nin hegemonya bayrağını Çin’e devretmek zorunda olup olmayacağı sorusunu gündeme getirmiş, bu sorunun bir çatışma yaratıp yaratmayacağı irdelenmeye başlamıştır. Diğer taraftan, Konfüçyüs geleneğinin merkezi ve asli sahibi olan Çin’in politika inşası ve karar alma eksenlerinde, 2. Bölümde detayları aktarılan fikir gelenekleri-dış politika ilişkisi düzleminde, bu geleneğin etkilerini analiz etmenin önem arz ettiği değerlendirilmektedir. Konuya bir diğer boyuttan bakıldığında ise ABD’li elitlerin Yükselen Çin olgusu çerçevesinde ikili ilişkileri doğru ve tutarlı yönde sürdürmek adına Çin’in tarihi ve kültürü üzerinde etraflıca düşünmeleri gerektiği anlaşılmaya başlanmıştır.²⁰³ Bu anlayışta, rakibi kendi bakış açısından değil, rakibin bakış açısından tanımanın zorunlu olduğunun anlaşılmasının etkili olduğu belirtilebilir. Bu anlayış değişikliğinin ise uluslararası ilişkilerde yerelliğin ve geleneğin öneminin zorunlu olarak kabul edilmesi ile ilgili olduğu değerlendirilmektedir. Cox’a göre Çin, muhtemelen yeryüzünde kendi fikir tarzını sürdürme konusunda en uzun süreli tarihe sahip milletlerden biridir. Bu tarih, insanların nasıl evrildiği, kendileri ve başkaları ile nasıl mücadele ettikleri hakkında veriler ortaya koymaktadır. Bu mücadelede her daim, karşı karşıya buldukları dünyanın fikir anlayışını dönüştürüp şekillendirmektedirler.²⁰⁴ Cox’un yaklaşımında, geleneğin insan ve çevresine adapte edilmesine ilişkin devamlılık arz eden sürecin sonucu medeniyet olarak adlandırılmaktadır. Bu süreçte, medeniyetin

²⁰¹ Çin ve ABD arasında düşük yoğunluklu çatışmalar yaşandığının hatırlatılması gerekmektedir. 1996’da Tayvan Boğazı çatışması, 1999’da Çin’in Belgrad Büyükelçiliğinin ABD savaş uçaklarının vurulması ve 2001’de Güney Çin Denizi’nde, ABD EP-3 keşif uçağı ile Çin F-8 savaş uçağının çarpışması hadiseleri iki ülke arasında meydana gelen çatışmalardır. 8 Mayıs 1999’da ABD’nin Sırpılara karşı hava operasyonu esnasında beş füze, Çin’in Belgrad Büyükelçiliği yerleşkesine isabet etmiş ve üç kişinin hayatını kaybetmesine yol açmıştır. ABD, olayın kaza olduğunu iddia etmiş; ancak, bombalamanın Çin’in BM Güvenlik Konseyi’nin Yugoslavya’ya askeri operasyon düzenlenmesine yönelik karar tasarısını (S/1999/201) veto etmesine karşılık olduğu yorumları yapılmıştır. Söz konusu yorum için bkz. Wassestrom, a.g.e., 152. Olayın kaza olduğuna dair bir yorum için ise bkz. Sutter, R.G. (2010). *Chinese foreign relations: power and policy since the Cold War*, UK: Rowman, 42.

²⁰² Geis ve Holt, a.g.m., 77.

²⁰³ Geis ve Holt, a.g.m., 91; Buna rağmen, neo-muhafazakar bir düşünce kuruluşu olan Rand Corporation’ın bir yayınında, ABD’nin Çin’i çevrelemek için giriştiği ABD-Japonya, ABD-Güney Kore ve gayri resmi boyutta da olsa ABD-Tayvan ittifaklarının bölgeye istikrar getirdiği iddia edilirken, bu ittifakların Çin tarafındaki tehdit algılamasından söz edilmemektedir. Buna ek olarak Pekin’in hiçbir komşusunun herhangi bir kapsamlı çatışmada tek başına ayakta duramayacağı iddia edilerek, bu devletlerin ABD’ye adeta muhtaç olduğu ve bahsi geçen ikili ittifakların Çin ile sorunları olan ülkeleri koruma amaçlı olduğu ima edilmektedir. Yang, R. and Pollack, J. (1998). *China’s shadow: regional perspectives on Chinese foreign policy & military development*. Rand Corporation, 31-32.

²⁰⁴ Cox, a.g.e., 5.

dışında kalan insan topluluklarının (yani yabancıların) nasıl konumlandırılacağı da gelenek inşasına ilişkin mekanizmaya benzer şekilde belirlenmektedir.²⁰⁵

Çin'in modern dönem epistemik topluluğunun önde gelen isimlerinden Wang Gungwu, Çin'in yükselişinin fikirler ve güç arasındaki bağıntıyı kanıtlayan bir süreç olduğunu iddia etmektedir. Zira, Çin'in yükselişi, bir yeniden uyanış olarak görülmelidir. Zengin tarihi ve kültürel boyut, bu yükselişte önemli rol oynamıştır. Diğer bir deyişle, yükselişi sadece maddi unsurlar üzerinden incelemeye tabi tutmak eksiklik anlamına gelecektir.²⁰⁶

Çin dış politikası üzerine çalışmaları ile tanınan Yinhong'a göre ise Çin, entelektüel anlamda, dış dünyadan öğrendiklerini bir kenara iteklemeden, geleneksel Çinliliğini yeniden keşfetmektedir. Kısmen Batılılaşmayı da içeren büyük bir dönüşüm geçirip modern bir büyük güç haline gelirken, bunu tinsel düzeyde bağımsızlık ve kültürel bilinçle gerçekleştirebilmektedir. Batı ise dünyanın geri kalanını algılamakta evrensel bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu yaklaşım, 2. Bölümde Guba ve Lincoln'un, temel kuramların yerel şartları dikkate almadığı eleştirisine paralel olarak, Çin'in yükselişini yorumlamakta entelektüel bir yüzeysellik sergilendiğini ortaya koymakta ve siyasal karar alma düzeyinde eksik ve tutarsız değerlendirmelere neden olduğunu açıklamaktadır.²⁰⁷ Benzer şekilde, Xiao da maddi kapasite üzerinden analiz yapan pozitivist temelli kuramların, özellikle Çin gibi, içsel özellikleri yoğunlukla dış politikasına etki eden ülkelerin dış politikalarını açıklamakta 2. Bölümde ortaya koyduğumuz nedenlerle, yetersiz kaldığını, inşacılığın bu açıdan önemli bir yer işgal ettiğine değinmiştir.²⁰⁸

Çin fikir hayatının analizine yönelik olarak Gungwu'nun temel felsefi yaklaşımı, ılımlı kendine özgülük (*moderate particularism*) ile evrenselliğin çarpıştırılmasıdır. İnanç müessesesi söz konusu olduğunda evrensel bir yaklaşım gözlenmektedir. Tüm insanlık, yaşadığı çevre, medeniyetleri ve biyolojik ve fiziksel nitelikleri ne kadar farklı olursa olsun, aynı ve tek bir Tanrı'ya inanmaktadır. Modern felsefede ise 18'inci yüzyılın

²⁰⁵ Cox, a.g.e., 5.

²⁰⁶ Yinhong, S.(2010), The returned China with Chineseness in history and world politics. In *China and international relations: the Chinese view and the contribution of Wang Gungwu*, Routledge: New York, 272.

²⁰⁷ Yinhong, a.g.e., 273.

²⁰⁸ Xiao, F. (2004), a.g.e., 16.

Aydınlanma ilkeleri, Adam Smith'in liberal ekonomiye ilişkin görüşleri ise evrensel ilkeler olarak verilmiştir.²⁰⁹ Hatta Cox, Batı'nın evrenselci yaklaşımını küreselleşmenin felsefesiyle ilişkilendirmektedir. Küreselleşme savunucularının, kültürel çeşitlilikten tekil bir kültürel yapıya doğru gidildiği iddiasını hatırlatmaktadır.²¹⁰ Diğer taraftan, evrenselliği "tekil mutlakıyetçilik" (*monotheistic absolutism*) olarak nitelendirmektedir. Bu mutlakıyetçi fikir, kendi kimliğine sahip medeniyetlerin bir arada yaşadığını kabul etmemektedir. Modern Batılı fikriyatın 18'inci yüzyıl (Aydınlanma) dönemi düşünürü Descartes'in öncülük ettiği temel fikirdir. Bu düşünsel yapı, farklı değerlerin bir arada var olmasından kaynaklanan belirsizliklere karşı tahammülsüzdür.²¹¹

Sosyal inşacılığın pozitivistin evrenselleştiriciliğine karşı duran ve aktörün öznelliğine (içsel özelliklerine) odaklanan yönüne 2. Bölümde değinilmiştir. Benzer şekilde, kendine özgülük (*particularism*) ise Yinhong'un analizinde, zaman ve mekanın şartları dahilinde insanların göreceli pozisyonlarını ifade etmektedir. Gungwu'nun Çin'i anlamaya yönelik yöntemi, kendine özgülük iken ve birçok dünya gücüyle karşılaştırıldığında Çin dış politikasının içsel boyutu baskın iken Batı'nın yöntemi evrenseldir.²¹² Kendine özgülüğü esas alan bu yöntem, tarihsel yaklaşımı ele almaktadır ve tarih inşası kavramı ile benzeşmektedir. Zira, kendine özgülüğün analizi, analize konu birimin tarihinin tahlili ile mümkün olmaktadır.

Yinhong, Gungwu'nun, yönetimde ve kitlelerde vatanseverlik ve milliyetçiliğin Konfüçyüsçülükten bağımsız olarak yaşayamayacağına yönelik güçlü ve yeniden yeşermiş bir hissin var olduğuna dair fikrine yer vererek son dönem liderlerin Konfüçyüsçülüğün seçilmiş öğelerini dış politika ve Çin'in dışarıya yönelik yumuşak gücü konularında devreye sokma konusunda duraksamadıklarının altını çizmektedir. 2003-2013 dönemi Devlet Başkanı Hu Jintao'nun sıklıkla gündeme getirdiği "Uyumlu dünya" konsepti ve Çin elitlerinin tüm dünyada kurduğu ve kurmaya devam ettiği Konfüçyüs Enstitüleri de bu duruma örnek olarak gösterilmiştir.²¹³ Bu Enstitüler, yumuşak gücün önde gelen unsurları olarak görülmektedir. Parti'nin propaganda sorumlusu ve resmi televizyon ağı CCTV'nin

²⁰⁹ Yinhong, a.g.e., 275.

²¹⁰ Cox, a.g.e., 3.

²¹¹ Cox, a.g.e., 9.

²¹² Yinhong, a.g.e., 276.

²¹³ Yinhong, a.g.e., 283.

yöneticisi Li Changchun, bu kurumların denizaşırı propaganda araçları olduğunu beyan etmiştir.²¹⁴ Cox'a göre, yükselen Çin'in popüler kültürü, Batı kültürünü örnek almak konusunda gelgit yaşarken, elitler geleneğin pragmatik yönüne tutunmaktadır. Çin, Batı temelli tekil gelişme çizgini kabul edecek midir, yoksa Batı (özellikle ABD), göreliliği ve çeşitliliği bünyesinde barındıran konsensüs arayışına adapte olabilecek midir? Bunlar, geleceğin anlaşılması açısından Cox'a göre cevaplanması gereken sorulardır.²¹⁵

Çin eliti, gizlice seçilmiş, doğrudan politika oluşturma ve icra sürecini –ulusun önceliklerine yönelik kendi “bilimsel” yaklaşımları ve epistemik toplulukları çerçevesinde– yürütebilen, sınırlı sayıda deneyimli ve akil adamdan oluşmaktadır. Diğer taraftan, Çin elitinin politika oluşturma sürecinde, demokratik dizgilerdeki gibi yeniden seçilme, halkın nabzını yoklama ve benzeri sorunlarının olmadığı ve bu şartlar altında daha rahat uzun vadeli planlama yapabildikleri gözden kaçırılmamalıdır.²¹⁶ Çin fikir geleneklerinin zenginliğinin dış politika alanına etkileri fark edilebilir düzeydedir. “Barışçı yükseliş” temasını dünyaya anlatmakta zorlansa da Çin, bazı dış politika başlıklarında iddialı davranabilmektedir.²¹⁷ Güney Çin Denizi'ndeki egemenlik iddiaları ve bunu gerçekleştirmeye yönelik siyasi ve askeri adımları bu durumu kanıtlamaktadır.²¹⁸ Bununla bağlantılı bir başka boyut ise Çinli elitlerin kendine olan güveniyle ilgilidir. Elitler, bir dizi konuda yabancı muhataplarına kolaylıkla olumsuz yanıt vermektedirler. Özellikle, Tibet ve Tayvan gibi elitler açısından hayati önem taşıyan konularda bu tepkisel karşılık gözlenmektedir.²¹⁹

---

²¹⁴ İnternet: Gary, R. (2011-2012), China's Confucian makeover, University Of Puget Sound, Web: <http://www.pugetsound.edu/files/resources/social-sciences-rachael-gary.pdf> adresinden 28 Ocak 2017'de alınmıştır.

²¹⁵ Cox, a.g.e., 9.

²¹⁶ İnternet: French, H.W.(Kasım 2007), Letter from China: what if Beijing is right?, New York Times, Web: http://www.nytimes.com/2007/11/02/world/asia/02iht-letter.1.8162318.html?_r=0 adresinden 20 Ekim 2016'da alınmıştır.

²¹⁷ “Barışçı yükseliş” kavramı ilk defa Komünist Parti Merkez Eğitim Bölümü ve Çin Reform Forumu'nun başkanlığını yapmış Zheng Bijian tarafından kullanılmıştır. Bijian, barışçı yükselişi Çin'in yeni stratejik vizyonu olarak tanıtmış ve bu vizyonun Çin'in gelişmiş ve müreffeh bir güç haline gelişini yansıttığını ifade etmiştir. İnternet: Gary, R. (2011-2012), China's Confucian Makeover, University Of Puget Sound, Web: <http://www.pugetsound.edu/files/resources/social-sciences-rachael-gary.pdf> adresinden 28 Ocak 2017'de alınmıştır.

²¹⁸ Güney Çin Denizi sorununun detaylarına 3.3.3 bölümünde yer verilecektir.

²¹⁹ Yinhong, a.g.e., 287.

Özetlemek gerekirse, fikir geleneklerinde yerellik, kendine özgülük, evrensel olduğu iddia edilenden farklı olma özelliklerinin tamamı gözlenmektedir. Geleneğin dış politika sahasına taşınmasına yönelik niyet ve girişimler olmakla birlikte, bu konuda sınırların olduğu da gözlenmektedir.

3.2.1. Fikir geleneklerinin kökeni

“İlkbahar ve Sonbahar Dönemi” (M.Ö. 770-403) ile “Savaşan Devletler Dönemi”nde (M.Ö. 403-222) yerel yöneticiler (lordlar) iktisadi, askeri ve kültürel gelişmelere yönelik tutarlı adımlar atmak adına –günümüz tanımlaması ile– nitelikli danışmanlara ve yardımcılarına ihtiyaç duymuşlardır.²²⁰ Dönemin düşünürleri, yerel yöneticilerin kapısını çalarak siyaset, diplomasi ve savaş konularındaki fikirlerini takdim etmiş, yöneticiler tarafından bu fikirler makul karşılandığında, “danışman” statüsünü almışlardır. Bu düşünürler, sosyal, siyasi, iktisadi ve askeri sorunlara yönelik birbirinden farklı çareler sunmuşlardır. Ortaya konulan çözümler mutlak otoriterlikten anarşik bireyselliğe, bütüncül askeri çözümlenmeden radikal pasifliğe, serbest piyasadan devlet tekerciliğine gibi birbirine zıt düşünsel temellere dayanmıştır. Filozoflarca, kendi yaklaşımlarının uygulanması durumunda devletin daha güçlü olacağı iddia edilmiştir. Bu dönemde düşünsel çeşitlilik bir fenomen halini almış, bu nedenle de döneme “Yüz Fikir Okulu” (*Hundred Schools Of Thought* veya *Period Of Hundred Philosophies*) nitelenmesi yapılmıştır. Söz konusu nitelenmenin lafzına saplanmamak adına, dönemdeki fikir geleneklerinin sayısı yüz kadar olmasa da sayının yüksekliğine işaret edilmektedir. Zhang’e göre, bu dönemin Çin için önemi, eski Yunanın Batı için önemi ile benzeşmektedir. Konfüçyüs, Mencius, Lao Zi, Sun Zi gibi önde gelen düşünürler, özünde insancıl ve toplumu bütüncül bir bakış açısıyla ele alan bir fikir tarzı geliştirmişlerdir.²²¹ Çin fikir geleneklerinin tarihine odaklanan dilbilimci

²²⁰ Çu (Zhou, Chou) hanedanlığının (M.Ö. 1027-256) M.Ö 771’de barbarlarca işgale uğraması sonucunda, egemenliği altındaki topraklar ve başkenti değişmiştir. Bu nedenle, tarihçiler 1027-771 arasını Batı Çu, 771-256 arasını ise Doğu Çu Hanedanlığı olarak adlandırmıştır. Doğu Çu ise iki farklı döneme ayrılmıştır. İlkbahar ve Sonbahar Dönemi (M.Ö 770-403) ve Savaşan Devletler Dönemi (M.Ö 403-221). İlkbahar ve sonbahar ismi, Konfüçyüs’ün vakayinamelerine atfen verilmiştir. Konfüçyüs ile vakayinamelerindeki tavsiyelerinin ilkbahar gibi umut vermesi, eleştirilerinin yarattığı kasvete binaen ise sonbahar benzetmesi yapılmıştır. Fang, X.(2014). China’s foundational thought and ancient philosophers. *International Journal Of Liberal Arts And Social Science*, 2(2), 48.

²²¹ Zhang, a.g.m., 283.

Xiangshu Feng'e göre, Konfüçyüsçülük, Daoizm, Moizm ve Yasalcılık (*Legalism*) kökleri bu dönemde atılmış ve Çin fikriyatını yüzyıllarca etkileyecek olan fikir gelenekleridir.²²²

Dönemin özgürlükçü fikir özelliği ile birlikte, Fang tarafından dört temel özelliği bulunduğu tespiti yapılmıştır. Öncelikle, dönemin düşünürleri kendi çağlarından önce geliştirilmiş yin-yang kuramının geçerliliği konusunda hemfikirdir.²²³ İkinci olarak, araştırmalarının odağını metafizikten ziyade insan ve dünya oluşturmaktadır. Üçüncüsü, hedefleri insan ve dünyayı geliştirmek suretiyle ideal bir ekonomi politik ortam inşa etmek ve nihayetinde ideal bir ahlak dizgesi oluşturmaktır.²²⁴

Çu Hanedanlığında bölgelere dayalı, İmparatorluğun nüfuz alanının merkez, bağlı devletlerin çevre, bunların dışında kalanların ise barbar olarak nitelendirildiği bir devletler dizgesi ve dünya (*tianxia, tien-hsia*) algısı oluşmuştur. Barbar olarak nitelendirilen grupların dışında kalan gruplar ise önemsiz, neredeyse var olmayan olarak algılanmıştır. Burada, Çinli düşünürlerce tasarlanmış, Orta Krallık olarak bilinen ve ortak merkezleri olan 5 ila 9 arasında bağlı devletten bahsedilmektedir. Bağlı devletlerin merkezle ilişkilerinde ayrıcalıklı bir konumu bulunmaktadır. Merkeze daha yakın olan devletin sorumlulukları diğerlerine göre daha yüksektir. İmparatorluk merkezine uzak olan devletlerin, merkez için önemi azalmaktadır. Eski Çin'de devletler arasındaki bu ilişki tarzı, evrensel bir devletin hiyerarşik olarak farklılaştırılmış bir ilişkiler düzeneğine işaret etmektedir. Bu yapıda, merkez ve her bir bağlı devlet arasında, bunun yanında en uzak bağlı devletle barbar olarak nitelenen yabancı unsurlar arasında da net sınır çizgilerinin olması gerekmektedir. Bu noktada, bağlı devletlerin de kültürel olarak asimile olma veya siyasi bağlılık gösterme sorumluluklarını yerine getirmesi durumunda, merkez tarafından önemsendiği yorumuna rastlanmaktadır.²²⁵ Belirtilen ilişki düzeneğinden, "egemenlik" (*Mandate of Heaven*) alanının İmparatorun (*Son of Heaven*) hükmettiği Orta Krallık ve çevre topraklarından oluştuğu sonucu çıkartılabilecektir.

²²² Fang, a.g.m., 47; Sisci, F.(2009). Under the same sky: a new world-view from China. *Diogenes*, 56(1), 77.

²²³ Yin-yang kuramı, dünyayı birbiriyle etkileşim halinde gören iki alt ögenin (yin ve yang'ın) ürünü olarak görmektedir. Bir bütünün meydana gelmesi için doğası gereği pasif ve güçsüz olan yin'e ve aktif ve güçlü olan yang'e ihtiyaç duyulmaktadır. Yin ve yang, bir bütünün içinde etkileşim gösteren ve birbirini tamamlayan karşıtlardır. Fang, a.g.m., 48.

²²⁴ Fang, a.g.m., 54.

²²⁵ Fairbank, J.K. (1968), *The Chinese world order: traditional China's foreign relations* (Cambridge: Harvard Un. Press) içinde Hsu, a.g.m., 150.

Chinese Academy Of Social Sciences üyesi ve etkili çağdaş felsefecilerden Tingyang Zhao, yukarıda özetlenen dünya dizgesinin, gökyüzünün altında yer alan yeryüzü ya da tüm dünya anlamında kullanılan “*All Under Heaven*” kavramında karşılık bulduğunu aktarmaktadır. Batılı dillerde evren veya dünya kelimelerine karşılık gelmektedir. İkinci anlamı ise ‘tüm insanların iradesi ya da gönlüdür. Dünya her zaman için insanların yuvasıdır, bir başka deyişle ‘tek başına dünya’ yerine ‘bizim olan dünya’ yaklaşımı geçerlidir. Göğün altındaki dünya ile bu nedenle hem yeryüzü hem insanlar kastedilmektedir.²²⁶ Qing, cennet kavramının yönetme iradesini barındırdığı gibi o yetkinin doğal bir ahlaki temelini de var olduğunu altını çizmektedir.²²⁷ Xiao ise cennet kavramının Batı’daki tanrı kavramına denk geldiğini savunmaktadır. Ona göre, göğün altındaki dünya ile tasvir edilen yer, fani insanların kontrolünün dışında olan, güçlü maddi ve ruhani bir ontolojiyi barındırmaktadır. Diğer taraftan, insanlara karşı bu yukarıdan bakış yanlış değerlendirilmemelidir, çünkü Çin felsefesinde cennet, birçok durumda, insanlara karşı bir bağışlama ve yardım anlamına gelmektedir.²²⁸

Zhao’ya göre, göğün altındaki dünya ile bir dünya kurumu kastedilmektedir. Tüm dünyanın tek bir aile olarak öngörüldüğü ütopyik bir yaklaşım söz konusudur. Bu bakımdan, coğrafi anlamda bir ülkeden bahsedilmemektedir, dolayısıyla Batı’nın “ulus devlet” konseptinden tümüyle farklı bir durum karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan, insanlığın tümünü kapsayan tek bir dünya öngörüsü, bu öngörünün yerine gelmemiş olması, yerine gelme ihtimalinin zayıflığı, kavramın karşılığının ontolojik olarak mümkün olmadığını göstermektedir.²²⁹ Esas itibariyle, geleneksel Çin fikriyatı, tüm dünyanın, İmparatorun egemenlik alanı, tüm insanların ise tebaası olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumda hükümdar, sadece Çin olarak bilinen alanı değil, çevre alanı da yönetme yetkisine sahiptir. Yerel Uluslararası İlişkiler kuramı için çalışmaları ile tanınan Song Xinning’e göre, Sinomerkezcilik (*Sinocentrism*), göğün altındaki dünya, vasal devlet (tributary system)

²²⁶ Zhao, T.(2006), Rethinking empire from a Chinese concept “all-under-heaven”. *Social Identities*, 12(1), 30.

²²⁷ Qing, J., The way of humane authority içinde Bell, D.A, Fan, R. (Ed.) (2013), *A Confucian constitutional order: how China’s ancient past can shape its political future*, New York: Princeton Uni. Press, 28.

²²⁸ Xiao, F., a.g.e., 169.

²²⁹ Zhao, T., a.g.m., 30. Zhao aynı zamanda “All under heaven” kavramının bir süper güce atıf yapmadığını hatırlatmakta, diğer bir deyişle hegemonya arayışının söz konusu olmadığını ima etmektedir. Zhao, a.g.m., 34.

kavramları, Çin fikriyatının çıktılarınıdır.²³⁰ Söz konusu fikriyat, Çin'i yücelten bir bakış açısını içinde barındırmaktadır. Hegemon konumu aranmamakla birlikte merkezde olma ve sivrilme niyetinden bahsetmek mümkündür.

Xuetong da meşru yönetim tartışması ile “göğün altındaki dünyada meşru yönetim mi yoksa hegemonik yönetim mi icra edilmeli?” sorusuna cevap arandığını ifade etmektedir. Modern coğrafya bilgisinin mevcut olmadığı dönemde, Çin bakış açısından dünya, gökyüzünün altındaki tüm kara, deniz ve insanlardan oluşmaktadır. İmparator (*Son of Heaven*), bilinen dünyanın tamamına hükmetmekte olduğundan bu tartışma bir açıdan dünya liderliği tartışmasıdır. Ancak Xuetong bunun, dönemin coğrafya bilgisindeki kıtlık nedeniyle, günümüzdeki dünya liderliği ve hegemonya tartışmalarıyla karıştırılmaması gerektiği konusunda da uyarıda bulunmuştur.²³¹

China National Association Of International Studies'in Başkan Yardımcısı ve Doğu Asya'nın önde gelen akademisyenlerinden Yaqing Qin'e göre ise devlet de bireyler gibidir ve devletler arası ilişkiler, bireyler arası ilişki ile benzerlik göstermektedir. Bir bireyler topluluğuna benzer şekilde devletler topluluğu, Çin'in başat güç olduğu, vergi ve itaat dizgesinin doğasına paralel olarak eşitlikçi olmayan yarı uluslararası bir yapıya sahiptir. Günümüzde Doğu Asya olarak tanımlanan bölgede Çin, istikrar inşa eden ve devletler arası etkileşim için gerekli kurumsal mekanizmayı yaratan güç olmuştur. Qin, yapının Konfüçyüs'ün aile yaklaşımına olan benzerliğine dikkat çekmektedir. Devlet, nihayetinde ailenin daha geniş bir versiyonudur. Aile içinde olan hiyerarşik ilişki, devlet içinde de mevcuttur ve bu hiyerarşi, iyi yönetimin temelidir.²³²

Qin'e göre bu yapı, gerçek anlamda bir uluslararası yapı olarak nitelenemeyecektir. Çu Hanedanlığının İmparator-Prens modeli üzerine inşa edilmiştir. Bu yapıda İmparator, tüm toprakların lideri iken, Prens de bu toprakların yetki verilen bölgesinde yönetsel yetkiye sahiptir. Qin'in bakış açısında Çin, bölgenin en ileri medeniyeti ve en güçlü devleti

²³⁰ Xinning, S.(2001). Building international relations theory with Chinese characteristics, *Journal Of Contemporary China*, 10(26), içinde Xiao, F., a.g.e. 165.

²³¹ Xuetong, Y., (2011). *Ancient Chinese thought, modern Chinese power*. New Jersey: Princeton, 218.

²³² Qin, Y.(2010), Why is there no Chinese international relations theory. In Acharya, A.-Buzan, B.(Eds.), *Non-Western international relations theory: perspectives on an beyond Asia*, New York: Routledge, 37.

olarak barışın ve ticaretin devamlılığını sağlamıştır. Bir devlet, bir başka devleti işgal etmeye yeltendiğinde dengeleyici bir rol üstlenmiştir.²³³

Diğer taraftan Qin, tianxia'nın bir devletler arası dizge olmadığını, Çin içsel dizgesinin genişletilmiş hali olduğuna da işaret edildiğini belirtmektedir. Dolayısıyla, geleneksel Çin algılayışında, iki dizge arasında bir fark görülmemektedir. Bu algılayış yapısında ise uluslararası ilişkiler ve ona ilişkin kuramların bulunması mümkün değildir. Hatta, 1. Dünya Savaşı'nı müteakip İngiltere'de ilk Uluslararası İlişkiler kürsüsü kurulduğunda bile, Çinlilerin hala "Analektler" in yarısının dahi dünyayı yönetmek için yeterli olacağına inandıkları aktarılmaktadır.²³⁴

Burada altı çizilmesi gereken nokta, göğün altındaki dünya anlayışının resmettiği evrenselliğin, Batı anlayışının esasını oluşturan birey, ulus ve uluslararasından oluşan yapıdan farklılık arz etmesidir. Zhao, Batı'nın Çin felsefesini, bireyi ve onun haklarını görmezden geldiği için eleştirdiğini, ancak eleştirisinde haklı olmadığını, aksine Çin felsefesinde bireyin değerinin reddedilmediğini, sadece siyaset söz konusu olduğunda başlangıç noktası olarak alınmasının yerinde olmadığını ifade etmiştir. Siyaset, bireysel varoluştan ziyade birlikte varoluş, yani birlikte yaşama ile ilgilenmektedir. Bu bakımdan, bireysel faydayı toplumsal faydanın öncülü olarak kabul eden Batı fikrinden ayrışma gözlenmektedir. Çin fikrinde, toplumu düzensizlikten uzak tutmak ve barışçı bir düzen oluşturmak politikanın önde gelen amacıdır.²³⁵

Ren Xiao da alt-üst ilişkisinin çok sıkı olmadığını belirtmekle birlikte Çin ile ilişki kurmak isteyen ülkelerin yönetimlerinin Çin monarşisinin (Orta Krallık) sükreleri haline geldiğini, vergi ödeme yükümlülüğü altına girdiklerini, gerektiğinde savaşmak üzere asker göndermeleri gerektiğini, Çin mahkemelerinin yetkilerini kabul ettiklerini kaydetmektedir. Karşılığında ticari ve maddi kazanımlar elde etmektedirler. Özetle, monarşi ve diğer devletler arasında eşitlikçi bir ilişki tarzından söz etmek mümkün değildir. Monarşi, bağlı

---

²³³ Qin, a.g.e., 37.

²³⁴ Ibid.

²³⁵ Zhao, a.g.m., 33.

devletlerin egemenliğine saygı göstermekle birlikte, sorumluluklarını yerine getirmelerini beklemektedir.²³⁶

3.2.2. Klasik geleneğin özü: Konfüçyüsçülük

M.Ö. 551-479 arasında yaşayan Konfüçyüs'ün (*Confucius, K'ung Ch'iu, Kongfuzi, Kongzi*), 21 ana bölümden oluşan temel eseri Analektler'in temel odak noktasını bir ideal insan tasviri oluşturmuştur. Konfüçyüs'e göre, öğrenmeye açık olan her insan ahlaken üst bir konuma ulaşabilir. Birey, yardımseverliği özümsemiği anda toplumla uyumu sağlayacak erdemi yakalamış olacaktır.²³⁷ Öğretisinin temel kavramları olan erdem, yardımseverlik ve insana özgü diğer iyilikler bütünü *jen* kavramı etrafında toplanmaktadır. Hsu'ya göre, *jen* insanın iç dünyasından ve doğuştan gelen nitelikler bütünüdür.²³⁸ Konfüçyüs, özü itibariyle bir ahlak felsefesi ortaya koymuştur. İyilik ve erdem, insanın temel özellikleridir. Konfüçyüs, siyasete de ahlak penceresinden bakmaktadır. Bu noktada, ahlak tek başına bir araştırma konusu değildir. İyi işleyen bir siyasal dizgenin inşasında bir araç olarak sunulmuştur. Diğer bir deyişle, Konfüçyüs yönetenlerin erdem sahibi olmaları gerektiğini savunmuştur.²³⁹ Bu alt başlıkta, bireyden aileye, aileden topluma, toplumsaldan siyasala, siyasetten uluslararası ilişkilere kadar Konfüçyüs felsefesinin sunduğu veriler, felsefenin dine yaklaşımı ve Batı fikriyatı ile olan zıtlığı ele alınacaktır.

Konfüçyüs felsefesinde insan topluluğu üç düzeyde incelenmiştir: birey, aile ve toplum. Bu sınıflandırmada aile, birey ile grup arasında bir köprü işlevi görmektedir. Ailelerin birleşiminden toplum oluşmakta ve devlet de toplumun bir uzantısı ve genişletilmiş biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile düzeyinde inşa edilen değerlerin de devlet düzeyine aktarılması amaçlanmaktadır. Ebeveyn ile çocukları arasındaki ilişki biçimini, devlet aygıtında yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkiye uyarlama fikri mevcuttur. Bireylerin aile içerisindeki sorumlulukları, devlet yönetimindeki sorumlulukları

²³⁶ Xiao, R.. (2010). Traditional Chinese theory and practice of foreign relations: a reassessment. In Yongnian, Z.(Ed.) *China and international relations: the Chinese view and the contribution of Wang Gungwu*, New York: Routledge, 103.

²³⁷ Fang, a.g.m., 49.

²³⁸ Hsu, C.(1991),..Applying Confucian ethics to international relations. *Ethics And International Relations*, 5, 153.

²³⁹ Gu, L. (1995). *The Analects and political philosophy of Confucius*. Pekin Üniversitesi, Doktora Tezi, vi.

ile paraleldir. Ebeveynin çocuğunu koruma yükümlülüğüne karşın, çocuğun ebeveynin sözünden çıkmama yükümlülüğü vardır. Aynı şekilde, devlet düzleminde yöneten, yönetileni koruma yükümlülüğüne sahiptir. Buna karşın, yönetilen de yönetene itaat etmelidir. Aile görgüsü ve yükümlükleri ile devlet düzeni ve dünya barışı, onurlu insan için karşılıklı tamamlayıcı iki şarttır.²⁴⁰ Konfüçyüs'ün öğrencisi Mencius'e (M.Ö. 372-289) göre ise bireyler, toplumsal uyuma ulaşılması adına sadece kendi aile büyüklerine değil, diğer aile büyüklerine de saygı göstermek durumundadır. Ahlaki ilkeler, farklı grupları tek bir gruba dönüştüren bir yapıştırıcı görevi görmektedir. Bireyler, sıklıkla kendi davranışlarını (Konfüçyüsçü felsefeci Zeng Zi'ye göre günde üç kez) süzgeçten geçirmeli ve uyuma ulaşacak şekilde bir otokontrol mekanizması geliştirmelidirler.²⁴¹

Konfüçyüs'ün, felsefesi ile ortaya koyduğu temel konular eğitim, ritüeller ve hiyerarşik ilişkilerdir. Anlaşılacağı üzere siyasi ilişkilere de aile içi ilişkilerin uzantısı olarak bakmaktadır. “Üç Temel Rehber” adı verilen ilkelere göre, hükümdar-halk ilişkisi, baba-oğul ilişkisinden farklı olamayacaktır. Birincinin ikinciyi koruma yükümlülüğü mevcut iken ikinci de birinciye itaat etmek durumundadır. Yöneten açısından öncelikle bu bir meşruiyet meselesidir. Kişilerin bu rollerine aykırı tutumları sonucu toplumsal düzen bozulabilir.²⁴²

Ahlak ve hiyerarşi ile birlikte adalet de Konfüçyüs felsefesinin bir diğer ögesini oluşturmaktadır. Eğer devlet bu üç değeri layıkıyla uygulayabilirse güçlü olacaktır. Eğer bu değerleri yakalayamazsa, maddi anlamda güçlü olsa da temelinde kırılganlık yatacaktır. Zira ahlak ve adaleti yakalayan devletler çoğunluğun desteğini almıştır, bunları yakalayamayanlar ise kaybetmeye mahkum olacaklardır. Bu açıdan bakıldığında, (savaş da dahil olmak üzere) devlet davranışlarının analizinde, siyasi çıkarların yanında ahlaki kriterlerin de dikkate alınması gerekmektedir. Gücün yönetmesi yerine, ahlakın üstünlüğü yoluyla dünyada barış ve entegrasyon sağlanabilir.²⁴³ Toplumsal düzeydeki bu ilkeler devlet dizgesinde birleştirici ve istikrarı sağlayan bir işleve dönüşmektedir. Adalet ve güçlü bir uyum sağlanabilirse devlet güçlü olacaktır, aksi halde, maddi açıdan güçlü olsa bile temelde kırılgan bir yapı hüküm sürecektir. Adaleti sağlayan yönetici, toplumdan tümüyle

²⁴⁰ Xiao, F., a.g.e., 162.

²⁴¹ Xiao, F., a.g.e., 163.

²⁴² Wasserstrom, a.g.e., 27; Xiao, F. a.g.e., 169.

²⁴³ Xiao, F., a.g.e., 167.

destek alacak ve yönetimini meşru hale getirecektir. Ahlaki unsurlar, savaşa karar verme de dahil olmak üzere devlet davranışlarının bireylerce değerlendirilmesinde ön plana çıkmaktadır. Gücün hükmetmesinden ziyade, ahlakın çizdiği yol ile dünyada barış ve kenetlenme sağlanabilir.²⁴⁴

Düşünürün “uyum” kavramına verdiği önemin bir sonucu olarak ortaya koyduğu “Büyük Uyum Toplumu”, Çin inancında, uluslararası toplumun ve dünyanın olağan ontolojik yapısının temelidir. Bir bakıma bu inanış, dünyanın bazı klasik Batılı düşünürlerce algılanış biçimine yakındır. Örneğin Platon’un Ütopya’sında ortaya koyduğu modelde, Kant’ın dünyayı algılama biçimi, Marx’ın komünist toplumun geleceği hakkındaki öngörülerini ile “Büyük Uyum Toplumu” modelini bağdaştırmak mümkündür. Diğer taraftan, bu uyumlu yapı, dünyayı realist bir bakış açısıyla algılayan Hobbes’cu yaklaşımla ters düşmektedir.²⁴⁵ Terminolojinin ortaya koyduğu gibi uyum toplumu yaklaşımı, Uluslararası İlişkiler kuramları kapsamında değerlendirildiğinde barış, işbirliği, karşılıklı bağımlılık gibi kavramlar üzerinden açıklanan liberalizm eksenine yakın gözükmektedir.

“Büyük Uyum Toplumu” ve Orta Krallık yaklaşımının uzantısı olarak Konfüçyüs-Mencius felsefesi, ideal toplumsal yapının temelde hiyerarşi, düzen, sosyal aktörlerin ilkelere bağlı olarak tanımlanması ve istikrar ile inşa edilebileceğine inanmaktadır. Buna göre, her bireyin toplumda önceden belirlenmiş bir konumu mevcuttur ve üst, astın önünde gelmektedir. Astın üste itaat etme, üstün ise astı koruma yükümlülüğü bulunmaktadır. İyi yönetim ancak bu şartlarla sağlanabilecektir. Mencius de yönetme yetkisi yaklaşımına bu noktada önemli bir katkı yapmıştır. Ona göre, kötü yönetim icra edenlerin, yönetme yetkisi ortadan kalkmaktadır. Bu da performans ve kararlarının gözlenmesi yoluyla olmaktadır. Diğer taraftan, doğal afet, iç savaş, kıtlık gibi durumlar da yönetenin erdem eksikliğine ve “heaven” kurumunun o yöneten hakkındaki olumsuz kanısında işaret ettiğini iddia etmiştir. Bu durumda, yönetenin vadesi dolmuş demektir ve bu şartlar dahilinde halkın hanedanı devirme yetkisinden bahsetmek mümkündür.²⁴⁶ Konfüçyüs, siyasal düzlemlerle yakından ilgilenmiş ve birey ile toplum düzlemindeki görüşlerini bu düzleme aktarmıştır. Ona göre,

---

²⁴⁴ Xiao, F., a.g.e., 167.

²⁴⁵ Xiao, F., a.g.e., 164.

²⁴⁶ Fang, a.g.m., 51.

devletler beş temel ilke üzerine inşa edilmelidir: Merhamet, doğruluk, geleneğe bağlılık, bilgelik ve sadakat. Bu ilkeler, devletin değişmez ilkeleri olarak ele alınmalı ve uygulanmalıdır. Zira bunlar, devletin, davranışı ve fikri ele alırken yararlanacağı araçlardır. Diğer taraftan, yönetenin yönetileni koruma yükümlülüğü ve yönetilenin de ona karşı sadakat yükümlülüğü, herkesten beklenenin ne olduğunun belirlendiği bir toplumsal ve siyasal dizgenin varlığına işaret etmektedir.²⁴⁷

Konfüçyüs-Mencius öğretisi, uyumlu, hiyerarşik ve düzenli bir dünya dizgesi öngörmektedir. Bu jeopolitik yaklaşımda Çin, evrenin kültürel merkezidir. Temas halinde olduğu diğer siyasal birimler ona itaat etmelidir. Bu durum, yönetme yetkisinin doğal bir sonucudur. Uyum ve düzenin öne çıkarılması, çatışma ve savaş olmayacağını öngörüldüğü anlamına gelmemektedir. Bu durumların, istisnai ve olağan dışı olduğu ima edilmektedir. Yönetme yetkisi, Konfüçyüs'ün sosyal ilkeleri, yani ahlak, uyum ve erdem, tam olarak gözetildiğinde sürdürülebilir. Uyum müessesesi, ahlaken ikna yoluyla sağlanabileceğinden savaşa başvurma ahlaki çöküşe işaret etmektedir. Konfüçyüs öğretisinde, savaş kaçınılmaz bir hal aldığına saldırgan bir politika yürütmektense savunma esaslı bir askeri tutum almak gerekmektedir.²⁴⁸ Yao ise Konfüçyüs felsefesini ahlak, siyaset ve dinle bağıntısı bağlamında sistematik bir incelemeye tabi tutmuştur. Ahlakla ilgili olarak daha önce zikredilen aile ve toplumsal düzeydeki sorumluluklar ortaya konulmuş, ancak ahlakın aile ile sınırlı olmadığı, toplumsal düzlemin de ötesine giderek dünya barışıyla ilgili olduğu savunulmuştur.²⁴⁹

Klasik geleneğin önde gelen temsilcisi Konfüçyüs felsefesinin bir diğer önemli eksenini ise dinle olan ilişkisidir. Genel itibarıyla, felsefenin bünyesinde ritüeller barındırması ve metafiziksel fikir unsurları içermesi, onun dini bir boyutu olduğuna yönelik kanı oluşmasına neden olmaktadır. Bu noktada, insan-cennet ilişkisi ile bu ilişkinin dini ve siyasal boyutunun ortaya konulması gerekmektedir.²⁵⁰ İnsanın dünyaya ilişkin bilgisini geliştirmek için seküler bir bakışa ihtiyaç olduğu, din ile bilim arasında bir ayrıma gidilmesi gerektiği, modern Batı fikriyatının özünü oluşturmaktadır. Yazar, aynı durumun Çin fikir geleneklerinde geçerli olmadığını altını çizmektedir. Dine ilişkin fikirler, bilinçli

²⁴⁷ Yao, a.g.e., 34.

²⁴⁸ Latham, a.g.m., 246.

²⁴⁹ Yao, X.(2000). *An introduction to Confucianism*. New York: Cambridge, 32.

²⁵⁰ Yao, a.g.e., 40.

olarak felsefi ve siyasi görüşlerden bağımsız görülmemiş ve ele alınmamıştır. Bu durumu açıklamak üzere, atadan kalma olarak nitelenen *zong* ve bilimsel olarak nitelenen *jiao* kavramları ortaya atılmıştır. Eskinin hikmet sahibi bilgelerinden aktarılan fikir gelenekleri asil ve ortodoks olarak kabul edilmektedir. Bunlar özü itibariyle, bireye iyi ve içten olmayı, ebeveynlere ve atalara karşı saygılı olmayı öğütlemektedir. Adı geçen ilkelerden uzaklaşıldığında ya da bu ilkeler kötüye kullanıldığında ise hurafeler ortaya çıkmaktadır. Din, hurafeleri esas alanların uygulamaları ile tanımlanmakta ise dine sınırlı sayıda filozofça itibar edilmektedir. Bu nedenle Konfüçyüs felsefesinin tarih boyunca din olarak nitelendirildiği dönemler mevcut iken bu fikre karşı çıkıldığı dönemler de olmuştur. Örneğin, Çing (Qing) Hanedanlığının (1644-1911) son dönemi ile erken Cumhuriyet döneminin önde gelen reformcu ve klasik gelenek karşıtı düşünürlerinden Liang Qichao (1873-1929), bu felsefeyi din olarak nitelendiren her görüşe karşı çıkmıştır.²⁵¹ Din, Konfüçyüs'ün fikirleriyle uyumlu değildir ve rasyonalizme aykırıdır.²⁵² Ancak, dinin tanımı dönüşüm geçirdikçe Konfüçyüsçü fikriyatın din olup olmadığına yönelik kanaat değişim göstermeye başlamıştır. Dinin, salt metafizik ve ruhani olanla ilgilenmekle kalmayıp, toplum ve ahlakla ilgili olduğu görüşü ortaya atılınca, Konfüçyüs felsefesinin de bir din olarak nitelenmesi kaçınılmaz olmuştur.²⁵³

Hung-Ming ise –din kavramı mecazi anlamda kullanılmak üzere– Konfüçyüsçü fikriyat için “İyi Yurttaşlık Dini” tanımlaması yapmaktadır. Bu kapsamda, idealist bir yaklaşımla, Çin’de insanın, komşusunun sempati, adalet ve karşılıklı sadakat anlayışı çerçevesinde güven içerisinde yaşamını sürdürdüğünü, güvenlik için fiziki güce mecbur kalmadığını iddia etmektedir. Bu kapsamda, Mencius öğretisinin telkin ettiği gibi, Çin’de insan doğasının “iyi” olduğunu, Batı’da ise tam tersine insan doğasının “kötü” olduğu algısının varlığını vurgulamaktadır. Söz konusu fark, iki yapı arasındaki siyasi farkları da açıklamaktadır. Batı güce odaklanırken, Çin’de hak ve adalet ön plandadır.²⁵⁴

²⁵¹ Qichao’ya göre, Cumhuriyet ile birlikte artık “yeni vatandaş” inşa edilmelidir. Bunun da yolu, “eski fikir” olarak ifade edilen gelenek ile olan bağı koparmak ve Batılı fikrin Çin’e aktarılacak kültürel çekirdeğin mutasyona tabi tutulmasıdır. Qichao, Çin’in geri kalmışlığının geleneğe dayalı fikir dizgesi olduğunu savunmuş, ülkenin refah ve güce kavuşması için özgürlük ve demokrasi gibi kavramları incelemiştir. Schell and Delury, a.g.e., 92-101. Zhang ise Qichao’nun Batılı fikir ile Konfüçyüsçülüğün harmanlanması gerektiğini düşündüğünü savunmaktadır. Zhang, a.g.m., 286.

²⁵² Yao, a.g.e., 42.

²⁵³ Ibid.

²⁵⁴ Hung-Ming, K.(2013). *Çin halkının zihniyeti* (çev. H. Güven). Ankara: Doğu Batı, 34.

Yao'ya göre, Konfüçyüs felsefesinde, evren üç güç tarafından yönlendirilmektedir: cennet, dünya ve bireyler. Bu üç güç, evrene ait her şeyin özünü oluşturmak adına uyum içinde birlikte çalışmaktadır. Yol, yöntem, çare ya da ikincil düzeyde doktrin, ilke olarak tanımlanabilecek *dao* (The Way) ise insan varlığının nedenini sorgulayan Konfüçyüsçü dünya görüşünün temelidir. Konfüçyüs üstatları, cennet ve dünyayı yönlendiren ilkelerin insan ve toplum yaşamına nasıl uyarlanabileceği üzerine kafa yormaktadır. Dünyada uyumun nasıl teşkil edileceği ve sürdürüleceğine ilişkin yöntem ve yolların (*dao*) keşfedilmesi bir diğer sorunsaldır.²⁵⁵

Konfüçyüsçü fikir geleneklerinin cennet ve dünyaya ilişkin normların gözlenmesi ve onların takip edilmesinin sonucu olduğuna inanılmaktadır. Eski bilgelere, cennetin düzenine ilişkin gözlem yapılmakta, akabinde dünya üzerine kafa yorulmaktadır. Bu yöntemle, yaşama dair döngü ile ilişkiler ağına ilişkin bilgi üretilmektedir.²⁵⁶ Cennet kavramı üzerinde bir belirsizlik olduğu belirtilmelidir. İnsan üstü olduğu ya da en üstün insan veya gök tanrı olarak tanımlandığına rastlanmaktadır. Tanım üzerindeki belirsizlik bir yana, evren, doğa veya maddi dünya olarak tanımlanan öge ile zıtlık içerisinde olduğu söylenebilecektir.²⁵⁷

Konfüçyüsçülükte din ile ilgili farklı görüşler bulunmasına karşın, birey-toplum ilişkisinde bireyin rolüne ilişkin yaklaşım somut bir hal almaktadır. Bu noktada, Xiao'nun Batı toplumsal ve siyasal dizgesiyle temelde farklılaşan Çin düşünsel yapısına yönelik tespiti çarpıcıdır:

Yöneten ile yönetilen arasında oluşan koruma-itaat ilişkisi geleneksel Çin kültürünün kolektivizmi başat kılmasını beraberinde getirmiştir. Bu sebeple, bireysel çıkarlardan ziyade kolektif (ortak) çıkarlar önceliklidir. Çin toplumunda "ben" kendini "kitle"ye adanmıştır. Zira, sadece kolektif çıkarlar insanların temel ve uzun vadeli çıkarlarına hizmet eder. Konfüçyüs felsefesinde haysiyet sahibi insanın her şeyi toplumsal çıkara yönelik olarak yapması, özel çıkarları göz ardı etmesi öğütlenmektedir. Kolektivizm konusundaki bu duyarlılık, Batının bireyselliği ile karşılaştırıldığında önemli bir zıtlığa işaret etmektedir.²⁵⁸

---

²⁵⁵ Yao, a.g.e., 139.

²⁵⁶ Yao, a.g.e., 141.

²⁵⁷ Yao, a.g.e., 142.

²⁵⁸ Xiao, F., a.g.e., 171.

Xiao'nun örneği, Batı fikir geleneklerinin Çin örneğinde evrensel geçerliliğini nasıl yitirdiğini ortaya koymaktadır. Hsiung de Xiao'ya benzer şekilde, Batı fikriyatında, “kendi için insan” ya da “kendi kendine yeterli insan” (*man-unto-himself*) yaklaşımı geçerli iken Konfüçyüs öğretisinde toplumun ögesi olarak insan yaklaşımının geçerli olduğunun altını çizmektedir. Bu ayrışmanın önemli sonuçları vardır: Batı'da hakim olan liberalizmin bir uzantısı olarak bireyin iradesi ve hakları yerine kolektif haklar ve irade geçerlidir. Yine, bireysel refah yerine toplumsal refah geçerli olmaktadır. Devletin temel görevi, topluma ahlaki düzeni eğitim yoluyla aşılacak ve toplumsal gelişmeyi sağlamaktır. Ancak bu yolla, devlet özel çıkarları dizginleyerek, onların ötesine geçilmesinin önünü açabilecektir.²⁵⁹

Xiao ve Hsiung'de ifadesini bulan Batı-Çin düşünsel zıtlığı, Max Weber'in Konfüçyüs öğretisine tümüyle karşı çıkmasında belirgin hale gelmiştir. Weber, Konfüçyüs öğretisinin kapitalist modern toplum ile bağdaştırılamayacağını iddia etmiştir. Örneğin Konfüçyüs'ün uyuma yaptığı vurgunun, onu kapitalizmin rekabetçi ortamında kırılabilir bir hale getireceğini iddia etmiştir. Weber, döneminde geçerli olan şartlarda, Çin'in kapitalizmi uyarılma konusunda, fikir gelenekleri göz önüne alındığında, gerekli donanıma sahip olamayacağı öngörüsünde bulunmuştur. Bugün Çin'in ulaştığı nokta, Weber'in haksızlığını ortaya koymuştur. Hsiung, Mao sonrası kalkınma döneminde, Çin'in etkileyici bir şekilde kendi kültürüne geri döndüğünün altını çizmektedir. 1995'ten sonra Konfüçyüs'ün geri döndüğü tespitini yapmak gerekmektedir. Bunun en belirgin göstergesi Konfüçyüs'ün “Analektler” isimli başyapıtının ilk öğretimden itibaren öğretilmesidir.²⁶⁰ Bu durum, modern dönemde fikir geleneğinin yeniden inşası hakkında önemli bir ipucu sunmaktadır.

Konfüçyüs felsefesinin Batı fikir dizgesinden farkları Xiao tarafından da detaylandırılmıştır. Buna göre; öncelikle, Hobbes'un bakış açısının aksine, dünyanın doğası pasifliğe ve büyük uyuma dayanmaktadır. Bu kapsamda bireysel çıkarlar göz ardı edilmekte ve toplumun nihai çıkarına odaklanılmaktadır. Konfüçyüs felsefesinde başlangıç noktası olarak sunulan ahlak ve erdem toplumsal düzeydeki karşılığı ise uyum (ahenk)

---

²⁵⁹ Hsiung, a.g.e., 22-24.

²⁶⁰ Hsiung, a.g.e., 18.

müessesesidir.²⁶¹ Bireysel düzeyde erdemli olmaya çalışan birey, toplumla uyumlu bir yaşam sürdürme yetisine sahip olacaktır.

Çin düşünsel yapısını Avrupa fikriyatı ile karşılaştırmalı olarak inceleyen Ku Hung-Ming'in saptamalarının önemli olduğu değerlendirilmektedir. Ona göre militarizmi, sevgi, incelik, adalet gibi manevi güçler engelleyebilecektir. 1915'te kaleme alınan kitabında, Hıristiyanlık gibi büyük bir manevi gücün Alman militarizmini ve I. Dünya Savaşı'nı önleyemediğini ve Avrupa'nın yeni bir manevi güce ihtiyaç duyduğunu belirtiyor:

Sanıyorum Avrupa halkı bu yeni etkili manevi gücü Çin'de ve Çin uygarlığında bulacaktır. Militarizmi gereksiz kılan Çin uygarlığının bu manevi gücü, İyi Yurttaşlık dinidir. Bana şimdi diyeceksiniz ki "Çin'de de savaş oldu." Doğrudur, Çin'de de savaş oldu. Ama Konfüçyüs çağından beri, 2500 yıldan beri, Çin'de bugün Avrupa'da gördüğümüzün benzeri bir militarizm olmadı. Çin'de savaş bir kazadır, oysa Avrupa'da bir gerekliliğe dönüşmüş durumdadır. Biz Çinliler savaşabiliriz, ama sürekli bir savaş beklentisi içinde yaşamayız. Yani, bana öyle geliyor ki şu anki haliyle Avrupa'da, hakikaten hoş görülemeyecek şey, savaştan öte, herkesin, komşusu yeterince güçlenir güçlenmez sınırları geçerek gelip onu soyacak ve öldürecekmiş gibi sürekli korkmasıdır. O halde her birinin silahlanması ve korunmak için bir polis tutması gerekir. Avrupa halkının sırtındaki en ağır yük, kazara bir savaş çıkması değil, kendini korumak için fiziksel güç kullanmaya duyduğu mutlak gereksinimdir.²⁶²

Yazarın 1857-1928 arasında yaşadığı, dolayısıyla 2. Dünya Savaşı sonrası barış ortamını görmediği dikkate alınmalıdır. Bunun yanında, idealist²⁶³ ve iyimser bir yaklaşıma sahip olduğu da belirtilmelidir. Avrupa'nın barış ortamını tesis ettiği dönemde, Mao dönemini görmüş olsaydı aynı iyimser yaklaşımı benimseyip benimsemeyeceği tartışma konusudur.

Xiao ve Hung-Ming'in Konfüçyüsçülüğün uyum, adalet gibi kavramlarını ön plana çıkararak yaptıkları analizlerle, Feng Zhang'in analizi arasında keskin bir farklılık göze çarpmaktadır. Zhang'e göre, Konfüçyüsçülüğü uyum, barış ve pasiflik kavramlarıyla açıklamak mümkün değildir. Zira, öğretinin devlet ideolojisi olduğu dönemde, Han

²⁶¹ Xiao, F., a.g.e., 163. Konfüçyüs felsefesindeki uyum (hexie) sözlük anlamına göre farklılık göstermektedir. Sözlük anlamına göre uyum, çatışmaya mahal vermeksizin uzlaşmaya varmak olarak tanımlanmaktadır. *Hexie* ise farklılıklara saygı gösterilmesi yoluyla bir arada yaşamayı içermektedir. Yazara göre, hexie tanımı çatışmaların, normlar, ilkeler ve gerçekleri içeren uygun araçlarla çözülmesini de içermektedir. İnternet: Lihua, Z. (2013). China's traditional values and modern foreign policy. Web: <http://carnegietsinghua.org/publications/?fa=50629> adresinden 15 Şubat 2017'de alınmıştır.

²⁶² Hung-Ming, a.g.e., 33.

²⁶³ Kendisi açıkça, Avrupa'da insan doğasının kötü olduğuna ilişkin anlayışın yanlış olduğunu iddia ediyor ve Çin'de çocuklara, ilköğretimin başında insanın doğuştan olumlu ve iyi bir yapıya sahip olduklarının öğretilmesini hatırlatıyor. Hung-Ming, a.g.e., 34.

İmparatorluğu Batı'ya ve Kore Yarımadası'na doğru genişlemiştir. Tang Hanedanlığı (618-917), İmparatorluğu Orta Asya bölgesinde genişletmiş, Ming Hanedanlığı (1368-1644) ise Song Hanedanlığınca (960-1279) kaybedilen toprakları geri almıştır. Çing Hanedanlığı (1644-1911) ise İmparatorluğun topraklarını Mançurya, Şincan ve Tibet'e kadar genişletmiştir. Bu genişlemeler, barışçıl yöntemlerle sağlanmamıştır ve Zhang, Konfüçyüsçülüğün Çin'in bir kıta imparatorluğu haline gelişini açıklamakta uygun bir düşünsel araç olmadığını öne sürmektedir.²⁶⁴

3.2.3. Konfüçyüsçülük ve geleneğin yeniden inşası

Konfüçyüsçü fikir geleneğinin temel önermeleri, bu geleneğin Batı fikir düzeneğinden farkları ortaya konduktan sonra, geleneğin inşasında ne tür roller aldığı dönemler itibariyle incelemesine geçilecektir. Konfüçyüs'ün yaşadığı dönemden Eski Han Hanedanlığının (MÖ 206-MS 9) orta dönemlerine kadar Konfüçyüs felsefesi, devlet ideolojisi olarak tanımlanabilecek bir ortodoks devlet fikri halini henüz almamıştır. Yao'ya göre, Yeni Han Hanedanlığı (MS 25-220) ile Song Hanedanlığı (960-1162) dönemleri arasında bu felsefeyi ortodoks devlet fikriyatı olarak görmek mümkündür. Ne var ki bu dönemde Budizm ve Daoizm de yaygındır. Bu nedenle, Konfüçyüs felsefesinin etkisi belirli coğrafi bir bölümlerle sınırlıdır. 20'nci yüzyılın başından sonlarına (1980'lere) kadar ise bu felsefe, toplumdaki izleri tümüyle silinmemiş olmakla birlikte, devlet aygıtındaki konumunu kaybetmiş gibidir.²⁶⁵ Aile bireyleri ve yöneten-yönetilen arasındaki hiyerarşik ilişki komünizmin sınıfsal eşitlik anlayışına aykırı görülmüştür. Diğer taraftan, erdem ve ahlak kavramları Çin toplumunu ve devlet aygıtını yumuşak bir anlayışla saf bir yapıya sevk ettiği değerlendirilmiştir. Bu anlayışa göre, 19'uncu yüzyılda Çin'in uğradığı emperyal işgallerin önde gelen nedeni bu düşünsel temeldir. Yine de Yao, Konfüçyüs felsefesinin her dönemde varlığını sürdürdüğünü, hatta küresel ölçekte ondan daha uzun ömürlü bir fikir geleneğinin olmadığını iddia etmektedir.²⁶⁶ Modern dönemdeki keskin canlanmanın altında da bu gerçeklik yatmaktadır.

²⁶⁴ Zhang, F., a.g.m., 201.

²⁶⁵ Yao, a.g.e., 37.

²⁶⁶ Ibid.

Çin hanedanlarının tarihi boyunca da Konfüçyüs felsefesi, yeni toplumsal ve siyasi taleplere göre değişim göstermiş ve kendini değişen koşullara adapte etmiştir. Bu değişim ve uyarlamalar da erken dönem Konfüçyüsçü fikir üstatlarının öğretileri kadar önemlidir. Örneğin Yeni Han Hanedanlığı döneminde Konfüçyüs felsefesi artık somut bir şekilde devlet ideolojisi olarak benimsenmiştir. O zamandan 20'nci yüzyıl başlarına kadar Konfüçyüsçü üstat ve resmi görevliler, yönetimin temelini oluşturmada etkili bir konumda olmuşlardır. Konfüçyüsçü bilginlerin etkililiği, aşağı yukarı Konfüçyüs öğretilerini uygulama durumunda olanların himayesine bağlı hale gelmiştir.²⁶⁷

Konfüçyüsçülük, ilk olarak Eski Han Hanedanlığını (M.Ö.206-M.S. 9) yönetenlerce benimsenmeye başlamıştır. Bu dönemde, İmparator Wu Di (M.Ö. 140-87), Konfüçyüsçülüğe mutlak bağlılığa ve diğer fikir okullarının yasaklanmasına yönelik bir politika izlemiştir. İnsanların, sadece Konfüçyüsçülükle ilgili okumalarına izin verilmeye başlanmıştır. Öğretiyi bir siyaset felsefesine dönüştürme girişiminin yaşandığını gösteren bu gelişme, Konfüçyüs'e atfedilen ilke ve fikirlerin Mencius, Zhongshu gibi düşünürlerce yorumlanması ve anlaşılabilir hale getirilmesiyle desteklenmiştir. O dönemden bu yana, Konfüçyüsçülük Ortodoks bir fikir düzeneği haline gelmiş ve Çin'i 2000 yıldan fazla etkilemiştir. Zhao'ya göre, bu durum Han dönemindeki gelenek inşası politikasının başarıya ulaştığının bir göstergesidir.²⁶⁸

Konfüçyüs geleneği dediğimizde bunun Konfüçyüs'ün öğretilerinden daha geniş bir tanımlama olduğu dikkate alınmalıdır. Konfüçyüs'ün kendisi de kendinden önceki filozoflardan alıntı yapmıştır. Bunun yanında, ondan sonra gelenler de onun öğretilerini genişletmiştir.²⁶⁹ Öğretileri, takip eden dönemlerde dönemin şartları altında yorumlanmış ve Konfüçyüsçülük (*Confucianism*) kavramı ortaya çıkmıştır. Wu Di'nin bahse konu gelenek inşası bu durumun bir göstergesidir. Ulusal birliğe yönelik konsensüsün talebi doğrultusunda Konfüçyüs öğretileri ile dört farklı okulun (Tao, Fa, Ru, Yinyang) öğretilerinin bir sentezi ortaya çıkmıştır. Daha sonraları Konfüçyüsçülük, sırasıyla Song

²⁶⁷ Yao, a.g.e., 6.

²⁶⁸ Fang, a.g.m., 50; İnternet: Zhao, S., *Confucianism and other scholastic thoughts in the Spring-Autumn Period and their impact on the Chinese traditional culture and values*, http://iaccp.org/ebook/xian/PDFs/6_1Zhao.pdf , 340; Wasserstrom, J.N.(2011). *21. yüzyılda Çin: Çin hakkında bilmek istediğiniz her şey*. İstanbul: İletişim, 7; Huang, R (2007). *Çin tarihi: bir makro tarih yaklaşımı* (İkinci baskı). Bilgi Üniversitesi Yayınları, 47-48.

²⁶⁹ Hsiung, a.g.e., 23; Yao, a.g.e., 31.

(960-1279) ve Ming (1368-1644) hanedanlıklarının idealist felsefelerine yönelik olarak – Bevir ve diğerlerinin altını çizdiği, geleneğin kalıtsallığına rağmen değişimin, dönemin şartları ve elitlerin yaklaşımı bağlamında dışlanamaz oluşu bağlamında– yeniden inşa edilmiştir. Genel olarak tarihin ve geleneğin, özel olarak ise Konfüçyüs felsefesinin yeniden inşası gerçekleşmiştir. Bu süreç Çin insanının, yaşam tarzına, fikir yapısına, değerlerine önemli etkilerde bulunmuş ve Han ulusunun kendine özgü kültürel birikimi halini almıştır. Bu birikim ve miras, topluma adanmışlık, bireysel fedakarlık ve ılımlı davranma gibi ilkeleri bünyesinde barındırmakta ve bu ilkeler Çin geleneğine mensup bireylerin davranış kalıplarının özünü oluşturmaktadır. Nesilden nesile bu ilkelerin aktarılmasıyla bir takım ortak davranış kalıplarının oluşması kaçınılmazdır. Zhao, konuyu Çin insanının çatışma karşısındaki tutumu özelinde örneklendirmiştir. Kendisine göre, Çin insanı, herhangi bir tartışma veya çatışmanın ortasında kalmaktan kaçınmaz. Çatışma durumundan hoşnut olmamakla birlikte, infiale kapılmamaktadırlar. Saldırgan olmadan kendilerine korumaya yönelmektedirler. Bu davranış kalıbının elit davranışları ve dolayısıyla aktör davranışı üzerinde etkileri bulunmaktadır.²⁷⁰

3.2.3.1 Utanç yüzyılı ve Konfüçyüschülük

Çin için 19'uncu yüzyılın ortalarından 20'nci yüzyıl ortalarına kadarki dönem, uğradığı işgaller ve kolonileşmeyle birlikte mutlak bir teslimiyet dönemi olarak ele alınabilir. İşgalin nedeni, Birleşik Krallığın, sömürgesi olan Hindistan'dan temin ettiği afyonu Çin'e satmasına ve karşılığında ise Çin'den çay ithal etmesine dayanan ticaret düzeneğinin bozulmasında yatmaktadır. İmparator Daoguang (1782-1850), halkının afyona olan bağımlılığının ciddi düzeylere ulaşması nedeniyle, 1839'un başlarından itibaren, afyon ithalatını sınırlandırma girişiminde bulunmuş ve çay alımını sürdüren Birleşik Krallık aleyhine bir ticaret dengesi oluşmaya başlamıştır. İngiliz tacirler, ticaret dengesini kendi lehlerine çevirmek adına, satılan afyonun kalitesini ve fiyatını artırarak cevap vermiştir. Aldığı önleme rağmen, afyon tüketimini kontrol altında tutamadığını düşünen Daoguang yönetimi, Çin limanına yaklaşan gemideki afyona el koymuş ve imha etmiştir. El koyma ve imha hamlesi, Birleşik Krallığın tazminat talep etmesini, bu talebin karşılanmaması ise askeri müdahalesini ve Çin'i işgalini beraberinde getirmiştir. 1842'de

²⁷⁰ Zhao, S., a.g.e., 340-341.

imzalanan Nanjing Antlaşması ile Çin, kendini koloni olarak ilan eden küçük düşürücü bir metne imza atmak durumunda kalmıştır. Bu Antlaşma, Çin'in savaş tazminatı ödemesi, 150 yıllık bir süre için Hong Kong'u Birleşik Krallığa devretmesi, temel liman kentlerinin yabancı ticaretine açılması, İngiliz uyrukluların kendi diplomatik misyonlarında yargılanması gibi hükümler içermektedir.²⁷¹ 1856'da, İngiliz bayraklı bir gemiye Çin askerinin müdahale etmesi ise İkinci Afyon Savaşı'na (1856-1860) yol açmıştır. Bu savaş sonunda, Çin, daha da ağır bir (Tianjin) antlaşma imzalamak durumunda kalmıştır. Bu kapsamda, yeni limanların yabancı devlet ticaretine açılması, Çin iç sularında Antlaşma tarafı devletlerin gemilerinin serbestçe seyri ve ek tazminat ödenmesi yükümlülüğü hüküm altına alınmıştır.²⁷² Söz konusu işgallere, 1895 ve 1937'de yaşanan Japon işgalleri eklenmiş ve Çin açısından onarımı güçleşen bir siyasal ve iktisadi düzen yerleşmiştir.²⁷³

Immanuel Wallerstein Çin'i eski dönemin dünya imparatoru olarak tanımlamıştır. Onu Doğu Asya medeniyetinin merkezi olarak da görmek gerekmektedir. Eski Doğu Asya uluslararası ilişkilerinde Çin'in bu merkezi konumu, erken modern zamanda, yukarıda özetlenen nedenlerle, temelden ve ani bir şekilde değişmiştir. Çin, kendi dünyasının merkezi olmaktan çıkmış, çevre haline gelmiş ve yarı sömürge konumu almıştır.²⁷⁴ Özetlenen işgal süreci ve imzalanan küçük düşürücü anlaşmalar, 19'uncu yüzyılın, Çin açısından bir "Utanç Yüzyılı" (*Century Of Humiliation*) olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Bu tanımlamanın temel saiki, Çin halkını ve gelecek nesilleri refah ve güçlenme konusunda bilinçlendirmektir. Bir başka deyişle, yapılan hataların ve eksikliklerin giderilmesi, aynı zaafıların yaşanmasını önleme adına bir gelenek inşası gerçekleştirilmiştir. Bahse konu gelenek inşası, Hobsbawm ve Ranger'in sınıflandırmasında, icat edilen gelenekleri akla getirmektedir. Buna göre, işgal ve kolonileşmenin yarattığı zorlukların tekrarlanmaması adına, eski ve kalıtsal olanın bir yana bırakılması, modern ve yeni fikir düzeneklerinin harekete geçirilmesi söz konusu olmuştur.

Konfüçyüsçü gelenekten gelen düşünür Wei Yuan (1794-1857), Birinci Afyon Savaşı'nın sonucu üzerine, Konfüçyüsçü geleneğin terk edilmesi gerektiğini savunmaya

---

²⁷¹ Huang, a.g.e., 259.

²⁷² Huang, a.g.e., 264.

²⁷³ Yaşanan işgaller sonucu Çin, Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik emperyal söylemi hatırlatırcasına, "Asya'nın Hasta Adamı" olarak anılmaya başlanmıştır. Schell and Delury, a.g.e., 93.

²⁷⁴ Zhang, a.g.m., 281.

başlamış ve Yasalcı akımın söylemi olan “refah ve güç” kavramlarını hatırlatmıştır. Savaş sonucunda işgalci güçlere ödenmek zorunda kalınan tazminatın, silahlanmak ve güçlü bir ordu kurmak için kullanılmış olması durumunda, işgalin yaşanmamış olacağına altını çizmiştir. Geç kalınmış olsa da ihtiyaç duyulan şey, ulusun refahının ve gücünün yükseltilmesidir.²⁷⁵

Yuan, Konfüçyüsçülüğün, düşmanı tanıma konusunda Çin’e herhangi bir şey öğretmediği gibi, tehdit bilincinin oluşmasına engel olduğunu savunmuştur. Yaşanan işgalden sonra yapılması gereken, düşmanın stratejik analizidir. Yasalcı akımın ve Çin tarihinin önde gelen düşünürlerinden Sun Zi’nin (*Sun Tzu*) “Savaş Sanatı” başlıklı eserine atıfta bulunarak kendini ve düşmanı tanımanın, muhtemel savaşlardan galip ayrılmanın öncelikli şartı olduğu tezini tekrar etmiştir.²⁷⁶

Yuan’ı takiben Feng Guifen (1809-1874) ise Rusya’nın, Amerika’nın, Birleşik Krallığın toprak anlamında Çin’den daha küçük olmasına rağmen, Çin’in bu devletlerden niçin daha güçsüz kaldığının cevaplanması gerektiğini savunmuştur. Guifen, bu devletlerin üstünlüğünü dört başlıkta özetlemiştir. Buna göre, bu devletler insan gücünü yetiştirme, iktisadi gelişimi yönetmekte, yöneten ve yönetilen arasındaki yakınlığı sağlamakta ve entelektüel gelişim konularında ileri ve atılgan bir niteliğe sahiptir. Bu gerçekliğin kabul edilmesini, Kemalist fikriyata paralel şekilde, Batı’dan öğrenilmesi ve ödünç alınması gereken konular olduğunu, ancak Batı’ya kati surette yaslanılmaması gerektiğini savunmuştur.²⁷⁷ Guifen’de, Yuan’ı örnek alır bir tutum gözlenmekte ise de başlangıç noktası olarak Yuan’dan farklı olduğunun altı çizilmektedir. Guifen, Konfüçyüs’ün erdem ilkelerinden olan utanma hissini temel almıştır. Ona göre, birey belirli bir konuda utanç duymaktaysa veya aşağılık hissine kapıldıysa, durumu düzeltmek için harekete geçmeye hazırdır. Afyon Savaşları sonucunda, Çin insanının karşı karşıya kaldığı durum da aynıdır. Utanç hissi, güçlenmek adına gerekli adımları atmak için güdülendirecektir.²⁷⁸ Bu dönemde Guifen’in Konfüçyüsçülüğe olan sadakati, gelenek inşası bakımından genel akımın haricinde kalmıştır.

---

²⁷⁵ Schell and Delury, a.g.e., 30.

²⁷⁶ Schell and Delury, a.g.e., 33.

²⁷⁷ Schell and Delury, a.g.e., 47.

²⁷⁸ Schell and Delury, a.g.e., 50.

Çin dış politikasının karakterinde Savaşan Devletler Döneminden 19. Yüzyıla kadar Konfüçyüs felsefesinin yattığı gerçeğinin değişim gösterdiği, 19. yüzyıl Çin fikir hayatının ve aynı zamanda siyasetinin önemli temsilcilerinin (Liang Qichao, Yan Fu gibi) neredeyse tamamının, Konfüçyüsçü fikir karakterinden kurtulmadıkça, Çin'in güçlenemeyeceğini savunduklarının altı çizilmektedir.²⁷⁹ Artık, Çin'in tarihine ve medeniyetine dönüp baktığında Konfüçyüs'ü görmek istememesi, geleceğini Konfüçyüs öğretisinden farklı fikir kalıpları ile inşa etme niyetinde olduğunun bir işaretidir. Bu dönemde, liberal olarak nitelendirilen ve Konfüçyüsçü fikir geleneğinin tümüyle ortadan kaldırılması ve Batılı fikir geleneklerinin adapte edilmesini savunanlarla, Konfüçyüsçü fikir geleneğinin revize edilerek günün şartlarına uyarlanmasını savunan ve bir nevi muhafazakar yaklaşıma sahip Yeni Konfüçyüsçüler ortaya çıkmıştır.²⁸⁰

3.2.3.2. 20'nci yüzyılda modernleşme ve Batılılaşma

Çin tarihi üzerine çalışmalarıyla tanınan Levenson'a göre zamanın şartları dahilinde fikirler değişiklik göstermektedir. Bu bakış açısı aynı zamanda, Bevir ve diğerlerinin geleneğe olan yaklaşımında tarihsel dönemler itibariyle farklılaşma olabileceği iddiasıyla örtüşmektedir.

“Bir toplumda, düşünürlerin fikir ile ilişkilerinde devrim olması anlamına gelen bu durumun sonucunda algılama ve yorumlar değişmektedir. Fikirler zemin kaybetmekte, onların yerine yeni söylem ve normlar inşa edilmektedir. 19 ve 20'nci yüzyıl Çin'inde geleneksel fikriyatın radikal şekilde reddedildiği görüldüğüne göre fikirlerin farklı bir eksene geçtiğinden bahsedilebilir.”²⁸¹

19'uncu yüzyılda, düşünürlerin karşılaştığı sorunlar, eski Çin fikirlerinde değişikliği bir zorunluluk haline getirmiştir. Kendi medeniyetlerinin sunduklarına karşı eğilimi olan birçok düşünür onlara evrensel geçerlilik yüklemeye devam etmiştir. Bazı düşünürlerse aynı yolu tercih etmemiş ve zaman içerisinde Batılı fikirlerin cezbedici bir hal almasıyla, Çin'de fikir düzleminde klasik geleneğe yönelik yıkıcı bir durum ortaya çıkmıştır. Maddi düzlemde değişim ve tabuların yıkılması girişimlerinin yarattığı şartlarda, geleneğe bağlı

²⁷⁹ Schell and Delury, a.g.e., 8.

²⁸⁰ Tongdong, B.(2013). An old mandate for a new state: on Jiang Qing's Political Confucianism. In *A Confucian Constitutional Order: How China's Ancient Past Can Shape Its Political Future*, Bell D.A. (Ed.) (2013) : New Jersey: Princeton University Press,114.

²⁸¹ Levenson, J.R. (1968). *Confucian China and its modern fate: a trilogy*. Los Angeles: University Of California Press, xxvii.

düşünürler, karşıt fikirleri ilginç bulmaya başlamış ve entelektüel düzlemde bir rekabet yaşamak istemişlerdir. Zira, geçerlilik açısından şüphe altında olan fikir düzeneği Çin'in kendi geçmişinden gelmektedir. Levenson, Konfüçyüsçü gelenekselciliğe olan bağlılığın, onun evrensel geçerliliğine olan güvenden değil de güveni beyan etmeye yönelik geleneksel bir mecburiyetten kaynaklandığında, bu fikir geleneğinin artık ikincil ve duygusal bir boyuta aktarıldığını iddia etmektedir. Rasyonelliğin kaybedilmesini müteakip, süreci derinleştiren düşünsel bir yabancılaşma meydana gelmektedir. Zira, zamanın gereklerine uyacak yeni bir fikir geleneğine ihtiyaç duyulmakta ve düşünsel ortamda alternatifler güçlenmeye başlamaktadır.²⁸²

Levenson, Çin fikir tarihinde Batı etkisinin birbirine paralel iki boyutu bulunduğunu iddia etmiştir. İlk fikir geleneğinin, ilerleme hedefine binaen terk edilmesi, ikincisi ise geleneğin gelenekselciler tarafından kadük hale getirilmesidir.²⁸³ Levenson, her iki boyutta da Çin ve Batı'nın eşdeğerinin tesis edilmesinde bir endişe yaşandığının altını çizmektedir. Modern Çin'de düşünsel düzlemde tercih yapan epistemik topluluk, her daim entelektüel kriterlere göre tercihte bulunmamış, Çin insanının kabul edebileceğini düşündükleri fikirler üzerinde tercihte bulunmuşlardır.²⁸⁴ Bu tercih, modern dönem gelenek icadında, uygulamaya dönük endişelerin rol oynadığına işaret etmektedir. Bu noktada, geleneğin inşasına yönelik pragmatik bir yön olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye örneğinde ise fikir geleneklerinin inşasında Çin'in uyguladığı bu yöntem benimsenmemiş, klasik geleneğe karşı çıkan elitlerin inşa ettikleri yeni gelenek doğrudan uygulamaya konulmuştur. 4. Bölümde detayları irdelenecek olan klasik gelenek ve karşı gelenek inşası, günümüzde tecrübe edilen düşünsel ve politik çatışmanın kökenini oluşturmuştur.

Fikir geleneğinin dayandığı klasik yapıyı değiştirmeye yeltenenler, düşünsel ve psikolojik barışı sürdürmek için belirli formüller üzerinde çalışmıştır. Karşı karşıya oldukları paradoks kısaca şu şekilde özetlenebilir: değişim yanlıları bir yandan, duygusal açıdan ve kimlikleri bakımından bağlı oldukları Çin'in Batı ile eşit düzeyde olduğunu savunacaklar, bir yandan ise, Çin'in fikir tarihini hor gören Batı fikriyatını benimseyeceklerdir. Bu durumda, içerideki düşünsel barış ortamını korumak hassas

---

²⁸² Levenson, a.g.e., xxx.

²⁸³ Türkiye için fikir gelenekleri-dış politika ilişkisi incelenirken ikinci boyuta rastlanmadığı, birinci boyutun geçerli olduğu görülecektir.

²⁸⁴ Ibid.

dengeleri korumayı gerektirecektir. Değişimi savunanlar, klasik döneme geri dönerek, Batı fikriyatını inşa etmeyi denemişlerse de bu konuda başarılı olamamışlardır.²⁸⁵ Aynı açıdan Türkiye örneğine baktığımızda ise değişimi savunanların, geçmişle kademeli olarak bağ kurmak suretiyle Batılı bir fikir geleneğini savundukları görülmektedir. Milli devleti inşa eden elitler, İslamiyet öncesi Türk tarihine vurgu yaparak yeni bir gelenek inşa etme yolunu seçmiştir. Dini kimliği değil, etnik kimliği esas alan bu inşa tarzı, klasik geleneği savunanlar tarafından, tarihin belirli bir bölümünü görmemezlikten gelme veya inkar etme olarak değerlendirilmiş ve eleştiriye tabi tutulmuştur.

Zhao'ya göre, fikir geleneğinin yeniden inşasında, Collingwood'un tarihin yeniden inşasına yönelik saptamaları ile uyumluluk arz edecek şekilde, içinde bulunulan zamanın ve geleceğin ulusal ihtiyaçlarına cevap vermenin gerekliliği hatırlanmalıdır. Gelenekler, olumlu ve olumsuz boyutları tahlile tabi tutulmadan körü körüne kitlelere iletilmemelidir. Olumlu boyutları asimile edilmeli ve aktarılmalı; diğer boyutlar bir yana bırakılmalıdır. Zhao'ya göre, küreselleşmenin uzantısı olan kültürel benzeşme süreci, eskinin sorgulanmaksızın uygulanmasının mantıksızlığını ortaya çıkarmaktadır. Batı'nın ileri teknolojisi ve Doğunun Konfüçyüsçü kültürünün birleşimi olarak tanımlanan ideal uyum, bir yanılısamadan ibarettir.²⁸⁶ Zhao'nun yaklaşımında, geleneğin icadı olarak tanımlanan modern dönem hareketinin, bünyesinde belirli bir pragmatizm barındırdığı iması gözlenmektedir. Belirlenmiş bir hedefe yönelik tarih inşası söz konusudur. Geri kalmışlığa neden olan Konfüçyüsçülük bir yana bırakılacak, ilerlemeyi sağlayacak Batılı bir fikriyat inşa edilecektir.

Afyon Savaşları ile birlikte, Çin'in Batı ile tanışmasının sancılı bir şekilde olduğu görülmektedir. İşgale uğrayıp emperyal güçlerce yönetilmeye başlayınca, Batı'dan ne kadar da geri olduğunu anlamaya başlamıştır. İlk etapta, askeri teknoloji açısından bu tespit yapılmıştır. 19'uncu yüzyılın ilk yarısında Batılılar, kendilerine karşı ateşli silah kullanıyorken, Çinliler ise bu yüzyılın son yıllarına kadar mızrak ve bıçak kullanmıştır. Askeri ve diğer alanlardaki geri kalmışlığı gidermek adına *Kendini Güçlendirme Hareketi* başlatılmış, Batı bilimi ve askeri sanayi uyarlanmaya çalışılmıştır. Ancak, Batı'ya karşı geri kalmışlığın bir diğer boyutu daha bulunmaktadır: yönetsel yapı. Liang Qichao

---

²⁸⁵ Levenson, a.g.e., xxxiii.

²⁸⁶ Zhao, S., a.g.e., 341.

önderliğindeki 1898 reform hareketleri²⁸⁷ ile Sun Yat-Sen önderliğindeki 1911 devrimi, siyasal dizge ve kurumlarda değişimi gerçekleştirmek üzere başlatılmıştır. Bu noktada elitler, sadece teknolojik ve yönetsel açıdan geri olmadıklarını, bunun yanında fikir gelenekleri açısından da temel bir sorunun olduğunu düşünmüştür. Onlara göre, temel fikir geleneği olan Konfüçyüsçülüğün Çin'in içine düştüğü durumda belirli bir düzeyde sorumluluğu bulunmaktadır. Bu epistemik değişimin öncüleri arasında ikili bir yapı yeşermiştir. Birincisi Neo-Konfüçyüsçülük olarak adlandırılmıştır. Qichao²⁸⁸ ve Milliyetçi Parti'nin (*Kuomintang*) kurucusu Yat-Sen bu akımın içinde değerlendirilebilecektir. Onlar, klasik geleneğin özüne dokunmadan, Han ulusunu dış tahakkümden kurtarmanın yollarını aramışlardır. Yat-Sen, dış tahakkümün, ulusu, sadece coğrafi olarak değil, kültürel birlik ve ulusal onur bakımından da tehdit ettiğini savunmuştur. Çin soyunun refahı ve psikolojik dengesine yönelik bir tehdit bulunmaktadır.²⁸⁹ Bu tehditleri ortadan kaldırmak için öncelikle Mançu (Çing) Hanedanlığına²⁹⁰, ardından da eşit olmayan anlaşmalara son vermek gerekmektedir. Diğer taraftan, “Her ne kadar Sun, Batı ve Japonya'ya saygı duysa da ve her ne kadar Çin'i Batılı tarz bir cumhuriyet olarak görmek istese de, Batı kültürü ve değerlerini alma gibi bir niyeti olmamıştır.”²⁹¹ Kısaca, kuru gelenekselci oldukları yönündeki eleştirilere rağmen²⁹², Konfüçyüsçülüğe karşıt bir yaklaşımın görülmediği, gerekli görüldüğü durumlarda güncellenebileceği bir anlayış gözlenmektedir. Bu noktada, temel bir belirleyicinin altı çizilmektedir. Milliyetçiler için önemli olan ulusun güçlenmesidir. Millettin gereksinimleri ile gelenek ve tarih çatışıyorsa geleneğin terk edilmesinde sakınca yoktur.²⁹³ Güncel ihtiyaç ve beklentilerin geleneğin önünde yer aldığı bir anlayış göze çarpmaktadır.

İkincisi ise Batı Okulu olarak adlandırılmıştır. Onlara göre, temel sorun (fikir geleneklerini de içeren) Çin kültüründedir. Geri kalmışlığı, muhafazakar yapısı ve bilimi

---

²⁸⁷ Karluk, Liang Qichao'nun Çin'i millet (*minzu*) kavramı ile tanıştıran kişi olduğunu kaydetmektedir. Karluk, A.C.(2018), Çinlilerin millet düşüncesinin kökenleri ve ötekilere bakışı, *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 40.

²⁸⁸ Qichao, 1902'den itibaren “yeni insanlar”dan bahseder. “1911 devrimi” de bu insanlara aittir” demektir. Aynı durum, 1923'ten itibaren Türkiye'de de görülecektir.

²⁸⁹ Schell and Delury, a.g.e., 121.

²⁹⁰ Levenson, milliyetçiliğin doğuşu ile Mançu karşıtı hissiyatın birbirini besleyerek inşa edildiğini belirtmektedir. Levenson, a.g.e., 95.

²⁹¹ Schell and Delury, a.g.e., 127.

²⁹² Levenson, a.g.e., 96.

²⁹³ Levenson, a.g.e., 98.

küçümsemesi çabasıdır. Bu yüzden topyekun Batılılaşma dışında bir seçenek düşünülemez. Bu açıdan Konfüçyüsçülük artık ölü bir doktrin haline dönüşmelidir.²⁹⁴

Batılı-geleneksel ayrışmasında kimin kazandığı net olarak açıklanmamış olsa da Batı Okulu birkaç adım öne çıkmış ve Çin'de başat söylemi tayin eder hale gelmiştir. Türkiye'de Cumhuriyet'e giden süreçte yaşanan gelişmelere benzer şekilde, aydınlanma fikirleri ve *Newtoncu* kültürün baskın olduğu gözlenmeye başlanmıştır. Uluslararası etkileşimleri de içeren modernleşme süreci, aynı zamanda Vestfalya dizgesinin getirdiği egemenlik konseptini ve uluslararasılığı dayatmayı içermeye başlamıştır. Bu şartlarda Çin, 20'nci yüzyıla evrilirken kendi fikir geleneğinden kopmaya başlamış ve fikir hayatındaki devamlılık da sona ermiştir.²⁹⁵

Bu düşünsel hareketin yeşermesinde 4 Mayıs Hareketi'nin (1919) özel bir önemi olduğu değerlendirilmektedir. Çin, 1. Dünya Savaşı'na müttefiklerin yanında müdahil olmasına rağmen, Savaş'ı sonlandıran Versay Andlaşması'ndan eli boş dönmüştür. En büyük talebi, Utanç Yüzyılında, yönetimi Almanya'ya bırakılan Shandong Yarımadası'nın kendisine geri bırakılması olmuştur. Söz konusu talep, müttefiklerce uygun görülmemiş, Yarımada'nın kontrolü Almanya'dan Japonya'ya devredilmiştir. Çin yönetiminin Paris Barış Konferansı'ndan eli boş dönmesi, üniversite öğrencilerinde kızgınlığa ve protestolara yol açmıştır. 4 Mayıs Hareketi, Çin milliyetçiliğinin ilk dişe dokunur hareketlerinden olması ve güçlenmeye olan ihtiyacı vurgulaması nedeniyle önem taşımaktadır.²⁹⁶ 4 Mayıs hareketi ile birlikte milliyetçilik somut bir düşünsel öge ve politika olarak inşa edilmiştir. Çinli elitler, kendilerini artık bir ulus devlet olarak tanımlamaya başlamışlardır. Bu tanımlama, Merkez Krallık (*tianxia*) yaklaşımından vazgeçildiği anlamına gelmektedir.²⁹⁷

Milliyetçiler ile Marksistler arasında cereyan eden iç savaşı (1945-1949) müteakip kurulan Çin Halk Cumhuriyeti'nin fikir geleneklerinin inşasında ise hem milliyetçi hem Yasalcı akımın (*Legalism*) izlerine rastlamak mümkündür. İç savaşın sonu ile birlikte

²⁹⁴ Qin, a.g.e., 37.

²⁹⁵ Qin, a.g.e., 38; Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasındaki fikri gelişmeler için Jarvie, G., Hwang, D., Brennan, M.(2008). *Sports, revolution and the Beijing Olympics*, İngiltere: Bloomsbury, 36-37.

²⁹⁶ İnternet: Panda, A.(Mayıs 2015). The legacy of China's May Fourth Movement. The Diplomat. Web: <http://thediplomat.com/2015/05/the-legacy-of-chinas-may-fourth-movement/> adresinden 22 Ocak 2017'de alınmıştır.

²⁹⁷ Levenson, a.g.e., 104.

Marksistlerin (tümüyle olmasa da belirli bir düzeyde) temsil ettiği Batı Okulu'nun kazandığını, Neo-Konfüçyüsçülük dahil düşünürün felsefesinin tüm detaylarıyla rafa kaldırıldığı bir döneme girilmiştir. Uluslararası İlişkiler kuramında realizmle özdeşleştirilebilecek Yasalcılık, Çin (*Qin*) Hanedanlığı döneminde (M.Ö. 221-206) ortaya çıkmıştır. İnsanın özünde, kötülük ve bencillik olduğunu savunan Xunzi'nin görüşleri temel alınmış, Shang Yang (M.Ö. 390-338), Hanfeizi (M.Ö. 230 civarı) ve Li Si (M.Ö. 200 civarı) tarafından duygulara yer olmayan ve otoriterlik kokan ilkeleri içeren bir doktrin geliştirilmiştir.²⁹⁸

Bu fikir geleneğine göre, ahlak değil güç gereklidir. Sınırları korumak için asker, askeri giderleri karşılamak için ise vergi toplamak zorunludur. Yönetenlerin merhamet sahibi olması değil, kendilerine saygı gösterilmesi gerekmektedir ve bunun sağlanmasının yolu korku salmaktır. Linehan ise yasalcılığı bugünkü “hukuk devleti” olarak ele almıştır. Buna göre, yönetenlerin otoritesi, yazılı kurallar ve ilkelerle teminat altına alınmalıdır.²⁹⁹ Yasalcılara göre, kurallar (Konfüçyüsçülüğün) ahlak müessesesinin yerine geçmelidir.³⁰⁰ Yu-lan'a göre ise Yasalcılık akımını hukuk ilmi ile ilişkilendirmek doğru değildir. Bu fikir akımının temel hedefi modern çağın deyimleriyle organizasyon ve liderlik ilkelerini otoriter bir üslupla düzenlemektir.³⁰¹

Mao Zedong için de Yasalcılık, devlet yönetiminde düzeni sağlamanın, halkın ve bürokrasinin devlete olan itaatini gözetlemenin uygun bir aracı olarak ele alınmıştır. Yu-lan'ın tespitlerine uygun olarak Mao, Yasalcılığı, halkın haklarını korumak için değil, otoriter bir düzenin devamlılığını sağlamak için bir araç olarak kullanmak istemiştir. Cumhuriyet dönemi Çini'nin ilk safhasında yaşanan yönetsel boşluğun yarattığı zafiyetin güç kaybını sürdürdüğünü ve duruma son verilmesi gerektiğini düşünmüş ve bu fikriyata sarılmıştır. Bahse konu fikriyat ışığında, ulusu yıkımın eşiğinden kurtarmak adına, güçlü ve gerektiğinde yırtıcı bir liderliğe olan ihtiyaç zorunludur.³⁰² Mao'nun milliyetçi yönü ise onun Çin ırkının üstünlüğüne yaptığı vurgu ile izah edilmektedir. Çin kültürü ise bu

²⁹⁸ Fang, a.g.m., 53.

²⁹⁹ Linehan, a.g.e., 34.

³⁰⁰ İnternet: Eremitism in ancient China, part 3: One Hundred Schools (2006). Web: <http://www.hermitary.com/articles/china-3.html> adresinden 22 Ocak 2017'de alınmıştır.

³⁰¹ Yu-lan F. (1948), *A short history of Chinese philosophy*, New York: Macmillan, 157.

³⁰² Schell and Delury, a.g.e., 204.

yaklaşımında kendine bir yer bulamamaktadır. Dışsal nitelikte Marksist öğretiyeye sarılması bu durumun bir göstergesi olarak ele alınabilir.³⁰³

Schell ve Delury'e göre, Mao'dan Maoizme (*Mao Zedong fikriyatı*) geçiş, kendisinin ilk aşamada Marksizme duyduğu ilgiyle açıklanamayacaktır. Mao, kendinden önce gelen reformcu ve devrimcilerin Batı'ya yönelik başarısız olmalarının yarattığı çaresizlikten ders almaya çalışmıştır. Batı'dan öğrenilenlerin içeride işe yarayacağına dair bir teminat var olmamıştır. Ana fikir, her şeyi Batı'dan öğrenmek olmamalıdır. Öncelikle, Batı'nın tahakkümüne son vermek gerekmektedir ki bunun için en uygun araç Marksizmdir. Diğer taraftan, Marksizm, Mao'nun gücü elde etmek adına kullandığı bir yoldur.³⁰⁴ Schell ve Delury'nin Batı ile kastettiğinin pozitivizmi üreten Kıta Avrupası olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Çin fikir tarihinin 20'nci yüzyılın ilk yarısına ait kesitini çalışan bazı yazarlara göre ise Batı, elitlerin algısında, Bolşevik devrimini gerçekleştiren Sovyetler Birliği'nin de içindeği bulunduğu, kısaca Çin'in batısındaki ülkelerden oluşmaktadır. Levenson'un çalışmasında bu yaklaşımın izleri gözlenmektedir.

Mao'nun fikriyatının Maoizm haline gelmesinde, Marksizmin diyalektik çatışma yaklaşımını benimsemesi önemli bir rol oynamıştır. Marksizm, evrendeki her şeyin birbiriyle sürekli olarak çatışma içinde olduğunu iddia etmiş, Yasalcı fikriyatı benimseyen Mao da kendini bu yaklaşıma yakın hissetmiştir. Karşıtlık ve çatışma içeren yaklaşım, Konfüçyüs'ün uyum ve barışa olan adanmışlık ile taban tabana zıtlık göstermektedir. Mao, liderliği boyunca geleneksel kültürün temeli olan Konfüçyüsçülüğü toplumsal ve siyasal düzenekten tümüyle söküp atmaya çalışmıştır.³⁰⁵ Kökleri aile içi ilişkilere dayandığı belirtilen hiyerarşi müessesesi, Mao'nun Konfüçyüsçülükten uzak durma gerekçelerinden biri olmuştur. Aksi takdirde, Marksizmin sınıfsal eşitlik ilkesi ile Konfüçyüsçülüğün hiyerarşi ilkesi arasında kalmış olacaktır. Konfüçyüs felsefesinin özünü anlayamadığı, Konfüçyüsçülüğün bayağı ve yetersiz yorumlarıyla onun özgün öğretileri arasındaki ayrımı fark edemediği eleştirileri altında, iç savaşın sonundan ölümüne kadar (1976) Konfüçyüsçülük uyuyan bir fikir geleneği halini almıştır. Milliyetçilerin soruna pragmatik bir açıdan yaklaştığı belirtilmiştir. Onlar için önemli olan güçlenmenin önünde geleneğin

³⁰³ Wu, J.S.(1975). Understanding Maoism: a Chinese philosopher's critique. *Studies in Soviet Thought*, 15(2), 116.

³⁰⁴ Schell and Delury, a.g.e., 209.

³⁰⁵ Schell and Delury, a.g.e., 216.

ne ölçüde bir engel olarak durduğudur. Gelenek, güçlenmeye engel olduğu düzeyde geri plana itilmiştir. Maoizmde ise gelenek (Konfüçyüsçülük) kayıtsız ve şartsız rafa kaldırılmıştır. Klasik geleneğe karşı, kökünü kazıma politikası uygulamasına rağmen, Maoizmin bir fikir okulu ürünü olduğunu kabul etmeyen, onu tarihsel koşulların sonucu olarak gören görüşlere de rastlanmaktadır. Klasik geleneğe karşıt bir epistemik hareketin inşa edildiği ve Bolşevik Devriminin vuku bulduğu bir dönemde, Mao'nun bu gelişmelerden etkilendiğinin altı çizilmektedir. Karl Marx'ın, Friederich Engels'in ve Vladimir Lenin'in kuramcılığıyla karşılaştırıldığında Mao'nun somut bir katkı yaptığını iddia etmek zordur. Maoizmin özünde Daoizmin bulunduğunu, Mao'nun Daoizmi başlangıç noktası olarak ele aldığını belirtmek de anlamlı değildir. Portresini, Tiananmen meydanına astırması, düşünsel öncülükten ziyade devrimci siyasi liderliğinde yeni bir Çin inşa edileceğine işaret olarak görülmüştür. Maoizm de bu bakımdan pedagojik ve kitlelere telkin edici bir işlev olmuştur.³⁰⁶

3.3. Klasik Geleneğin Yeniden İnşası ve Çin Dış Politikası

Çin dış politikası hakkında en sık ortaya atılan sorulardan biri, yükselen bir Çin'in uluslararası yapıyı değiştirme niyetinde olup olmadığıdır. Birinci soruyu da kapsayan bir diğer temel soru ise Çin'in bölgesel ve küresel aktörler için tehdit oluşturup oluşturmadığıdır. Realist kuramın gücü esas alan yaklaşımı çerçevesinde, Çin'in artan iktisadi, siyasi ve askeri gücüne binaen, bu sorulara olumlu yönde yanıt vermek mümkündür. Diğer taraftan, tezimizin temel kuramsal aracı olan inşacı kurama göre güce odaklanan maddi unsurlar, elitlerce, inanışları, kültürel temelleri ve gelenekle olan ilişkileri kapsamında yorumlamaya tabi tutulmaktadır. Bu nedenle, devletlerin stratejik tercihleri sadece güç unsuruyla açıklanamayacaktır. Dışsal koşullar ve tehditler, elitler tarafından algılanmaktadır. Elitlerin algısı da onların kültürel spektrumlarının bir ögesi olan inanışlarının türevidir.³⁰⁷

³⁰⁶ Wu, a.g.m., 108; Schell and Delury, a.g.e., 231.

³⁰⁷ Feng, H.(2007), *Chinese strategic culture and foreign policy decision-making*, New York: Routledge, 81; Yongnian, Z. (Ed.) (2010), *China and international relations: the Chinese view and the contribution of Wang Gungwu*, New York: Routledge, xiii; Hongying, W. (2010), Understanding the intangible in international relations, the cultural dimension of China's integration with the international community. In *China and international relations: the Chinese view and the contribution of Wang Gungwu*, New York: Routledge, 209.

Latham'ın da benzer bir yaklaşıma sahip olduğu görülmektedir. 2. Bölümde altı çizilen, realizmin çıkarları sabit olarak ele alan yapısına Latham da işaret etmiş, Çin dış politikasının bu yöntemle doğru ve tam bir şekilde anlaşılamayacağını hatırlatmıştır. Feng Zhang de Çin dış politikasının güç politikası ve dar bir şekilde tanımlanmış ulusal çıkar bakış açılarına indirgenmesinin yanıltıcı olacağını hatırlatmıştır.³⁰⁸ Çin'in ulusal çıkarları ne tam olarak belirgindir ne de Çinli elitler, dış politika konularının tamamında rasyonel karar alabilmektedir. Bunun yanında, ulusal çıkarlar sadece Çin'in dünya politikasında konumlandırılmasına göre şekillenmemektedir. Bu süreçte, elitlerin tabi olduğu sosyal ve kültürel yapının etkisi yadsınamaz. Elit davranışı nesnel değildir ve kendini önceden belli etmesi de mümkün değildir. Zira, davranış bir sosyal faaliyettir. Davranışa yönelik süreçte sosyal yorumlama gerekliliği karşımıza çıkmaktadır. Elitlerin, tarihi, kültürü ve bugünü nasıl yorumladıkları bizi anlamlı ve belirli bir sonuca götürecektir.³⁰⁹

Tiejun Zhang'e göre Çin'de kimlik tartışmalarında çeşitlilikten söz etmek mümkündür, ancak Reform ve Açılım döneminde ve akabinde Soğuk Savaşın son bulmasından itibaren Çin kimliğinin resmi inşası söz konusudur. Bu inşanın ise günümüz dış politikasına önemli etkileri vardır. Kimlik, elitler ve onların entelektüel temsilcileri olan epistemik topluluklar kanalıyla, –tarihi ve modern düşünsel neşriyatın göz önüne alınması ve harmanlanması suretiyle– sürekli olarak yeniden inşa edilmektedir. Söz konusu durum araştırmacılar için karmaşa yaratmaktadır. Collingwood'un vurguladığı örüntü kapsamında, elitlerce tarihin, reddetme, benimseme ya da uyarılma biçimlerinde, –süreklilik arz eden şekilde– yeniden yorumlanması ve çağdaş dönemin ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel dinamizmi, bugünkü Çin'in çok yönlü kimliğinin resmi oluşumuna katkıda bulunmaktadır.³¹⁰

Çin Uluslararası İlişkiler epistemik topluluğunun önemli temsilcilerinden Wang Gungwu'nun akademiye yaptığı katkılar üzerine çalışmaları derleyen kitabın önsözünde, son dönem Çin elitlerinin Konfüçyüs'ün kulaklarına fısıldadıklarının altı çizilerek, tamamen Çin'e özgü barışçıl yükseliş, barışçıl gelişim, uyumlu dünya gibi politika

³⁰⁸ Zhang, F.(2015). Confucian foreign policy traditions in Chinese history. *The Chinese Journal Of International Politics*, 8(2), 214.

³⁰⁹ Latham, A.(2007). The Confucian continuities of Chinese geopolitical discourse. *Macalester International*, 18(2), 243.

³¹⁰ Zhang, T.(2004). Self-Identity construction of the present China, *Comparative Strategy*. 23(3), 281.

konseptleri geliştirildiğine değinilmiştir. Aynı zamanda, bunun akademik çevrelerde de yansımaları olmuş ve Batı kökenli yaklaşım ve kuramların Çin dış politikasını açıklamakta yetersiz kaldığı, yerel, kendine özgü yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğu dillendirilmiştir.³¹¹ İçsel özelliklerin dış politikayı şekillendirdiği, dolayısıyla doğru analizin içerden başlaması gerektiği anlaşılmaya başlanmıştır.

Ford, Konfüçyüsçü fikriyatın modern dönemde 1980'lerin ortalarından itibaren yeniden yeşermeye başladığını ifade etmiştir. Bu hareketin kurumsal boyutuna bakıldığında, 1977'de kurulmuş olan Çin Sosyal Bilimler Akademisi (*Chinese Academy of Social Sciences, CASS*) bünyesinde Çin Kültürü Akademisi'nin kurulduğu görülmektedir. Bu Akademi'nin görevi "modernleşme ve gelişme sürecinde modern Konfüçyüsçü fikriyattan nasıl faydalanılabileceğine yönelik araştırmalarda bulunmaktır."³¹² Komünist Parti'nin Merkezi Propaganda Departmanı adına sosyal bilimler araştırmalarını gözetleyen Ulusal Sosyal Bilimler Kuruluşu (*National Social Science Foundation*) için de aynı vurgu 1986 ve 1992'de yapılmıştır.³¹³ 1985'te aynı zamanda Çin Konfüçyüs Araştırmaları Merkezi de kurulmuştur.³¹⁴ Söz konusu gelişmeler, gelenek ile kopmuş olan bağların yeniden inşasına yönelik kurumsal düzeydeki adımlar olarak görülebilecektir.

3.3.1. Jiang Zemin ve Hu Jintao dönemlerinde fikir gelenekleri-dış politika ilişkisi

Mao döneminin sonlarından 1990'lara kadar liderliğini sürdüren Deng Xiaoping'in fikir geleneklerini, devletin gündemi haline getirme niyetini taşımadığı, ulusun iktisadi sistematiğindeki değişimi organize etmeye çalıştığı görülmüştür. Ancak, Jiang Zemin ile durumun değiştiği ve Konfüçyüsçü söylemin –Afyon Savaşları öncesi dönemden bu yana– devlet katında kendine yeniden yer bulmaya başladığı görülmektedir. Hu Jintao dönemiyle

³¹¹ Yongnian, a.g.e., xvi.

³¹² Ford, C.A. (2015). The Party and the sage: Communist China's use of Quasi-Confucious Rationalizations for one party dictatorship and imperial ambition. *Journal Of Contemporary China*, 24(96), 1033.

³¹³ Brady, A.(2008). *Marketing dictatorship: propaganda and thought work in contemporary China*, Lanham, MD: Rowman And Littlefield, içinde Ford, a.g.m., 1033.

³¹⁴ Song X.(2003). 'Reconstructing the Confucian ideal in 1980s China: the "culture craze" and new Confucianism', in John Makeham (ed.), *New Confucianism: A Critical Examination* (New York: Palgrave MacMillan) içinde Ford, a.g.m., 1033.

birlikte görülmeye başlanan ise söylemin dış politika alanında kullanılmaya başlamasıdır. Klasik geleneğin yeniden nasıl inşa edildiği ise uyumlu dünya söyleminin güçlü dış politika hedefiyle nasıl ilişkilendirildiği anlatılırken ortaya konulacaktır. Pekin Olimpiyatları sırasında Konfüçyüsçülüğe yapılan vurgu, Tiananmen Meydanına Konfüçyüs heykelinin dikilmesi ve sonradan yerinin değiştirilmesi, Konfüçyüs Barış Ödülü gibi araçların klasik geleneğe dönüşü gerçekleştirme sürecindeki işlevleri ele alınacaktır.

Reform ve Açılım'ın mimarı Xiaoping'in iktisadi dönüşüme odaklandığı, dünya politikasında belirleyici olmaktan ziyade düşük profilli bir dış politika sürdürmekten yana olduğu söylenebilir.³¹⁵ Bu nedenle, gelenek-dış politika ilişkisi Zemin'den itibaren ele alınacaktır. Yine de Xiaoping'in gelenek inşasına ilişkin görüşlerinden bahsetmek gerekmektedir. Kendisi, elitler nazarında klasik gelenekle saplantılı bir ilişki tarzının sona ermesi gerektiğini savunmuştur. "Xiaoping, 21'inci yüzyılda Çinli entelektüellerin gelenekle hesaplaşmasına yer olmadığına altını çizen ilk modern dönem lideridir."³¹⁶ Söz konusu yaklaşım, geleneğe körü körüne bağlanma ya da onu düşman ilan etme gibi uç yaklaşımlardan uzak durmayı öğütlemesi açısından önemlidir. Xiaoping fikir gelenekleriyle içli dışlı olmamıştır, ancak dengeli bir ilişki kurulması gerektiğine yönelik inancı olduğu ortaya çıkmaktadır.

1989-2002 döneminde Komünist Parti Genel Başkanı ve Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı olan Jiang Zemin, 1989'da, Konfüçyüs'ün Çin tarihinin en büyük düşünürlerinden biri olduğunu belirtmiş, Parti'nin eğitim politikasını belirlerken onun fikirlerine ağırlık vermesinin faydalı olacağını belirtmiştir.³¹⁷ Hatta, Zemin'in Konfüçyüsçülüğe resmi olarak atıf yapan ilk Komünist Parti lideri olduğu kaydedilmiştir. 2002 yılında, Parti'nin 16'ncı Ulusal Kongresi'ndeki konuşmasında 5 defa *uyum*, 4 defa da

³¹⁵ Berkofsky, düşük profilli bir dış politika yürütme hedefinin sanıldığı gibi aksine pasif ve pragmatizmden uzak bir politika olmadığını savunmaktadır. Aslında, bu, uygun zamanı beklemeyi öngören rasyonel ve pragmatist bir yaklaşımdır. İngilizcede "Hide and Bide" (Gizlen ve uygun zamanı bekle) olarak ifade edilen bu politika kapsamında Çin, askeri ittifak ilişkisine girmemiş, uluslararası çatışmalardan uzak durmuştur. 1996'da Rusya ile stratejik ortaklık deklare edilirken ittifak kavramına yer verilmemesi de, Berkofsky'ye göre bu durumla ilgilidir. Berkofsky, A.(2016). "The Chinese Dream" and Chinese foreign and security policies-rosy rhetoric and harsh realities, *Asia-Pacific Review*, 23(2), 113.

³¹⁶ Schell and Delury, a.g.e., 282.

³¹⁷ İnternet: Miller, N.(2010). Pragmatic nationalism and Confucianism: the new ideology of the CCP, *Inquires Journal/Student Pulse*, 2 (04). Web: <https://www.inquiriesjournal.com/articles/229/pragmatic-nationalism-and-confucianism-the-new-ideology-of-the-ccp> adresinden 5 Şubat 2017'de alınmıştır.

erdem kavramına atıfta bulunmuştur.³¹⁸ Bu bağlamda, komünist fikriyatın içine Konfüçyüsçülüğün katik edilmesine başlanmıştır.³¹⁹ Zemin, aynı yıl, ABD’yi ziyaretinde ise Konfüçyüs’ün *erdem*, ahlak ve dürüstlük ilkelerini söyleminin odağına yerleştirmiş, bu ilkelerin Çin’in diğer devletlerle olan ilişkilerinin felsefesini oluşturduğunu, ilkelerin tatbikinin barış ve gelişimi beraberinde getireceğine yönelik söylem ve norm silsilesini ortaya koymuştur.³²⁰

2002-2012 döneminde Komünist Parti Genel Sekreteri ve Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı olan Hu Jintao,³²¹ 2005 yılında Birleşmiş Milletler’in 60’ıncı kuruluş yıldönümü toplantılarında yaptığı konuşmada 6 defa “uyumlu” (*harmonious*) sıfatını kullanmıştır. Bu sıfatı “uyumlu dünya”, “bir arada uyumlu yaşam” gibi farklı söylemlere dönüştürürken, devletlerin diğer devletlerin egemenlik alanlarına tecavüz etmemesi, iç işlerine güç kullanmak suretiyle müdahale edilmemesi yönünde uyarılarda bulunmuştur.³²² Böylelikle, Zemin’in yaklaşımında daha çok içsel dinamiklere yönelik ortaya konulan uyum söylemi, Jintao tarafından dış politikaya yönelik olarak sunulmuş olmaktadır. Jintao, çatışmaların sonlandırılması ve yeni çatışmaların ortaya çıkışını önlemek adına, uluslararası toplumun, altını çizdiği şartları yerine getirmesi durumunda aktörler arasında uyumun sağlanabileceğini ima etmiştir.³²³ Diğer bir deyişle, uyum, Çin açısından ulaşılması arzu edilen bir hedeftir, ancak bu hedefe ulaşılabilmesi için Çin’in de dahil olduğu tüm aktörlerin belirli şartları yerine getirmeleri gerekmektedir. Bu şartlar, aynı zamanda Çin’in ikili ilişki içine girdiği ve gireceği aktörlerden beklentisini de

³¹⁸ İnternet: Full Text Of Jiang Zemin’s Report At 16th Party Congress (Kasım 2002). Web: <http://www.china.org.cn/english/features/49007.htm#10> adresinden 5 Şubat 2017’de alınmıştır.

³¹⁹ İnternet: Shaw, S. (Şub.2001). Jiang’s appeal to virtue harks back to Confucious, Web: <http://sinmingshaw.com/client/articlesDetail.php?aID=3> adresinden 31 Ocak 2017’de alınmıştır.

³²⁰ İnternet: Miller, N.(2010). Pragmatic nationalism and Confucianism: the new ideology of the CCP, *Inquires Journal/Student Pulse*, 2(4). Web: <https://www.inquiriesjournal.com/articles/229/pragmatic-nationalism-and-confucianism-the-new-ideology-of-the-ccp> adresinden 5 Şubat 2017’de alınmıştır.

³²¹ Genel Sekreterlik görevini Ekim 2012’de, Devlet Başkanlığı görevini ise Mart 2013’te devretmiştir.

³²² 2006 yılında (2002-2007 arasında görev yapan) 16’ncı Komünist Parti Komitesi’nde ise uyumlu toplum sloganıyla ülke içindeki iktisadi ve sosyal eşitsizliklere çözüm bulma hedefi konulmuştur. Uyumlu topluma ulaşma hedefi 11’inci beş yıllık planda (2006-2010) yer almıştır. Zaten, Jintao’nun Xiaoping ve Zemin’den farkı da bu noktada yatmaktadır. Ekonomi ve refah başlıklarına ek olarak sosyal boyut da dikkate alınmaya başlanmıştır. Min, S.and Juwen, F.(2015). Study on the construction of Chinese harmonious culture and its methodology, *Cross-Cultural Communication*, 11(6), 10; Geis J.P., Holt, B., a.g.m., 82.

³²³ İnternet: Hu Jintao’nun Birleşmiş Milletlerin 60’ıncı Yıl Görüşmelerindeki Konuşması (Eylül 2005). Web: <http://www.un.org/webcast/summit2005/statements15/china050915eng.pdf> adresinden 27 Ocak 2017’de alınmıştır.

yansıtmaktadır. Türkiye bölümünde ele alacağımız “komşularla sıfır sorun politikası” da uyum söyleminin bölgesel ölçekli bir benzeri olarak ele alınabilecek olup, bir iyi niyet yaklaşımı ve ulaşılması arzu edilen hedef (ideal durum) olarak görülebilir.

Jintao, “medeniyet” ve onun çeşitliliğine, birinin diğerinden farklı oluşuna vurgu yaparak, insanlığın bir diğerinin farklı olma hakkına saygı göstermesi gerektiğinin altını çizmiştir. Kenetlenmenin sağlanması ve kapsayıcı bir yaklaşımın yakalanması adına, farklı olma hakkına saygı gösterilmesi gerekmektedir. Uyumlu bir dünya düzeninin inşa edilmesi adına, Jintao tarafından öne sürülen şartlardan biri de budur.³²⁴ Medeniyet ve farklılık adına dünyadaki en uç örneklerden birinin Çin olduğu düşünüldüğünde, Jintao, açıkça farklı bir medeniyet olmalarına saygı gösterilmesi beklentilerine vurgu yapmıştır. Medeniyetlerinin farklılığını dünyaya kabul ettirme hedefine yönelik olarak ise farklı ülkelerde 2004 yılından başlayarak 150 civarında Konfüçyüs Enstitüsü³²⁵ kurulmuştur. Bu Enstitüler, yumuşak güç unsuru olarak uyumlu toplum ve uyumlu dünya söylemlerinin karşılıklı anlayışı sağlamak adına tüm dünyaya aktarılmasının bir aracı olarak kullanılmaya başlanılmıştır.³²⁶

Nottingham Üniversitesi bünyesindeki *China Policy Institute* tarafından yayımlanan raporda, Deng Xiaoping ve Jiang Zemin dönemlerinde elitlerin hızlı büyüme ve küreselleşme sürecine uyum sağlamaya odaklandığı belirtilmektedir. Diğer taraftan, sosyal alanda ve iç politikadaki sorunlara ek olarak dış politika alanında da Çin’i çevreleyen zorlu şartlar belirlemiştir. Raporun yazarlarına göre, Xiaoping’in düşük profilli dış politika yaklaşımı savunulamayacak bir hal almış ve dış politikanın yeniden ele alınması ihtiyacı, Hu Jintao’nun uyumlu toplum ve uyumlu dünya söylemlerini gündeme getirmesini tetiklemiştir. Uyumlu dünya söylemi, elitlerin kendilerini dünya politikası içerisindeki konumlandırmalarında bir farklılık meydana geldiğine işaret etmektedir. Yeni söylem, dış politika alanında çekingenliği bir yana bırakmayı ve uluslararası toplum nezdinde daha

³²⁴ İnternet: Hu Jintao’nun Birleşmiş Milletlerin 60’ıncı Yıl Görüşmelerindeki Konuşması (Eylül 2005). Web: <http://www.un.org/webcast/summit2005/statements15/china050915eng.pdf> adresinden 27 Ocak 2017’de alınmıştır.

³²⁵ Enstitü’nün iç yönergesinde dünyanın farklı uluslarına mensup insanların Çin dilini öğrenmelerine yönelik taleplerinin karşılanmasının hedeflendiği belirtilmektedir. Diğer bir hedef ise Çin kültürünün de bu insanlara doğru ve tam olarak aktarılmasıdır. Çok kültürlülüğün geliştirilmesi ve uyumlu bir dünya inşası da Enstitü’nün hedefleri arasındadır. Dünyanın herhangi bir yerinde açılan Konfüçyüs Enstitüleri’nin bu hedefleri gözetmek durumunda olduğu açıktır. İnternet: Constitution and By-laws of the Confucious Institutes. Web: http://english.hanban.org/node_7880.htm#no1 adresinden 18 Mart 2017’de alınmıştır.

³²⁶ Zheng and Tok, a.g.e., 7.

yüksek düzeyde sorumluluk almaya hazır olmayı içermektedir. “Barışçı yükseliş” söylemi ile karşılaştırıldığında, daha derin bir anlam içeren söylem ortaya çıkmıştır.³²⁷ Miller’a göre ise Jintao’nun uyumlu dünya ile kastettiği, barışçı yükselişe atfen, uyumlu yükseliştir. Buna göre Çin, gelişimini sürdürürken uluslararası işbirliğini ve barışı esas alacaktır.³²⁸ Tehdit olarak algılanmayı önleyecek bir söylemin geliştirilmeye çalışıldığı gözlenmektedir.

Modern dönemde Konfüçyüsçülüğün devletin temel fikriyatı haline gelmesinde, 2008 Pekin Olimpiyatlarının dönüm noktası olduğu yönünde hatırı sayılır sayıda tespit ve yoruma rastlanmaktadır. Olimpiyatlar, Reform ve Açılım’ın başarıyla devam ettiğini uluslararası topluluk nezdinde kanıtlamanın bir aracı olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda Olimpiyatlar, küresel çapta belirli bir statüye ulaşma hedefinin ifşa edildiği bir sahne olmuştur. Altyapının iyileştirilmesine yönelik adımlar ve açılış seremonisinin ihtişamı bu hedefin göstergeleridir. Wasserstrom, büyük ölçekli organizasyonların sembolik önemi ile güç politikasının maddi şartları arasında yakın bir ilişki olduğunu altını çizerek, Çin’e Utanç Yüzyılı’nda Batılı devletlerce takılan “Asya’nın Hasta Adamı” lakabından kurtulmak adına Olimpiyatların, elitler tarafından hayati bir fırsat olarak görüldüğünü belirtmektedir.³²⁹

2008 Pekin olimpiyatlarının açılış töreninde 2008 davulcu stadyumda Devlet Başkanı Hu Jintao’nun dönemini adlandırdığı şekilde konuşlandırılmıştır: uyum. Açılış seremonisinin bir parçası olarak 3000 kişi, Bird’s Nest Stadyumuna yola çıkmadan önce Konfüçyüs’ün öğrencileri gibi giydirilmiş ve *Analektler*’den sözel alıntılar yapılmak suretiyle Konfüçyüsçülük somut bir söylem haline getirilmiştir.³³⁰ Bunun yanında, bahar aylarında başlayan geleneksel Olimpiyat meşalesi koşusu, Çin makamlarınca “Uyum Yolculuğu” (*Journey Of Harmony*) olarak adlandırılmıştır.³³¹ Bu söylemler, Mao

³²⁷ Zheng and Tok, a.g.e., 7.

³²⁸ İnternet: Miller, N.(2010), Pragmatic nationalism and Confucianism: the new ideology of the CCP, *Inquires Journal/Student Pulse*, 2(4). Web: <https://www.inquiriesjournal.com/articles/229/pragmatic-nationalism-and-confucianism-the-new-ideology-of-the-ccp> adresinden 5 Şubat 2017’de alınmıştır.

³²⁹ Wasserstrom, a.g.e., 90.

³³⁰ “Uzaktan dostlarımızın gelmesinden daha güzel ne olabilir?”, “Dört deniz arasındaki tüm insanlar kardeşler.” *Analektler*’den alıntılanan vecizelerdendir. İnternet: Gary, R. (2011-2012), China’s Confucian Makeover, University Of Puget Sound, Web: <http://www.pugetsound.edu/files/resources/social-sciences-rachael-gary.pdf> adresinden 28 Ocak 2017’de alınmıştır.

³³¹ İnternet: Dotson, J. (Temmuz 2011). The Confucian revival in the propaganda narratives of the Chinese government, 8. Web: [http://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/Confucian Revival Paper.pdf](http://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/Confucian%20Revival%20Paper.pdf), adresinden 25 Ocak 2017’de alınmıştır. Bu yolculuk sırasında Londra, Paris, Seul, Atina gibi şehirlerde

döneminde, öğretilerinin kötülendiği ve öğretilerinden uzak durulması gerektiği dikte edildiği dikkate alındığında şaşkırtıcı bir dönüşüme işaret etmektedir.³³² Açılış gecesinde, Mao'ya ve Maoizme herhangi bir atıfta bulunulmamıştır. Çin'in komünist geçmişi bir yana bırakılmış ve –Konfüçyüsçülük ekseninde yeniden dirildiği gözlenen– bir medeniyet tasavvuru ön plana çıkarılmıştır. Çin yönetiminin bu seçiciliği dikkat çekici olarak değerlendirilmiştir.³³³ Callahan da aynı duruma işaret etmiş, Olimpiyatların açılışında, dünyaya güçlü bir *uyum* mesajı verildiğini vurgulamıştır. “Tek Dünya, Tek Rüya” olarak belirlenen resmi Olimpiyat sloganı ile uyum, barış ve güç temalarının altı çizilmek istenmiştir.³³⁴

Olimpiyat, 1989'da yaşanan Tiananmen Olayları'nın³³⁵ geride kaldığı mesajını vermeye çalışmış, Tibet ayaklanmasının³³⁶ izlerini silmeye bir ölçüde yardımcı olmuş ve

---

Çin aleyhinde, Tibet sorunu ve insan hakları ihlalleri gibi nedenlerle, yapılan protestolar yaygınlık kazanmış ve meşale koşusuna verilen isimle ironi yaratacak bir durumun oluştuğu yorumlarına sebep olmuştur. İnternet: Gary, R. (2011-2012), China's Confucian makeover, University Of Puget Sound, Web: <http://www.pugetsound.edu/files/resources/social-sciences-rachael-gary.pdf> adresinden 28 Ocak 2017'de alınmıştır.

³³² Wasserstrom, a.g.e., 29; İnternet: Liu, M. (Ağu. 2008). The Olympics opening ceremony and China's past. Web: <http://europe.newsweek.com/olympics-opening-ceremony-and-chinas-past-88171?rm=eu> adresinden 23 Ocak 2017'de alınmıştır; Chan da Mao döneminin kargaşasının görmezden gelinmeye çalışıldığını belirtmiştir. İnternet: Chan, J. (Ağu. 2008). Beijing Olympic Games opening ceremony blacks out most of twentieth century. Web: <https://www.wsws.org/en/articles/2008/08/olym-a12.html> adresinden 23 Ocak 2017'de alınmıştır.

³³³ İnternet: Gary, R. (2011-2012), China's Confucian Makeover, University Of Puget Sound, Web: <http://www.pugetsound.edu/files/resources/social-sciences-rachael-gary.pdf> adresinden 28 Ocak 2017'de alınmıştır.

³³⁴ Callahan, W.A.(2010), *China: The Pessoptimist Nation*, New York: Oxford, 3.

³³⁵ Çin'in modern dönemde tecrübe ettiği en büyük toplumsal ve siyasi olaylardan biri de 1989'da yaşanan Tiananmen Meydanı Olaylarıdır. Pekin'in sembolik Tiananmen Meydanında, Reform ve Açılım sürecinin getirilerinden eşit derecede yararlanamayan öğrenci ve işçiler kızgınlıklarını, Parti'nin meşruiyetini sorgularcasına ortaya dökmüşlerdir. Bu olayların kökeninde, Reform ve Açılım'la yeşermeye başlayan gelişmişliği, özgürlük ve demokrasi adına herhangi bir siyasal gelişmenin takip etmemesi de yatmaktadır. Mayıs 1989'da başlayan ve gece gündüz devam eden protesto ve direniş hareketi, Haziran ayında Xiaoping'in emriyle Çin Ordusu (PLA) tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Tiananmen Meydanı olaylarının bastırılış yöntemi, elitlerin iktisadi büyümeye yönelik tüm reformlara sıcak bakarken, gücü merkezi olarak ellerinde tutmak konusunda kararlı olduklarının bir göstergesidir. Diğer bir deyişle, dışa açık ekonomi ile açık toplumun birbirine karıştırılmamasının gerekliliğine yönelik bir ders verme niyeti gözlenmiştir. Geis J.P. and Holt, B., a.g.m., 77.

³³⁶ Tibet hükümeti ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında imzalanan 23 Mayıs 1951 tarihli anlaşmaya göre, Tibet belirli düzeyde otonom yetkilere sahip olmakla birlikte Çin'e bağlı bir devlet olarak yaşamaya devam edecektir. Ancak, Tibet yönetimi anlaşmanın askeri tehdit altında zorla imzalandığını belirtmiş, 1959'dan itibaren anlaşmanın gayrimeşruluğu iddiasıyla bağımsızlık için silahlı mücadeleye başlamıştır. İlk denemenin Çin ordusu tarafından bastırılması sonucu ruhani lider Dalai Lama, Hindistan'a kaçmak durumunda kalmıştır. Mart 2008'de Tibetliler, Hindistan'ın kuzeyinden Çin hükümetine yönelik protesto eylemlerinde bulunmak üzere harekete geçmişlerdir. Eylemlerin, Olimpiyat açılış törenlerini kapsamı da hedeflenmiştir. 80 civarında Tibetli hayatını kaybetmiş, Çin yönetimi eylemleri bastırmada başvurduğu sert tedbirler nedeniyle dünyanın birçok kentinde protesto edilmiştir. Noakes, S. (2012), Transnational

antik değerleri ortaya koyan yükselen bir güç imajı çizmiştir.³³⁷ Liu'ye göre ise açılış seremonisi, ideal bir Çin geçmişini ortaya koymaya yönelik girişimi yansıtmıştır. Liu, gerçekten yaşanmış olan, bünyesinde bayağılık içeren geçmişin gizlendiğini, buna karşın olması gerekenin, zihinlerdeki mükemmelin yansıtıldığını iddia etmektedir.³³⁸ Wasserstrom da artık geçmişten rejimin işine yarayacak unsurların ayıklanıp bugüne aktarılması faaliyetinin yoğunlaşacağı bir döneme girildiğinin altını çizmektedir.³³⁹ Collingwood'un altını çizdiği gibi zihinler belirli bir aralıkla kendini süzgeçten geçirmektedir. Aynı olaylar, aynı fikirler yeniden sorgulanmakta, dönemin şartları çerçevesinde elitler tarafından yeni bir öznellik inşa edilmektedir. Çin ve Konfüçyüsçülük bakımından yaşanmaya başlanan da tam olarak budur.

Jintao döneminde, gelenek inşasına ilişkin, 1. Dünya Savaşı öncesi gelenek inşası sürecini hatırlatan iki gelişme daha yaşanmıştır. Birincisi, III. Cumhuriyet dönemi Fransa'sında Marianne'in güçlü bir ulusal sembol olarak kullanılmasına benzer şekilde, Konfüçyüs'ün heykelinin Pekin'de Tiananmen Meydanı'na yerleştirilmiş olmasıdır. Ocak 2011'de Ulusal Müze'nin önüne yerleştirilen heykel, Mao'nun anıt mezarını ve portresini görecekte şekilde konumlandırılmıştır. Gary'ye göre, heykelin yerleştirilmesi, Konfüçyüs'ün resmi düzeyde yeniden onurlandırılmasının göstergesidir. Marksizm'in konumunu kaybetmesiyle birlikte Parti, ortaya çıkan düşünsel boşluğu Konfüçyüsçülük ile doldurmaya niyetlenmiştir. Gary, Konfüçyüsçülüğün yeniden dirilişinin, Komünist fikriyatın Çin'in hızlı büyüme ve yükselişine bir açıklama getiremeyecek olmasıyla ilgili olduğunu dile getirmektedir. Bu noktada Parti, Konfüçyüsçülüğü yeniden keşfetmiştir. Ne var ki Parti içinde Konfüçyüsçülük aleyhinde düşünenler halen varlığını korumuş ve itirazlar sonucu heykel, aynı yılın Nisan ayında Meydandaki yerinden Ulusal Müze'nin içine aktarılmıştır. Bu karar, elitler arasında, Marksizm'e tümüyle sadık olan muhafazakar

---

Advocacy Networks and moral commitment: the Free Tibet Campaign meets the Chinese State, *International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis*, 67 (2), 515; İnternet: Gunjan, S., Tibetan uprising and the 2008 Beijing Olympics: a chronology, (Ağu. 2008), Web: <http://www.idsa.in/chronology/TibetanUprisingandthe2008BeijingOlympics> adresinden 12 Şubat 2017'de alınmıştır.

³³⁷ Schell and Delury, a.g.e., 375-376.

³³⁸ İnternet: Liu, M. (Ağu. 2008). The Olympics Opening Ceremony and China's Past. Web: <http://europe.newsweek.com/olympics-opening-ceremony-and-chinas-past-88171?rm=eu> adresinden 23 Ocak 2017'de alınmıştır.

³³⁹ Wasserstrom, a.g.e., 37.

kesim ile klasik geleneğin yeniden inşasını savunanlar arasında bir çatışma olduğunu ortaya koymuştur.³⁴⁰

Jintao döneminde, geleneğin icadına ilişkin yaşanan bir diğer önemli adım, Konfüçyüs Barış Ödülü'dür. Bu gelenek, demokratik haklar için mücadele veren, bu özelliğini Tiananmen Olayları'nda kanıtlayan şair ve insan hakları savunucusu Liu Xiaobo'nun 2010 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmesinin ardından, bu ödüle alternatif olarak inşa edilmiş bir gelenektir. Xiaobo, 2008 yılında, "Charter 08" olarak adlandırılan, demokrasi ve insan haklarının geliştirilmesini talep eden yazılı bir çağrıya öncülük etmiş ve 2009 yılında (11 yıllık) hapis cezasına maruz kalmıştır.³⁴¹ Parti elitlerince, Xiaobo'ya Nobel Barış Ödülü'nün verilmesi siyasal yapıya ve dolayısıyla Parti'ye karşı bir tehdit olarak algılanmıştır. Onlara göre, bu ödül Çin'in birliğine karşı yapılmış bir saldırdır. Karşılığında ise etkililiği tartışılır olan Konfüçyüs Barış Ödülü geliştirilmiş ve 2011 yılında ilk ödül verilmiştir.³⁴² Gary'ye göre, "Konfüçyüs Barış Ödülü" başlıklı gelenek icadı girişimi, elitlerin küresel çapta bir imaj sorunuyla karşılaştığında düşünürün adından ve temel öğretilerinden medet umduklarının bir kanıtıdır. Ona göre, Konfüçyüsçülük Çin dış politikasında ihtiyaç duyulduğu anda oynanacak bir karttan ibarettir. Yoksa, dış politikanın genel icrasında Konfüçyüsçülüğe dair izlere rastlanması mümkün değildir.³⁴³ Bahse konu gelenek inşasının, Tekeli'nin tarih ve siyasetçi ilişkisi hakkındaki tespitlerini doğrulayan bir örnek olduğu değerlendirilmektedir.

Eylül 2011'de "Çin'in Barışçı Gelişimi" başlıklı ve Beyaz Doküman olarak nitelendirilen resmi bir belge yayımlanmıştır. Bu belge kapsamında Çin, gerçekleştirdiği gelişim sürecini barışçı bir şekilde sürdürmeye yönelik resmi düzeyde açık bir söylem

³⁴⁰ İnternet: Gary, R. (2011-2012), China's Confucian Makeover, University Of Puget Sound, Web: <http://www.pugetsound.edu/files/resources/social-sciences-rachael-gary.pdf> adresinden 28 Ocak 2017'de alınmıştır.

³⁴¹ İnternet: Cain, S. (Aralık 2015). Authors urge China to release Nobel Peace Prize winner on seventh anniversary of his arrest. Web: <https://www.theguardian.com/books/2015/dec/08/authors-china-liu-xiaobo-nobel-prize-winner-pen-international> adresinden 29 Ocak 2017'de alınmıştır.

³⁴² Ödül 2011'de Vladimir Putin'e, 2012'de Kofi Annan ve ziraat mühendisi Yuan Longpin'e, 2013'de Zen ustası Yi Cheng'e, 2014'de Fidel Castro'ya, 2015'te ise Zimbabwe lideri Robert Mugabe'ye verilmiştir. İnternet: Keating, J. (Ekim 2015). Web: http://www.slate.com/blogs/the_slatest/2015/10/23/robert_mugabe_wins_2015_confucius_prize.html adresinden 29 Ocak 2017'de alınmıştır.

³⁴³ Gary, a.g.m., 34.

geliştirmiştir. Buna göre, gelişim sürecini, diğer ülkelere sorun yaratmadan ve güçlük doğurmayacak şekilde yürütmek istemektedir. Bu söylem, Konfüçyüs'ün uyum müessesini doğrudan çağrıştırmaktadır. Çin ulusunun barışı sevdiği, savaş ve yoksulluk döneminin acılarının taze olduğu, bu bakımdan barışın değerinin özümsemiği ve gelişime olan ihtiyacın mutlak olduğu ifade edilmektedir.³⁴⁴

Çin diplomasisinin hedefinin gelişim için barışçıl ve istikrarlı bir uluslararası ortam yaratmak olduğu, bu kapsamda dış politikada genişlemeye, hegemonya olma hedefine ve agresifliğe yer olmadığı vurgulanmıştır. Beyaz Doküman'a göre Çin, herhangi bir çatışmada nükleer silahlarını kullanan ilk taraf olmayacaktır. Nükleer silaha sahip olmayan devletlere karşı nükleer silah kullanılmayacak ve kullanma tehdidinde bulunulmayacaktır. Nükleer silah konusundaki bu söylem, Çin'in bu silahları savunma amaçlı geliştirdiği ve konuşlandırdığı izlenimini yaratmayı hedeflemektedir.³⁴⁵

Diğer taraftan Yeni Çin'in 1949'da kurulduğu ve Reform ve Açılım'ın 1978'de tanıtıldığı hatırlatılarak, Çin'in gelişiminin, onu uluslararası toplumun önemli bir üyesi haline getirdiği ve yapıdaki nispi ağırlığının yükselmesiyle uluslararası siyasi ve iktisadi düzenin daha adil ve eşit bir hal almasına katkıda bulunduğu vurgulanmaktadır. Diğer taraftan, Doküman'da Konfüçyüsçü fikir geleneğinin özü olarak vurguladığımız uyum kavramı kullanılmak suretiyle uluslararası barış ve işbirliğinin elde edileceğinin altı çizilmiştir. Söz konusu hedef, uyumlu bir dünyanın inşasına yöneliktir. Raporun "Uyumlu Dünya" başlığı altında Çin'in kırmızı noktalarını ayrıştırmak mümkündür: devletlerin birbirlerine saygı duyması ve birbirlerini eşit olarak görmeleri, ülkelerin iç işlerinin vatandaşları tarafından yürütülmesi, uluslararası ilişkilerin ise eşitlikçi bir düzlemde tüm üyelere danışılmak suretiyle sürdürülmesi. Çin insanının gelişim ve kalkınma adına sosyalist düzenden yana bir tercih yaptığı, bu tercihin Çin'in içsel şartlarından doğduğu ve bu tercihe yönelik herhangi bir dış müdahaleyi de kabul etmeyeceği belirtilmiştir. Konuyla

---

³⁴⁴ İnternet: China's Peaceful Development (Eylül 2011), Web: http://www.china.org.cn/government/whitepaper/2011-09/06/content_23362811.htm adresinden 25 Ekim 2016'da alınmıştır.

³⁴⁵ İnternet: China's Peaceful Development (Eylül 2011), Web: http://www.china.org.cn/government/whitepaper/2011-09/06/content_23362811.htm adresinden 25 Ekim 2016'da alınmıştır.

ilgili genel bir değerlendirme de yapılarak, ulusal şartların ülkeden ülkeye değişebileceği, sabit ve herkese uygulanabilir bir gelişim modelinin olmadığı hatırlatılmıştır.³⁴⁶

Bahsedilen politika icrasına yönelik, temellerinde fikir geleneğinin izlerine rastlanabilecek olan ve reel-politiğin analiziyle belirlenen kırmızı çizgilerin yanında doğrudan fikir geleneğine dayalı bir ilkeye de rastlanmaktadır. Dünyanın çeşitliliğine saygı gösterilmesi talebi, Çin medeniyetinin diğerlerinden farklı olduğu ve bu farklılığın uluslararası toplumun diğer üyelerince yadırganmaması gerektiği mesajını bünyesinde barındırmaktadır. 2. Bölümde altı çizilen Batılı genellemeci kuramların Çin’i açıklamakta yetersiz kaldığı tezi de bu durumla ilgilidir. Çin, medeniyet ve tarih olarak farklı olduğunu, diğer üyelerin de farklı olabileceğini, bu nedenle kendisinin de dahil olduğu uluslararası topluluk tarafından bu durumun dikkate alınması gerektiğini düşünmektedir. Farklılıklara saygı, resmi söyleme göre, uluslararası ilişkilerin uyum ilkesi etrafında yürütülmesine imkan sağlayacaktır. Aynı zamanda, dünyanın farklı renklerinin açığa çıkması sağlanmış olacaktır. Nihai tahlilde, uluslararası toplumun, köklü Çin geleneğini daha derin bir takdirle karşılmasına yönelik beklenti açıktır.

“Eski zamanlardan bu yana Çin kültüründe dünyanın uyum içinde bir bütün olduğuna inanılmaktadır. İnsanların birbirleriyle olan ilişkilerinde, insanın doğayla olan ilişkisinde ve devletler arasındaki ilişkilerde temel alınan önemli bir değer olan bu inanın Çin ulusunun düşünme tarzına ve davranışlarına daimi bir etkisi bulunmaktadır. Çin insanı her daim, “tek düzeliği yaratmaksızın birlik olma”, “doğayla insan arasında uyum” ve “uyumun paha biçilmezliği” görüşlerini geliştirmiştir. Bu inanış, uyumlu aile bağları, komşuluk uyumu ve insanlar arasında iyi ilişkiler gerektirmektedir. Uyum kültürünün etkisi altında, barışa olan sevgi Çin karakterine yerleşmiştir. Örneğin, Eski Çinlilerle diğer insanlar arasındaki dostluk ve karşılıklı çıkarlara dayalı işbirliğinin bir kanıtı olan dünyaca ünlü İpek Yolu, bir ticaret, kültürel etkileşim ve barış yolu...”³⁴⁷

Resmi söylemin *uyum* etrafında örgütlenme hedefine ek olarak bir diğer hedefinin de Çin’in savunma politikasının esas itibarıyla savunma amaçlı olduğunu kanıtlamak olduğu gözlenmektedir. Doküman ile 22.000 kilometrelik kara sınırı ve 18.000 kilometrelik deniz sınırı olduğu vurgulanmakta, ayrılıkçı hareketler ve terörizm tehdidiyle karşı karşıya olduğu belirtilmektedir. Silahlı kuvvetlerin modernize edilmesinin egemenlik, güvenlik ve bölgesel bütünlüğün sağlanmasına yönelik olduğu, bu bakımdan güvenlik

³⁴⁶ İnternet: China’s Peaceful Development (Eylül 2011), Web: http://www.china.org.cn/government/whitepaper/2011-09/06/content_23362811.htm adresinden 25 Ekim 2016’da alınmıştır.

³⁴⁷ İnternet: China’s Peaceful Development (Eylül 2011). Web: http://www.china.org.cn/government/whitepaper/2011-09/06/content_23362811.htm adresinden 25 Ekim 2016’da alınmıştır.

harcamalarının makul olduğu, aksini iddia eden epistemik toplulukları (ABD düşünce kuruluşları gibi) ikna etmek istercesine vurgulanmaktadır. Çin'in herhangi bir ülkeyle silahlanma yarışına girmeyeceği ve kimseyi tehdit etmeyeceği ifade edilmektedir. Görüldüğü gibi, Çin askeri alanda güçlendiğini itiraf etmekte, ancak bunun iddialı ve tehditkar bir dış politika yürütmek için değil, kendini korumak adına yapıldığını savunmaktadır. Özetle, elitlerce, askeri açıdan yaşanan güçlenmenin Konfüçyüsçü fikriyatla çelişmediği, bu fikriyattan geriye dönüş olmadığı anlatılmaya çalışılmaktadır.

3.3.2. Xi Jinping döneminde fikir gelenekleri-dış politika ilişkisi

Zhao, Ekim 2012'den bu yana Komünist Parti Genel Sekreteri ve Mart 2013'den bu yana Devlet Başkanı olan Xi Jinping döneminde Konfüçyüsçülüğe olan vurgunun arttığını, hatta Jinping'in Konfüçyüsçü ilkelere atıf yapmayı başlı başına bir gelenek haline getirdiğini belirtmektedir.³⁴⁸ Feng Zhang de "Jinping'in Konfüçyüs'e ait klasiklerini söylemlerinin merkezine koyduğunu" belirtmiştir. Eylül 2014'te, Konfüçyüs'ün 2565'inci doğum günü vesilesiyle yaptığı konuşmada, geleneğin içselleştirilmesi ve dünya barışına katkı için Konfüçyüsçülüğe eğilimin öneme işaret etmiştir.³⁴⁹ Diğer taraftan, Jinping döneminde, resmi devlet kanalıyla, Çin fikir geleneklerine geri dönüşün, Batı'nın tek taraflı değerler dizgesinin Çin'in yükselişini "Çin Tehdidi" olarak yansıtmasına bir tepki olduğu yönünde yorumlar ortaya konularak yerelliğe ve kendine özgülüğe vurgu yapılmıştır.³⁵⁰

Zhang Fenzhi, Jinping'in takıntı derecesinde olduğu kaydedilen Konfüçyüsçü yaklaşımını etraflıca incelemiştir. Jinping'in Konfüçyüsçülüğe ve diğer gelenek öğelerine yer verdiği söylemlerini bir araya getirmiş ve bu söylemlerin ne anlama geldiği üzerine kafa yormuştur.³⁵¹ Onuf'un inşacı yaklaşımından hatırlanacağı üzere, dil ve söylem ile ortaya konulan, neyin yapılması gerektiğine yani normatif bir karaktere bürünmekte, belirli

³⁴⁸ Zhao, S. (2015). 'Rethinking the Chinese world order: the imperial cycle and the rise of China'. *Journal of Contemporary China*, 24(96), içinde Ford, a.g.m., 1033.

³⁴⁹ Zhang, F., a.g.m., 197.

³⁵⁰ İnternet. Yivei, W.(Ocak 2013). "China Model" breaking hegemony of Western universal values, Web: <http://en.people.cn/90883/8092980.html> adresinden 20 Şubat 2017'de alınmıştır.

³⁵¹ Fenzhi, Z. (2015). *Xi Jinping: how to read Confucius and other Chinese classical thinkers*, New York: Beijing Media Time.

bir zaman içinde ise eyleme dönüşmektedir. Bu nedenle, yönlendirici söylem olarak yorumladığımız, Jinping'in söylemlerinden Konfüçyüsçü fikriyat ile dış politika bağıntısını yansıtanlar ele alınmıştır.

Jinping, Mart 2014'te 3'üncü Nükleer Güvenlik Zirvesi ve ikili temas amacıyla Hollanda'ya yaptığı ziyaret sırasındaki konuşmasında, Konfüçyüs'ün öğrencisi Mencius'un fikirlerinden faydalanmıştır. *Gong Sun Chou II* başlıklı eserinde Mencius, cennet tarafından insanlığa sunulan fırsatların, dünya tarafından sunulanlar kadar olamayacağı, dünya tarafından sunulan fırsatların ise insanların uzlaşısından doğacak fırsatlar kadar olamayacağını iddia etmiştir. Mencius'e göre, insanların işbirliği ve uyumu her şeyin üstündedir. Fenzhi'ye göre Jinping, bu alıntı ile Çin ve Avrupa'nın çoğul tehditlerle karşı karşıya olduğunun altını çizmek istemiştir. Bölgesel çatışma ve karışıklıklar, uluslararası terörizm, iklim değişikliği ve çevreye ilişkin sorunlar bu tehditlerden bazılarıdır. Avrupa Birliği ve Çin, tek başlarına bu tehditlerin üstesinden gelemeyeceklerdir. Yapılması gereken, karşılıklı iradenin ve güçlerin bir araya getirilmesidir. Jinping, Mencius temelli söylemlerle Çin'in, bu konsensüse hazır olduğunun altını çizmektedir.³⁵²

Mart 2014'te UNESCO'da (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) yaptığı konuşmasında ise ilkbaharın tek bir çiçeğin açmasıyla değil, tüm çiçeklerin açmasıyla geleceğini ifade etmiştir. Fenzhi, bu ifadenin çeşitliliğe, medeniyetler arasında karşılıklı hoşgörü ve öğrenmeye yönelik bir söylem olduğunu belirtmektedir.³⁵³ Aynı konuşmada Mencius'ün *Teng Wen Gong I* başlıklı eserine göndermede bulunmuştur. Buna göre Mencius, nesnelerin doğasında niteliksel açıdan farklılıkların olabileceğinden bahsetmektedir. Bir nesne, bir diğer nesneden çok daha değerli olabilmektedir. Her nesneyi aynı şekilde algılamak, bu nedenle doğru olmayacaktır. Fenzhi, bu atfın yine Çin'in farklılığını vurgulamak amacıyla yapıldığını öne sürmektedir. Her ulusun farklı bir tarih ve medeniyete sahip olmasından daha doğal bir şey olamaz. Medeniyet bağlamında çeşitlilik değiştirilemez bir gerçektir ve bu duruma ancak saygı duyulmalıdır.³⁵⁴ Görüldüğü gibi,

³⁵² Fenzhi, a.g.e., 252.

³⁵³ Fenzhi, a.g.e., 253.

³⁵⁴ Fenzhi, a.g.e., 257.

Beyaz Doküman ile ortaya konulan saygı ve itibar beklentisi bu söylemle de karşımıza çıkmaktadır.

Yine aynı konuşmada Jinping, Zuo Qiuming tarafından kaleme alınan *Zuo Zhuan: 20th Year Of Duke Zhao Period* adlı eserindeki analojiden faydalanmıştır. Qiuming, uyum ile çorba arasında bir bağ kurduğu analojide, çorbanın bileşenlerinin kendi aralarında ve ateş ile suyla uyum içinde olması halinde ortaya iyi bir lezzetin çıkacağını anlatmaktadır. Fenzhi, bu analojiyle Jinping'in, günümüz dünyasındaki çeşitliliğe ve kutuplaşma tehdidine göndermede bulunduğunu iddia etmektedir. Çeşitlilik dünya için değerlidir, ancak çeşitliliği meydana getiren unsurlar, birbirleriyle uyum içinde kaynaşmalıdır. Tek bir kalıba yaslanmaktansa, çeşitlilik arz eden unsurlar birbirlerinden öğrenmeli ve işbirliğini esas almalıdır. Uluslararası barış ve gelişme ancak bu yolla kazanılabilecektir.³⁵⁵

Jinping, Nisan 2014'te Belçika'da konuşlu *College Of Europe* bünyesinde Çin-Avrupa Birliği ilişkileri üzerine yaptığı konuşmasında, Çin geleneğinin Batı geleneğinden farklı olduğu söylemini tekrarlamıştır. Bu söylemi dile getirirken, Konfüçyüsçü fikriyatı kısmen benimsemiş olan Yanzi'nin (M.Ö.578-500) "İlkbahar ve Sonbahar Analektleri" başlıklı eserine atıfta bulunmuştur. Yanzi, eserin bir bölümünde, ülkeyi kuzey ve güney olarak ikiye bölen Huai Nehri'nin güneyindeki mandalina ağaçlarının verdiği meyvelerin görüntüsünün ve tadının, Nehrin kuzeyindeki aynı nitelikteki ağaçların meyvelerinden farklı olduğunu belirtmektedir. Fenzhi'ye göre Jinping'in bu alıntıyı yapmasındaki ana hedefi, Çin'in kendi gelişim yolunu seçmekte özgür olduğuna ve dışarıdan bir müdahaleyi hoş görmeyeceğine vurgu yapmaktır.³⁵⁶

Haziran 2014'te Çin-Arap İşbirliği Forumu'nun açılışında ise Jinping, uyum kavramının altını çizen söylemini yinelemiştir. Bu noktada, 1938-1946 arasında, Japonya ile savaş nedeniyle yaşanan güvenlik sorunları sonucu birleşen ve konum değiştiren üç üniversitenin, eğitim alanında yaşanan zor dönemi hatırlatma ihtiyacına binaen inşa edilen anıtın üzerine yazılan mesaja atıfta bulunmuştur. Pekin, Tsinghua ve Nankai Üniversiteleri, savaşın başlaması üzerine National Soutwestern Associated University adı altında birleşmiş ve 1946'ya kadar bu çatı altında eğitim vermiştir. Savaşın sonunda, eski

---

³⁵⁵ Fenzhi, a.g.e., 259.

³⁵⁶ Fenzhi, a.g.e., 240.

kurumsal haline geri dönen üniversiteler için inşa edilen anıtın üzerine Feng Youlan tarafından kaleme alınan bir metin işlenmiştir. Youlan, 8 yıl boyunca farklı kurumsal kimliklere rağmen 3 üniversitenin uyum içinde çalıştıklarını, farklı renklerin uyuma engel olmadığını altını çizmiştir. Jinping de bu vurguya atıfta bulunarak, çok kutupluluğun ve kültürel çeşitliliğin hakim olduğu günümüz dünyasında, Çin'in ve Arap ülkelerinin farklılıklara rağmen birbirlerini kucaklamaları, birbirlerinden öğrenmeleri, endişe kaynağı olan konulara saygı duymaları, ortak noktaları yakalamaları ve uyum içinde bir arada yaşamaları gerektiğini ifade etmiştir.³⁵⁷

Temmuz 2014'te Jinping, Brezilya ziyareti öncesinde kendisiyle yapılan mülakatta Konfüçyüs'ün Analektler'inden bir bölüm aktarmıştır. Bu bölümde, Konfüçyüs, 70 yaşında iken kendi hayatının bir değerlendirmesini yapmış; 15 yaşında kalbini öğrenmeye açtığını, 30 yaşında ayağının yere bastığını, 40 yaşında zihnindeki bulunaklıklara son verdiğini, 50 yaşında cennetin sunduklarını öğrendiğini, 60'ına geldiğinde bunları yumuşak başlılıkla karşıladığını, 70'inde ise kalbinden geçenleri yapabilmiş olduğunu söylemiştir. Fenzhi, bu alıntı ile Jinping'in Çin-Brezilya ilişkilerinin 40 yıllık geçmişinin, onu olgun bir hale getirdiğini vurguladığını aktarmaktadır. Bu olgunluk, Jinping'in yaklaşımında ikili ilişkilerin daha ileri götürülmesine yardımcı olacaktır.³⁵⁸

Jinping'in alıntılanan 6 konuşmasından dördünde, kullandığı söylemlerle geleneklerinin farklılığına vurgu yaptığı dikkati çekmektedir. Bu vurgu ile Çin'in kendi geleneğini sürdürme konusunda ne kadar kararlı olduğunu ve Batı geleneğine mesafeli olacağını ortaya koymaktadır. Dünyanın geri kalanından beklenti ise farklılığına saygı duyulması ve kendilerine itibar edilmesidir. Çin'in ve diğer aktörlerin farklı olması ise uyuma engel değildir. Medeniyetler arasında uyum sağlanması için birbirine saygı ve itibar etmek gerekmektedir.

Jinping'in Konfüçyüsçü söylemlerinin yanında Genel Sekreter olmasından kısa bir süre sonra (Kasım 2012) ortaya attığı "Çin Rüyası" (Chinese Dream) söylemi de iç politikaya olduğu kadar dış politikaya yönelik bir içeriğe de sahiptir. Bu söylemin temelinde refah ve gücü elde etmeye yönelik bir hedef yatmaktadır. İddialı bir dış politika

---

³⁵⁷ Fenzhi, a.g.e., 244.

³⁵⁸ Fenzhi, a.g.e., 265.

icrası ve bu icrayı kolaylaştıracak olan ordunun güçlendirilmesi, söylemin dış politika ayağını oluşturmaktadır. Berkovsky, Güney Çin Denizi'nde gözlenen genişleme faaliyetinin Çin Rüyası'nın icrasıyla ilgili olduğunu düşünmektedir.³⁵⁹ Pekin, Daimi Tahkim Mahkemesi'nin (*Permanent Court of Arbitration*) Temmuz 2016 tarihli, Çin'in bölgedeki genişleme faaliyetlerini uluslararası hukuka aykırı bulan kararına da meydan okumuştur. Berkovsky, bu meydan okumanın Çin'in merkez olduğu Orta Krallık düzenini hatırlatan, bir bölgesel dizge arayışıyla ilgili olduğunu belirtmekte, ancak elitlerce savunulduğu iddia edilen, diğer bölgesel aktörlerin çevre ve vasal ülke olduğu düşünel düzeneğin günün gerçekleriyle uyuşmadığının altını çizmektedir. Yine de Orta Krallık ile Çin Rüyası söylemi arasında bağıntı olduğunu dillendiren geniş bir epistemik topluluğun varlığından da bahsetmektedir. Dahası, yazara göre, iddialı ve meydan okuyan dış politika uygulamaları Jinping'in Çin Rüyası söylemi ile Jintao'nun Barışçıl Gelişim söyleminin ikisine de ters düşmektedir. Berkovsky, epistemik topluluğun, Parti Devleti tarafından bu çelişkinin üzerine gidilmemesi adına baskı altına alındığını iddia etmektedir.³⁶⁰

Rudd ise Jinping'in ilk yurt dışı ziyaretini, ABD ile birçok sorunu olan Rusya'ya gerçekleştirmesinin –“Çin Rüyası” söyleminin bir parçası olarak– iddialı bir dış politika yürütme niyetinde olduğu yönünde yorumlanabileceğini ifade etmektedir. Özellikle, ABD kaynaklı değerlendirmelerde iddialı, baskın ve kendine güvenen anlamında *assertive China* ya da *assertive Chinese foreign policy* betimlemelerine sıklıkla rastlanmaktadır.³⁶¹ Bu açıdan Jinping, Mao'dan bu yana “güç” konusunda bu kadar iddialı olan ilk lider olarak değerlendirilmiştir. Yeni tarz büyük güç ilişkileri ve Çin'e özgü özellikleri olan büyük güç diplomasisi öngörmesi bu durumun kanıtları olarak ortaya konmuştur.³⁶² Pekin'in dış politikasına ilişkin aynı sıfat (iddialı dış politika) Dış İlişkiler Konseyi'nin raporunda da

³⁵⁹ Berkovsky, a.g.m., 112. Çin, Jinping döneminde, tek taraflı olarak, Vietnam kıyılarına yaklaşık 200 km. mesafedeki Spratly (Nanşa) adalarına petrol arama düzeneği kurmuş ve o adaları korumak için 80 adet gemi göndermiştir. Son iki yılda, Güney Çin denizinde, diğer iddia sahibi ülkelerin 40 yıl içerisindeki toplamından 17 kat daha fazla ada alanı üzerinde egemenlik iddiasında bulunmuştur. Campbell and Blackwill, a.g.e., 17.

³⁶⁰ Berkovsky, a.g.m., 112.

³⁶¹ Örnekler için bakınız İnternet: Gilsinan, K.(2015). Cliché of the moment: China's increasing assertiveness. Web: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/09/south-china-sea-assertiveness/407203/> adresinden 18 Mart 2017'de alınmıştır; İnternet: Christensen T.J. (2011). The advantages of an assertive China. Web: <https://www.foreignaffairs.com/articles/east-asia/2011-02-21/advantages-assertive-china> adresinden 18 Mart 2017'de alınmıştır; Johnston, A.I. (2013). How new and assertive is China's new assertiveness?, *International Security*, 37(4), 7-48.

³⁶² İnternet: Rudd, K. (Mayıs 2015). The price of mistrust, Web: <http://foreignpolicy.com/2015/05/07/china-us-relations-washington-beijing/> adresinden 22 Şubat 2017'de alınmıştır.

yer almıştır.³⁶³ Bu raporda, 30 yıl boyunca Çin'in yüzde 10'un üzerinde büyüdüğü ancak son dönemde bu oranın 6-7 düzeyine indiği yönünde niceliksel tespitlere yer verilmiştir. İktisadi ayaktaki gerilemenin Jinping'in liderliğine zarar vermemesi için elinde "milliyetçilik" kartı olduğuna işaret edilmektedir. Jinping'in iddialı ve keskin dış politika hamleleri yoluyla iktisadi yavaşlamanın halkta tepki yaratmasını önleme yoluna gidebileceği değerlendirilmiştir.³⁶⁴ Zira, Güney Çin Denizi'nde egemenlik iddia edilen adaların, yapay ada inşa edilmesinin ve bu adaların silahlandırılmasının bu durumla ilgili olduğu ifade edilmektedir.³⁶⁵ Çin dış politikasının iddialı olarak değerlendirilmesine neden olabilecek bir diğer ayak ise Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) üyeliğidir. 1996'da Çin, Rusya, Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan tarafından Şangay Beşlisi adıyla kurulan örgüt, 2001'de Özbekistan'ın katılımıyla bugünkü adını almıştır. Başlangıçta, üye ülkeler arasında işbirliğinin artırılmasını hedefleyen örgüt ilerleyen dönemlerde askeri tatbikatlar, terörizme karşı ortak operasyonlar ve istihbarat paylaşımı icra etmeye başlamıştır. Örgütün temel hedefinin ABD'nin Orta Asya politikasında söz sahibi olmasının engellenmesi olduğu belirtilmektedir. Bu hedefte ise Rusya ve Çin başı çekmektedir.³⁶⁶

Düşünsel düzlemde elitlerin söylemleriyle reel-politiğin koşulları birlikte ele alındığında Jinping döneminde, gelenek-dış politika ilişkisi bakımından ikili bir görüntünün ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bir yandan, Konfüçyüsçü fikriyatın özünde yer alan uyum ve işbirliği kavramlarının yumuşak bir söylem olarak işbirliğini çağrıştırdığı görülmektedirken, aynı fikriyata, farklı olma hakkı ve özgünlüğe vurgu yapmak için başvurulduğu, kendine özgü oluşa saygı gösterilmesinin beklendiği anlaşılmaktadır. İkinci olarak ise güç ve çıkar kavramları etrafında şekillenen ve Konfüçyüsçü fikriyatın bir etkisinin görülmediği dış politika anlayışı göze çarpmaktadır.

³⁶³ Campbell and Blackwill, a.g.e., 4.

³⁶⁴ Jeremy Page de 30 yıllık hızlı büyüme döneminde hızlı refah artışı nedeniyle, halkın siyasal özgürlüklerdeki kısıtlamalara sesini çıkarmadığını, refah artışındaki düşüşle ve sermaye piyasalarındaki hezimetle birlikte halkın siyasal haklarını daha fazla sorgulayacağını belirtmektedir. İnternet: Page, J.(2015). Why China is turning back to Confucius? Web: <http://www.wsj.com/articles/why-china-is-turning-back-to-confucius-1442754000> adresinden 16 Şubat 2017'de alınmıştır.

³⁶⁵ Campbell and Blackwill, a.g.e., 4.

³⁶⁶ İnternet: Albert, E. (Ekim 2015). The Shanghai Cooperation Organization. Web: <http://www.cfr.org/china/shanghai-cooperation-organization/p10883> adresinden 21 Mart 2017'de alınmıştır.

3.3.3. Fikir gelenekleri bağlamında söylem-politika paradoksu

Jinping'in Konfüçyüsçü yaklaşımına söylemsel düzeyde bakıldığında, Çin'in Konfüçyüs'ün uyum kavramı etrafında bir dış politika sürdürdüğü izlenimi elde edilebilir. Bunun yanında, Analektler'de geçen "Kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma" öğüdünü hatırlatan ve itibar görme beklentisini de bünyesinde barındıran bir dış politika tonu da hissedilmektedir. Jinping'in alıntılanan söylemlerinde bu beklenti –karşı taraf(lar)a sorumluluk yükleyen bir tonda– belirgin şekilde görülmektedir. Ancak, dış politika icrası, reel-politik ve uluslararası toplumun Çin dış politikasına tepkileri birlikte değerlendirildiğinde bu düzeneğe dair izlenimlerin gözden geçirilmesi ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Bu noktada önemli olan, fikir geleneği ve reel-politik çatıştığında hangisinin tercih edildiğidir. Elitlerin bu iki unsuru nasıl kıymetlendirdiği dış politika kararını yorumlamak için gereklilik oluşturmaktadır. Şunu da ifade etmek gerekir ki bu kıymetlendirme işlemi her dış politika konusu için farklılaşma potansiyeline de sahiptir. Latham'a göre, iki farklı karar alma sürecinde farklı çıkar-kimlik karışımları karşımıza çıkmaktadır. Somut bir vakada, karar almaya yardımcı olacak hazır bir kimliksel tariften bahsetmek mümkün değildir. Ortada maddi veriler (güç seviyesi, uluslararası yapının koşulları vs.) ve o verileri uygun kültürel ve düşünsel bağlamda değerlendiren elitler bulunmaktadır.³⁶⁷ Belirtilen nedenlerle konuya ilişkin tartışmalara eğilmek gerekmektedir.

ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı olan ve akademide Çin üzerine çalışmalarıyla tanınan Christopher Ford'a göre, Mao sonrası Çin, Reform ve Açılım dönemini temsil edecek düşünsel bir dayanaktan yoksundur. Konfüçyüsçülük bu boşluğu doldurmak üzere yeniden inşa edilmektedir. Ancak Ford, bu inşa faaliyetinin Konfüçyüsçülük olarak değil, sözde Konfüçyüsçülük olarak ele alınması gerektiğini iddia etmektedir. Düşünürün felsefesi, sadece otoriter Komünist dönemden sonra temelsiz kalan otoriter yeni dizgenin fikri temelden yoksun olması nedeniyle gündeme gelmiştir.³⁶⁸ 2009'a geldiğinde Parti'ye bağlı Politika Araştırma Birimi, Konfüçyüsçü fikir

---

³⁶⁷ Latham, a.g.m., 250.

³⁶⁸ Ford, a.g.m., 1033.

unsurlarından, toplumsal sadakati sağlamak adına nasıl yararlanılabileceğine yönelik araştırmalara destek vermeye başlamıştır.³⁶⁹

Batı temelli, siyasal hedeflere yönelik ve ruhani yozlaşmışlıktan kaynaklanan düşünsel yıkıcılığın yarattığı güvenlik endişelerini de içeren meşruiyet sorunlarına karşılık olarak Parti Devleti, kendini ve siyasal söylemini artan şekilde şarkiyatlaştırmıştır. Bu süreçte, otoriter ve Konfüçyüsçü bir kadro oluşmaya başlamıştır. Akademi ve entelektüel kesimden gelen bu kişiler, Parti'nin meşruiyet söyleminde yer alan bu düşünsel unsurları daha somut ve belirgin hale getirmek için çalışmışlardır.³⁷⁰

Ford, özetle Konfüçyüsçü fikriyatın epistemik topluluk tarafından son derece sığ bir şekilde ele alındığını, (Tekeli'nin tarih-siyasetçi ilişkisi üzerine tespitlerine uygun şekilde) ideolojik ve siyasi saiklerin geleneğin yeniden inşasında belirleyici olduğunun altını çizmektedir. Modern dönemde, fikir geleneği belirli bir siyasal hedefe yönelik propaganda aracından öteye gitmemektedir. Somut olarak bakıldığında ise Parti'ye sadakati meşrulaştırmanın düşünsel temeli olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle, Konfüçyüsçülüğün iç politikaya yönelik bir söylemden ibaret olmasından dolayı, dış politika düzeneğine etkide bulunması zaten mümkün değildir.³⁷¹ Bu tahlilde, geleneğin başlangıç noktası olarak ele alındığı, takip eden aşamaların elitlerin ve epistemik topluluğun pragmatik ihtiyaçlarına ve yaratıcılığına kaldığına dair Bevir ve diğerlerinin ortaya koyduğu düzenek belirgin şekilde görülmektedir. Konfüçyüsçülüğün hiyerarşi konseptine olan vurgusunun elitler açısından hayati olduğu iddiası Bevir ve arkadaşlarının tahlilinden anlaşılmaktadır. Aile içinde hiyerarşi, devlet katında da aynı şekilde devam etmelidir. İktisadi düzende dönüşüm yaşansa da siyasal düzenek için bir dönüşüm öngörülmemektedir.

Gary ise, elitlerin 1990'larda milliyetçiliği tetiklediklerini, bu yolla ülke içi sorunlardan dış tehditlere odaklanmayı sağladıklarını iddia etmektedir. Yine, III. Cumhuriyet Fransa'sının gelenek icadını hatırlatır şekilde, vatanseverliğe odaklanan bir eğitim dizgesi inşası, 1989 Tiananmen Meydanı Olayları'nın, ülke içinde, Batı'nın Çin siyasal dizgesine saldırısı olarak yansıtılması, modern dönem milliyetçiliğinin araçları olarak nitelendirilmiştir. Modern milliyetçilik inşası, Çin'in bölgesel ve küresel ilişkilerinde, diğer aktörlerce tehdit olarak algılanmasını kolaylaştırmıştır. Utanç Yüzyılı geleneği kullanılarak toprak bütünlüğü ve egemenlik konularında toplumsal hassasiyet ve

³⁶⁹ Brady, A.(2008). *Marketing dictatorship: propaganda and thought work in contemporary China*, Lanham, MD: Rowman And Littlefield, içinde Ford, a.g.m., 1035.

³⁷⁰ Ford, a.g.m., 1037.

³⁷¹ Ford, a.g.m., 1033.

diğer devletlerden (Jintao'nun BM konuşmasında ve Jinping'in birçok uluslararası platformda zikrettiği gibi) saygı ve itibar beklentisi oluşturulmuştur. Gary, yeni kuşak genç milliyetçilerin, Tayvan³⁷² ve Tibet sorunlarında, bunun yanında Japonya ve ABD ile ilişkilerde tavizsiz bir tutum takınılmasından yana olduklarını aktarmaktadır. Bahse konu milliyetçi fikir düzenine ise Çin'in dışarıdan algılanışına olumsuz etkileri olmuştur. Gary, bu noktada, içeride milliyetçi duyguların ateşlenmesine karşılık, dışarıya karşı uyumlu ilişkiler yürütme konusundaki taahhüdün Konfüçyüsçülük kanalıyla sağlandığını iddia etmektedir. Bu şekilde, “aslında hırıldayan bir ejderha³⁷³, gülümseyen bir panda gibi gösterilmektedir.”³⁷⁴ Söz konusu analogi, ciddi bir tehdidin ılımlı bir aktör olarak yansıtılmaya çalışıldığını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, Konfüçyüs heykelinin Tiananmen Meydanı'na dikilmesiyle, Olimpiyat açılış seremonisinde kullanılan Konfüçyüsçü söylemin sadece ülke dışına yönelmediğinin altı çizilmelidir. Bu söylemin sadece ülke dışına yönelik hedeflendiği kabul edilse bile, içeride yansımalarının olmayacağını iddia etmek zor gözükmektedir. Dolayısıyla, içeride tetiklenen milliyetçi fikriyatın uluslararası düzlemde Konfüçyüsçülük ile bastırıldığını ve yumuşatıldığını iddia etmek konunun eksik değerlendirildiğini göstermektedir.

Gary, Konfüçyüsçülüğün, mevcut duruma uygun öğretilerinin seçilerek söylem haline getirildiğini, belirli bir duruma uygun düşmeyen öğreti ve ilkelerin görmezden geldiğini belirtmektedir. Diğer bir deyişle, geleneğin inşasında, Tekeli'nin siyasetçinin/elitin tarihi, pragmatik saiklerle yorumladığı tespitini hatırlatır şekilde, işe

³⁷² Tayvan sorunu, komünistlerle milliyetçiler arasında yaşanan iç savaştan (1945-1949) milliyetçilerin mağlup ayrılmasıyla ve Tayvan (Formoza) adasına yerleşmesiyle başlamıştır. 1912'de Çin ankarasında kurulmuş olan Çin Cumhuriyeti (Republic of China, ROC) adaya yerleşmiştir. 1949'da kurulan Çin Halk Cumhuriyeti'nin Tayvan politikasının başlığı “Tek Çin politikası” olarak belirlenmiştir. Buna göre, Tayvan'ı ve anakarayı temsil eden tek bir hükümet vardır. O da Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Kasım 1992'de iki taraf Hong Kong'da soruna yönelik müzakere yürütmüşler ve ortaya 1992 Konsensüsü çıkmıştır. Konsensüye göre Tayvan Boğazı'nın iki kıyısı da Tek Çin politikasını kabul etmiştir. Ne var ki bu kabul yorum farklılıklarını da beraberinde getirmiştir. Pekin, iki tarafın da Tayvan'ın meşru temsilcisinin ÇHC olduğunu kabul ettiğini iddia etmekteyken, Tayvan yönetimi “Tek Çin, farklı yorumlar” söylemini geliştirmiştir. Bu söylemde, adanın tek ve meşru temsilcisinin ÇHC olmadığı iddiası ortaya çıkmaktadır. Wei, C.(2016). China-Taiwan relations and the 1992 consensus, 2000-2008. *International Relations of the Asia-Pacific*, 16(1), 70.

³⁷³ M.Ö. 4000-5000 döneminde eski Çinliler, bazı hayvan veya bitkilerin doğanın gazabına karşı kendilerini koruyacağı inancını taşımışlardır. Sayısız aşiretlerden her biri kendi totemine tapınmaktadır. Bunlardan biri de totem olarak yılanı kullanmakta ve ona ejderha adını vermektedir. Ejderha sembolü zamanla İmparatorluk makamı (Güneşin Oğlu) ile bütünleşmiş ve Çin kültürünün temel sembolü haline gelmiştir. Gücü, başarıyı ve bilgeliği temsil etmiştir. İnternet: Chinese dragon: a powerful metaphor in Chinese cultural history. (2015). Web: <http://resources.primarysource.org/content.php?pid=55421&sid=405880> adresinden 18 Mart 2017'de alınmıştır.

³⁷⁴ Gary, a.g.m., 16.

yarayan ve işe yaramayan gelenek unsurları ayıklanmaktadır. Gary'nin analizinde, Konfüçyüs'ün uyum, kardeşlik, barış gibi Çin'i dışarıya karşı masum gösterecek temaların dikkate alındığına, diğer ilkelerin görmezden gelindiğine vurgu yapılmaktadır. Kendisine göre, düşünürün sadece Çin'i ılımlı bir aktör olarak dışarıya gösterecek ilkeleri ön plana çıkarılmaktadır.³⁷⁵

Gary, Konfüçyüsçülüğün yeniden dirilişinin, Parti içindeki çatışmanın yanında uluslararası bir boyutunun da olduğunu altını çizmektedir. Bölümün başında vurgulanan, barışçıl yükseliş ve bunun dünya politikasında yarattığı tehdit algısının bertaraf edilmesinin uygun bir aracı olarak Konfüçyüsçü yeniden dirilişin uygulamaya alındığını iddia etmektedir. Bu nedenle, uyum kavramının barışçıl yükseliş ile ilişkilendirilmesi hayatidir.³⁷⁶ Gary, barışçıl yükseliş ile Konfüçyüsçü yeniden dirilişin hemen hemen aynı döneme denk gelmesinin görmezden geldiğini belirterek, Konfüçyüsçülüğün elitlerce yeniden yorumlanmasının, yükselişin barışçı olduğuna dair uluslararası düzeyde bir algı yaratma çabasının yansıması olarak görmektedir.³⁷⁷ Olimpiyat açılışında verilen mesajlar, Tiananmen Meydanı'na yerleştirilen ve sonradan yeri değiştirilen Konfüçyüs heykeli, Konfüçyüs Enstitüleri'nin küresel ölçekte sayılarının artırılması bu gelenek inşası sürecinin yumuşak güce yönelmiş somut araçlarıdır.

Feng Zhang de Jinping'in Konfüçyüsçülüğe yaptığı vurgunun söylemden mi ibaret olduğu, yoksa dış politika icrasına yönelik derin bir entelektüel hedefin varlığına yönelik bir işaret mi olduğu yönünde kuşkuların varlığından bahsetmektedir. Zhang, bu soruya cevap vermenin kolay olmadığını, bu sorgulamanın Çin Uluslararası İlişkiler akademiyasının gelecek dönemdeki en zor görevi olacağını altını çizmektedir.³⁷⁸ Yazarın bu noktadaki duruşunun Gary ile benzeştiği, ancak duruşunu doğrudan ortaya koymadığı görülmektedir. Bu sorgulamayı bir başka çalışmanın konusu yapma niyetinde olduğu hissedilmektedir.

Gelenek-dış politika bağıntısının kuruluşuna yönelik oluşturduğu anlaşılabilir muğlaklığı gidermek adına, Beyaz Doküman'da kendine yer bulan söylemler ile dış politika icrası

---

³⁷⁵ Gary, a.g.m., 28.

³⁷⁶ Gary, a.g.m., 34.

³⁷⁷ Gary, a.g.m., 34.

³⁷⁸ Zhang, F., a.g.m., 199.

arasındaki ilişkiyi anlamaya yarayacak olan Güney Çin Denizi başta olmak üzere bölgesel güvenliğe yönelik tartışmaları irdelemek faydalı olacaktır. Çin resmi söyleminde, yıllık yaklaşık 5 trilyon dolarlık ticari akışın gerçekleştiği Güney Çin Denizi, adının da ifade ettiği gibi bir iç denizdir. Bu nedenle buradaki adalar da Çin egemenliğinde olmalıdır. Yapay ada inşası ve bu adalardaki (askeri üs kurma dahil) faaliyetleri kendini savunmak adına icra edilmektedir. Diğer bir deyişle, Güney Çin Denizi'nde savunma esaslı bir politika yürütülmektedir. Çin, hiçbir zaman ilişki içine girdiği siyasi birimleri işgal etme ve kolonileştirmeye girişmemiştir. Latham'a göre, Çin Seddi, medeniyetin savunma esaslı yaklaşımının açık bir göstergesidir.³⁷⁹ Wasserstrom'un ve Scobell'in de aynı fikri paylaştığı görülmektedir.³⁸⁰ Ancak, (başta Filipinler, Vietnam, Tayvan ve Japonya olmak üzere) Çin'in komşuları ve (ABD'nin başını çektiği) uluslararası topluluk aynı şekilde düşünmemektedir. Vietnam ve Filipinler, bu durumdan en çok etkilenen devletlerdir. Beyaz Doküman'da, Güney Çin Denizi'ndeki tartışmaların giderilmesi ve ortak gelişimin sağlanması adına yapıcı bir teklifin yapıldığı ifade edilmektedir.³⁸¹ Gerçekten de Çin'in dış politika sorunları arasında Güney Çin Denizi'ndeki egemenlik mücadelesi ciddi bir yer tutmaktadır. Filipinler ile Nansha adaları üzerinde bir egemenlik tartışması mevcuttur. Bu adaların Filipin kıyılarına uzaklığı 250 km iken Çin kıyılarına uzaklığı 1000 km civarındadır. Pekin yönetiminin Güney Çin Denizi'nin yüzde 80'i üzerinde egemenlik iddia ettiği kaydedilmektedir.³⁸² Benzer bir sorun ise Japonya ile –Doğu Çin Denizi'nde yer alan– Diaoyudao adaları hakkında yaşanmaktadır. Bu dış politika sorunlarını, Konfüçyüsçü fikir geleneği kapsamında tartışmak kolay görünmemektedir. Ancak, resmi söyleme bakıldığında, uyum ve denge ilkelerini içeren, hücum etmekten ziyade savunmaya yönelik bir dış politika felsefesi göze çarpmaktadır. Nihai tahlilde ise Çin'in karşı karşıya olduğu egemenlik ve azınlık sorunlarına yaklaşımı, reel-politik kapsamında daha rahat anlaşılabilir. Mahanta'nın aktardığı örnek bu duruma işaret etmektedir. Foreign Policy dergisinde çıkan “China's Not Backing Down in the South China Sea” isimli yazısında

---

³⁷⁹ Latham, a.g.m., 247.

³⁸⁰ Wasserstrom, a.g.e, 118; Scobell, A (2002), China and strategic culture, Penn: US Army War College içinde Latham, a.g.m., 247.

³⁸¹ Temmuz 2016'da Filipinler, Çin'in sorun üzerinde ikili görüşme başlatma teklifini reddetmiştir. Nedeni ise, Çin'in bölgedeki iddialarını hükümsüz kılan Uluslararası Tahkim Mahkemesinin kararını dikkate almama şartını öne sürmesidir. İnternet: South China Sea Dispute: Philippines says China has warned of confrontation (Tem. 2016). Web: <https://www.theguardian.com/world/2016/jul/19/south-china-sea-dispute-philippines-says-china-has-warned-of-confrontation> adresinden 19 Temmuz 2016'da alınmıştır.

³⁸² İnternet: Luxiao, Z., China's sovereignty over the South China Sea Island Brooks no denial (Aralık 2015). Web: <http://en.people.cn/n/2015/1215/c90000-8990883.html> adresinden 19 Temmuz 2016'da alınmıştır.

Mahanta, Çin'in Güney Çin Denizi'nde yapay ada oluşturmasına karşı, Washington'un, içinde ABD'nin de yer alacağı hava ve deniz unsurlarının bu bölgede askeri gözetimde bulunmasına yönelik teklifine karşı Pekin'in verdiği cevabın düşündürücü olduğunu belirtmektedir. Savunma Bakanlığı'ndan Yüzbaşı Tian Shichen konuyla ilgili olarak, bu teklifin davetsiz bir yabancıнын her gün kapınızın önüne gelerek kapının şifresini öğrenmeye çalışmasına benzediğini ifade ederek, Güney Çin Denizi'nin kendi bölgeleri olduğunu ve o bölgeyi savunma hak ve yükümlülüğüne sahip olduklarını, bölge dışı aktörlerin hak iddia etmesinin akıl dışı olduğunu ifade etmiştir.³⁸³

Shih ve Jiwu'ya göre, Çin dış politikasında uyumlu dünya yaklaşımı ile ulusal çıkar yaklaşımı birbirine öylesine kenetlenmiştir ki Çin dış politikasını anlamak, hatta icra etmek dahi içinden çıkılması zor bir işlemdir. Söz konusu durum sadece Güney Çin Denizi sorunuyla da sınırlı değildir. Uyumlu dünya yaklaşımı, Çin'in yükselişinin büyük bir savaşa yol açacağı iddiasını kati şekilde reddetmekte, ulusal çıkar yaklaşımı ise ülkenin bekası için asgari yaşam alanının sağlanması ve korunmasına yönelik bir bahane olarak kullanılmaktadır. Yazarlara göre, uyumlu dünya ideal bir uluslararası yapıyı resmederken, ulusal çıkarlar bu dünyaya nasıl ulaşılacağına yönelik yöntemi temsil etmektedir.³⁸⁴

Yazarlar, Uluslararası İlişkiler disiplininin Çin hakkındaki yazınının yakın zamana kadar, geleneğin dış politikaya etkisinin olmadığına yönelik tespitlerle dolu olduğunu hatırlatmaktadır.³⁸⁵ Ancak, Çin dış politikasında gelenek temeline yönelik yeni başlayan bir ilginin olduğunun da altını çizmektedirler. Yazarlar, “geleneğe dayalı devlet” isimli bir konsept tanımlamıştır. Bu tanım kapsamında çağdaş Çin dış politikası, realizmi öğrenen ve uyumu telkin eden medeniyetsel süreçlerden oluşmaktadır. Uyum ile realizmin bu derece iç içe geçmesinden dolayı Çin dış politikasını uyumlu realizm kavramıyla açıklamaya çalışmışlardır.³⁸⁶ Bir durumda realizmin uyuma üstün gelmesi, takip eden bir durumda başlı başına uyum ilkesi etrafında hareket etmeye imkan sağlayabilmektedir. İkili bir ilişkide Çin, uyum konusunda samimi olduğunu –ulusal çıkar yaklaşımını yumuşatarak–

³⁸³ İnternet: Mahanta, S., (Mayıs 2015). China is not backing down in the South China Sea, *Foreign Policy*. Web: <http://foreignpolicy.com/2015/05/18/south-china-sea-kerry-beijing/> adresinden 14 Haziran 2015'de alınmıştır.

³⁸⁴ Shih C. and Jiwu, Y.(2013). Between core national interest and a harmonious world. *The Chinese Journal of International Relations*, 6(1), 61.

³⁸⁵ Shih and Jiwu, a.g.m., 63.

³⁸⁶ Shih and Jiwu, a.g.m., 61.

diğer tarafa kanıtlayabildiği hallerde barışçıl bir ilişki yakalanabilmektedir. Yazarlar, ulusal çıkarın genellikle savunma esaslı tanımlandığını, ancak Çin'in birçok durumda – özellikle Tibet, Şincan ve Tayvan sorunlarında– iddialı ve baskın bir tutuma başvurduğunun gözlemlendiğini hatırlatmaktadır.³⁸⁷ Tibet ve Şincan (*Hsin-chiang, Xinjiang*)³⁸⁸ Uygur Özerk Bölgeleri, Çin'in resmi olarak tanıdığı 55 farklı milletten önde gelen ikisinin yaşadığı ve özerk olarak nitelenen bölgelerdir. Azınlık olarak kabul edilen bu milletler, nüfus bakımından düşük bir yüzdeye sahip olsa da yaşadıkları bölgeler ve sahip oldukları doğal kaynaklar, üst kimliğin Han Çinlisi olarak tanımlandığı ülkede iktisat ve güvenlik politikaları bakımından önem taşımaktadır.³⁸⁹

Şincan Uygur Özerk Bölgesi'nin (Doğu Türkistan) başkenti Urumçi'de, Çin devletinin politika tercihi olarak bölgeye yerleştirdiği Han Çinlileri ile Uygurlar arasında, Uygurlu işçilerin öldürülmesiyle ateşlenen olaylarda 197 kişi hayatını kaybetmiş (Temmuz 2009) ve bu olay, Tiananmen Meydanı olaylarından sonra ülkenin şiddet açısından en büyük olayı sıfatını kazanmıştır.³⁹⁰ Taraflar arasında hem karşılıklı hem de emniyet güçleriyle yaşanan çatışmalar, Uygur halkının sosyal ve siyasi sorunları ile Çin devletinin soruna bakışının sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Resmi Çin söylemi, olayların meydana gelişinin bölgedeki ayrılıkçı unsurlarla ilintili olduğunu iddia etmektedir. Bu kapsamda, Mayıs 2014'de Şincan'a yönelik olarak “Terörizme karşı sert önlemler” politikası yürürlüğe konmuştur. Bu tarihten itibaren, Uygur Türkleri'nin Çin güvenlik makamlarınca takibi ve gözetimi yoğunlaşmış, gözaltına alma ve kötü muameleyle başvurma vakalarında somut artış meydana gelmiştir.³⁹¹ Bu gelişmelerle birlikte, Çin devleti tarafından yeniden eğitim kampları inşa edildiği ve resmi ideolojiye ve Han merkezli (*Sinocentric*) devlet yapısına tehdit olduğu değerlendirilen Uygurların bu kamplara alıkonmaya başlandığı ortaya çıkmıştır. *Human Rights Watch* tarafından yaklaşık

³⁸⁷ Shih ve Jiwu, a.g.m., 65. Diğer taraftan, Karluk, Çin yönetiminin bu milletleri “etnik azınlık” ya da “etnik grup” olarak tanımlamayı tercih ettiğini, bu tercihin bahse konu milletlerin farklı om haklarını sınırlandırma niyetiyle ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Zira, bunların millet oldukları kabul edilirse, farklılıklarını savunma ve iddia etme hakları doğacaktır. Karluk, a.g.m., 41.

³⁸⁸ Çince'de yeni sınır, yeni egemenlik bölgesi anlamına gelmektedir. Türk dünyası ise bölgeyi “Doğu Türkistan” olarak adlandırmaktadır.

³⁸⁹ Jahn, E. (2015), *International politics: political issues under debate (I)*, Berlin: Springer, 253.

³⁹⁰ Ramachandran, V.(2017). Redefining China's Xinjiang policy: rhetoric or reality?, *International Area Studies Review*, 20(3), 274.

³⁹¹ Hu Jintao'nun gözetleme ve takip sisteminin (Skynet) 2005'ten itibaren bölgede uygulandığı ve yıldan yıla geliştirildiği ve genişletildiği kaydedilmektedir. Ramachandran, a.g.m., 282.

bir milyon Uygur Türkü'nün özgürlüğüne ket vurulduğunun tahmin edildiği bu kamplarda, resmi devlet ideolojisine ve asimilasyona yönelik eğitim verildiği, farklı olma hakkını ortadan kaldıracak uygulamalara yer verildiği kaydedilmektedir.³⁹² Ramachandran, bu uygulamaların etnik olarak homojenleştirme anlamına geldiğini savunmakta ve Çin'in Uygur politikasını "içsel emperyalizm" olarak adlandırmaktadır. Temel saik, Han Çinlisi dışında kalan milletlerin Han ulusuna entegre edilmesidir. Hedefe ulaşmak için yapılması gereken ise bu milletlerin farklı olma haklarını ellerinden almaktır. Han Çinlisi ile Uygurlar arasındaki en büyük farkın dine karşı yaklaşım olduğu söylenebilir. Resmi ideoloji herhangi bir dine mensup olmayı uygun görmemektedir. Komünist Parti'ye üye olmak için bir dine mensup olunmadığını taahhüt etmek gerekmektedir. Uygurlar ise İslamiyet ile tanışan ilk Türklerdendir. Bu bakımdan, Uygurlar'ın kimlik inşasında Türklük ile birlikte İslamiyet'in ön plana çıktığı görülmektedir. Parti devleti ise bölgede cami yıkımı, ve Ramazan ayında oruç tutulmasına izin vermeme gibi uygulamalara imza atmaktadır. 11 Eylül 2001 sonrasında Parti devleti, Uygurları, küresel cihada yönelmiş terör örgütleri için bir kaynak olabileceği şüphesiyle baskı altına almaktadır ve DEAŞ'e katılan Uygurlar'ın olduğuna dair raporlar da bu uygulamalar için gerekçe olarak sunulmaktadır.³⁹³ Çin'in bir diğer kozu ise BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olması ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran Roma Statüsü'ne taraf olmamasıdır. Bu görünüm, kendisine yönelebilecek siyasi ve hukuki uluslararası baskının bertaraf edilmesine hizmet etmektedir.³⁹⁴ Tüm Uygur halkının, halkın sadece düşük bir oranının yönelimi nedeniyle cezalandırılması söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte, Uygurlar'ın bölgelerindeki diğer Müslümanlar ile (Endonezya, Hindistan vb.) ilişkileri ve bağlantıları da zayıftır. Diğer bir deyişle, İslam kimliği baz alınmak suretiyle bölgesel ittifaklara girişilmesine yönelik bir politikadan bahsetmek mümkün değildir. Bu tecrit durumunun kültürel ve düşünsel zayıflığa yol açtığı iddia edilebilir olsa da bölgede İslam'ın dirençli bir canlılığı koruduğu da bilinmektedir.³⁹⁵

³⁹² İnternet: Eradicating ideological viruses: China's campaign against Xinjiang's Muslims. Human Rights Watch Report, 2. Web: https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/china0918_web.pdf adresinden 9 Eylül 2018'de alınmıştır. Çin devleti ise bu kampları mesleki eğitim merkezleri olarak adlandırmak suretiyle gerçek amacını en azından küresel düzeyde gizlemeye çalışmaktadır.

³⁹³ Ramachandran, a.g.m., 283.

³⁹⁴ İnternet: Eradicating ideological viruses: China's campaign against Xinjiang's Muslims. Human Rights Watch Report, 3. Web: https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/china0918_web.pdf adresinden 9 Eylül 2018'de alınmıştır.

³⁹⁵ İsraili, R.(2003). *Çin'deki Müslümanlar: bir kültürel çatışma araştırması* (çev. İ.Kapaklıkaya). İstanbul: Gelenek, 16.

Resmi ideolojinin, Uygur Türklerini ulusal bütünlük açısından bir tehdit olarak görmesinin yanında Şincan bölgesine iktisadi gözlükle de baktığı bilinmektedir. Bölge petrol, kömür ve doğalgazdan oluşan zengin yer altı kaynaklarına sahiptir ve bu kaynaklara sadece Uygurların sahip olmasına izin verilmemesi iradesi oluşmuştur. Kaynakların çıkarılması, üretimi ve dağıtımı, merkezi Çin şirketleri tarafından gerçekleştirildiğinden Uygurların bu zenginlikten aldığı payın ihmal edilebilir düzeyde olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan, Parti devleti, tarihi İpek Yolu üzerinde yer alan Şincan Özerk Bölgesi'nin Orta Asya ticaretindeki konumunun bilincindedir ve bu konumundan da pay almak istemektedir. Bununla birlikte, bölümün başında özlü olarak anlatılan “Bir Kuşak Bir Yol” projesinin kara ayaklarını oluşturan ve bilinen tüm alternatif rotaları Doğu Türkistan'dan geçmektedir. Bu durumun Uygurlar için stratejik bir koz oluşturduğu iddia edilmektedir. Çin'in Doğu Türkistan'ı içeren alternatiflerden birinde karar kılması durumunda, uzun vadede bölge halkına karşı daha ılımlı bir yaklaşıma bürünmek zorunda kalacağı savunulmaktadır.³⁹⁶ Mevcut durumda ise Uygurlar, güvenlik ve onurlu yaşam hakkının kullanımı bakımından önemli güçlüklerle karşı karşıya kalmaktadır. Doğu Türkistan sorunu, X Jinping'in uluslararası düzlemde söylem haline getirdiği uyum kavramının her hal ve şartta geçerli olmadığını; bunun yanında, farklılıklara saygı gösterilmesi talebinin ise iki taraflı olmadığını göstermektedir. X Jinping, ülkesinin farklı olma hakkına saygı gösterilmesini ısrarla talep ederken, aynı hakkı Uygur halkına verme niyetinde değildir.

Shih ve Jiwu'ya göre ise uygulamada Pekin, uyumlu dünya görüşü ortaya atıldığından bu yana, deneme niteliğinde de olsa uyum gösterme konusunda tereddüt etmemektedir. Bu arada, Doğu Türkistan (Şincan Özerk Bölgesi) sorununda da gözlemlendiği üzere, genişleyen bir Çin deltasını savunan, egemenlik ve ulusal çıkar söylemi devam etmektedir. Sonuç olarak, uyumlu dünyayı öne süren rol icrası, uyumu, aşağıda sıralanan kuramsal/varsayımsal sırada elinin tersiyle itebilir:³⁹⁷

- i) Pekin, ikili bir ilişkide uyumlu olduğunu gösterme adına diğer ülkenin ulusal çıkarı ile bir ölçüde uyuşabilir. Ancak, bu durum, diğer tarafa da Çin'in ulusal

³⁹⁶ Okur, M.A.(2017). “Bir Kuşak, Bir Yol” projesinin jeopolitiği, Türk kuşağı ve Uygurlar, *Akademik Hassasiyetler*, 4(8), 52.

³⁹⁷ Shih and Jiwu, a.g.m., 65.

çıkarına karşı ileri gitmemesi konusunda üstü kapalı bir sorumluluk yüklemektedir.

- ii) Pekin'in kısa vadedeki uyumunu algılayan diğer taraf, karşılıklı yükümlülüğünü reddetmez, kabul etmez, hatta bazı durumlarda anlayamaz ve bu nedenle Pekin'in, uyumu içeren kendi rol icrası da muğlak bir hal almaktadır.
- iii) Pekin tek taraflı olarak iki tarafın da uyumlu bir ortaklığa ulaştığını açıklar ve buna göre davranır; zaman zaman da karşı taraftan bunun teyidini ister.
- iv) Diğer tarafın dış ve iç politika koşulları, Çin'in tek taraflı olarak kendine yüklediği beklentisine uygun davranamayacağını belli etmeye zorlar.
- v) Pekin itibar kaybına uğrar, olumsuz ve güçlü bir cevap verir ve başlangıçta sembolik olabilecek yaptırımları uygulamaya koyulur.
- vi) Diğer aktör açısından, Pekin'in bu sembolik yaptırımları, onun olumsuz niyetinin bir göstergesidir ve bu yüzden de iki tarafı da içine alan bir kısır döngüye girildiği yönündeki kehaneti doğrular.

Yazarlara göre elitler, ülkelerinin yükselişinin getirdiği zorlukları Konfüçyüs'ün uyumlu dünya ilkesi ile azaltmaya çalışmaktadır. Ülke, gelenek temelli politikaya geri dönerken uyumun hem ontolojik hem epistemolojik bir anlamı olduğu belirtilmektedir. Uyumlu dünya, üyelerinin karşılıklı olarak münasip rolleri gerçekleştirdiği düşünülen bir dünyadır. Ne var ki bu dünya, olması gerekene yönelik normatif bir tasarımdır, her daim mevcut durumu yansıtmamaktadır.³⁹⁸

Yazarlar, özetle dış politikada uyum düzeneğini mercek altına alarak, aktöre sadece tehdit olarak yaklaşan ve analizini bu varsayım üzerine oturtan kuramların yanlış olduğunu, bu kuramların her dış politika olayına tatbikinin mümkün olmadığını kanıtlamaya çalışmıştır. Buna karşılık, Pekin'in temel ulusal çıkarların savunuculuğu ile uyumlu dünya inancı arasında herhangi bir çelişki görmemesine rağmen, bu ikisi arasındaki ontolojik uyumsuzluk dünyanın geri kalanı üzerinde güven sorununa da yol açabilmektedirler.³⁹⁹ Geis ve Holt da benzer bir noktaya temas etmiştir. Pekin yönetiminin Güney Çin

³⁹⁸ Shih and Jiwu, a.g.m., 67.

³⁹⁹ Shih and Jiwu, a.g.m., 72.

Denizi'nde genişleme ve askeri üs kurma dahil, bölge için tehdit oluşturacak adımlar atmasının uyumlu dünya söylemiyle uyuşmadığının altı çizilmektedir.⁴⁰⁰

Çin dış politikasını anlamak için, fikir geleneklerini de içeren kültürel etmenler yadsınamayacak ölçüde yoğundur ancak, Chih-yu ve Jiwu'nun da ortaya koyduğu gibi, tahlili kolay olmayan karışıklıkları beraberinde getirmektedir. Stratejik kültür, bu bağlamda karşımıza çıkan bir kavramdır ve semboller, değerler ve inanışlar ile bireylerin davranışlarını etkileyen işlemsel boyutları olan sosyal oluşum (*social construct*) olarak tanımlanmaktadır. Bunlar da elitlerin savaş ve barış, tehdit algılaması ve kıymetlendirmesi, gücün faydaları ve sonuçları hakkındaki fikirlerini etkilemektedir. Kısaca, revizyonizme mi yoksa statükoya mı yatkın olduğuna dair ipuçlarını bünyesinde barındırmaktadır.⁴⁰¹ Bunun yanında, yükselen bir gücün illa ki yapıyı değiştirmeye yönelik hamle yapacağını iddia etmek de mümkün değildir. Statüko hakkında bir hoşnutsuzluk mevcut ise elitlerin revizyonist eylemde bulunması muhtemel hale gelmektedir. Her yükselen gücün ise aynı hoşnutsuzluğa sahip olacağı düşünülemez.⁴⁰² Feng'e göre, iddialı ve yırtıcı dış politika davranışları, aktörün doğuştan gelen bir özelliği değildir. Utanç yüzyılı'nın fikir geleneğinde bıraktığı bir miras olarak görülmelidir. Buna ek olarak, Soğuk Savaş sonrası elitlerin kaçınılmaz şekilde revizyonizme başvurdukları iddia edilemeyecektir. Uluslararası kriz gibi durumlarda yırtıcı bir tutum takınmaları mümkündür. Ancak, bu durum, diplomasi ve işbirliğinden imkan dahilinde yararlanmadıkları anlamına da gelmemektedir.⁴⁰³

Feng'e göre Çin'in yükselişinin, dünyanın geri kalanı için ne anlama geldiğini anlamak adına uygun bir kuramsal çerçeveye olan ihtiyaç artmaktadır. Ancak öncelikle, dışsal etkenlerin, tehditlerin, verilerin tek başına belirli bir elit davranışına yol açmayacağı'nın altını çizmektedir. Tam da Chih-yu ve Jiwu'nun yaptığı gibi iki farklı fikri temel bağlamında Çin dış politikasına yönelik davranışsal genelleştirme yapmayı denemektedir: Reel-politik ve Konfüçyüsçülük. Elitlerin değerler dizgesi, güce, güvenlik kaygılarına, genişlemeci eğilimlere yatkın ise güce başvurma ya da revizyonizm arama ihtimalleri yüksektir. Değerler dizgesinde Konfüçyüsçülük ağır basmakta ise uyum, ahlak,

⁴⁰⁰ Geis and Holt, a.g.m., 87.

⁴⁰¹ Feng, a.g.e., 32.

⁴⁰² Feng, a.g.e., 29.

⁴⁰³ Feng, a.g.e., 82.

savunma ve barış kavramları ön planda olacaktır. Bu fikri temelde elitler, statüko tarafında durmayı tercih etmektedirler.⁴⁰⁴

Akademide Çin'in çoklu veya tekil bir stratejik kültüre sahip olduğu yolunda anlaşmazlık mevcuttur. Kimileri Çin'in tek bir stratejik kültürü olduğunu, bunun da reel-politik olduğunu, çünkü Konfüçyüsçülüğün politika inşa sürecinde bir işlevi olmadığını belirtmektedir. Kimileri ise tek bir stratejik kültürden bahsederken Konfüçyüsçülüğe vurgu yapmakta, karar vericilerin inanışlarının ve davranışlarının buna göre şekillendiğini iddia etmektedir. Daha karmaşık bir görüş ise iki stratejik kültür olduğunu; Gary'nin ve Zhang'in argümanlarına benzer şekilde, Çin'in kendi imajını yenilerken Konfüçyüsçülüğe başvurduğunu, diğer ülkelerle yüzleşmek durumunda ise realist normlara başvurduğunu savunmaktadır.⁴⁰⁵

Çin'in önde gelen Uluslararası İlişkiler kuramcılarında ve Neo-Konfüçyüsçü epistemik topluluğun temsilcilerinden Xuotong, gelenek tasavvurunun Çin dış politikası üzerinde somut etkileri olduğunu düşünmektedir. Çin Hanedanlığı öncesi düşünsel yapıda yer alan meşru yönetim ile hegemonya arasındaki ayrımın, bugünkü yükselişin dış politika stratejisine ilişkin temel dersler içerdiğini iddia etmektedir. Kendisine göre, Çin dış politikası gelenek tasavvuru nedeniyle üç farklı alanda, ABD dış politikasından farklı olmalıdır. Öncelikle Çin, sorumluluk ile haklar arasında dengenin gözetildiği bir uluslararası düzeni desteklemelidir. Devletler arasında, güç bakımından farklılık olması doğaldır ve sorumluluk ile sahip olduğu haklar bakımından ayrışmaları gerekmektedir. Bu yaklaşım, ABD'nin her devletin eşit olduğuna dair söylemine rağmen, diğer devletleri domine etmeye yönelik dış politikasının tam tersidir. Bir başka deyişle, Çin bu bakımdan daha gerçekçi ve samimi bir yaklaşıma sahiptir.⁴⁰⁶

İkinci olarak, Xuotong “tersine çifte standart” olarak ifade ettiği ilkenin altını çizmektedir. Buna göre, gelişmiş devletler, uluslararası normlara uyma konusunda az gelişmiş devletlere göre daha yüksek düzeyde sorumluluğa sahip olmalıdır. Xuotong, Kyoto Protokolü'nün gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler için karbondioksit salınımına yönelik

---

⁴⁰⁴ Feng, a.g.e., 34.

⁴⁰⁵ Feng, a.g.e., 31.

⁴⁰⁶ Xuotong, a.g.e., 219.

farklı standartlar getirdiğini hatırlatmaktadır. ABD bakış açısının tersine, uluslararası düzenin tesisi için farklılaştırılmış kriterler ve normlar, tekil bir normlar düzenine göre daha uygundur. Siyasal birim sayısının yüksekliği göz önüne alındığında tekil normlar düzeninin çatışmaya yol açması kaçınılmazdır. Üçüncü olarak, göğün altındaki dünya fikrinin bir uzantısı olarak Çin, diğer tüm devletlere karşı açık olmalıdır. Xuetong, açık olmakla, seyahat, ikamet ve çalışma özgürlüğünün küresel düzeyde desteklenmesini kastetmektedir. Bireyler, bu özgürlükleri, istedikleri ülkede sınırlamaya tabi olmadan kullanabilmelidir. Xuetong, Avrupa, ulus devlet kavramını icat edeli, sınır kontrollerinin egemenlik hakkının doğal bir sonucu olarak katı bir şekilde uygulanmaya başladığını hatırlatarak, ortaya attığı fikrin ütopyik olabileceğini ima etmiş görünmektedir. Ancak, Çin'in –Bir Kuşak Bir Yol projesinde olduğu gibi– uluslararası toplumla etkileşiminin yoğunlaşması adına bu teklifi getirmekten geri durmamaktadır.⁴⁰⁷

3.4. Sonuç

Çin'in 19'uncu yüzyılda uğradığı işgaller ve maruz kaldığı emperyal tarih dilimi, Kendini Güçlendirme Hareketi olarak adlandırılan bir fikir geleneğinin inşasını beraberinde getirmiştir. Bu inşa hareketi, Konfüçyüsçülüğün erdem, ahlak ve uyum üzerine odaklanmasının ulusun zayıf kalmasına yol açtığını iddia etmiş, ulusun güçlenmesi adına bu fikriyatın bir yana bırakılması gerektiğini savunmuştur. Batılı fikir geleneklerini ve milliyetçiliği bünyesinde barındıran bu fikriyat, Konfüçyüsçülüğün devlet katında nazara alınmasını Mao'nun ölümüne kadar engellemiştir. Bir başka deyişle, elitlerin, önde gelen içsel fikir geleneği ile olan ilişkisi tarihin belirli bir diliminde kopmuştur. Reform ve Açılım hareketi ile dünya ekonomisinde ve politikasında kendine ayrıcalıklı bir yer elde etmeye başlayan Çin, yeni konumunu fikri açıdan tanımlama ihtiyacı duymuştur. Hobsbawm'ın ve Bevir ile arkadaşlarının geleneğin zamanın şartları dahilinde yeniden değerlendirildiği tezi, Çin'in modern dönemde karşı karşıya kaldığı durumu da açıklamaktadır. Collingwood'dan hatırlanılacağı üzere, zihinler modern dönemde kendini süzgeçten geçirmekte ve tazelemektedir. Aynı fikirler yeniden sorgulanmakta, elitler tarafından yeni bir öznellik inşa edilmektedir. Bu bağlamda, son dönem Çin elitleri, altı

⁴⁰⁷ Xuetong, a.g.e., 220.

çizilen kuramsal yaklaşımlar bağlamında, Konfüçyüs'ün fikirlerinden istifade etme eğilimindedir. Bu eğilim, Jinping'in söylemlerinden somut olarak anlaşılmaktadır.

Altı çizilen emperyal tarihsel dilimde Konfüçyüsçülük ile olan bağın koptuğu ve modern dönemde bu bağın yeniden inşa edilmeye çalışıldığı, ancak dış politika kulvarında bu inşa faaliyetinin pürüzsüz bir düzlemde gerçekleşmediği gözlenmektedir. 2. Bölüm'de vurgulandığı ve Türkiye örneğinde de görüleceği üzere geleneğin, dış politika kararını yorumlamak için tek başına bir düzenek olarak ele alınamayacağı ortaya çıkmaktadır. Uluslararası İlişkiler'in önde gelen kuramı realizm ve onun temel kavramı olan reel-politiğin yorumlayıcı gücü halen belirgindir. Bunun yanında, sadece reel-politik esaslı analizlerin de eksiklikleri bulunmaktadır. Geleneğin, çıkarların inşasına katkıda bulunduğu ya da ondan tümüyle farklı bir düzlemde dış politika yaklaşım ve kararlarına sirayeti söz konusu olabilmektedir. Kısaca, dış politika kararı reel-politik ve geleneğin unsurları ile karmaşık bir düzlemde inşa edilmektedir.

Deng Xiaoping döneminde büyüme odaklı bir yönetim gözlenmekteyken, Jiang Zemin döneminde, Konfüçyüs öğretisinin iç politika alanında yeniden dillendirilmeye başlandığı dikkati çekmektedir. Hu Jintao ile birlikte ise Konfüçyüsçülük artık temel bir dış politika söylemidir. Artık Çin, bir "uyumlu dünya" çağrısı yapmaktadır, ancak bununla da yetinmemiştir. Çin, yeryüzündeki tüm medeniyetlerden farklıdır ve bu farklılığına saygı gösterilmesini beklemektedir. Medeniyete dayalı güç (*civilizational power*) betimlemesi bu nedenle yapılmaktadır. İtibar görme, kendine saygı gösterilmesi talebi bu beklentinin uzantıları olarak görülebilir. Uyum söyleminin uygulamaya hazır bir politika aracı olmasından ziyade ulaşılması arzu edilen bir hedef olduğu sonucu da ortaya çıkmaktadır. Çin, uyumlu bir dünya için çaba sarf etmek niyetinde olmakla birlikte, ona göre, sadece kendi çabası yeterli olmayacaktır. Jintao'nun 2005 yılında, Birleşmiş Milletler'deki konuşmasında vurguladığı üzere, bölgesel ve küresel aktörlerin de somut uğraşısını gerektiren bir durumun varlığından bahsedilebilir. Bu açıdan, Çin'in uyum söyleminin normatif ve koşullu bir karaktere sahip olduğu da görülmektedir. Zira, uyum söyleminden geri adım atma gerekliliğinin reel-politik açıdan zorunlu olarak ortaya çıktığı durumlarda, kendisi uyumlu dünya için çaba sarf ettiğini, ancak diğer aktörlerin bu çabaya karşılık vermediğini savunabilecektir. Bu yönüyle, hem barışı savunan bir söylem inşa etmiş olmakta hem de söylemin norm haline dönüşmesine ilişkin sorumluluğu yansıtmayı başaracak bir kurgu yaratmış olmaktadır.

Modern dönem Çin dış politikasında fikir geleneklerine yönelik yoğun bir söylem kitlesi gözlenmektedir. Ancak, icra ve eylem ayağında aynı düzeyde bir yoğunluktan bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Bir diğer ifadeyle, geleneğe yönelik söylem ile gelenek temelli eylem arasında bir orantısızlığın varlığından söz edilebilir. Onuf'un söylem ve dil ile eylem arasında bağ kuran yaklaşımı Çin dış politikasında tam olarak işlememektedir. Fikir geleneğinin hareket noktası olarak alındığı, bu geleneği, dış politika eylemine dönüştürme konusunda bir niyet olduğu görülmekle birlikte, eylem aşamasında reel-politiğin belirgin düzeyde denkleme dahil olduğu gözlenmektedir. Bunun yanında, özellikle *jen* kavramı çerçevesinde, fikir geleneğinin ulusal çıkarı örtmek ve olumsuz imajı gidermek adına ya da yumuşak güç unsuru olarak kullanıldığına dair tespitlere de yer verilmiştir. Gücü ve başarıyı temsil eden ejderha sembolünün kullanımından imtina edildiği gözlenmektedir. Belirtilen nedenlerle, Çin dış politikasının icrasında fikir gelenekleri ile reel-politiğin öğeleri fazlasıyla içli dışlıdır. Hangisinin baskın olduğuna yönelik bir belirsizlikten bahsetmek mümkündür. Durumdan duruma değişkenlik göstermektedir. Bu bakımdan, Bevir ve arkadaşları ile Levenson'un, geleneğe modern zamanın ihtiyaçları bağlamında başvurulduğu tezi Çin örneğinde doğrulanmaktadır. Özetle, Çin dış politikasında fikir geleneklerinin başlangıç noktası olarak alındığına yönelik kanıtlar ortaya konmuştur. Eylem ayağında ise gelenekten kısmen uzaklaşmaya tanık olunmaktadır.

Konfüçyüs Enstitüleri'nin yaygınlaştırılmasını, düşünürün öğretilerinin küresel ölçekte yayılarak geleneksel yumuşak güç kullanımına imkan sağlaması olarak görmek mümkündür. Diğer taraftan, Pekin yönetimi, düşünürün öğretilerinden farklı bir saikle de yararlanmaktadır. Pekin, kendi tarihinin önde gelen düşünürüne bu denli yoğun bir şekilde sarılarak Batılı bir fikir dizgesine ihtiyacı olmadığını iddia etmekte ve bu mesajı tüm aktörlere vermektedir. Aktörün dışarıya açılmasının ve refah artışının bir sonraki aşamada, Batı fikriyatını ve siyasal dizgesini gündeme getirme riski karşısında elitler Konfüçyüs kartını somut bir şekilde ortaya atmışlardır.

Konfüçyüsçülüğün, Yükselen Çin'in tehdit olduğu yönündeki küresel algıyı kırmaya yarayacak bir yumuşak güç olarak sunulduğu, mevcut dış politika icrasında başlangıç noktası olarak alındığı ancak reel-politiğe yenik düştüğü, geleceğin dış politika icrasında ulaşılması arzu edilen bir hedef olarak ele alındığını kaydetmek mümkündür. Özellikle

Tayvan sorununda Tek Çin politikasına tehdit oluşturabilecek Tayvan ya da bir başka aktör kaynaklı herhangi bir adımın adanın işgali ile sonuçlanacağı Pekin yönetimince beyan edilmiştir. Aynı sertlik, Güney Çin Denizi'ne ilişkin sorunlarda da hissedilmektedir. 2017 Ocak ayında ABD Başkanı olan Donald Trump'ın görevi devralmadan önce Tayvan Cumhurbaşkanı Tsai Ing-wen ile görüşmesi ABD'nin Tek Çin politikasının tersini savunan bir kartı elinde daha güçlü bir şekilde konumlandıracağını göstermektedir. Yeni ABD yönetiminin, Güney Çin Denizi'nde Pekin'in tek taraflı genişleme faaliyetlerini çevrelemeye yönelik önlemlerin de alınacağına dair söylemleri ve adımları dikkate alındığında, Konfüçyüsçü fikriyatın Çin'i, savunma amaçlı da olsa, harekete geçme açısından ne ölçüde sınırlandırabileceği şüphelidir.

4. BÖLÜM

FİKİR GELENEKLERİ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

4.1. Giriş

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla son bulan iki kutuplu dünya düzeninin yerini, ilk aşamada ABD'nin hegemon güç olarak domine ettiği, tek kutuplu bir düzenin aldığı genel olarak kabul görmüştür. Diğer taraftan, milenyum ile birlikte yeni güç merkezlerinin doğduğu da yadsınamayacak bir gerçeklik olarak belirmiştir. Bir önceki bölümde belirtildiği üzere, Çin, Rusya, Hindistan gibi aktörler, uluslararası ilişkilerde ve uluslararası ekonomi politikte kendilerine somut bir yer bulmaya başlamış ve yeni güç merkezleri olarak nitelendirilmişlerdir. Tek kutuplu ve hegemonik düzenin sahibi konumundaki ABD ise çok kutupluluğa gidişi kabullenme konusunda isteksiz davranmıştır. Özellikle, 2003'te Irak'ın işgaline giden süreçte, işgalin düşünsel ayağını oluşturan neo-muhafazakar (*neocoon*) elitin, tek kutuplu dünya tezinin geçerliliğinde ısrarcı olduğu hatırlatılmaktadır. İşgali takip eden süreçte ise neo-muhafazakar elitin iktidarı devretmesiyle çok kutuplu dünya düzeni kabul edilmeye başlanmıştır. İşgali gerçekleştiren ABD'li elitlerin küresel gücün merkezileştirilmesine yönelik hedefleri gerçekleşmemiş, aksine yeni güç merkezleri yeşermeye başlamıştır.⁴⁰⁸

Kenneth Waltz'a göre, dünya politikasında, müttefik ve düşman tanımlaması yapılmasına izin verilen aktör sayısının fazla olması durumunda çok kutuplu bir yapıdan bahsetmek mümkündür. Bu tür bir uluslararası yapıda, sorumluluklar düzensiz şekilde aktörler arasında dağılmıştır.⁴⁰⁹ Kısaca, kaynaklar iki kutuplu yapıdakine kıyasen çeşitli aktörlere yayılmıştır. Bu resim bağlamında bir dönüşüm, ABD'nin küresel siyasetteki hegemonik konumunu kaybetmekte olduğunu göstermektedir ki bu da Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke için yeni fırsatlar doğuracak bir dönüşüm olarak ele alınabilir. *German Institute of Global and Area Studies* tarafından yayımlanan bir çalışmada, son

⁴⁰⁸ Okur, M.A.(2010). *Emperyalizm, hegemonya, imparatorluk: tarihsel dünya düzenleri ve Irak'ın işgali* (Birinci baskı). Ankara: Binyıl, 510.

⁴⁰⁹ Hopf, T.(1991). Polarity, the offense defense balance, and war. *American Political Science Review*, 85(2), 476.

dönemde sadece Çin, Rusya, Hindistan gibi ülkelerin değil, Türkiye ve Endonezya gibi ülkelerin de dünya politikasına etki edecek dikkat çekici adımlar attığının altı çizilmiştir. Bununla birlikte, etki düzeyi BRICS'e kıyasla ikincil bir düzeyde de olsa Meksika, Endonezya, Güney Kore ve Türkiye'den oluşan bir MIST Grubu tanımlamasına da rastlanmaktadır.⁴¹⁰ Türkiye'nin Çin ile birlikte yakın zamanın kalkınma başarısına imza attığı görüşü de dikkat çekicidir.⁴¹¹ Yumuşak güç unsurlarına başvurmanın yanı sıra iktisadi kazanıma yönelik somut adımlar ile bu iki adımın birbirini besleyen boyutu, bölgesel güç olma yolunda atılan adımlar olarak yorumlanmaktadır. İran Devlet Başkanı Mahmut Ahmedinejad'ın Haziran 2009'da yeniden seçilmesini memnuniyetle karşılayan söylem ve İran'a yaptırım uygulanmasına yönelik (9 Haziran 2010 tarih ve 1929 numaralı) BM Güvenlik Konseyi kararına olumsuz yönde oy kullanması gibi bağımsız dış politika icrasına yönelik örnekler, Türkiye'nin bölgesel güç olmaya yakın olduğu yönünde yorumlara neden olmuştur.⁴¹²

3. bölümde uluslararası ilişkilerin ağırlık merkezinde bir kayma olduğunun altı çizilmiştir. Bu kaymanın Türkiye'nin uluslararası konumu açısından sonuçları olduğu iddia edilebilir. ABD'nin ilgi alanını Orta Doğu'dan Asya'ya kaydırması,⁴¹³ bölgesel bir güç olan Türkiye için daha fazla rol ve hareket alanı anlamına gelecektir. Mesquita'ya göre bölgesel güçler, içinde buldukları bölgeyi sürükleyebilecek potansiyele sahip olan yükselen oyuncularlardır. Dış politikalarında, ABD tarafından yönetilen düzene hem uyma hem de çok kutupluluğa olan inanışları nedeniyle o düzeni tartışmaya açma girişimleri gözlenebilmektedir.⁴¹⁴ Mesquita, Soğuk Savaş'ın sonlanması sonucu iki kutuplu dünyanın ortadan kalkmasının bölgesel politikalar için çoklu fırsatlar doğurduğunun altını çizmektedir. Bu noktada, Türkiye'nin de dahil olduğu bazı aktörlerin dünya politikasına yönelik hedeflerini gerçekleştirme yolunda, bölgelerinin lideri olma girişiminde bulduklarını iddia etmektedir. Bunun için temel şart ise ilgili bölgede aktörün etki sahibi

⁴¹⁰ Oran, B.(2013). Dönemin dış politikası içinde Oran, B.(Ed.) *Türk dış politikası, Kurtuluş Savaşından bugüne, olaylar, belgeler, yorumlar, Cilt III (2001-2012)*. İstanbul: İletişim, 202.

⁴¹¹ Bank, A. and Karadag, R.(2012), *The political economy of regional power: Turkey under the AKP*, GIGA Working Papers, Hamburg, 5.

⁴¹² Bank and Karadag, a.g.m., 12.

⁴¹³ Diğer taraftan, 2011'de Suriye'de başlayan iç savaşa, İran'ın ve Rusya'nın müdahil olması, ABD'nin dış politika vurgusunu Asya'ya kaydırma sürecinin pürüzsüz olamayacağını göstermiştir.

⁴¹⁴ Mesquita, R.(July 2016). *The limits of regional powerhood: a comparative study of Brazil and Turkey*. Presented at the 24th World Congress of Political Science, Poznan, Poland, 1.

olabilmesidir.⁴¹⁵ Türkiye, dış yardımlar, üst düzey diplomasi, kültürel etkileşim gibi yumuşak güç araçlarıyla bölgesinde etki sahibi olmayı başarmıştır.⁴¹⁶ Karacasulu, ekonomik olanakları kovalayan ve bölgesel barışı ulusal çıkarının odağına yerleştiren Türkiye'nin son dönemde (özellikle Orta Doğu'da) kendine güveni olan bir bölgesel güç haline geldiğinin altını çizmiştir.⁴¹⁷

Ziya Öniş ve Mustafa Kutlay'a göre Soğuk Savaş sonrasında ve özellikle küresel finansal kriz (2008) akabinde uluslararası yapıda güç kaymaları yaşanmaktadır. Mevcut güçlerin görece olarak zemin kaybettiği ortamda BRICS ülkeleri ve özellikle Çin, ön plana çıkmaya başlamıştır. Türkiye ise, bu sınıflandırmada BRICS kadar olmasa da onlara yakın bir güç (orta güçlü ülke, *Near BRICS*) olarak belirmiştir.⁴¹⁸ Güç kaymaları konusunu inceleyen bir başka yazar Dal, yükselme gösteren orta güçlerin uluslararası politikada (Batılı güçleri de içerir tarzda) pazarlık etme ve baskı yapma kapasitelerini artırdıklarına işaret etmektedir.⁴¹⁹

Graham Fuller'in analizi de benzer bir sonuca ulaşılmasına yardımcı olmaktadır. Fuller, Türkiye'nin bölge siyasetine dahil olmasını, Soğuk Savaş'ın sonlanmasını takiben oluşmaya başlayan çok kutuplu dünya düzeni ve George W. Bush döneminin (2001-2009) hegemonik icraatlarına yönelik oluşan tepkinin bir parçası olmasıyla açıklamaya çalışmıştır. Türkiye'nin bölgesinde birincil çıkarları olduğunu, bu nedenle bağımsız bir hareket tarzı benimseme eğiliminde olduğunu vurgulamakta ve ABD dış politika elitlerine Türkiye ile ilişkilerinde bu yeni duruma intibak etmeleri gerektiğini öğütlemektedir.⁴²⁰

William Hale ise maddi kapasite öğeleri üzerinden yaptığı analizle Türkiye'nin orta kuvvetli bir ülke olduğunu belirtmektedir. Tarım ürünlerinde dışa bağımlılığın düşük olduğunu, sanayileşme açısından ise Cumhuriyet'in ilk yıllarına kıyasla büyük bir dönüşümün gözlemlendiğini belirtmektedir. Coğrafi konumu, kapladığı alan, nüfus büyüklüğü,

---

⁴¹⁵ Mesquita, a.g.m., 2.

⁴¹⁶ Mesquita, a.g.m., 3.

⁴¹⁷ Karacasulu, N.(2015). Interpreting Turkey's Middle East policy in the last decade, *All Azimuth*, 4(1), 34.

⁴¹⁸ Öniş, Z. and Kutlay, M.(2013). Rising powers in a changing global order: the political economy of Turkey in the age of BRICS. *Third World Quarterly*, 34(8), 1410.

⁴¹⁹ Dal, E.P.(2014), On Turkey's trail as a "Rising Middle Power" in the network of global governance: preferences, capabilities, and strategies, *Perceptions*, 19(4), 108.

⁴²⁰ Fuller, G.E. (2011). *Yeni Türkiye Cumhuriyeti* (Çev. M. Acar) (Dokuzuncu baskı), İstanbul: Timaş, 37-38.

askeri güç gibi verilerin yan yana getirildiğinde bu kanının yerinde olduğunu düşünmektedir. Buna göre, Türk dış politikasında imkanlar olduğu gibi kapasitenin boyutu bağlamında sınırlar da mevcuttur.⁴²¹ Aydın ve arkadaşları da Baskın Oran'ın, orta kuvvetli ülke yaklaşımını William Hale'i temel almak suretiyle genişlettiğini aktarmaktadır. Oran'ın bu kavramı genişletmekteki amacının Türkiye'nin –uluslararası yapının koşulları çerçevesinde– dış politika alanındaki yetisinin belirlenmesi olduğu vurgulanmaktadır.⁴²² Kendisi ise orta kuvvetli ya da orta büyüklükte devleti “Uluslararası sisteme etkileri marjinal olan, ama bölgesel politikayı etkileyebilen, ama daha önemlisi, büyük devletlerden gelen zorlamalara bir miktar dayanabilen, onlarla zaman zaman pazarlığa girişebilen ve hatta o günkü koşulları iyi değerlendirerek onların kimi davranışlarını belli bir oranda etkileyebilen devlet” olarak tanımlamıştır.⁴²³

Bölgesel güç ve orta kuvvetli ülke tanımlamaları, kanat ülke ya da tampon ülke kavramlarının günümüzde artık Soğuk Savaş dönemi kavramlaştırılmaları olarak kullanılabileceğini ortaya koymuştur. Soğuk Savaş döneminde, Türkiye coğrafi konum olarak komünizmle mücadelede önemli bir noktada bulunmuştur. Bu kavramlar, iki kutuplu dünyanın Batı ayağında Eisenhower'ın domino kuramı ile ortaya konulan kaygının dışa vurumu olarak hatırlanmaktadır. Kanat ülke ve tampon ülke kavramları, dönemin şartları bağlamında, Türkiye'nin komünizme yenik düşmesi durumunda Orta Doğu'ya ve Asya'ya da uzanan bir komünizm tehlikesiyle karşı karşıya kalınacağına ifadesi olarak değerlendirilebilir.⁴²⁴ Ancak, çok kutuplu dünya düzenine doğru evriliş, bu kavramların artık sadece ait olduğu dönem için kullanılmasını zorunlu hale getirmiştir.

Bir diğer yaklaşımda ise Türkiye'nin coğrafi ve düşünsel bakımından farklı bölgelere uzanabildiğinin altı çizilmektedir. Avrupa ve Orta Doğu'nun arasındaki konumuyla Türkiye, tarihin farklı dönemlerinde bu alanlardan birine öteki olarak yaklaşmıştır. “Türkiye'nin bu arada veya ortada olma haline, ülkeyle ilgili popüler söylemlerde,

⁴²¹ Hale, W.(2003). *Türk dış politikası: 1774-2000*. (Çev. P.Demir) (Birinci baskı). İstanbul: Mozaik, xiv.

⁴²² Aydın vd., a.g.e., 206.

⁴²³ Oran, B. (2003). TDP'nin askeri, siyasal, ekonomik arkaplanı, Oran, B.(Ed.). *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar (Cilt I: 1919-1980)* (Birinci baskı: 2001). İstanbul: İletişim, 30.

⁴²⁴ İnternet: Domino theory principle: Dwight D. Eisenhower, 1954. Public papers of the Presidents (Dwight D. Eisenhower). Web: <http://coursesa.matrix.msu.edu/~hst306/documents/domino.html> adresinden 06 Mart 2017'de alınmıştır.

akademisyen ve politika yapıcılar tarafından atıf yapılmaktadır.”⁴²⁵ Soğuk Savaşın başlamasının ve sonlanmasının, 11 Eylül saldırıları gibi yapıya özgü değişikliklerin Türk dış politikası üzerinde etkileri olmakla birlikte elitlerin düşünsel yapılarının ve içerideki sorunların da eşik devlet (*cusps state*) olma halinin nasıl ele alınacağı belirlenmesinde yönlendirici olduğu ifade edilmektedir. Bölgesel diğer aktörlerin Türkiye’ye nasıl yaklaştıkları önem arz ettiği gibi asıl belirleyici olan Türkiye’nin kendini nasıl tanımladığı ve diğer aktörlere göre kendini nasıl konumlandığıdır.⁴²⁶

“Türkiye, birçok bölgenin üyesi olarak tanımlandığı gibi bunlardan hiçbirine ait olmayan olarak da tanımlanmak suretiyle tipik bir eşik devlettir. Bu bölgelerle tarihi ve kültürel bağlamda ilişkileri olmakla birlikte tümüyle bu bölgelerden birinde konumlandırılamamaktadır. ...Bir eşik devlet olmak Türk dış politikası yapıcıları için hem fırsat hem tehdit olarak ele alınmıştır. Bu nedenle, bu arada kalma halinin sonlandırılmasına yönelik politikalarla birlikte, bunu fırsata dönüştürme girişimleri de gözlenmiştir.”⁴²⁷

Herzog da Türkiye’nin genlerinde Batılı ve Doğulu kültürel özellikler bulunan ikili ve birbirine zıt öğeler olduğunu savunmaktadır. Onun yaklaşımında, bu çelişkili veya zıt olarak tanımlanan durum, stratejik hedeflere ulaşılması bakımından, iddia edilen aksine, bir olumsuzluk arz etmez. Aksine, eşik devletlerin bu konumlarını olumlu yönde araştırmaları söylemektedir.⁴²⁸ Örneğin, resmi düzeyde bir Avrupa Birliği üye adayı olması, NATO ve OECD üyesi olması, bölgesel aktörler nezdinde Türkiye’nin konumunu yükselten unsurlardır.⁴²⁹

Türkiye’nin küresel konumu bakımından yapılan en çarpıcı tespit ise Huntington’dan gelmiştir. Huntington, Türkiye’nin modern ve seküler bir ulus devlet inşa ettiğini, ancak toplumun Müslüman kimliğinin de uyanış halinde olduğunu vurgulamıştır. Geleceğin çatışmalarının medeniyetler arasında olduğunu iddia ederken, Türkiye örneğinde çatışmanın içeride başladığını savunmuştur. Devlet kimliği ile toplumsal kimlik arasındaki ayrışmaya dikkat çeken Huntington, bu ayrışmanın ülkeyi parçalanmış ülke (*torn country*)

⁴²⁵ Altunışık, M.B.(2014). Geographical representation of Turkey’s cuspsness: discourse and practice. In Herzog, M. and Robins, P.(Ed.), *The role, position and agency of cusps states in international relations*, New York: Routledge, 25.

⁴²⁶ Altunışık, a.g.e., 26.

⁴²⁷ Altunışık, a.g.e., 27.

⁴²⁸ Herzog, M.(2014). From cusps to hub?: how Turkey tried to instrumentalize its cuspsness as an aspiring multi-regional middle power. In Herzog, M. And Robins, P.(Eds.). *The role, position and agency of cusps states in international relations* (birinci baskı). New York: Routledge, 42-43.

⁴²⁹ Herzog, a.g.e., 50.

olarak nitelendirilmesine yettiğini düşünmektedir.⁴³⁰ 1996 yılında kitap haline getirdiği çalışmasında ise bu tezini yinelemiştir. Ona göre, “Atatürk, İslami geçmişi reddederek bölünmüş bir ülke inşa etti. Dini, mirası, gelenekleri, kurumlarıyla Müslüman bir toplum ile onu modern, Batılı ve onunla eşdeğer bir ülke haline getirmeye yönelmiş iktidar eliti arasında bir bölünmüşlük.”⁴³¹ Huntington’a göre, Batılı tarzda bir ulus devlet inşa edilirken, toplum dini kimliğinden ve tarihinden uzaklaştırılmıştır.⁴³²

Altunışık ise eşik devlet yaklaşımının parçalanmış ülke kuramından farklı olduğunu savunmaktadır. İkincisinde, ülkenin arada kalma hali, elitlerin tercihine dayalı bir kopma ya da ayrılma olarak ele alınırken, eşik devlet olmanın maddi ve düşünsel boyutları bulunmaktadır. Diğer taraftan, parçalanmış ülke, tümüyle olumsuz bir etiket olarak algılanmakta ve ülkenin kendi medeniyetine geri dönmesi durumunda önemli roller oynayabileceğini kabul etmezken, eşik devlet içsel özelliklerini güçlenmenin ve etkili dış politika icra etmenin aracı olarak kullanabilmektedir.⁴³³

Türkiye’de, salt realist bakış açısının etkisiyle, uluslararası yapının dayattığı koşulların dış politika icrasını şekillendirdiği yönünde yaygın bir yazın bulunmakla birlikte, aktörün içsel özellikleri bağlamında bir dış politika geleneği inşa ettiği, yapıya dair dayatmaları, inşa ettiği gelenek bağlamında süzgeçten geçirdiği göz ardı edilmiştir. Bu nedenle, 2. Bölüm’de ortaya konulduğu üzere, dış politikanın sağlıklı ve tutarlı bir şekilde yorumu için aktöre özgü içsel özelliklerin ifşası önem arz etmektedir. Huntington’un tezi önemli olmakla birlikte, Türk dış politikasının tutarlı ve eksiksiz analizi için, Türkiye’nin gelenekle etkileşimi konusunda kendini ve kendi dışında kalanları nasıl konumlandığına, Onuf’un yaklaşımı ile öznel gerçekliğin nasıl inşa edildiğinin özümsemesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Çin üzerine yapılan incelemeye benzer şekilde, modernleşme ve Batılılaşma hareketleriyle gelenek ile olan bağın tahrip edildiği ve son dönemde bu bağın yeniden inşa edildiği tezinin geçerliliği sınanacaktır.

---

⁴³⁰ Huntington, a.g.m., 42.

⁴³¹ Huntington, S.P.(1996). *The clash of civilizations and the and the remaking of the new world order*. New York: Simon&Schuster, 74.

⁴³² Huntington, a.g.e., 144.

⁴³³ Altunışık, a.g.e., 27.

4.2. Türkiye’de Fikir Gelenekleri

4.2.1. Klasik dönem fikir gelenekleri

Bu bölümün temel hedefi, fikir geleneklerinin son dönem Türk dış politikası üzerindeki etkisinin tahlili ve sonuçların Çin örneği ile karşılaştırılmasıdır. Son dönem dış politika elitlerinin, kendinden önceki dönemle farklılaşan bir fikir geleneği inşasına yönelik girişimleri, söylem ve politika düzeyinde kendisini hissettirmektedir. Fikriyat bakımından temel çatışma noktasının Türk-İslam fikriyatı (tefekürü) ile Batılılaşan Türk fikriyatı arasında bulunan veya inşa edilmiş zıtlık ve birbirini dışlama olduğu belirtilebilir. Bu iki tür fikriyat, birbirini “öteki” olarak ele alarak kendine özgü bir gelenek inşa etmiş ve etmeye devam etmektedir. Çin fikir geleneklerinde Konfüçyüsçülük, 19’uncu yüzyılın sonlarına doğru ülkenin emperyal işgallere maruz kalmasından sorumlu tutulmuş ve rafa kaldırılmıştır. Bu geleneği terk edenler, ülkeyi güçlendirmeye yönelik atılıma girişirken, dışsal nitelikte bir gelenek inşasına yönelmişlerdir. Benzer bir durum Türkiye’de tecrübe edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun gerilemesinden⁴³⁴ memnun olmayan epistemik topluluk, içsel fikir geleneklerinin, gerilemeden birinci derecede sorumlu olduğunu düşünmüş ve çözüm yolları aramıştır. İnşa edilmeye çalışılan yeni fikir geleneği Çin örneğiyle benzerlik göstermektedir. Savaş meydanlarında Osmanlı’nın yenilgiyi tatması sonucu örgütlü bir bilinç inşasına koyulan epistemik topluluk, yenilginin sebebinin Batı’nın aydınlanmasına seyirci kalınmasında bulmuştur.

Türkiye’de fikir geleneklerinin, Çin’in fikir gelenekleri ile ölçek bakımından karşılaştırıldığında emekleme aşamasında olduğunun da altı çizilmelidir. Batıcı yaklaşıma sahip Hilmi Ziya Ülken, Türk fikir tarihinde Batılı düşünürlerle karşılaştırılabilecek düzeyde özgün bir düşünürün bulunmadığını iddia etmektedir.⁴³⁵ Benzer bir yaklaşımla Murat Belge de, Türkiye’nin derin bir fikir tarihine sahip olmadığını altını çizerek, bir Yunan veya Alman fikriyatı gibi olmadığını işaret etmektedir. Modern anlamda bir fikri hareketten bahsetmek gerekirse, bunun Batılılaşma hareketi ile paralellik arz ettiğini

⁴³⁴ Mehmet Öz, İmparatorluğun yaşam döngüsünü yükselme, duraklama, gerileme, çöküş şeklinde açıklayan yaklaşımların uygunsuzluğundan dem vurarak, duraklama ve çöküş olarak nitelenen dönemlerin dönüşüm veya değişim olarak ifade edilmesinin daha uygun olacağını savunmaktadır. Öz, M.(2015). *Kanun-i Kadimin peşinde: Osmanlı’da “çözülme” ve gelenekçi yorumcuları (XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyıl başlarına)*, (altıncı baskı, birinci baskı 1997). İstanbul: Dergah,15.

⁴³⁵ Ülken, H.Z.(2007). *Türk tefekkürü tarihi* (Üçüncü baskı) (İlk baskı 1933). İstanbul: Yapı Kredi, 9.

belirtmektedir.⁴³⁶ Ülken, 16. yüzyıldan itibaren Batı'da bilim ve fikir hayatında yaşanan atılımların Osmanlı'da bir karşılığının yaşanmadığına⁴³⁷ ve "İslam medeniyetinin 8-11. yüzyıllardaki müspet ilim seviyesini muhafaza edememiş" olduğuna işaret etmiştir.⁴³⁸ "İlim alanındaki kapalılık, felsefede de kapalılığı doğurmuştur. Osmanlı devrinde felsefe, skolastik içine girmiş, Ortaçağ İslam feylesoflarının eserlerini şerh etmekten ileri gidememiştir. İlim felsefesi eğilimi zayıflamış[tır]."⁴³⁹ Bu yaklaşımlar bağlamında, Osmanlı'da fikir hayatı, yapının belirtilen nitelikleri nedeniyle sığ ve fakir olarak kalmıştır. Diğer taraftan, Fatih Şeker konu hakkında farklı düşünmektedir. Şeker'e göre, Osmanlı fikir hayatı hakkında yukarıda belirtilen tarz saptamalar haksızlık ve konuyu kestirip atmak olarak değerlendirilmelidir. Zira, meselenin bir diğer boyutu ise dönemin fikir geleneklerinin, günümüz gözlükleriyle değerlendirilmesidir ki tarihi ve toplumsal şartların yansımalarının denkleme dahil edilmediğini göstermektedir. Bu ihmal, ölçeğin ve derinliğin algılanmasına engel olmaktadır.⁴⁴⁰ Oysa, "Osmanlı düşünce geleneği, felsefeyi kelamla tasavvufun şahsında bir başka vadiye taşır."⁴⁴¹ Bu bakımdan, Osmanlı fikir tarihinde, inanç geleneğinin, yani İslam'ın öncül bir rolü bulunmaktadır.⁴⁴²

Şerif Mardin'e göre ise, "...Türkiye'de felsefesizlik, çağdaş zamanlarda yalnızca bir pragmatizm şeklinde gelişmiştir." Kendisine göre, düşünsel hayata ilişkin ikilem niteliğinde ve metaforik şekilde bir plan-pilav tartışması mevzu bahistir. Mardin'in bakışında plan, geleceği simgelerken düşünsel temelin gerekliliğini hatırlatmakta, pilav ise günlük dertlerin bertaraf edilmesini, diğer bir deyişle karın tokluğunu yeterli gören, günü kurtarmanın peşinde olan zihniyeti ve topluluğun –genel anlamda– fikir hayatına bakışını resmetmektedir. Eleştirel bir bakış ortaya koyan Mardin, felsefe ya da fikir dünyası

⁴³⁶ Belge, M.(2009). Mustafa Kemal ve Kemalizm, İnel, A.(Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce (Cilt 2): Kemalizm* (Altıncı baskı). İstanbul: İletişim, 41.

⁴³⁷ Nevzat Kösoğlu'na göre "Osmanlı, Hunlar'dan itibaren bütün Türk ve İslam'dan itibaren bütün İslam toplumlarının birikimleri üzerinde, özgün ve muhteşem imparatorluğunu kurmuştur." Kösoğlu, N.(2017). *Hukuka bağlılık açısından eski Türkler'de-İslam'da ve Osmanlı'da devlet*, İstanbul: Ötüken, 174. Devletleşme bakımından, Türk-İslam geleneğinin doruk noktası olarak kabul edilen Osmanlı'nın fikir gelenekleri bakımından esaslı eleştiriye tabi tutulabiliyor olması devlet gücü ile düşünsel zenginlik arasında simetrik bir ilişkinin bulunmadığına işaret olarak görülebilir.

⁴³⁸ Ülken, H.Z.(2015). *Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi* (Üçüncü baskı) (Birinci baskı 1966). İstanbul: T.İş Bankası, 37.

⁴³⁹ Ülken, a.g.e., 38.

⁴⁴⁰ Şeker, F.M.(2015). *Osmanlı entelektüel geleneği* (ikinci baskı, birinci baskı 2013), İstanbul: Dergah, 60.

⁴⁴¹ Şeker, a.g.e, 16.

⁴⁴² Şeker, a.g.e., 27.

bakımından var olan eksikliği, planlı yaşama payesine ulaşma iradesinin bulunmamasıyla açıklamaktadır.⁴⁴³

Bölümün başında Türkiye'nin uluslararası düzlemde nasıl konumlandırıldığı ile ilgili görüşler sıralanırken eşik devlet yaklaşımının ve medeniyetler çatışması tezinin üzerinde durulmuştur. Her iki yaklaşım da Türkiye'nin belirli düşünsel farklılıkları bünyesinde barındırdığını savunmuş, ilki bu durumun bir fırsat olarak kullanılabileceğini iddia ederken ikincisi farklılığın çatışma kaynağı olduğunu savunmuştur. Temel çatışmanın, Batı ile Doğu arasında kalma, düşünsel düzlemde ise Batılılaşma öncesi gelenek ya da klasik dönem geleneği ile Batılılaşan gelenek arasında olduğu dikkate alınırca, bu iki kampın özelliklerine eğilmek bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

9'uncu ve 10'uncu yüzyıllara bakıldığında, iki Türk düşünürü Farabi (870-950) ve İbn Sina'nın⁴⁴⁴ (980-1038) Türk fikir hayatına etkisinin yabana atılması mümkün gözükmemektedir. Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig*'i (1070), "Türkistan coğrafyasının en güzel tasvirini" sunan Kaşgarlı Mahmut'un *Divanü Lugat-it Türk*'ü (1074) de Karahanlılar (940-1211) döneminde –aynı gelenek kapsamında– dikkate değer bir edebi ve düşünsel hareketlenmenin olduğunu göstermektedir.⁴⁴⁵ 13'üncü yüzyıl tasavvufunun önde gelen temsilcilerinden Mevlana, "hoşgörü ve erdemin yüceliğini vurgulamak suretiyle"⁴⁴⁶ fikir dünyasına maneviyatın önemini aşlamıştır.⁴⁴⁷ Aynı yüzyılın bir diğer tasavvuf temsilcisi Yunus Emre ise varoluşçu bakış açısından insanın yaradılışını ve yaratan-insan ilişkisini irdelemiştir.

Türklerin 10'uncu yüzyıldan itibaren toplu olarak İslamiyeti kabul etmeye başlamaları ile birlikte Türk, Arap ve İran fikir dünyaları arasında da bir eklemlenme görülmeye başlanmıştır. Örneğin, Arap dünyasında siyaset deyince akla gelen ümmet,

⁴⁴³ Mardin, a.g.e., 17.

⁴⁴⁴ Her iki düşünür de Batı Türkistanlı olmasına rağmen, zamanın dili Arapça ile eserlerini yazmış oldukları için Avrupalı tetkikçiler tarafından hatalı şekilde Arap düşünürü olarak ele alınmışlardır. Ülken, a.g.e., 110.

⁴⁴⁵ Akşin, S.(2013). *Kısa Türkiye tarihi* (Onaltıncı baskı) (birinci baskı 2007). İstanbul: T.İş Bankası, 4; Şeker, F.M.(2015). *Türk zihniyet dünyası ve hayat felsefesi*. (birinci baskı). İstanbul: Dergah, 120.

⁴⁴⁶ Çubukçu, İ.A (1986). *Türk düşünce tarihinde felsefe hareketleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 8.

⁴⁴⁷ Şeker, a.g.e., 288.

adalet ve liderlik (imamet) kavramlarının⁴⁴⁸ Türk devlet anlayışına da sirayet ettiği gözlenmiştir. Cemal Kafadar da Batılılaşma öncesi (klasik dönem) Osmanlı fikriyatına bakılırken bu fikriyatın tümüyle yerel ve içselleştirilmiş olduğu yanılığısına kapılmamanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Osmanlı fikriyatının özü ve kaynakları için fazlasıyla geniş bir coğrafi alana ve tarihe bakmak gerekir.⁴⁴⁹

“Batılılaşma öncesi Osmanlı-Türk (ve genel olarak İslam) kültürünün Helenistik ve Roma mirasına bir anlamda (her açıdan değil tabii) bugünden daha açık, daha benimseyici olması, Türk tarihinin ilginç ironilerinden sayılabilir. Oysa bugün “Batı klasikleri” çerçevesinde yaklaşılacak Eflatun (Platon) ve Aristo (Aristoteles) ya da Bukrat (Hipokrat) ve Calinus (Galen) gibi isimler, İslam ve Osmanlı kültürlerinin “temel klasikleri” arasındaydı”⁴⁵⁰

Kısaca Kafadar, klasik dönem Osmanlı fikriyatının tümüyle içe dönük ve dışarıyla etkileşimsiz bir halinden bahsedilemeyeceğini vurgulamak istemiştir. İbn Sina, İbn Rüşd, İbn Heşem gibi Osmanlı fikriyatını etkilemiş düşünürlerin Batı fikriyatından aldıkları da ona kattıkları da vardır. Bu bakımdan, çevre fikir dünyalarının takibi ve buralardan aktarma çabası gözlenmektedir, bunun yanında belirli düzeyde bir rekabete yönelim de gözden kaçmamaktadır.⁴⁵¹ Sonuç olarak, Osmanlı’da, çok kültürlü yapı dikkate alınarak yapılan analizle, tekil ya da tek yönlü bir fikir geleneğinden bahsetmenin mümkün olmadığı ortaya çıkacaktır.⁴⁵² Osmanlı fikriyatı hem İslam medeniyetinin yayıldığı coğrafyadan beslenmiş hem de Orta Asya’dan uyarlamalarda bulunmuştur.⁴⁵³ Fatih Şeker, bu nitelikleri itibarıyla Osmanlı fikir hayatı için “farklı eğilimlerin kaynaştığı kazan” nitelemesinde bulunmaktadır.⁴⁵⁴

Ülken de bu ilişkiye –özellikle Yunan fikriyatı ile olana– etraflıca değinmiştir. Kendisine göre, Türk-İslam tefekküründe dini kaynaklardan nakledilenlerin yanında akla

⁴⁴⁸ Ayubi, N.(1992). *Arap dünyasında din ve siyaset*. İstanbul: Cep, 18.

⁴⁴⁹ Kafadar C.(2014). Osmanlı Siyasal düşüncesinin kaynakları üzerine gözlemler, içinde Alkan, M.Ö.(Editör). *Modern Türkiye’de siyasi düşünce - Cumhuriyete devreden düşünce mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in birikimi (Cilt 1)*. (Onuncu baskı), İstanbul: İletişim Yay., 23.

⁴⁵⁰ Kafadar, a.g.e., 25.

⁴⁵¹ Ibid.

⁴⁵² Somel’e göre, “Geleneksel Osmanlı devlet ve siyaset anlayışı, köklerini, İran, İslam, Bizans ve Orta Asya Türk Moğol siyaset geleneklerinden alan bir ideolojik sentezden oluşmaktaydı.”. Yazar, başat fikir geleneğinin İslam olduğunun da altını çizmektedir. Somel, S.A. (2001). Osmanlı Reform çağında Osmanlılık düşüncesi (1839-1913), Alkan, M.Ö. (Ed.); *Cumhuriyete devreden düşünce mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in birikimi* (onuncu baskı). İstanbul: İletişim Yay., 89.

⁴⁵³ Kafadar, a.g.e., 26.

⁴⁵⁴ Şeker, a.g.e., 320.

dayanan, gözlem ve kuram ile oluşturulan ve din ile arasında mesafe olan bir ilim müessesesi de yaşanmıştır. Bu müessesenin, eski Yunan fikriyatından etkilenmiş olduğu vurgulanmaktadır ki bu tespit Kafadar'ın tespitiyle örtüşmektedir.⁴⁵⁵ M.Ö. beşinci yüzyıl Yunan düşünürleri Anaxagoras ve Democrit'i takip eden ve aktaran düşünürler olduğu ifade edilmektedir. Ülken'in asıl vurguladığı husus ise bu etkileşimin akli ilim sahasında yaşanmış olmasıdır. Aristo, üzerinde en yoğun inceleme yapılan Yunan düşünürü olmuştur.⁴⁵⁶ Yine de Farabi ve İbn Sina gibi büyük Türk düşünürlerinin çabalarına rağmen İslam alimleri ve sufiler topluluğunun aksi yöndeki çabaları karşısında Yunan fikriyatı Türk fikriyatında kalıcı bir etki doğurmamış ve etkisini kademeli olarak yitirmiştir.⁴⁵⁷

Ülken'e göre, Farabi'nin düşünsel üretiminde Aristo'nun ağırlığı sabit iken realizmin erken dönem fikir öncülerinden Thomas Hobbes'un (1588-1679) ve Charles Darwin'in (1809-1882) fikriyatının Farabi'nin ilmine yakınlığı dikkat çekicidir. Farabi, toplumsal hayatta çatışmanın kaçınılmazlığı ve güçlü olmanın gerekliliğini vurgulamış bir düşünür olarak Hobbes'un ancak 17'nci, Darwin'in 19'uncu yüzyılda yaptığını 10'uncu yüzyılda yapmış ve onlara fikrinsel öncülük yapmıştır.⁴⁵⁸ Eserlerinin Fransa (*Bibliothèque Nationale*), Vatikan ve Münih'teki kütüphanelerin rezervinde yer alması⁴⁵⁹ da tesadüf olmayıp, bunların Batılı bilim çevreleri tarafından tetkik edildiğini göstermektedir.

Türk skolastiğinin diğer temsilcisi İbn Sina da Yunan fikriyatından etkilenmiş ve döneminin Türk fikriyatını Batı'ya aktarabilmiş ve onun küresel bir değer olarak ele alınmasına hizmet etmiştir. Batı'da yarattığı etkinin yanında Osmanlı medreselerinde de eserleri okutulmuştur.⁴⁶⁰ İbn Sina, temelde "dinin mistik esaslarıyla felsefenin akli esaslarını telife çalışır." Bir başka deyişle mantık ve matematiğe dayanan İslam felsefesini (Meşşailik) mistik tecrübe, ilham ve sezgiye dayalı fikir dizgesi olan İsrakilik ile bağdaştırmaya çalışmıştır.⁴⁶¹ Şeker, Farabi ve İbn Sina'nın düşünsel zenginliğinin İmam

---

⁴⁵⁵ Ülken(2007), a.g.e., 104.

⁴⁵⁶ Ülken, a.g.e., 90.

⁴⁵⁷ Ülken, a.g.e., 105.

⁴⁵⁸ Ülken, a.g.e., 122.

⁴⁵⁹ Ülken, a.g.e., 124.

⁴⁶⁰ Ülken, a.g.e., 125 ve 149.

⁴⁶¹ Ülken, a.g.e., 148.

Gazzali ve Nizamü'l-mülk tarafından devralınıp, birer adım öne itilerek Osmanlı düşünsel hayatının temellerinin atıldığını belirtmektedir.⁴⁶²

Ülken, akli olan ile mistik olanın uzlaştırılarak ulaşılan bilginin genel özelliklerini betimleyen kavram olan *skolastik* kavramı bağlamında Türk skolastiğinin özelliklerini özetlerken temel bir hususu vurgulamıştır. Türk skolastiği, başlangıç aşamasında, sahip olduğu özgür ortamı aşamalı olarak kaybetmiştir. Bu durumun yansıması olarak Batılılaşma hareketine kadar ansiklopedik olarak tanımlanan ilimlerle ve biçimsel mantıkla yetinmek durumunda kalmıştır.⁴⁶³ Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Nushatü's Selatin* başlıklı eserinde, alimlere yeterli önemin verilmemesini eleştirmesi aynı iddianın bir başka ifade ediliş tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁶⁴ Dönemin yazın dünyasında ise şerh eden ve haşiye kaleme alanın özgün eser inşa ettiği kabul edilmiş olması, düşünsel düzeydeki sınırlılığı kanıtlamaktadır.⁴⁶⁵

Ethem Mahçupyan, Aydınlanma öncesi Batı dünyasında otoriter, Doğu dünyasında ise ataerkil bir zihni yapıdan bahsederek Osmanlı'nın da aynı yapıya dahil olduğuna işaret etmektedir. Bir "üst" zihinden genele yayılan ve dayatılan fikir geleneğidir bahse konu olan. Osmanlı'da da bu hiyerarşik anlam dünyası –dine verilen başrol de dikkate alındığında– net bir şekilde gözlenebilir. Anlam dünyasının bu niteliği, devlet ile halk arasındaki ilişkiyi, yani halkın tahta itaat etme sorumluluğunu da belirlemiştir. Mahçupyan'ın bakışında, Osmanlı'da dünyaya ilişkin davranışın, Tanrısal ilkelere göre belirlendiği bir örüntü resmedilmiştir ki Şeker'in de bu konuda aynı doğrultuda düşündüğü aktarılmıştır.⁴⁶⁶ Ne var ki iki yaklaşım aynı sonuca ulaşmakla birlikte, biri bu durumun olumlu etkiye sahip olduğunu kabul etmekte, diğeri ise tam tersi bir etkinin var olduğunu düşünmektedir. Gelenekçi yaklaşım, dinin felsefi düşünmeyi zenginleştirdiğini savunurken, Batıcı yaklaşım, dinin dogmatik yönüne dikkat çeker. Bu yönün, hayatın manevi boyutuna takılı kalmaya neden olduğunu ve düşünmeyi sınırladığını savunmaktadır.

⁴⁶² Şeker, a.g.e., 317.

⁴⁶³ Ülken, a.g.e., 107.

⁴⁶⁴ Öz, a.g.e., 62.

⁴⁶⁵ Şeker (2005a), a.g.e., 32.

⁴⁶⁶ Mahçupyan, E.(1999). Osmanlı dünyasının zihni temelleri üzerine. *Doğu Batı*, 2(8), 50-51.

Tunaya'nın konuya bakışı Mahçupyan'ın analizi ile benzerlik göstermektedir. Batılılaşma öncesi siyasal yapıda egemenliğin kaynağının “millet” değil “Tanrı” olduğu, halkın bu nedenle dizgeye katılan bir unsur olmadığı, halktan ziyade “ümme” kavramının geçerli olduğu hatırd tutulmalıdır.⁴⁶⁷ İlmiye sınıfı ya da ulema, toplumsal hayatı düzenleyen kuralları inşa etmede padişaha yardımcı olan sınıf olarak dogmalara saplanmaktan kurtulamamıştır. Batı'da yaşanan teknik gelişmelere sırt çevrilmesine neden olan da ulema'dır.⁴⁶⁸ Tunaya, bu çerçevede bir itaat doktrininden bahsetmektedir.⁴⁶⁹ Belge de Batı'nın sanayi devrimini gerçekleştirme sürecindeyken, Osmanlı'nın durumu gözlemlemek ve idrak etmekte dahi zorlandığını ifade etmektedir.⁴⁷⁰ Kopernik ve Kepler'in bilim dünyasına kattıkları ile ilgilenmemesi kendini beğenmişlikle açıklanmıştır.⁴⁷¹

Son dönem dış politika elitlerinden İbrahim Kalın ise yukarıda sunulan eleştirilere karşı bir bakış açısı sunmuştur. Avrupa aydınlanmasının ürünlerini sekülerizm, pozitivizm, milliyetçilik, sömürgecilik, ucuz iş gücü, kapitalizm ve köle ticareti olarak sıralamıştır. Aydınlanma ürünleri olarak sıralanan bu ürünlerde hem olumlu hem olumsuz unsurlar yer almaktadır. Bu nedenle, Kalın'ın anlayışında, Osmanlı'nın da dahil olduğu İslam toplumlarında Avrupa'nın düşünsel hareketlerine karşı bir direnişin normal karşılanması gerekmektedir.⁴⁷²

“.. güç kaybına uğramış ve kendi ekonomik ve toplumsal dinamiklerini kontrol edemeyen bir yapının ani radikal değişimlere direnmesi de bilinçli bir siyasi tercih olarak görülebilir. Osmanlı Devleti'nin ve diğer Müslüman ülkelerin 19. Yüzyılda moderniteyle böyle bir bağlamda ilişkiye geçmesi, değişim ve direnç dinamiklerini doğrudan etkilemiştir. Bu anlamda İslam dünyasının moderniteyle hesaplaşma serüvenini irrasyonel bir bağımlılık ve tutuculukla izah etmek mümkün değildir. İslam dünyasının derin bir dogmatik uykuya daldığını ve bu yüzden modernite trenini kaçırdığını ileri sürmek için elimizde daha ikna edici delillerin olması gerekiyor.”⁴⁷³

⁴⁶⁷ Tunaya, T.Z.(2016). *Türkiye'nin siyasi hayatında Batılılaşma hareketleri* (Üçüncü baskı). İstanbul: Bilgi Üni.Yay.,8.

⁴⁶⁸ Tunaya, a.g.e., 13.

⁴⁶⁹ Tunaya, a.g.e., 49. Benzer bir görüş için bkz. Korlaelçi, M. (2002). *Pozitivizmin Türkiye'ye girişi*. Ankara: Hece, 150.

⁴⁷⁰ Belge, M.(2014). *Militarist modernleşme: Almanya, Japonya, Türkiye* (Üçüncü baskı). İstanbul: İletişim, 544.

⁴⁷¹ Eren, N. (1963). *Turkey today and tomorrow: an experiment on Westernization*. New York: Frederick, 6.

⁴⁷² Kalın, İ.(2016). *Ben, öteki ve ötesi: İslam-Batı ilişkileri tarihine giriş* (Yedinci baskı), İstanbul: İnsan Yay., 356.

⁴⁷³ Kalın, a.g.e., 357.

Kalın, pozitivistizmin ve sekülerizmin fikri temsilcisi Ernest Renan'ın (1823-1892), 1882'de Sorbonne Üniversitesi'nde, İslam dünyasını küçümseyen ve Şarkiyatçı bir tonda gerçekleştirdiği konuşmasına karşı Namık Kemal'in (1840-1888), *Renan Müdafaaanamesi* ile –Edward Said'in *Şarkiyatçılık*⁴⁷⁴ ile yaptığıının benzerini yaparak– teknik ve askeri geriliğine rağmen kendi medeniyetini cesaretle koruduğunu aktarmaktadır. Renan, bahse konu konuşmasında, İslam dünyasının İslam nedeniyle geri kaldığını iddia ederken, Namık Kemal ise Renan'a kendi değerleriyle yanıt vermekte ve yazardan bu noktada destek almış gözükmektedir.⁴⁷⁵ Kalın, Namık Kemal'in, Renan gibi “kaba saba pozitivistler”e karşı “içsel bir fikir namusuyla” karşı koyduğunu dile getirmektedir.⁴⁷⁶ Aydınlanmanın temel ürünü olan pozitivistizme karşı bakış açısı, Batı'nın işgalci ve emperyalist olması nedeniyle, düşünsel hareketin Osmanlı ve İslam seyyahlarınca tereddütle karşılanmasının makul olduğu değerlendirilmesinde de görülüyor.⁴⁷⁷

“... Müslüman gözlemci, iki Avrupa ve iki İslam dünyası arasında gidip gelmektedir: Bir tarafta bilim, ekonomi, ve askeri teknoloji alanlarında büyük başarılar kaydetmiş bir Avrupa, öte tarafta emperyalist idealleri kıtalar ötesi boyut kazanmış bir Avrupa. Bir tarafta şanlı bir geçmişe sahip bir İslam dünyası, öte tarafta mağlup edilmiş, zayıf düşmüş bir İslam dünyası. Bu iki taraflı ikilem, Batıcı, Batı karşıtı, gelenekselci, modernist hemen bütün aydınların ve siyasi aktörlerin düşünce ve duyu dünyalarında derin izler bırakmıştır.”⁴⁷⁸

Kalın, Osmanlı'nın Avrupa ilerlemesine kayıtsız olmadığını, bir ikilemle karşı karşıya olmasından dolayı, bu konuyla nasıl ilgileneceği konusunda bocaladığını kaydetmektedir.⁴⁷⁹ Batılılaşmaya karşı yerleşik Türk-İslam geleneğini savunan bu duruş, Batılılaşma süreci ile ortaya çıkacak olan düşünsel gerilim hattını özlü şekilde göz önüne sermektedir. Osmanlı'nın Avrupa aydınlanmasına kayıtsız kalışını, içine düşülen ikilemin yarattığı bocalama ile makul gösteren ve geleneğe tutunmanın haklılığını kanıtlamaya çalışan –Ülken, Mahçupyan, Tunaya gibi Batıcı yaklaşımlara zıt– bir yaklaşım gözlenmektedir.

⁴⁷⁴ Said, E.(2004). *Şarkiyatçılık: Batı'nın şark anlayışları* (dördüncü basım. Birinci basım 1999). İstanbul: Metis.

⁴⁷⁵ Kalın, a.g.e., 360.

⁴⁷⁶ Kalın, a.g.e., 364.

⁴⁷⁷ Kalın, a.g.e., 370.

⁴⁷⁸ Kalın, a.g.e., 366.

⁴⁷⁹ Kalın, a.g.e., 374.

4.2.2 Batılılaşma ile birlikte fikir gelenekleri

4.2.2.1. Osmanlı İmparatorluğu dönemi

Osmanlı döneminde Batılılaşma dinamiklerine eğilmeden önce, Batı ve Batılılaşmanın anlamları üzerinde durmak gerekir. Tunaya, coğrafi olarak Avrupa ve Amerika'yı Batı kapsamına alarak, onu "muazzam ekonomik ve sosyal ileriliklere sahip" bölge ve medeniyet olarak ele almaktadır. Tanımın övme, imrenme belirtisini içerdiği şüphesini gidermek adına Tunaya, Batı'dan dost olamayacağını, onun kendinden olmayana karşı acımasız olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁸⁰ Berger'e göre ise Batı, coğrafi bir tanımlamadan ibaret olamaz. Kavramın çağrıştırdığı, dünyaya nasıl bakıldığı ve onun nasıl algılandığıdır. Bu bakış açısında, yeryüzünde insan hakları ve özgürlüklerin el üstünde tutulduğu herhangi bir yer Batı olarak görülebilir.⁴⁸¹ Oran'ın yaklaşımı da Berger'in yaklaşımıyla örtüşmektedir. Coğrafi bir sınıflandırma yapılmadan, iktisadi düzen tercihinin kapitalizmden yana olduğu ve dogmatik fikriyatın değil rasyonel insanın temel alındığı düzenin Batı olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir.⁴⁸² Özakpınar ise Batı'yı kendine özgü dinamikleri olan bir ahlak ve inanç düzeni olarak ele almaktadır.⁴⁸³

Batılılaşmak ise "Rönesans ve Aydınlanma dönemlerinde, 'yeniden insana dönmek' fikri çerçevesinde oluşturulmuş olan Batı zihniyetine sahip olmak anlamına gelmektedir. Bu zihniyet, ilerlemenin, gelişmenin ve yenileşmenin itici gücünü oluşturmaktadır."⁴⁸⁴ Bir başka tanıma göre ise dünyanın, Batı dışında kalan bölümünün Batılı norm ve kurumlara göre yeniden inşa edilmesidir.⁴⁸⁵ Batılı hayat tarzının, fikirlerin, teknolojinin kabulü bu kavram etrafında incelenmektedir.⁴⁸⁶

⁴⁸⁰ Tunaya, a.g.e., 69.

⁴⁸¹ İnternet: Berger, P. (Nis.2011), What is the west? And where is it? Web: <https://www.the-american-interest.com/2011/04/20/what-is-the-west-and-where-is-it/> adresinden 10 Temmuz 2017'de alınmıştır.

⁴⁸² Oran, B.(2003). TDP'nin temel ilkeleri içinde Oran, B.(Ed.). *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar (Cilt I: 1919-1980)* (Birinci baskı: 2001). İstanbul: İletişim, 49.

⁴⁸³ Özakpınar, Y.(1995). *Kültür değişimleri ve Batılılaşma meselesi*. İstanbul: Ötüken, 258.

⁴⁸⁴ Aysevener, a.g.e., 122.

⁴⁸⁵ Mehmet, O.(1999). *Westernizing the third world: the eurocentricity of economic development theories*. Londra; Routledge, 2.

⁴⁸⁶ İnternet: Westernization. Southeast Asia. New Dictionary of the History of Ideas. Web: <http://www.encyclopedia.com/places/britain-ireland-france-and-low-countries/british-and-irish-political-geography-14> adresinden 10 Temmuz 2017'de alınmıştır.

Batı'nın kendi bünyesine yönelik kavramlaştırma içerisinde Batılılaşma anlamsız olacağı için modernleşme kavramı “yerleşik geleneğe karşıt ve zıt olan anlamında”⁴⁸⁷ kullanılmaktadır. Modernleşen bir ülkede “tarım toplumunun yerini sanayi toplumunun, feodal toplum ve üretim tarzının yerini kapitalist üretim tarzının, kırsal nüfusun yerini kentsel nüfusun, teolojik yönetim anlayışının yerini laik iktidarın” aldığı belirtilmektedir.⁴⁸⁸ Batı dışında kalan medeniyetler için ise Batılılaşma ile modernleşme arasındaki kavramsal ayrışmaya değinmek gerekir. Modernleşme derken Batı'nın teknik ilerlemesinin örnek alınması, ancak fikri ve kültürel öğelerinin reddi söz konusu olmaktadır. Batılılaşma dediğimizde ise hem teknik hem de düşünsel ve kültürel bir etkileşim ve uyarılma kastedilmektedir. Huntington da konuyu incelerken, atıf yaptığı kaynakta, Japonya ile Türkiye arasındaki farka işaret etmiştir. Meiji dönemi (1868-1912) modernleşmesi ile Japonya'nın yaptığı, kültürel anlamda Batılılaşmaksızın bilim ve teknikte ilerlemeyi sağlamaktır. Türkiye’de ise teknik ve kültürel boyut bir arada ele alınmıştır. Bu bakımdan Japonya için modernleşme, Türkiye için ise Batılılaşma kavramını kullanmak yanlış olmayacaktır.⁴⁸⁹ Klasik geleneğin yerine Batılı geleneğin inşa edilmesine eleştirel gözle bakan epistemik topluluk bu nüansa vurgu yapmaktadır. Bu kapsamda, Erol Güngör’e göre, Türkiye’nin içinden geçmesi gereken süreç –Japonya’da olduğu gibi– modernleşme iken, Batılılaşma olmuştur.⁴⁹⁰

Türkiye’de Batılılaşma hareketi,

“Osmanlı İmparatorluğu’nun gerilemeye başladığı 17’nci ve 18’inci yüzyıllara kadar gider. Osmanlı, Avrupa ordularınca mağlup edilmeye başlayınca⁴⁹¹ askeri üstünlüğün temellerini irdelemek adına Avrupa devletlerine heyetler göndermeye ve diplomatik misyonlar kurmaya başlamıştır. Heyet ve

⁴⁸⁷ Giddens, A.(1990). *The consequences of modernity*. UK: Polity Press, 36.

⁴⁸⁸ Başak, S.(2010). Erol Güngör’ün modernleşmeye bakışı ve modernleşme bağlamında oluşturduğu aydın tipolojisi içinde *Prof.Dr.Erol Güngör’ün anısına Türkiye’de değişim sempozyumu(6-9 Aralık 2010)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, 114.

⁴⁸⁹ Mazrui, A.A.(1990). *Cultural forces in world politics*, London: James Curry. In Huntington, S.P.(1996), *The clash of civilizations and the and the remaking of the new world order*, New York: Simon&Schuster, 74.

⁴⁹⁰ Güngör, E.(1992). *Kültür değişmesi ve milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken, 41.

⁴⁹¹ Avusturya’ya karşı Saint Gotthard Savaşı (1664) ve II. Viyana Kuşatması (1683), Habsburg ordusuna karşı II. Mohaç (1687) ve Solonkamen (1691) savaşları, Avusturya-Lehistan ittifakına karşı Ciğerdelen Savaşı (1683) bunlardan bazılarıdır. Diğer taraftan, İmparatorluğun gerilemesini sadece kaybettiği savaşlarda aramak konunun eksik değerlendirilmesine yol açar. Avrupalı devletlerin coğrafi keşifleri sonucunda Osmanlı’nın hakim olduğu ticaret güzergahlarındaki değişim başlı başına incelenmesi gereken bir konudur. Bu keşiflerin bir sonucu olarak başlayan emperyalizm de İmparatorluğun dolaylı ve doğrudan etkilendiği bir süreç olarak karşımıza çıkar. Bu konudaki detaylar için bkz. Öz, a.g.e., 37-40.

misyonlar, Batının üstünlüğünün bilim ve teknoloji üretimi ile kullanımından kaynaklandığı tespitini yapmıştır.”⁴⁹²

Örneğin, Ahmet Resmi Efendi'nin (1700-1783) *Viyana Sefaretnamesi*, Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin (1670-1732) *Fransa Sefaretnamesi*, Mustafa Rasih Paşa'nın (18'inci yüzyıl) *Rusya Sefaretnamesi* gibi örnekler Batılı hayatın ve kültürün öğelerini barındıran, ancak meşrutiyete dair talep içermeyen bir fikriyat ortaya koymuşlardır.⁴⁹³ *Fransa Sefaretnamesi*, Avrupa'nın yenilikçi bir düzleme geçtiği ve Osmanlı için bunun bir tehdit olacağı yönünde tespitleri içermektedir.⁴⁹⁴ Ortaylı'ya göre, 19'uncu yüzyılda pozitivismi benimseyen ilk düşünürlerden Mustafa Sami Efendi'nin *Avrupa Risalesi* başlıklı eseri ise Avrupa'nın ilerlemesinin bilimsel yeniliklere bağlı olduğu ana fikrini ortaya koymasından önemlidir.⁴⁹⁵

Bozdağlıoğlu, Batı'ya ait düşünsel ve bilimsel gelişmelerin irdelenmesinin istem dışı sonuçlarına işaret etmektedir. Özlü olarak belirtmek gerekirse, modernleşmeye niyet ederken Batılılaşma yoluna girildiğini belirtmektedir.

“Osmanlı elitleri pozitivist yöntembilimi esas alan mühendislik ve tıp okulları ile askeri okullar kurarak geri kalmışlığa karşı çözüm üretmeye ve İmparatorluğu kurtarmaya yönelik adım atmışlardır. Modernleşme tanımı içinde değerlendirilen, Batı medeniyetinin salt maddi unsurlarını getirmeye çalışmışlarsa da pozitivist eğitim anlayışının yarattığı yeni sınıf bünyesinde Batı'nın pozitivist fikirlerinin ve kültürel değerlerinin yayılması engellenememiştir. İmparatorluğu kurtarmak adına kısa vadeli bir uygulama olarak tasarlanmış olsa da 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında Batılılaşma hareketinin hızı ve ölçeği artmıştır.”⁴⁹⁶

Tanıl Bora ise değişimin dinamiklerinin İmparatorluğun geleceğinden duyulan kaygı ile ilgili olduğunu vurgulamaktadır. 19'uncu yüzyılda, “Gerileme hızlanıp beka kaygısı baş gösterdikçe, okuryazarlar, seçkinler arasında bu defa dünya bilgisine karşı acilci ve faydacı-araçsalıcı bir ilgi infilakı olacak[tır]...”⁴⁹⁷ Avrupa'ya yönelen ve bilgi aktarımı talep eden görevlendirmeler bu durumun açık bir göstergesidir. İmparatorluğun karşı

⁴⁹² Bozdağlıoğlu, Y. (2004). *Turkish Foreign Policy and Turkish identity: a constructivist approach*. New York: Routledge, 5.

⁴⁹³ Ortaylı, İ.(2014). Osmanlı'da 18. Yüzyıl düşünce dünyasına dair notlar içinde Alkan, M.Ö.(Editör). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce (Cilt 1): Cumhuriyete devreden düşünce mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet'in birikimi* (onuncu baskı). İstanbul: İletişim, 40.

⁴⁹⁴ Kalın, a.g.e., 368.

⁴⁹⁵ Ortaylı, a.g.e., 41.

⁴⁹⁶ Bozdağlıoğlu, a.g.e., 5. Benzer bir görüş için bkz. Şeker (2015b), a.g.e., 318.

⁴⁹⁷ Bora, T.(2017). *Cereyanlar: Türkiye'de siyasi ideolojiler* (Üçüncü baskı). İstanbul: İletişim, 24.

karşıya olduğu beka kaygısı, aynı zamanda acil çözüm arayışını gerektirdiğinden, Mardin'in plan-pilav metaforunu ve pragmatist nitelemesini hatırlatır, dolayısıyla uzun vadeli bir ilerleme stratejisinden bahsetmek de olası gözükmemektedir. Ortaya çıkan hareket, salt ilerlemeye yönelik zihinsel bir dönüşümü değil, kurtarmaya yönelik bir tutuma işaret etmektedir.⁴⁹⁸

Batılılaşmanın, içerideki elitlerin bunu, İmparatorluğun kurtulması için zaruri görmesinin yanında bir de dışsal bir boyutunun olduğu çeşitli kaynaklarda dile getirilmiştir. Belge, Osmanlı dönemi Batılılaşmasının “içeriye doyurmaktan öte, dışarıyı yatıştırma aracı” olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁹⁹ Fransa, İngiltere, Rusya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi devletler, Osmanlı'ya karşı üstünlük sağlamalarını müteakip tavsiye, zorlama ve dikte aşamalarını kat etmiş ve onu Batılılaşmaya mecbur bırakmıştır.⁵⁰⁰ Tanzimat ve Islahat Fermanları, İmparatorluğun geri kalmışlığına deva olmak üzere inşa edilmiş çözümler olmanın ötesinde, bu devletlerce dayatılmış belgeler olarak da görülmelidir. Afyon Savaşları sonucu Batı ile emperyal şartlarda tanışmak durumunda kalan Çin'de, Konfüçyüsçü epistemik yapının sarsılarak Batılılaşmanın etkili olmasına benzer bir sürecin Osmanlı'da da yaşandığı görülmektedir.

III. Selim dönemini (1789-1807), reform hareketlerinin başlangıcı olarak ele alan Findley ise İmparatorluğun 18'inci yüzyıldan itibaren içsel bir reform dinamizmi ile milliyetçilik çağında çok uluslu İmparatorluk arasında paradoksal bir ilişki ile yüzleşmek durumunda kaldığını belirterek Belge ve Tunaya ile aynı noktayı vurgulamıştır. Buna göre, içeriden gelen bir değişim isteği bulunmakla birlikte bu istek, süreci tam olarak açıklamamaktadır. Bir çok etnik ve dini kimlikten müteşekkil İmparatorluk, bu kimliklerden gelen daha fazla özgürlük talebiyle karşı karşıyadır.⁵⁰¹

⁴⁹⁸ Bora, a.g.e., 36; Kalaycıoğlu, E.(2000). Tarık Zafer Tunaya: Osmanlıdan Cumhuriyet'e siyasal kurumlar ve çağdaşlaşma. *Doğu Batı*, 3(12), 111-119.

⁴⁹⁹ Belge, a.g.e., 558.

⁵⁰⁰ Tunaya, a.g.e., 33. Benzer bir tespit için bkz. Güngör, E.(1996). *Türk kültürü ve milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken, 91.

⁵⁰¹ Findley, C.V. (2010). *Turkey, Islam, nationalism and modernity*. ABD: Yale Uni. Press, 23.

Batılılaşmanın süreklilik kazandığı II. Mahmut (1808-1839) döneminin⁵⁰² hareketleri olan Sened-i İttifak (1808) ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması (1826) ise Tanzimat'a giden yolu açmıştır. Yeniçeri Ocağı kaldırılana kadar Batılılaşma yönünde atılan adımlar ulema ve Yeniçerilere karşı atılmış adımlar olarak görülmelidir. Bu tarihten sonra, ulema değişime karşı dirençte tek başınadır.⁵⁰³ II. Mahmut döneminde, Padişah eliyle Batılılaşmaya yönelik hareketler takip edilmesi ve bu hareketlerin ulema ve Yeniçerilerin hilafına yapılması nedeniyle, bir zihniyet değişimi yaşanmadığının altını çizen Tunaya, Tanzimat döneminin (1839-1876) ise bir zihniyet olduğunu vurgulamaktadır. Bir epistemik topluluğun filizlenmesi bu döneme rastlamaktadır. Batılılaşma fikri yayılmaya başlar ve İkinci Meşrutiyet ile birlikte uygulamaya geçirilir.⁵⁰⁴ Tunaya da bir paradoksun altını çizmeden edemez. Meşrutiyetin, mutlak monarşiyi sınırlandıran ve egemenliği kısmen halka devreden bir dizge olmasına rağmen, halka dayanan bir hareket olmadığını, Tanzimat ricalinin elitlerinin eseri olduğunu belirtmektedir. Bu paradoks, hareketin kökeni ve dolayısıyla toplumsal temeli olup olmadığı konusunda, ileride Cumhuriyet'e devreden miras bakımından eleştiri konusu olmaktan kurtulamayacaktır.⁵⁰⁵ Nitekim Ortaylı da reform (modernite) ile muhafazakarlığın diyalektik şekilde günümüze kadar vardığını hatırlatmaktadır.⁵⁰⁶ Kösoğlu, hareketin toplumda bir karşılığının olmadığını ve bünyesinde dayatma içerdiğinin altını çizerken, Belge de hareketin dinamiğinin sınırlı bir savunucu topluluğuna bağlı olduğunu altını çizmiştir.⁵⁰⁷

Batılılaşmanın başlangıcına dair özetlenen temel dinamikleri takiben hareketin yaslandığı kurumlar, kavramlar ile düşünürlerin tanıtılmasına ve tartışılmasına geçilecektir.

Yeni fikir geleneğinin inşası: kurumlar, kavramlar, düşünürler

Batılı bir gelenek inşasının başlangıcı, gelişimi ile siyasi/toplumsal yapıya etkilerinin kurumsal ve kavramsal boyutları bulunmaktadır. Kavramları tartışan ve kurumları organize eden düşünürler ortaya çıkmıştır. Bu boyutların tetkiki ile hareketin doğuşuna ilişkin

⁵⁰² Belge, a.g.e., 540.

⁵⁰³ Tunaya, a.g.e., 15.

⁵⁰⁴ Tunaya, a.g.e., 29.

⁵⁰⁵ Tunaya, a.g.e., 56.

⁵⁰⁶ Ortaylı, a.g.e., 40.

⁵⁰⁷ Belge, a.g.e., 555; Kösoğlu, N.(2013). *Türk milliyetçiliğinin doğuşu ve Ziya Gökalp* (üçüncü baskı, birinci baskı 2005). İstanbul: Ötüken, 47.

koşulların, hedeflerin ve hareketin yöneliminin somut olarak görülmesi hedeflenmektedir. Yeni Osmanlı hareketinden Jön Türk hareketine, Jön Türklerin bünyesinden çıkan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne doğru bir hareket, Osmanlı dönemi Batılılaşmasının kurumsal boyutunu resmetmektedir.⁵⁰⁸ Bu kurumsal hareketin epistemik içeriğini ise pozitivism doldurmuştur. Kurumsal ve epistemik devinim, gelenek inşasına koyulan epistemik topluluk ve elitlerce gerçekleştirilmiştir. Ahmet Rıza, Dr. Abdullah Cevdet, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura hareketin epistemik topluluğunun önde gelen üyelerindendir. Çin'de 4 Mayıs hareketinin ortaya çıkmasına neden olan ve Liang Qichao, Sun Yat-Sen gibi önderleri olan epistemik hareketin bir benzeri, adı zikredilen fikir insanlarınca başlatılmıştır. Konfüçyüs'ün öğretisinin ulusu zayıf düşürdüğüne ve başına gelenlerde birincil sorumluluğa sahip olduğu kanısının oluşması nedeniyle fikir geleneğinde değişiklik yapılmasına benzer şekilde yerleşik (klasik) geleneğe karşı bir inşa hareketinden bahsetmek mümkündür.

1867'de Avrupa'da kurulan, hürriyet ve anayasa ile yönetilmenin Batı medeniyeti içinde yer almanın ön koşulu olduğunu düşünen ve İmparatorluğun ilk fikri temsilcileri olarak görülen Yeni (Genç) Osmanlı hareketi, II. Abdülhamit döneminde Fransız kaynaklı "Jön Türk" adını kullanmaya başlamıştır.⁵⁰⁹ Tunaya da aynı noktaya işaret etmiş, Yeni Osmanlıların teokratik amaç (İslamcılık) yanında Osmanlılığın da birleştirici bir unsur olarak ele alınmasını sağladıklarını belirtmiştir. *Vatan ve millet* kavramları, onlarla birlikte anılır hale gelmiştir. Bu gelişmenin bir yansıması, ümmetçi yaklaşımın ağırlığını düşüren seküler anlayışın ortaya çıkmasına yol vermiş olmasıdır. Bu anlayış vatanseverlik kavramı etrafında bir norm haline getirilmeye başlanmıştır.⁵¹⁰ Yine de bu fikir öğeleri arasında, Osmanlı, Türk ve İslam kimlikleri arasında bir bocalamadan bahsetmek mümkündür.⁵¹¹

⁵⁰⁸ Erol Güngör, Peyami Safa'nın bu epistemik topluluğu "Garpcılar" olarak andığını hatırlatmaktadır. Güngör(1992), a.g.e., 14.

⁵⁰⁹ İnternet: Yeni Osmanlılar Cemiyeti (2013), 431. Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c43/c430239.pdf> adresinden 2 Haziran 2017'de alınmıştır. Aynı kaynaktan, 13 maddelik bir nizamname ile Genç Türkiye (*Jeune Turquie*) adıyla kurulduğu, ancak II. Abdülhamit devri muhalefeti simgeleyen Jön Türk (*Jeunes Turcs*) hareketiyle karışmaması için, Genç (Yeni) Osmanlılar olarak adlandırılmalarının daha uygun olduğu ifade edilmektedir. Diğer taraftan, Jön veya yeni nitelmesi, 19'uncu yüzyılda Avrupa'da monarşik dizgelere karşı çıkanlar için kullanılmış olup, artık "Osmanlı aydın muhalefeti"nin de sıfatı olarak kullanılmaya başlanmıştır. İnternet: Yeni Osmanlılar Cemiyeti (2013), 431. Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c43/c430239.pdf> adresinden 10 Temmuz 2017'de alınmıştır.

⁵¹⁰ Akçura, Y. (1976). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 21; Tunaya, a.g.e., 58 ve 60.

⁵¹¹ Mardin, Ş. (2014). Yeni Osmanlı düşüncesi, Alkan, M.Ö.(Editör). *cumhuriyete devreden düşünce mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi* (Onuncu baskı), İstanbul: İletişim Yay., 49.

Tunaya, Yeni Osmanlı hareketini, Batılılaşma bakımından, Tanzimat hareketine göre bir adım ötesi olarak görmekteyken bu harekette de fikir ve kurumlar açısından (Şarklı ve Batılı) çelişkili yaklaşımların olduğunu vurgulamaktadır.⁵¹² Hareketin yavaşlığına, icra edenlerin yarı gönüllü olduğuna dair yorumlara da rastlanmaktadır.⁵¹³

Mardin ise klasik dönemin fikir kıtlığı açısından eleştirilebileceğini kabul ederken, bunu gidermenin bir yolu olarak fikir geleneği ithal etmenin bu kıtlığı tam olarak gidermesinin mümkün olamayacağını dile getirmektedir.⁵¹⁴ Ne var ki –İslam kimliğinden ödün verme fikrini aklından geçirmeksizin– Batılı fikirlerle haşır neşir olan ve bir uzlaşma arayanların sadece düşünsel düzlemle yetinmeye niyetleri olmadığını, muhalefet etme ve iktidarı elde etmeyi hedefledikleri de ortadadır.⁵¹⁵ Nitekim, İttihat ve Terakki, darbe yoluyla iktidarı ele geçirmiş (1908) ve İmparatorluğun son yıllarında fikriyatını uygulamaya geçirme şansı yakalamıştır.

“Türk inkılabı, TBMM Hükümeti ve Cumhuriyet rejimi içinde dahi Meşrutiyet’in fikir ve siyaset adamlarının faal rol oynadıklarını ve hala oynamakta olduklarını müşahade etmek kabildir. Ziya Gökalp, M. Şemseddin (Günaltay), M.Fuad (Köprülü), Celal Nuri, Dr.Abdullah Cevdet, Mehmed Akif bu arada sayılabilir. Böylece Abdulhamid devresinden, Meşrutiyet devresine, Mütareke ve TBMM Hükümeti kanalıyla Türkiye Cumhuriyeti rejimine geçmiş, bu devirleri yaşamış ve değişik rejimleri ve siyasi idealleri savunmuş fikir adamlarıyla karşılaşılmaktadır.”⁵¹⁶

Ömerci de Cumhuriyet devrimini gerçekleştiren kadroların etkilendiği fikir gelenekleri ortaya konulurken Jön Türkler ile İttihat ve Terakki Cemiyetinden (Partisinden) bahsetmenin bir zorunluluk olduğunu vurgulamıştır. Kemalist devrimin izlerinin düşünsel/entelektüel alanda Jön Türklerde, siyasal alanda ise İttihat ve Terakki’de aranması gerektiğini ifade etmiştir.⁵¹⁷

Ünüvar, Yusuf Akçura’nın *Üç Tarz-ı Siyaseti*’nin ortalama İttihat ve Terakki fikriyatını resmedebileceğini belirtmektedir.⁵¹⁸ Akçura, Kahire’den yayımlanan *Türk* isimli dergide 1904 tarihli, Türk siyaset biliminin önde gelen erken dönem örneklerinden biri

⁵¹² Tunaya, a.g.e., 59.

⁵¹³ Eren, a.g.e., 6.

⁵¹⁴ Mardin (2008), a.g.e., 15.

⁵¹⁵ Ünüvar, a.g.e, 135; Tunaya, a.g.e., 2.

⁵¹⁶ Tunaya, a.g.e., 68.

⁵¹⁷ Ömerci, O. (2010). Jön Türkler ve İttihat ve Terakki. *Tarih Okulu*, Sayı VIII, 107.

⁵¹⁸ Ünüvar, a.g.e., 130.

olarak görülebilecek çalışmasında, İmparatorluğun bekası için üç siyaset tarzı ortaya koymuş ve bunların uygulanabilir olup olmadığı üzerine kafa yormuştur. Sırasıyla Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük seçeneklerini inceleyen Akçura'nın odak noktası Türkçülük üzerinedir. Çalışmanın nihai fikri konusundaki bulanıklığa rağmen, seçeneklerin incelenme sırası ve Türkçülüğün sona bırakılması buna işaret etmektedir. Enver Ziya Karal'a göre ise bu çıkarsama, çalışmanın kendisine dayanılarak yapılamasa da takip eden çalışmaların Türklük üzerine olması gösterge niteliğindedir.⁵¹⁹ 1928 tarihli bir çalışmasında ise Akçura, Selçuklu Devleti'nin yerini daha güçlü bir İmparatorluğun aldığını, Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini ise ondan da güçlü milli bir devletin aldığını belirtmiştir.⁵²⁰

Akçura'nın masaya yatırdığı ilk siyaset olan Osmanlıcılık, farklı etnik ve dini unsurların aynı potada eritilmesinin zorluğu bir yana, uygulamaya geçirilmesi açısından geç kalınmış bir seçenektir. Kaldı ki bir Osmanlı milleti inşa etme fikri, İmparatorluğun kurucu unsuru olan Türkler tarafından –diğer unsurlarla aynı kefeye konulacağı için– kabul edilmesi kolay bir fikir değildir. Bunun yanında, İslam'ın başatlığı düşünüldüğünde – asimilasyonu aklının ucundan geçirmeyen, sadece İmparatorluğu ayakta tutma adına⁵²¹ Müslüman ve gayrimüslimlerin eşit statüde ele alınması da uygulaması kolay olmayacak bir siyaset tarzı olarak değerlendirilmiştir.⁵²²

Ümmet esaslı birlik ya da Batı'nın bakışında Panislamizm de uygulamada sorunları getirecek olan bir başka siyaset seçeneği olarak ortaya konulmuştur. Bir defa, İslam'ın kendi içinde birlik –Arap-Acem, Şii-Sünni gibi bölünmeler nedeniyle– mevcut değildir. Bunun yanında, İmparatorluk içindeki gayrimüslimler bu siyasete, Hıristiyan devletlerin desteğiyle karşı çıkacaktır.⁵²³

---

⁵¹⁹ Akçura, a.g.e.(Önsöz), 17.

⁵²⁰ Akçura, Y.(1992). Türk kudreti: Mustafa Kemal, Kaplan, M. ve arkadaşları (Ed.), *Atatürk devri fikir hayatı I*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 220. Eser ilk olarak Türk Yılı dergisinde 1928'de yayımlanmıştır.

⁵²¹ İnternet: Erdem, H. (Ocak 2017), Hiç tarz-ı siyaset veya hepsi. Web: <http://www.karar.com/yazarlar/hakan-erdem/hic-tarz-i-siyaset-veya-hepsi-3192#> adresinden 7 Ocak 2018'de alınmıştır.

⁵²² Akçura (1976), a.g.e., 28.

⁵²³ Akçura, a.g.e., 32.

Bir siyaset unsuru olarak Türklük ise Türkler için yenidir. Hatta, Pan-Türkist bir yönü olmayan⁵²⁴ Akçura'nın çalışması, Türk milliyetçiliğinin bilimsel olarak ortaya konulması bakımından da bir ilktir. Yeni doğmuş bir çocuk olarak görülen Türklük fikri, örgütlenme ve güçlenme sorunlarını yaşayacak olmasından ve Türklerin çoğunluğunun Müslüman olmasından dolayı İslam, Türklük fikrinin yerleşmesi bakımından bir araç olabilir.⁵²⁵ Bunun yanında, Türklüğün en yoğun olduğu devlet Osmanlı İmparatorluğu'dur. Bu siyasete dışarıdan gelebilecek itirazlar, diğer iki siyasete gelecek itirazlardan daha sınırlı olacaktır. Sadece Rusya toprakları içinde Türk topluluğu vardır ve Türk milliyetçiliğinin onları hareketlendireceğinden korkacaklardır.⁵²⁶

1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kurucuları arasına girecek olan Akçura'nın⁵²⁷ tezi, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülükten inşa iken ve bu üçü arasında somut bir seçenek sunulmamışken, İttihat ve Terakki üyelerinin bu üçü arasında gidip gelmesi de şaşılacak bir durum olarak görülmemelidir. Zira, her geçen günün şartlarına ve reel-politiğe uyabilecek bir fikriyat da inşa edilmiş değildir. Gözlenmekte olan, İmparatorluğun kurtulmasına yarayacak fikirleri üretme gayretinde olan bir epistemik topluluğun adımlarıdır. Bernard Lewis ise Osmanlı'nın toprak kaybına ve Rus tehdidine karşı ümmeti, vatan için savaşımaya çağıran Akif Paşa'nın (1787-1845) yaklaşımı ile Akçura'nın Türklük yaklaşımı arasındaki zıtlığa dikkat çekmiştir. Lewis'e göre, iki ismin ümmet esaslı fikriyattan birey ve ulus odaklı fikriyata geçişi temsil eder nitelikte olduğunu belirtmektedir.⁵²⁸ Bu geçiş, yaklaşık bir yüzyıl sonra klasik geleneğin dış politika kuramcısı tarafından "hinterland değişimi" olarak adlandırılacaktır.⁵²⁹

Dikkate değer olan nokta, bu üç alternatiften hangisi uygulamaya geçirilirse geçirilsin, seçimin rasyonel bir şekilde yapılmaya çalışıldığına ilişkin bir hareketin ortaya çıkmış olmasıdır. Tunaya, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, eylem ayağında ağırlığı somut

⁵²⁴ İnternet: Erdem, H. (Ocak 2017), Hiç tarz-ı siyaset veya hepsi. Web: <http://www.karar.com/yazarlar/hakan-erdem/hic-tarz-i-siyaset-veya-hepsi-3192#> adresinden 7 Ocak 2018'de alınmıştır.

⁵²⁵ Akçura, a.g.e., 34.

⁵²⁶ Akçura, a.g.e., 35.

⁵²⁷ Akşin, S.(2017). *Yakın tarihimizi sorgulamak*. Ankara: Arkadaş, 95.

⁵²⁸ Lewis, B. (2002). *The emergence of modern Turkey*. New York: Oxford, 326.

⁵²⁹ Davutoğlu, A.(2009). *Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu* (otuzbirinci baskı, birinci baskı 2001). İstanbul: Küre, 68.

olarak hissedilen, Jön Türk hareketinin temsilcilerinden ve İsviçre’den yayın yapan, Batılılaşma ve sekülerizm lehine tutum belirleyen, *İçtihat* dergisinin kurucusu ve Ziya Gökalp üzerinde etkileri olan Dr. Abdullah Cevdet’in (1869-1932) fikriyatını özetlerken, toplumun ilerletilmesi adına hurafelerden uzak durulması, ilim ve akıl yönünde ilerlenmesini salık verdiğini hatırlatmaktadır. Cevdet, geleceğin temposuna ayak uyduramayacak bir gidişata izin verilmemesi gerektiğini vurgularken,⁵³⁰ geleneğin özünü imanın inşa ettiğini savunan Kösoğlu ise Cevdet’in iman kaybı yaşadığına işaret etmektedir.⁵³¹

Osmanlı’da toplumsal ve siyasal modernleşme Batıcılık şemsiyesi altında gerçekleşmiştir. Batı fikriyatından ve yöntemlerinden etkilenilmiştir. Pozitivizm, önde gelen fikir geleneği halini almıştır. 2. Bölümde pozitivizmin gözlenebilen ya da elle tutulabilen ile ilgilendiğinin altı çizilmiştir. Tersinden bakıldığında, pozitivizmin metafiziğe karşıt bir duruş sergilediği belirtilebilir. Metafiziğe karşı olmak, fiziksel, yani elle tutulabilir olan ile ilgilenmek anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle, pozitivizmin atası August Comte’un bilim felsefesi olguculuk içermektedir. Teoloji ise Comte’un anlayışında, metafiziğe karşı duruşuyla da ilintili olarak, pozitif bir insanlık dinini öngörmektedir. Yaratan ya da tanrı kavramı, görülemeyen veya hissedilemeyen ile değil, hissedilebilir olanla açıklanmaktadır.⁵³² Aysevener de pozitivizmi olguculuk olarak kavramlaştırmakta, yalnızca duyuya dayanan sınama, tecrübe etme gibi faaliyetlerle bilgiye ulaşılabileceğimizi hatırlatmaktadır.⁵³³

Ahmet Rıza (1858-1930), Fransız pozitivistlerinin derneği “Societe des Positivistes”in ilkeleri olan düzen ve ilerlemeyi Osmanlı’ya uyarlayarak 1889’da *İttihat ve*

⁵³⁰ Tunaya, a.g.e., 62.

⁵³¹ Kösoğlu (2017), a.g.e., 280.

⁵³² Sönmez, V.(2010). August Comte (1798-1857): Pozitivizm (Olguculuk), *Dokuz Eylül Üniversitesi HYÖ Elektronik Dergisi*, 3(3), 161-162. 1990’larda yeşeren post-pozitivist hareketin Comte’un tezlerine ciddi eleştiriler getirdiği 2. Bölümde ortaya konulmuştur. Bu eleştiriler ve karşıt yaklaşımlar, Tanzimat ile *İttihat ve Terakki* fikriyatını etkileyen ve o dönemde bilimsel düşüncenin nüvesi olarak görülen pozitivizmin, dönemin şartları çerçevesinde, önemini olumsuz yönde etkilemesi söz konusu olmayacaktır. Davutoğlu’nun ifade ettiği gibi, önemli olan pozitivizmin modern Batı’nın epistemolojik yapısının gelişimini ifade eden ve onu diğer medeniyetlerden ayıran bir fikriyat olmasıdır. Davutoğlu, A. (2014). The formative parameters of civilizations: a theoretical and historical framework. In Dallymar, F., Kayapınar, M.A., Yaylacı, İ. (Eds.), *Civilizations and world order*. Maryland: Lexington Books, 78.

⁵³³ Aysevener, K.(1999). Türkiye Cumhuriyeti’nin felsefi temelleri. *Doğu Batı*, 2(8), 121.

Terakki Cemiyeti'ne ismini kazandırmıştır.⁵³⁴ II. Abdülhamit devrinde, harekete esas teşkil eden muhalefet oluşumuna engel olunamamıştır. İttihat ve Terakki, Ünüvar'ın analizinde, “Kendilerinden bir iki kuşak öncesinin hazırladığı düşünsel mirastan feyz alan ve devletin devamlılığının sağlanmasının yollarını arayan bir kuşağın mücadelesi olarak değerlendirilebilir.”⁵³⁵ Diğer taraftan, kimilerince istibdat dönemi olarak nitelenen II. Abdülhamit döneminde⁵³⁶ mutlak monarşiye geri dönmüş olsa da onun gelenekçi modernleşme olarak nitelendirilebilecek bir eğitim ve kültür ortamını desteklediği gözlenmiştir.⁵³⁷ Ana fikir Türk-İslam sentezini korumak olsa da,⁵³⁸ bir yandan da Ahmet Rıza'nın II. Abdülhamit'e yazdığı layihalarda pozitivismi telkin etmeye çalıştığına tanık olunmaktadır. Bora ise Osmanlı epistemik topluluğunun Comte ile ilişkisinin tek taraflı olmadığını, Comte'un (Paris'te elçilik görevi yürütmüş olan) Mustafa Reşit Paşa'ya – pozitivismin Osmanlı modernleşmesinde başarılı olması temennisini içeren– bir mektup yazdığını aktarmaktadır.⁵³⁹

Korlaelçi, *Servet-i Fünun* ve II. Meşrutiyet ile birlikte *Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiye* isimli dergilerin pozitivismin tanıtımında ne kadar önemli rol oynadığını vurgulamaktadır.⁵⁴⁰ Aslında özünde yapılmaya çalışılan Batı bilim dünyasının yaklaşımlarına ve kavramlarına yerel düzeyde yansımalar inşa etmek olmuştur. Mardin, Tanzimat dönemi aydınlarından *Beşir Fuad*'ın (1852-1887), Fransız fizikçi *Claude*

⁵³⁴ Özlem, D.(2002). Türkiye'de pozitivism ve siyaset içinde Kocabaşoğlu, Uygur (Ed.) *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Modernleşme ve Batıcılık (Cilt 3)*. İstanbul: İletişim, 458.

⁵³⁵ Ünüvar, K.(2001). İttihatçılıktan Kemalizme: İhya'dan İnşa'ya, Alkan, Mehmet Ö. (Ed.), *Cumhuriyete devreden düşünce mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in birikimi*. İstanbul: İletişim, 130.

⁵³⁶ İncalçık, H.(2006). Ziya Gökalp: yüzyıla damgasını vuran düşünür içinde İncalçık, H. *Doğu Batı: Makaleler I*, Ankara: Doğu Batı, 92. Türk-İslam geleneğini sarsmaya çalışan epistemik topluluk II. Abdülhamit'i bir engel olarak görürken, geleneğin korunmasını savunanlar (klasik gelenekçiler) II. Abdülhamit'i yerleşik gelenek içindeki reformcu olarak görmekteydiler. Günümüzde aynı bölünmüşlük benzer savlarla devam etmektedir.

⁵³⁷ Belge'ye göre ise “Abdülhamid, ne sevenlerinin ‘Ulu Hakan’ diyerek tapınmasını, ne de nefret edenlerin ‘Kızıl Sultan’ diyerek köpürmesini gerektirecek bir şey yapmamış bir padişahdır.” Abdülhamit'i sevenlerin genelde muhafazakar kesim, sevmeyenlerin ise Kemalistler olduğunu belirtirken bu eğilimin de pek anlamlı olmadığını iddia etmektedir. Bknz. Belge, a.g.e., 564. Benzer bir görüş için bknz. Alkan, M.Ö.(2014). Giriş, Alkan, M.Ö.(Editör). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce (Cilt 1):Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi* (Onuncu baskı), İstanbul: İletişim, 21.

⁵³⁸ Alkan, M.Ö.(2014). Resmi ideolojinin doğuşu ve evrimi üzerine bir deneme içinde Alkan, M.Ö.(Editör). *Cumhuriyete devreden düşünce mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in birikimi* (Onuncu baskı), İstanbul: İletişim, 386; Korlaelçi, M.(2001). Pozitivist düşüncenin ithali, Alkan, M.Ö. (Ed.) *Cumhuriyete devreden düşünce mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in birikimi*, İstanbul: İletişim, 217.

⁵³⁹ Bora, a.g.e., 45.

⁵⁴⁰ Korlaelçi (2002), a.g.e., 216.

Bernard'dan (1813-1878) etkilenerek, doğa bilimlerini inceleyen dalların ilkelerinin sosyal bilimlere de uygulanabileceğini öne sürdüğünü aktarmaktadır.⁵⁴¹ Jön Türklerden itibaren “Atatürk nesli, Batı'nın [Ludwig] Büchner [1824-1899] gibi materyalist düşünürlerinin, müspet bilimlerle toplum problemlerinin çözülebileceğine inanan pozitivistlerin ve Darwin'in evrim teorilerinin sosyal bilimlere yansımalarının etkisi altında yetişti.”⁵⁴²

Lewis de Jön Türkler döneminde seküler, pozitivist ve maddeci fikirlerin popülerlik kazandığını hatırlatmaktadır. Comte, Voltaire ve Rousseau gibi düşünürlerin eserlerinin tercüme edildiğini ve takip edildiğini belirtmiştir. Takipçilerin en önde geleni Türkçülük yanlısı Ziya Gökalp'tir.⁵⁴³ Alkan, II. Meşrutiyet döneminin resmi ideolojisi ile Gökalp'in – *Türk Yurdu* dergisinde yayımlanan yazılarından meydana getirdiği– “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” başlıklı eserinin özdeşleştiğini belirtmektedir. Asıl önemli olan ise II. Abdülhamit dönemindeki İslam-Türk geleneğinin, yerini Türk-İslam geleneği inşası girişimlerine bırakmış olmasıdır.⁵⁴⁴ Bu noktada, ulus devlet fikrinin somutlaşmaya başladığı görülür. Eserinin kült haline geldiğini vurgulayan Ünüvar ise Gökalp'in kendi değerlerini bir yana bırakmaksızın o değerler ile Türkçülük arasında bağ kurma çabasını sürdürdüğünü belirtmektedir.⁵⁴⁵ İnalçık da bu tespitleri doğrular bir analiz yapmıştır.⁵⁴⁶

“Ziya Gökalp I. Dünya Savaşı sırasında başlıca fikir akımlarını, yani İslamcılar'ın gerçek İslamlaşma (Sırat-ı Müstakim) fikirlerini, *Türk Yurdu* etrafında toplanan çoğu Rusya'dan göçen Türkçüler'in Türkçülüğünü ve laik bir toplum isteyen Garpcılar'ın muasırlaşma (Hüseyin Cahid, Celal Nuri gibi *İçtihad* dergisi yazarları) tezlerini, sosyolojik bir yorum içinde uzlaştırma ve sistemleştirme girişiminde bulundu.”

Gökalp'in milliyetçi fikriyatının ırkçılık boyutunun bulunmadığı kaydedilmelidir.⁵⁴⁷ Onun ulus devlet anlayışında esas olan ırk değil, mefkure olarak nitelenen belirli bir birliktelik hedefine yönelmiş ülküdür. Gökalp'e göre İslamlaşmak ile Türkleşmek arasında bir çelişkidен söz edilemez. İslam, uluslararası bir düzlemde iken Türklük ulusal düzlemde ele alınır. Diğer bir deyişle, ilkinde makro, ikincisinde ise bütünün içinde yer alan mikro

⁵⁴¹ Mardin (1990), a.g.e., 168. Bu dönemde hissedilen Batı etkisi ile kastedilen genel anlamda Fransa'nın etkisidir. Korlaelçi (2002), a.g.e., 157.

⁵⁴² Mardin(1990), a.g.e., 160; Mardin (2008), a.g.e., 307.

⁵⁴³ Lewis, a.g.e., 402.

⁵⁴⁴ Alkan, a.g.e., 394.

⁵⁴⁵ Ünüvar, a.g.e, 133.

⁵⁴⁶ İnalçık, a.g.e., 96.

⁵⁴⁷ Uzer, a.g.e., 48-49.

bir öge mevcuttur. Çağdaşlaşmak ise bu iki ögeyi tamamlar nitelikte Batı medeniyetinden doğma bilimden yana olmakla gerçekleşir. Dolayısıyla, bu üçlü düşünsel yapıyı bir arada, birbirlerini tamamlar nitelikte görmek gerekir.⁵⁴⁸ Önemli olan, her bir unsurun “etki çerçevesini belirlemektir.” Düşünsel dünyasında ideal durumu tasvir ederken Gökalp, “... bugün Türk ulusu Ural-Altay ailesine, İslam ümmetine, Avrupa uluslararası birliğine bağlı bir toplumdur.” saptamasını yapmıştır.⁵⁴⁹ Batı (Avrupa) kaynaklı bilimi ve çağdaşlaşmayı özümsemenin de gelenekten kopma olarak algılanamayacağına dikkat çekmiştir. “Biz Türkler, çağdaş uygarlığın akıl ve bilimiyle donanmış olduğumuz halde, bir Türk-İslam kültürü yaratmaya çalışmalıyız.”⁵⁵⁰ diyerek yerleşik geleneğe ulus devlet fikrini ve bilimsel yaklaşımı ekleme uğraşısında olduğunu vurgulamıştır.

Belge, İttihat ve Terakki Cemiyetinin önde gelen fikri destekçisi Gökalp’in Comte’un pozitivistizminin etkisi altında olduğunu teyit etmektedir. Türkiye’yi sosyoloji ile tanıştıran ve hareketin ideologu olan Gökalp’in “Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak” (1918) ve “Türkçülüğün Esasları” (1923) ile buluş niteliğinde bilgiler üretmediğini, Batı’dan ve içeriden aktarmalar yaparak bir sentez ortaya çıkardığını belirtmektedir.⁵⁵¹ Birinci eserde Gökalp, “...Türkçülerin amacı, çağdaş bir İslam Türklüğüdür.”⁵⁵² derken Türklerin bir de ümmet programlarının olması gerektiğini savunmaktadır. Bu fikirlere rağmen, ikinci eserde İslamcılığın bir yana bırakılmış olması dikkat çekicidir. Belge, bu durumu Gökalp’in Mustafa Kemal ile olan ilişkisiyle açıklamaktadır. Gökalp’in ilk eserinin ikinci unsuru olan “İslamlaşmak” Mustafa Kemal tarafından benimsenmemiştir.⁵⁵³ Milletini temeline ırk değil kültür olarak kabul eden yaklaşımı ile yayılmacılık ve agresif tutum içermeyen milliyetçilik anlayışı ise Mustafa Kemal tarafından aynen benimsenmiştir.⁵⁵⁴

Erol Güngör’ün öğrencisi Yılmaz Özakpınar, Gökalp’in kültür ve medeniyet sınıflandırmasını kapsamlı bir incelemeye tabi tutmuştur. Gökalp’te medeniyet insan

⁵⁴⁸ Gökalp, Z.(2016). *Türkleşmek, İslamlaşmak, muasırlaşmak*. İstanbul: EMA Klasik, 16.

⁵⁴⁹ Gökalp, a.g.e., 18.

⁵⁵⁰ Gökalp, a.g.e., 35.

⁵⁵¹ Belge(2009), a.g.e., 31.

⁵⁵² Gökalp, a.g.e., 44.

⁵⁵³ Belge, a.g.e., 35.

⁵⁵⁴ Belge, “yurtta sulh cihanda sulh” söylemi ile bu durumu ilişkilendirmektedir. Belge, a.g.e., 33.

iradesinin ürünüdür.⁵⁵⁵ Medeniyet akla ve bilime dayanmaktadır, gerektiğinde değişmesine karar verilecek unsurlardan oluşur.⁵⁵⁶ Medeniyet sahasının değişmesinin daha önceden yaptığımız modernleşme tanımının çerçevesine girmesi, kültürün ise manevi ve duygusal öğeleri barındıran bir öge olarak ele alınması bir tanımlama hatasıdır. Oysa medeniyet, içinde kültürün de yetişeceği makro bir yapı olarak ele alınmalıdır. Bir inanç düzeni ve ona bağlı bir toplumsal yaşayış medeniyetin özünü oluşturur. Kültür ise medeniyetin sınırlarını çizdiği bütün içerisinde ortaya çıkarılan maddi ve manevi ürünler olarak düşünülmelidir.⁵⁵⁷ Güngör'ün ve Özakpınar'ın Gökalp'te karşı çıktığı nokta bu kavramsal anlaşmazlıktan doğmaktadır. Batı, Hıristiyanlığı, Roma geleneğini ve bireyciliği (*individualism*) kendi arasında yoğuran bir medeniyet sahasıdır ve onun son dört asırdaki bilimsel ve teknolojik atılımı ise bir kültür atılımıdır. Gökalp'te ise kültür, duygu ve inanışla ilgiliyken medeniyet akıl ve bilimle ilgilidir.⁵⁵⁸ Batı medeniyetini, bilim ve teknolojiye ibaret olarak görmektedir ki bu Özakpınar'a göre gerçeklikten uzaktır. Bir başka deyişle, Gökalp'in anlayışında, gerçeğin kavramlaştırılmasında bir sorun ortaya çıkmıştır. Böylesi bir yaklaşım, bilim ve teknoloji atılımından önce bir medeniyet olabileceği fikrini de bertaraf etmiş olur ki bu da bir yanılgıdan ibaret kalır.⁵⁵⁹ Batı'nın bilim ve teknolojisinin benimsenmesi medeniyet değişimi olarak ele alınmaz. Yapılan, kendi medeniyetini değiştirmeden bir başka medeniyetin kendine uyan kültür unsurunun alınmasıdır.⁵⁶⁰

Özakpınar, Gökalp'in medeniyeti uluslararası, kültürü ise ulusal olarak ele aldığına işaret ederek, içsel özelliklerini korumak şartıyla Türkiye'nin de Batı medeniyetine dahil olmak durumunda olduğunu savunduğunu aktarmaktadır. Medeniyeti akıl ve bilimden ibaret saymak, Batı medeniyetine dahil olmanın zor olmadığını gösteriyor olabilir. Ancak, medeniyet ile inanç müessesinin ayrılmaz ve yoğun bir ilişkisi vardır. Güngör, Gökalp'in kültür ve medeniyetin kesintisiz bir devamlılığa sahip olduğunu gözden kaçırdığını, kültür ve medeniyetin birbirini dışlayan veya birbirleriyle çelişki içinde olduğunu düşünülmesinin yanılgı olduğunu anlatmaya çalışmaktadır.⁵⁶¹ Diğer taraftan, Batı

---

⁵⁵⁵ İnalçık, a.g.e., 104.

⁵⁵⁶ Güngör (1992), a.g.e., 12.

⁵⁵⁷ Özakpınar, Y.(1998). *Kültür ve medeniyet üzerine denemeler*. İstanbul: Ötüken, 109.

⁵⁵⁸ Özakpınar(1995), a.g.e., 189.

⁵⁵⁹ Özakpınar(1998), a.g.e.,100.

⁵⁶⁰ Özakpınar(1998), a.g.e., 110.

⁵⁶¹ Güngör (1996), a.g.e., 101.

medeniyetinin milli kültürler üzerinde yıkıcı bir etki doğurduğuna işaret ederek, Türk-İslam geleneğinin de bu etkiye maruz kaldığını anlatmaya çalışmıştır.⁵⁶²

Özarpınar'ın, Batı'nın rasyonel düşünsel yaklaşımına dahil olunması konusunda Gökalp'ten farklı düşünmediği görülmektedir. Kabul etmediği, bunun için Batı medeniyetine dahil olma zorunluluğunun olması gerektiği savı. Özarpınar'da medeniyet, inanç ve ahlak müessesesini temel alıyor. Gökalp'in tanımlaması kabul edilirse, Batı'nın bilim anlayışının kabulü için –Gökalp tersini belirtse de– kendi medeniyetinin terk edilmesi gerekir. Halbuki, Türk-İslam medeniyet havzasının terki ve bir başka medeniyete girilmesi söz konusu olamaz. Yapılması gereken bir kültür ögesi olarak kabul edilen bilimin Türk-İslam medeniyetine eklemlendirilmesidir.⁵⁶³ Bu sürecin detayları, elitlerden önce, epistemik topluluklarca bilimsel yöntemlerle belirlenmeli ve icra edilmesi sağlanmalıdır.⁵⁶⁴ Ancak Güngör, Türkiye'de modernleşme hareketi konusunda da farklı yaklaşımların mevcut olduğunu belirtmektedir. Batı medeniyetinden aktarılması uygun görülen kültür öğelerinin aktarılmasını savunanlar çoğunluğu oluşturmaktadır. Diğer taraftan, Batı medeniyetinin bir bütün olarak alınmasını savunanlar ile klasik gelenekte bir değişikliği kabul etmeyen kesimler de bulunmaktadır.⁵⁶⁵

Batılılaşma ve gelenek sorununa orta yol arayışı içerisinde olan fikir adamı, gazeteci, yazar Celal Nuri'ye (1881-1938) göre ise medeniyet, teknik ve gerçek medeniyet olmak üzere iki türdür. Gelenekçi fikriyatı benimseyenlerin de savunduğu üzere, gerçek medeniyetin bünyesinde yer alan ahlaki ve toplumsal kaidelerin Türk toplumsal yapısı ile uzlaşması tabi görünmediğinden bir yana bırakılması gerekir. Asıl takip edilmesi gereken ilim ve fenni içeren teknik medeniyettir. Bu ayrım, Batılılaşma kampında yapılamamış ve fikir ayrılıkları yaşanmıştır.⁵⁶⁶ Örneğin, Dr. Cevdet, kısmiliği kabul etmemiş, her iki medeniyetin de kabulünün gerektiğini savunmuştur. Bu noktada fikir geleneği inşasındaki pürüzlerin de bir cereyan olarak doğduğunu ifade etmek gerekir. Pürüzler kavramsal açıdan olabildiği gibi içerik bakımından anlaşmazlıklar da yok değildir ve günümüzdeki düşünsel bölünmüşlüklerle ilgili ipuçlarını bünyesinde barındırmaktadır.

⁵⁶² Güngör (1996), a.g.e., 114.

⁵⁶³ Özarpınar(1998), a.g.e., 176.

⁵⁶⁴ Güngör(1996), a.g.e., 104.

⁵⁶⁵ Güngör(1996), a.g.e., 99.

⁵⁶⁶ Tunaya, a.g.e., 70.

Temel öğeleri ve İmparatorluğun son döneminde düşünsel ve siyasal etkileri özetlenen pozitivistimin yeni bir entelektüel ve siyasal bilinç ile ulus devlet inşasında etkili olduğu iddia edilebilir. Dönemin epistemik topluluğunu oluşturan Genç Osmanlı ile Jön Türk elitleri, nüvesini pozitivist yöntembilimin oluşturduğu fikriyatı temel almışlardır. Bu düşünsel temelleri birer norm haline getirerek bir gelenek inşası icra etmişlerdir. Çin’de 19. Yüzyılda Feng Guifen, Liang Qichaou, Yan Fu gibi elitlerin geleneğe karşı yaptıkları başkaldırının benzerini Türkiye’de Genç Osmanlı ve Jön Türk elitleri yapmıştır. Her iki ülkede de simetrik gelişmeler tecrübe edilmiştir. Belirli bir elit topluluğu, ulusun zayıflamasından rahatsızlık duymuş, zayıflamanın içsel fikir unsurlarından kaynaklandığına kanaat getirmiş ve çözüm olarak dışarıdan fikriyat ithaline yönelmiştir. Milli devlete doğru evrilen Türk tarihinde, zayıflamadan kaynaklanan milliyetçi tepki ve tepkiyi gösteren elitlerin faturayı geleneğe çıkardığı gözlenmektedir. Türkiye örneğinde de, Çin’de Utanç Yüzyılı’nın yaşanmasından Konfüçyüsçülüğün sorumlu tutulması ile örtüşen bir rasyonelleştirme görülmektedir.

18’inci yüzyılda kıvılcımlanan, 19’uncu yüzyılda kalıcı hale gelen ve yayılma yetisi bakımından sınırlı bir epistemik topluluk tarafından yürütülen Batılılaşma hareketleri ile Onuf’un diliyle yeni bir sosyal gerçekliğin inşa edilmeye çalışıldığı göze çarpmaktadır. Pozitivism üzerinden yeni ve öznel anlam dünyaları ortaya konulmuş; yeni normlar inşa edilmeye başlanmıştır. *İçtihat*, *Tasvir-i Efkar*, *Servet-i Fünun*, *Ulum-i İktisadiye ve İctimaiye* ve benzeri yayın organlarında, incelenen fikir geleneklerine yönelik dil ve söylem dizileri –iktisadi gelişimi hedefleyen bir yönünün bulunmaması⁵⁶⁷ ve ulaştığı kitlenin boyutu bakımından eleştiri konusu olsa da– kullanılmıştır. Rasyonalizm, dayanışma, ulus devlet gibi temel söylemlerden yeni bir devlet için eylem aşamasına geçildiğinde faydalanılacaktır. Bu söylem dizisinden nasıl bir norm inşası icra edildiği ise takip eden bölümün konusudur.

---

⁵⁶⁷ Ersal, A.(2012). *Türkiye’de ulus devlet ve Ziya Gökalp Mümtaz Turhan Erol Güngör*. Ankara: Ötüken. 474.

4.2.2.2. Cumhuriyet dönemi

4.2.2.2.1. Cumhuriyet dönemi fikriyatının yapı taşları

Önceki bölümde özetlenen fikir hareketlerini Gökalp, toplumbilim (sosyoloji) özelinde işlenmiş ve bilimsel ve siyasal alana yerleşmesine hizmet etmiştir.⁵⁶⁸ Fikir geleneğinin inşasında temel unsur, bilime duyulan saygı ve güvendir. Bilimin esas alınması hem sanayileşmenin önünü açar, hem de toplumsal gelişmenin en faydalı yöntemini ortaya koyar. Toplumsal gelişme ise Avrupa’da 19’uncu yüzyıldan beri pozitivism adı altında vurgulanmaktadır. Şerif Mardin, Mustafa Kemal Atatürk’ün bu fikir geleneklerinin temsil ettiği düzenden etkilendiğini düşünmektedir. “Atatürk bilimin egemenliğini olumlu bir gelişme olarak algılamış, kendi dizgesinin temel direği olarak değerlendirmiştir; ona göre uygarlık bilimin rehberliğinde yürümektedir.”⁵⁶⁹

Mardin, Mustafa Kemal’in pozitivismden dolayı ya da ikincil düzlemde etkilendiğini savunmaktadır. Pozitivist akımın ilk temsilcilerinden doğrudan etkilenmemiş, bir önceki başlıkta Anadolu’ya nasıl aktarıldığı anlatılan pozitivist fikriyatın şekillendirdiği kurumsal ve fikri yapıdan etkilenmiştir. Tanzimat, İttihat ve Terakki dönemlerinde bütüncülükten uzak bir şekilde uygulanmaya çalışılan pozitivism, Mustafa Kemal tarafından tümelleştirilebilmiştir.⁵⁷⁰ Ünüvar “Kemalizmin de 19.yy pozitivisminin izlerini taşıdığı, devleti merkezileştirmek ve bunu gerekirse baskıcı bir şekilde gerçekleştirmek konusunda İttihat ve Terakkinin bir devamı olarak düşünsel mirasına varis olabildiğini” belirtmiştir.⁵⁷¹ Belge’ye göre ise “hayatta en hakiki mürşit ilimdir” söylemi doğrudan Atatürk’ün pozitivist fikriyatının dışı vurumudur. İlim yani fen, doğa bilimlerine atfen söylenmiştir ve Cumhuriyet inkılapları bu fikriyat doğrultusunda inşa edilmiştir.⁵⁷²

Mardin, Mustafa Kemal’in seküler anlayışının pozitivismi benimsemesinin bir sonucu olduğunu ifade etmektedir. Seküler anlayış, toplumsal ve siyasal yapının, Tanrıya dayalı bir düzenlemeyle inşa edilemeyeceğini düşünür. Toplum hem –pozitivist bakış doğrultusunda– doğa kanunlarına hem de kendi rasyonelliği bağlamında inşa ettiği ilkelere

⁵⁶⁸ Mardin (1990), a.g.e., 160.

⁵⁶⁹ Mardin, a.g.e., 163.

⁵⁷⁰ Mardin, a.g.e., 164.

⁵⁷¹ Ünüvar, a.g.e., 140.

⁵⁷² Belge, a.g.e., 723.

göre örgütlenmelidir.⁵⁷³ Bu bakımdan Gökalp ile Mustafa Kemal arasında yakın bir ilişki olduğu söylenebilir. Mustafa Kemal, Gökalp ile her konuda (örneğin kültür ve medeniyet tanımlaması konusunda) fikir birliği içinde olmasa da onun yaklaşımlarından faydalanmıştır. İnalçık, yeni kurulan milli devletin düşünsel temelini inşasında Gökalp'in önemli rol üstlendiğinin altını çizmiştir.⁵⁷⁴

Pozitivizm ekseninde ortak bir payda bulan –biri düşünsel, diğeri siyasi– iki elit, devrimin icrası ve kültür-medeniyet tanımlamaları bakımından farklı noktalarda olmuşlardır. Mustafa Kemal, Gökalp'in medeniyeti teknik kapasite ve nesnel boyut, kültürü ise öznel ve duygusal öğelerden müteşekkil gören yaklaşımını kabul etmezken, Gökalp de devrimin sosyolojik bir süreç olduğunu, dönüşümün toplum tarafından özümsemesi gerektiğini, aksi halde kendi direncini göstereceğini savunmuştur. Farklı bakış açıları, Gökalp'in Batılı bir yöntembilimi kendi geleneğinden ödün vermeden uygulanması gerekliliğine inanması,⁵⁷⁵ Mustafa Kemal'i politika icrasında düşünür mesafeli kalmaya zorlamıştır.⁵⁷⁶ Yine de Gökalp, toplumun kendini ümmet olarak görmesine karşıt bir fikir geleneğinin inşa edilmesine aracı olduğu için gelenekçi yaklaşım tarafından eleştiri almaktan kurtulamamıştır.⁵⁷⁷

Ergur'a göre, Türkiye Cumhuriyetinin düşünsel esinleyicilerinden biri olsa da Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yılında hayatını kaybeden Ziya Gökalp'in, takip eden dönemde temel dönüşümler yaşayacak ideolojik yapının tümünden olumlu ya da olumsuz anlamda sorumlu tutulması fazlasıyla sığ bir değerlendirme olur.⁵⁷⁸ Kuruluş felsefesini etkilemiştir, ama ilerleyen aşamalarda düşünsel ortamda farklılaşma ve kaymalar yaşanmıştır. Örneğin, 1950'lerden itibaren yayılan liberalizmle Gökalp'i ilişkilendirmek – her ne kadar Gökalp'in rasyonel fikir üretimine doğrudan katkısı yadsınamayacak olsa da– kolay değildir. Bu nedenle, etkinin kapsamının doğru değerlendirilmesi önemlidir. Kösoğlu ise Ergur'a göre bir adım daha ileri gitmiştir. Kendisine göre, Gökalp'in fikirlerinin

⁵⁷³ Mardin, a.g.e., 165. Benzer bir görüş için bkz. Aysevener, a.g.m., 121.

⁵⁷⁴ İnalçık, a.g.m., 98.

⁵⁷⁵ Kösoğlu (2013), a.g.e., 113.

⁵⁷⁶ İnalçık, a.g.e., 115.

⁵⁷⁷ Kösoğlu, a.g.e., 134.

⁵⁷⁸ Ergur, A.(2002). Türkiye'de siyasal düşüncenin gelişmesinde Fransız etkisi, Laçiner, Ö. (Ed.); *Dönemler ve Zihniyetler*, İstanbul: İletişim, 932.

Cumhuriyet dönemine olan uzantısının bir başarı olarak görülmesi mümkün değilken, düşünürün İmparatorluğun son dönemine “heyecan ve iman” kattığını iddia etmektedir.⁵⁷⁹

Bora'nın yaklaşımında Kemalist fikriyata yönelik –rıza inşasını da içeren– bir gelenek inşasının gözlendiği ifade edilmektedir. Belge de rıza inşası yaklaşımını destekler şekilde “kurucuya yönelik hayranlık ve aynı düşünsel ortamda yetişme” boyutlarından bahsetmektedir.⁵⁸⁰ Bu sürecin temel yapı taşı olarak bağımsızlığın önderi Mustafa Kemal ve imgesi üzerinden Cumhuriyet ilkeleri öne çıkmıştır.⁵⁸¹ Söz konusu inşa süreci, 1. Dünya Savaşından önceki 30-40 yılda Avrupa’da yaşanan ve 2. Bölümde detayları belirtilen gelenek inşası sürecine benzemektedir. Yeni gelenek düzeneği kapsamında, yeni bir birey inşasının öngörüldüğüne dair yorumlar da bu durumu açıklamaktadır.⁵⁸² Liang Qiahao'nun Çin için öngördüğü yeni birey, milli devlet için ise itaat etmekten başka seçeneğe sahip olmayan bir kul olmaktan çıkıp vatandaş haline gelecek düzeye ulaşacaktır. Bu hedefin uzun vadede dış politika sahasına etkilerinin olması beklenebilir.

Cumhuriyet dönemi fikriyatına yönelik farklı bakışlardan biri, Hikmet Kırık ve Oya Morva'nın çalışmasında ortaya konulmuştur. Çalışma ile yazarlar –önceki bölümde özetlenen düşünsel harekete rağmen– Cumhuriyet devriminin genel bir tefekkür zayıflığından etkilenmiş olduğunu iddia etmektedir. Temel sorun, –liberalizm, sosyalizm gibi– uluslararası bir düşünsel akım inşa edilemeden ya da doğrudan uluslararası bir düşünsel akımdan faydalanılmadan yeni bir devletin inşa edilmiş olmasıdır. Bu nedenle yazarlar, kurucu felsefe bakımından kopuk bir halkadan bahsetmektedir.⁵⁸³ Diğer taraftan, Peyami Safa'nın sürece yönelik “hesabın çarşı içinde yapılması” gibi düşünsel temelin varla yok arası olduğuna yönelik söylemine de şüpheyle yaklaşmakta ve İmparatorluğun son döneminde yaşanan fikirsel hareketin devrimde etkisinin bulunduğunu ifade etmektedirler.⁵⁸⁴ Kırık ve Morva'ya göre “... bir modernleşme projesi olarak Cumhuriyet, Aydınlanma ilkeleri çerçevesinde, yine Habermas'ın kavramlaştırması ile söylersek,

⁵⁷⁹ Kösoğlu, a.g.e., 100.

⁵⁸⁰ Belge(2009), a.g.e., 30.

⁵⁸¹ Bora, a.g.e., 122.

⁵⁸² İnternet: Alaranta, T.(Şub.2017). Is the Kemalist project to blame for Turkey's failed democracy? Web: <https://www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/576-is-the-kemalist-project-to-blame-for-turkeys-failed-democracy.html> adresinden 1 Mayıs 2017'de alınmıştır.

⁵⁸³ Kırık, H. ve Morva, O.(2016). *Cumhuriyet ve pragmatizm: yazılmamış kuram*. İstanbul: Doruk, 8.

⁵⁸⁴ Kırık ve Morva, a.g.e., 116.

“yaşam dünyasının” rasyonelleştirilmesi, ya da bir başka deyişle, kültürel modernizasyon olarak görülmelidir.”⁵⁸⁵ Yazarlara göre, Cumhuriyet, yeni birey ve yeni toplum inşasına yönelik bir atılımdır. İtaat eden ve kul olarak nitelenen birey, sorgulayarak ve katılım göstererek gelenek inşası ile bugünkü halinden farklı bir hale getirilecektir. Yeni bir hayat ve buna bağlı değerler ve düşünme tarzının inşası tasarlanmaktadır.⁵⁸⁶

Milli devletin gelenek inşası sürecini pragmatizm kavramı üzerinden çalışan yazarlar, kavramı, geçmişi temel alarak hareket etmek yerine eyleme ve onun gelecek üzerinde yaratacağı etkiye odaklanan yaklaşım olarak ele almaktadır. “... kavramlar ve fikirler gelecekteki gözlem ve tecrübeleri bir düzen içine sokmanın temelini teşkil eder. Diğer bir deyişle, pragmatizm düşünceyi eyleme, özellikle de sonuçları hesaplanmış öngörülebilir eyleme uygulamayı sağlar.” Bu açıdan bakıldığında, yeni bir birey ve devlet inşasına yönelik eylemler ile bunların muhtemel sonuçları üzerinden yapılan ve rasyonellik içeren analizler pragmatizmin kapsamına girmektedir.⁵⁸⁷ Aynı zamanda bu adım, Hobsbawm’ın gelenek inşasına yönelik sıraladığı 19’uncu yüzyıl sonu Avrupası’ndaki örneklere benzemektedir. Yazarlar, Peyami Safa ve Mehmet Emin Erişirgil’in, devrimin icrasının tamamlanmasını müteakip düşünsel temelinin de yerleştirilmesinin şart olduğuna dair tespitlerini aktarmaktadır. Devrimin kalıcı olması ve gelecek nesillere aktarılması hedeflendiğine göre, onu bir fikir geleneğine ya da daha siyasi bir kavramlaştırma ile bir ideolojiye dönüştürmek gerekir. Bu noktada Safa, belirli bir özgünlüğü içeren “Kemalizm” kavramını ortaya atmıştır.⁵⁸⁸ Pragmatizm kuramından faydalanılan John Dewey’e göre, sadece uygulamaya dayalı siyasal hareket başarılı olamayacağı gibi sadece kurama dayalı hareket de hareketin gerektirebileceği esnekliği sağlayamayacaktır. Kemalist hareket de kuram ve uygulama temelli olması bakımından belirli bir esnekliği bünyesinde taşımıştır.⁵⁸⁹

Özetle, Cumhuriyet dönemi fikriyatının yapı taşları dendiğinde, Osmanlı’nın klasik dönem geleneğinin, Batılı bir fikir geleneği ile ikame edilmesi; bunun yanında güçlü bir fikir geleneği inşası gerçekleşmediğinden, kuramsal yönü “tam” olarak nitelenemeyecek

⁵⁸⁵ Kırık ve Morva, a.g.e., 110.

⁵⁸⁶ Kırık ve Morva, a.g.e., 111.

⁵⁸⁷ Kırık ve Morva, a.g.e., 113.

⁵⁸⁸ Kırık ve Morva, a.g.e., 119.

⁵⁸⁹ Kırık ve Morva, a.g.e., 125.

uygulamalı bir hareket olduğu ve hareketin icrası sırasında, gelecek nesillere aktarım amaçlı bir gelenek inşasına girişildiği anlaşılabilir. Bu inşa faaliyetinin temel öğelerinden biri ise bir tarih tezi inşası olmuştur.

Yeni geleneğin tarih inşası: Türk tarih tezi:

Devrimin icrasıyla birlikte onu bir fikir geleneği olarak inşa etmeye olan ihtiyaç vurgulanmıştır. Osmanlılık ve İslamcılığın bir yana bırakıldığı; pozitivism ve Türkçülük akımından Kemalizm'e evrilen yeni fikir geleneğinde Türk tarih tezinin inşası önem arz etmektedir. Collingwood'dan hatırlayacağımız tarih inşası, neyin hatırlanması, neyin unutulması gerektiğinin belirlenmesi gibi geleceğe yönelik hedefleri içeren karmaşık bir işlemdir. Devrimin kalıcılığının sağlanması adına, Türk tarihinin tetkikine yönelik odak noktaları ve öznel yorumlar devreye girmiştir. Collingwood'un yaklaşımıyla ham bilgi arzulan doğruyuda giydirilmiştir. Yeni bireyin inşası onun aklının işlenmesini de içermektedir. Yeni birey, yeni toplumu getirecek ve aynı doğruyuda bir devlet kimliği inşa edilmiş olacaktır. Bu inşa süreci dış politika sahasına da etki edecektir. Bu doğruyuda, Türk tarih tezi, Atatürk dönemi fikir hayatının temel öğelerinden biri olarak irdelenmelidir. Sina Akşin, Fuat Köprülü'nün (1890-1966) Osmanlı'yı merkeze alan tarih anlayışı yerine, Selçuklu tarihine ve oradan da Türklerin Orta Asya tarihine dikkat çektiğine işaret etmiştir.⁵⁹⁰ Osmanlı kimliğinin terk edilmesi ve Türk kimliğinin inşa edilmeye çalışılması bu odaklanmayı bir ölçüde açıklamaktadır.⁵⁹¹ Gökalp ve Akçura'nın temsil ettiği Türkçülük hareketi ise Osmanlı tarihini, Türk tarihinin (sadece) belirli bir dönemi olarak ele almış ve bu yönüyle bilimsel ve nesnel olma yönünde adım atarken Türk tarihinin Osmanlı ile başlamadığı ana fikrini yerleştirmeye çalışmıştır.⁵⁹² Atay da Cumhuriyet elitlerinin Osmanlı'yı hiçe saydıklarını, Türkçü ve Orta Asyacı bir yaklaşım sergilediklerini vurgulamaktadır. Cumhuriyet elitinin Türk tarihini, Anadolu'ya gelişle sonlandırıp, Cumhuriyetle yeniden başlattığını, yani Malazgirt'ten 1923'e kadarki kısmı yok saydığını, buna karşılık gelenekçilerin ise Anadolu tarihini temel aldıklarını

⁵⁹⁰ Mustafa Kemal'in, Osmanlı Türklüğünden çok Selçuklu Türkleri ve ondan önceki Türk devletlerinin kimlik inşasında esas alındığına dair sözleri de bilinmektedir. Bknz. Kaplan, M., Enginün, İ., Kerman, Z., Birinci, N. ve Uçman, A.(1992). *Atatürk devri fikir hayatı I*. Ankara: Kültür Bakanlığı, xxv. Atay da aynı hususu vurgulamıştır. Bknz. Atay, a.g.e., 159.

⁵⁹¹ Akşin, a.g.e., 94.

⁵⁹² Ibid.

belirtmektedir.⁵⁹³ Bernard Lewis de “Modern Türkiye’nin Doğuşu” başlıklı kült eserinin giriş bölümünün başlığını “Türk medeniyetinin kaynakları” olarak belirlemiş ve Atay’ın yaptığı tespitlerin benzerini dile getirmiştir. Lewis, yeni devletin Sümerler, Troyalılar ve hatta Hititler ile bağ kurmaya yönelen tarih inşasının bir bakıma Türklerin kendi özlerini benimsemeye yönelik bir adım olduğunu, bunun yanında risk içeren Turancı hareketlerin düşünsel düzeyde engellenmesinin hedeflendiğini belirtmektedir.⁵⁹⁴

Milli tarihin inşa edilmeye çalışıldığı süreçte 1934 tarihli bir çalışma, Osmanlı dışındaki dönemlere odaklanma adına, Anadolu’daki en eski medeniyet olan ve Türk tarih tezine göre Türk olduğu iddia edilen Hititlerin (Etiler)⁵⁹⁵ Yunan medeniyetine ilham kaynağı olduğu, bu bakımdan tüm dünya medeniyetlerinin inşasına etkisi olduğuna dair romantik bir iddia içeriyor.⁵⁹⁶ Akşin ise Türk Tarih Tezi’nin Hititler’in Türk olduğu saptamasının doğru olmadığını belirtmekle beraber, 1071 öncesinde Anadolu’da Hıristiyan olmayan topluluk ve devletlerin yaşadığını göstermesi bakımından önemli bir tarih inşası adımı olduğunu belirtmektedir. Bu inşa faaliyeti, iki yüzyıl boyunca yenilgiye uğramış ve sonucunda da Sevr ile yurdundan kovulmaya çalışılmış bir toplumun kendine olan güvenini yeniden kazanmasını sağlamaya yönelik olması bakımından yerindedir.⁵⁹⁷

Afet İnan tarafından 1931’de yayımlanan *Türk Tarihinin Ana Hatları (Methal Kısmı)* başlıklı çalışmanın, kitabın hedefinin sunulduğu giriş kısmı, Türk tarih tezinin inşasında – klasik geleneğin yerine– pozitivizmin ve evrim kuramının etkili olduğunu gözler önüne sermektedir.⁵⁹⁸

“... kitapta insanlığın ortaya çıkışıyla alakalı olarak benimsenen veriler ve yaklaşım, tamamen evrim teorisinin (Türklerin kökeni prensibi ağırlıklı olmak üzere) izahından ibarettir. Zamanın modern bilim anlayışının en belirgin tezlerinden biri olarak evrim teorisine atf yapılması; seküler düşünen, hayata materyalist bakan bir düşünceyi yansıtmaları; Batılılara, geleneksel bir toplum ve evren anlayışına sahip

⁵⁹³ Atay, a.g.e., 174.

⁵⁹⁴ Lewis, a.g.e., 3.

⁵⁹⁵ Hititlerin Çerkez ırkıdan olduğu genel olarak kabul görmüştür. Bknz. Şimşek, a.g.m., 92.

⁵⁹⁶ Engin, M.S.(1992). Anadolu’da en eski Türk medeniyeti ve cihan medeniyetlerine hakimiyeti içinde Kaplan, M. ve arkadaşları (Ed.), *Atatürk devri fikir hayatı II*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 272. Eser ilk olarak Ülkü dergisinde 1934’de yayımlanmıştır. Benzer bir tespit için Bknz. Şimşek, A.(2012). Türk Tarih Tezi üzerine bir değerlendirme, *Türkiye Günlüğü*, 111, 87.

⁵⁹⁷ Akşin, a.g.e., 91-92.

⁵⁹⁸ İnan, A. (1931). Türk tarihinin ana hatları (methal kısmı) içinde Şimşek, a.g.m., 90.

Osmanlı'nın yerine kurulan Türk devletinin gerçek bir modern devlet olduğu mesajının verilmek istenmesi gibi hususları kitabın ve savunduğu tezin amaçları arasında görmek mümkündür."⁵⁹⁹

Türk tarih tezi, Türklerin beyaz ırktan olduğu, bu nedenle Avrupalı olduğunu iddia ederken vurgulamak istediği ve inşa etmeye çalıştığı asıl episteme, Osmanlı ve İslam geleneğinden ayrı bir gelenek olmak istediğidir.⁶⁰⁰ Walker da bu durumu, modern Türkiye tarihçiliğini, Cumhuriyetin kuruluşuna dair resmi anlatım ile devletin evrilen kimliğini ve İmparatorluğun hatıratını oluşturan toplumsal kavrayış arasında ciddi bir kopuş olduğunu vurgulayarak resmetmektedir.⁶⁰¹ Bu iddia ve tespitler ile altı çizilen noktaların dış politika yönelimine etkileri olmuştur.

4.2.2.2. Devamlılık-kopuş tartışması bağlamında yaklaşımlar

Çin'de yaşanan işgaller, kolonileşme ve yeni bir devlet ile fikriyat inşa edilmesi sürecinde, gelenek ile olan bağın koptuğu tezi önceki bölümde detaylandırılmıştır. Aynı tartışma Türkiye'de de cereyan etmektedir. İmparatorluğun yıkılması ile kurulan milli devletin, fikir gelenekleri alanında bir kopuş yaşattığı iddiasına karşılık süreklilik iddiaları (ya da savunmaları) da göze çarpmaktadır. Kopuş iddiasında bulunanlar ikiye ayrılabilir: sürece eleştirel bakan gelenekçi yaklaşım ile süreci haklı ve gerekli bulan Batıcı yaklaşım. Bu iddiaya karşı durmaya çalışan ve süreklilik iddiasında bulunan Batıcı yaklaşıma sahip bir kesimden de söz etmek mümkündür. Bunların yanında, her iki yaklaşımı uzlaştırma ve bu zıtlığın politika uygulama alanında yarattığı güçlüklerin giderilmesi adına uzlaştırıcı nitelikteki çabayı temsilen üçüncü bir yaklaşımdan bahsedilebilir.

Gelenekçi söylem

Gelenekçi yaklaşımın dikkati çeken tarafı, yaklaşım savunucularının değer yargılarıyla birlikte kendilerini araştırma konusunun içinde hissetmeleridir. Post-pozitivist yaklaşımın özelliği olarak altını çizdiğimiz özne (bilim insanı)-nesne (araştırma konusu) birleşimi kendini somut olarak hissettirmektedir. Özne, Batıcı yaklaşımın, kendi geleneğini terk etmesine içerlemekte ve bunu eleştirmektedir. Örneğin, Fatih M. Şeker'e göre, Türk

⁵⁹⁹ Şimşek, a.g.m., 90.

⁶⁰⁰ Şimşek, a.g.m., 91.

⁶⁰¹ Walker, a.g.e., 93.

fikir geleneklerinin bağımsız ve hakkıyla çalışmak isteyen birinin Türk ve Müslüman olduğunu unutmaması gerekmektedir.⁶⁰² Fazlıoğlu'na göre ise, Türk fikir geleneğine ilişkin esaslı bir tartışma yapılabilmesi için tarafların bu fikir geleneğine “mensubiyetinin veya aidiyetinin olması” gerekmektedir. İmdi, bilim adamının, Türk fikir geleneği üzerinde çalışma yapabilmesi için kendi kimliğinin bilincine varması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁰³ Söz konusu bakış açısı, evrensel yaklaşımın içsel unsurları anlamakta yetersiz kalacağı iddiasını içerirken, Türk-İslam geleneği dışında yer alan bilim insanlarının da bu gelenek üzerinde tam ve tutarlı bir araştırma yürütemeyeceğini savunmuş olmaktadır.

Yılmaz Özakpınar'ın anlatımında, Türk-İslam sentezinin temsilcilerinden Mümtaz Turhan⁶⁰⁴ (1908-1969) gelenek ile olan bağın koptuğunu savunmaktadır. Kendisi bunun için “yarılma” kavramını kullanmıştır. Turhan, Bora ve Özakpınar'a göre, muhafazakardır, geleneğin temelini İslam dini olduğunu düşünen bir milliyetçidir. Aynı zamanda ise bilimin elzemliğini vurgulamaktadır. Turhan'a göre, geleneğe bağlı olmak Batı'nın bilimini almaya engel değildir, ancak bilim ve yöntem alınırken gelenekten ödün verilmesi kabul edilemez.⁶⁰⁵ Turhan, Türk toplumunun sağlıklı bir değişim sürecine tabi tutulduğunu, değişim sürecinde toplumun belirsizlik, uyumsuzluk, anlamsızlık gibi etkilere maruz kaldığını iddia etmiştir.⁶⁰⁶ Turhan'ın öğrencisi, Özakpınar'ın hocası Erol Güngör ise değişim sürecinin örf ve adetlerde değişimi de içerdiğini vurgulamakta ve şuarsuz bir değişimin zarar verici etkileri olduğunu belirtmektedir.⁶⁰⁷

Nevzat Kösoğlu ise İttihat ve Terakki üyeleri vasıtasıyla yaşatılan sürecin töre ve İslam hukukundan inşa edilmiş Türk-İslam geleneği üzerinde kültürel soğuma etkisi yarattığını belirtmiştir. İslam kültürü ve imanı çerperinde yaşamını sürdüren topluma, bu unsurlarla ilgisi olmayan bir kültürün ithal edilmesinin anlamlı ve faydalı olmadığını, bu

---

⁶⁰² Şeker, a.g.e., 313.

⁶⁰³ Fazlıoğlu, İ.(2016). *Soruların peşinde*, (ikinci baskı. Birinci baskı 2015). İstanbul: Papersense, 207.

⁶⁰⁴ İnalçık, H.(2006). Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlı, İnalçık, H., *Doğu Batı: makaleler I*, Ankara: Doğu Batı, 393.

⁶⁰⁵ Özakpınar, (2015), a.g.e., 49.

⁶⁰⁶ Özakpınar, a.g.e., 180. Benzer bir görüş için bkz. Kösebalaban, H.(2014). *Türk dış politikası: İslam, milliyetçilik, küreselleşme*. (Çev: Hüsamettin İnaç). Ankara: Bigbang, 114.

⁶⁰⁷ Güngör(1992), a.g.e., 99.

türden gelenek inşasının çatışmaya kapı aralayacak türden olduğunu vurgulamıştır.⁶⁰⁸ Gerileyen ve yıkılmaya giden İmparatorluk için uyarlanan geleneğin yerine, mevcut geleneğin temeli olan “imanın tazelenmesi” ile toplumun ve devletin buhrandan kurtulabileceğini düşünmüştür.⁶⁰⁹

İhsan Fazlıoğlu, Batı'nın tecrübe ettiği Aydınlanmanın, içeriden gelen bir devinimi temsil etmesi nedeniyle, meşruiyetinden söz edilebileceğine işaret ederken, Aydınlanma tecrübesinin öğelerinin aktarılması (ithal edilmesi) durumunda bir meşruiyet sorununun vuku bulacağına parmak basmaktadır. Aydınlanma öncesi Avrupası'nda Kilisenin siyasi ve düşünsel başatlığına binaen, Ruhbanın öncül konumuna işaret ederken, Aydınlanma sonrasında, “aydın” olarak nitelendirdiği kişiler, “kapitalist-emperyalist-pozitivist yaşam görüşünün rahipleri olarak yükselmişlerdir.”⁶¹⁰ Dolayısıyla, Fazlıoğlu'nun bakışında, Aydınlanmaya ilişkin öğeler, Hıristiyan dinine ilişkin özellikler taşır. Bu durum ise, bu öğelerin aktarıldığı yerlerde farklı bir dinin başat olması durumunda meşruiyet sorunu yaşanmasına neden olur. Türkiye'de “aydın” olarak nitelenenlerin, bir “kendilik bilinci” sorunu yaşaması sonucu halkın değerlerine yabancı kalması da aynı sorunun bir diğer tezahürü olarak karşımıza çıkar. Bir diğer sorun ise, Gökalp'in kendi değerleri ile pozitivist bilimin yöntemlerini uygun düzeyde harmanladığına ilişkin yorumlara rağmen, dışarıdan, olduğu gibi aktarılan bilgiler üzerinde sorgulama yapılmasının mümkün olmayışından, yerel üretim ve yaratıcılığın önünün kapatılmış olmasıdır.⁶¹¹

Mehmet Akif Okur ise genişleme ve daralma dönemlerinde kimliğin inşa edilmesine ilişkin özellikleri irdelediği makalesinde, Osmanlı'nın genişlemeyi temsil eden bir dönem olduğunu, bu dönemde Batı'nın öteki olarak ele alındığını, ancak daralma olarak ele alınan milli devlete geçiş sürecinde, bu ötekinin ülkü haline getirilmek istenmesinin kimliğe ters

⁶⁰⁸ Kösoğlu, a.g.e., 262. Osmanlı'nın İslam hukukuna bağlı devlet geleneğini başarıyla sürdürürken, gerilemeye karşı çare olarak inşa edilen Batılılaşmanın hatalı bir çözüm olduğunu vurgulayan Kösoğlu, Osmanlı'nın hukuka bağlılık üzerine oturan devlet yönetiminin eşi benzeri zor bulunabilir bir anayasal düzen olduğu ana fikrini işlemiştir. Önemli olan, rejimin kendisinden ziyade devletin kararlarının mevcut gelenek kapsamında denetlenmesi ve bu yöntemle sağlanan hukuka bağlılıktır. Çinli akademisyen ve Yangming Confucian Academy'nin kurucusu Jiang Qing'in konuya ilişkin görüşleri de, Kösoğlu'nun bu yaklaşımına benzemektedir. Qing'e göre, önemli olan rejim değil meşruiyettir. Meşruiyetin ise kutsal (ulu), kültürel ve insan iradesine dayanan boyutları bulunmaktadır. Bu farklı boyutlar arasındaki etkileşim ve denge, siyasal ahengi sağlayacaktır. Qing, a.g.e., 37.

⁶⁰⁹ Kösoğlu, a.g.e., 349.

⁶¹⁰ Fazlıoğlu, a.g.e., 193.

⁶¹¹ Fazlıoğlu, a.g.e., 199.

bir yön verdiğini iddia etmiştir.⁶¹² Sürecin, içeriden gelen talebe yanıt niteliği taşımadığını, dışarıdan gelen sistemik ve spesifik şartların bir sonucu olarak işlediğini hatırlatmaktadır.⁶¹³

Ahmet Davutoğlu'nun milli devletin gelenek inşasına bakışı ise kendi ağzından aktarılmıştır:

“...başka medeniyetlerden gerçekleştirilen kurumsal ve formel aktarımlar zahiri değişimlere yol açsa da, yeni bir ben-idraki oluşturmadıkça ve bu ben-idraki örnek alınan medeniyetin merkezine nüfuz edebilme gücü ve imkanı kazanmadıkça, değişime uğratılmak istenen medeniyet havzasının ruhunu yok edebilmek mümkün değildir.”⁶¹⁴

Son dönem epistemik topluluğun söylemini yansıtan portalda ise Ertan Altan, bir asırdır Türklerin kültürel bağlarından koparıldığını ve son dönemde bu bağın yeniden inşa edildiğini belirtmektedir.⁶¹⁵

“Birleştirici kültürünü kurmuş ülkelerde ‘halk’ ile ‘millet’ aynı şeydir. Türkiye’de ise millet, ‘halk’ ve ‘aydınlar’dan oluşur. Aydınlar daha başlangıçta, kendilerini halkın dışında ya da üstünde görmüş ve hissetmiştir. Aydınlar, hem problemleri hem çözümleri Avrupa tarihinden Osmanlı İmparatorluğu’na ithal etmiştir. Bu problemlerden ve çözümlerden habersiz olan ‘halk’ı, Avrupa modeline göre ‘modern’ bir toplum halinde şekillendirmek istemiştir. Fakat bir toplumun yapısı, toplumun değerleri ile biçimlenir.”

Batıcı söylem

Belge, Mustafa Kemal’in genç bir subayken İttihat ve Terakki’yi takip ettiğini ve –pozitivizmi, özgürlüğü, Türkçülüğü içeren– fikriyatını, yönelimini bu cemiyetin neşriyatına ve eylemlerine borçlu olduğunu hatırlatmaktadır.⁶¹⁶ 1923’te kendisiyle yapılan mülakatta ise İttihat ve Terakki hakkında olumlu fikirler sarf etmemiştir.⁶¹⁷ Bunda, eylem ayağında ayrışıp başarıya ulaşmanın verdiği rahatlığın etkisi olabileceği gibi İttihatçılarla

⁶¹² Okur, M.A.(2012). Büyük kimliğin izinde: genişleme çağları, Ergenekonlar ve Türklük, Kafkasyalı, M.S.(Ed.), *Orta Asya’da İslam: temsilden fobiye*. Ahmet Yesevi Üniversitesi, 305.

⁶¹³ Okur, a.g.m., 314.

⁶¹⁴ Davutoğlu, A.(1997). Medeniyetlerin Ben-İdraki. *Divan*, 1(1),11.

⁶¹⁵ İnternet: Altan, E.(May.2017). Türkiye’nin gönül haritası, Web: <http://turkiyedeiktidarergisi.com/analitik/sinirsiz-bir-gonul-cografyasi/> adresinden 10 Haziran 2017’de alınmıştır.

⁶¹⁶ Belge, a.g.m., 30.

⁶¹⁷ İnternet: Özbudun, E., Web: <http://www.atam.gov.tr/dergi/turkiyenin-kurulus-yillarinda-bir-yabanci-gazetecinin-ankara-yolculugu-ve-ataturkle-gorusmesi> adresinden 18 Haziran 2017’de alınmıştır.

olan kişisel sorun ve ayrışmaların da etkili olduğu belirtilmelidir. Bora da Kemalizm ile Tanzimat ve Meşrutiyet arasında bir önemsizleştirme mücadelesi olduğuna dikkat çekmektedir. Kemalist fikriyatın şekillenmesinde, bir önceki bölümde detaylandırılan düşünsel öğelerin birer faktör olduğu iddia edilebilir olsa da Bora'ya göre Kemalizm, süreklilikten ziyade kopuş olarak algılanmalıdır.⁶¹⁸

Tunaya, Cumhuriyet devrimiyle –Gökalp'in çizgisine uygun olarak– medeniyet sahasının değiştiğinden bahsederek, bu değişimin sorunsuz olamayacağını vurgulamaktadır. Değişimin yaklaşık iki yüzyıllık bir dönemi kapsaması, eski ile yeninin sürekli şekilde çatışmasına neden olmuş, bu kesitte eski ile yeni, dönem dönem bir arada var olmuştur. Eski ile yeninin bir arada var olduğu bir döneme rağmen, Batılılaşma hareketi, yeni devlet üzerinde kalıcı izler bırakmıştır.⁶¹⁹ Türkiye'nin Batılı olmayan ama Batı'nın teknik, siyasi ve kültürel kalıpları çerçevesinde bir düzen inşasına girişen tek ülke olması da onun ayrıcalıklı bir konumda değerlendirilmesine yol açmıştır.⁶²⁰

Yurdusev, Osmanlı ile milli devlet arasında kurumların aktarılması bakımından bir devamlılığın somut olarak görüldüğünü aktarmaktadır. TBMM'nin Meclis-i Mebusan'ın bir devamı olduğunu, askeri kurumlar ve yargı organlarının yeni devlete aktarıldığının altını çizmektedir. Diğer taraftan Yurdusev, Cumhuriyet ile inşa edilmiş olan ulus devletinin, Osmanlı'da 19'uncu yüzyıldan itibaren hissedilen ulus devlet anlayışının ürünü olduğunu aktarmaktadır. Egemenlik, vatandaşlık, hükümet etme gibi kavram ve işlevler zaten Osmanlı'da belirmeye başlamıştır. Yurdusev'in dikkat çektiği bir diğer önemli nokta ise diplomatik eksendir. Türkiye Cumhuriyeti –onaylanmamış olması nedeniyle Sevr Antlaşması hariç olmak üzere– İmparatorluk dönemi uluslararası yükümlülüklerinin tamamını üstlenmiştir. Bunun yanında, 1856 Paris Kongresi ile Osmanlı'nın Avrupa devletler ailesine katılmış olmasının altını özellikle çizmektedir.⁶²¹

---

⁶¹⁸ Bora, a.g.e., 132.

⁶¹⁹ Tunaya, a.g.e, 1.

⁶²⁰ Eren (1963), a.g.e, 1.

⁶²¹ Yurdusev, N.(2010). Osmanlı mirası ve Türk dış politikası üzerine, Dinçer, O.B., Özdal, H. ve Necefoğlu, H. (Editörler), *Yeni dönemde Türk dış politikası : Uluslararası IV. Türk dış politikası sempozyumu tebliğleri* (ikinci baskı). Ankara: USAK, 49 ve 54.

Dış politika alanında Osmanlı'nın yürüttüğü denge politikasının milli devlet tarafından aynen benimsendiği de vurgulanmaktadır.⁶²²

“Diğer bir politika ise Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçen denge politikasıdır. Bu, devletin birlik bütünlüğünü ve devamını büyük devletlerle aradaki dengeleri sağlayarak koruma politikasıdır. Bu durum özellikle İsmet İnönü'nün politikalarında çok belirgindir. Bu anlamda aslında İsmet İnönü'nün dış politikası ile II. Abdülhamit'in dış politikası büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Yani, büyük devletlerarası dengeleri kullanarak devletin birlik ve bütünlüğünü sağlama politikasında İmparatorluktan Cumhuriyet'e bir süreklilik görülmektedir.”

Yurdusev, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı'ya yönelik bir redd-i miras politikası yürütmediğini ortaya koyan tespitlerini sıralamıştır. Ancak, Yurdusev'in çalışmasında, Osmanlı'nın terk edilen (hilafet ve saltanat gibi) temel kurumlarından ve terk etmenin etkilerinden bahsedilmemiştir. Bunun yanında, redd-i miras iddiasında bulunanlar, kurumsal devamlılık tartışması ile ilgilenmekten ziyade, kültürel, manevi ve düşünsel öğelerin bir yana bırakıldığını iddia etmekte ve devlet geleneğindeki topyekun değişimin sorunlu olduğunu düşünmektedir.⁶²³ Ünüvar ise İmparatorluktan milli devlete geçişte kurumsal bir bağlılıktan bahsetmektedir. Mustafa Kemal'in kendi sözlerinden alıntı yaparak, İttihat ve Terakki Partisi'nin bir kongre kararıyla Teceddüd Fırkası'na dönüştüğünü, bu Fırka üyelerinin de büyük çoğunluğunun Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne katıldığını aktarmıştır.⁶²⁴ Umut Uzer'e göre ise, “Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun hem antitezi hem de devamı olagelmıştır. Birçok bakımdan Türkiye, İmparatorluğun reddi üzerine inşa edilmiştir, ancak büyük ölçüde (hariciye ve askeriye dahil olmak üzere) bürokrasi kadroları İmparatorluktan devir alınmıştır.”⁶²⁵

Fulya Ereker ise (2010) Cumhuriyet devrimi sonrası Türk dış politikasını, inşacı kuramın önde gelen ögesi kimlik üzerinden analiz eden tezinde, Batılı bir devlet kimliği inşa edildiğini ve dış politikanın da bu doğrultuda uygulandığını ortaya koymaktadır. Kimlik-çıkar ilişkisi ve "öteki" nitelemesi üzerinden devletin yeni kimliği incelenerek, Batılı bir kimliğin Osmanlı kökenleri ve Cumhuriyete giden yolda etkileri ortaya konmuştur. Ereker'e göre, yeni bir kimlik inşası söz konusudur ve bunun Osmanlı kökeni

⁶²² Yurdusev, a.g.e., 54.

⁶²³ Geleneğe karşı duruş bakımından bir bağ kurulması mümkün olmayan II. Abdülhamit ve İsmet İnönü'nün dış politika alanında benzeştirilerek ortaklık kurulmaya çalışılması ancak iyimser bir çaba olarak değerlendirilebilir.

⁶²⁴ Ünüvar, a.g.e., 142.

⁶²⁵ Uzer, a.g.e., 58.

olmasına rağmen bir “sıfır noktası” tanımlaması yapılmıştır. Sıfır noktasının özelliği Osmanlı’yı ve onun en önde gelen kimlik ögesi İslam’ı öteki olarak tanımlamaktır. Tanımlamanın içinde önceki kimliği unut(tur)ma da vardır.⁶²⁶ Sıfır noktası tanımlaması ve unutturma iddiası, Ereker’in, gelenekten kopuş olduğunu savunduğunu kanıtlamaktadır. Falih Rıfkı Atay’ın Çankaya başlıklı eserinde “Bizi Batılı bir millet olmaktan ve bir Batı devleti haline gelmekten alı koyan gelenekler ve müesseseler ortadan kalkmalıdır.”⁶²⁷ yargısı da sıfır noktasının politika icrası ile sınırlı kalmayıp, toplumsal yaşama da etki eden gerçekçi bir tanımlama olabileceğini göstermektedir.

Walker da Kemalist elitlerin, İmparatorluğun, gelenek açısından bir miras olduğunu reddettiğini iddia etmektedir.⁶²⁸ Bunda Cumhuriyet devriminin dar bir kadroyla, tepeden inme şeklinde icra edilmesinin etkili olduğunu, dış politika sahasında bunun doğrudan Müslüman komşulara yabancılaşma şeklinde bir sonuç verdiğini belirtmektedir.⁶²⁹ Walker’a göre, Cumhuriyet kadroları, yeni devletin ayakta kalmasının tek yolunun İmparatorluk ile bağları koparmak olduğunu düşünmüşlerdir. Sonuç olarak, Avrupa temelli bir ulus devlete dayanan, ulusalcılık ve sekülerizmi içeren bir ideolojik altyapı oluşturulmuştur. Bağımsızlık mücadelesinde yer alan elitler de Osmanlı’nın son dönemindeki Batılılaşma hareketlerinden etkilendiğinden bu altyapıya destek vermiştir.⁶³⁰

Ünüvar ise yeni devletin gelenek inşasında İslam kimliğinin politika icra aşamasında da dikkate alındığını savunmaktadır.

“Kemalist ideoloji ve pratiğe yakından bakıldığında dinin belirleyici bir faktör olarak, milli kimliğin içerisinden atılmadığı görülür. Cumhuriyet’in ilk kuruluş yıllarında, Kemalist tavır açıkça dinin belirleyiciliği altında kalmıştır. Bu noktada Lozan Antlaşması sonrasındaki nüfus mübadelesi bağlamında, azınlık kavramının ısrarla Müslüman-gayrimüslim temelinde tartışılmasını dayatan pratikleri ve hatta İkinci Dünya Savaşı sırasında uygulanan Varlık Vergisi faciasını da göz önünde tutmak gerekir.”⁶³¹

⁶²⁶ Ereker F. (2010). *Dış politika ve kimlik: inşacı perspektiften Türk dış politikasının analizi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 79.

⁶²⁷ Eren, H.(1972). Atatürk ve Ziya Gökalp. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. 27(254), 174.

⁶²⁸ Walker J.W. (2012). *How post-imperial successor states shape memories*. Doktora Tezi, Princeton Üniversitesi, 15.

⁶²⁹ Walker, a.g.e., 80. Cumhuriyet devriminin tepeden inme şeklinde gerçekleştirildiğine dair bir diğer analiz için bkz. Bozdağlıoğlu, a.g.e., 5.

⁶³⁰ Walker, a.g.e., 93.

⁶³¹ Ünüvar, a.g.e., 139.

Uzer de bu bakış açısına yakın bir noktada durmaktadır. Kemalizm'in temel amaçlarından biri İslami devlet geleneğiyle olan bağları zayıflatmak olmuştur, ancak dini kimliğin ortadan kaldırılması hedeflenmemiştir. Sadece, siyasette İslam'a bir rol biçilmesine son vermek, dinin insanların vicdanlarında saklı kalacak manevi bir değer olarak kalması istenmiştir.⁶³² Ünüvar'ın yukarıda vurgulamak istediği husus ise milli devletin rasyonalite ilkeleri çerçevesinde, kimi dış politika olaylarına ilişkin karar alma süreçlerinde dini kimlikleri baz almış olduğudur.

Süreklilik-kopuş tartışmasına kuramsal olduğu kadar pratiğin algılanmasına yönelik önemli bir katkı Mardin'den gelmiştir. Kendisi, “toplumsal muhayyilenin ‘yeni’ öğelerle de olsa ‘sıfırlanarak’ çalışamayacağı, ‘yeni’nin ancak eskiden çıkarak bir değişimde yer alabileceğini” dikkate almanın gerekliliğini vurgulamıştır.⁶³³

“Yenin şu veya bu şekilde, görünürde ya da ‘latent’ olarak, eskinin izini taşıdığı hatta eski ‘kanon’ ve düşünce şablonlarının anahatlarının çok zaman, gizli olarak hayatını sürdürdüğü savı bu savın tarihsel değişim ve dönüşümü, yapılan çalışmalarda çok daha anlamlı bir şekilde ortaya çıkıyordu.”⁶³⁴

Mardin, toplumsal ve siyasal değişimlerin içindeki katmanların özümsemediğinden yakınmaktadır. Anlaşılması gereken, yenin her daim içinde eskiyi de taşıdığıdır. Cumhuriyet, devrim olarak nitelense bile aynı kapsamda değerlendirilmelidir. Bu bakış açısından mahrum olarak yapılan değerlendirmeler, İmparatorluktan Cumhuriyete uzantılar ve eklemlemeleri gözden kaçıracaktır.

Harmanlayıcı söylem

Osmanlı ile Cumhuriyet arasındaki düşünsel etkileşimi kopuş veya süreklilik üzerinden açıklayanların dışında bir de –azınlık da olsa– üçüncü bir kesim bulunur. Bu kadro orta yolcu olarak nitelenebilir ve süreklilik-kopuş ayrımının gereksiz ve anlamsız olduğunu düşünür. Örneğin, Alkan'a göre, Osmanlı ve Cumhuriyet'i fikriyat açısından kutuplaşma olarak görmek anakronik (kronolojik, zamandizimsel) bir hatadır. Bu bağlamda, süreklilik mi kopuş mu tartışması da bir “düşümlenme”dir. Yapılması gereken, Osmanlı'dan gelen tecrübenin de formülün içine dahil edilmesidir. Modern olanı

⁶³² Uzer, a.g.e., 47.

⁶³³ Mardin (2014), a.g.e., 42.

⁶³⁴ Ibid.

özümsemenin geleneksel olanı özümsemekten geçtiğini anlatmaya çalışmaktadır. Alkan, basit bir ifadeyle eski ve yeninin harmanlanabileceğini savunmaktadır.⁶³⁵ Özakpınar'ın Gökalp fikriyatını tetkikinde ortaya koyduğu üzere, kendi (Türk-İslam) medeniyet sahasından uzaklaşmadan da Batı bilim ve tekniğinin alınması ve uyarlanması mümkün gözükmektedir. Bu ana fikir, özü itibariyle harmanlamayı kabul etmekte, bilim ve rasyonellik adına içsel geleneğin terkini kabul etmemektedir.

Turhan'a göre ise gelenekçi olarak nitelenen ve geçmişe ait fikriyatı koruma niyetinde olanlar ile yeniyi inşa edenler anlamında kullanılan inkılapçılar arasındaki mücadele anlamsız bir "velve"den ibarettir. Dahası bu mücadele toplumun enerjisini tüketmektedir. Yapılması gereken, Özakpınar'ın savunduğu yönde, toplumun değerlerinden kopmak zorunda bırakılmadan gelişimine imkan sağlayacak bilimsel atılımın gerçekleştirilmesidir.⁶³⁶

"... bugün İslam ülkeleri ve bu arada Türkiye, manevi değerler ile bilim ve teknoloji birleşimini gerçekleştiremediği için Batılı ülkeler tarafından bilmeyen ve beceremeyen, hatta aklı ermeyen olarak bir çocuk muamelesi görmektedir. Bizim manevi değerlerimiz, İslam inancının yüceliği ve Türk tarihinin ihtişamı içinde olgunlaşmıştır. Şimdi Batı'da birkaç yüzyıl gibi kısa ve yakın bir tarih süresi içinde beliren bilim ve teknolojik kapasiteye, bizi bugüne kadar getirmiş olan manevi değerlerimizin de hakkını vererek dört elle sarılmamız ve milletimizi onur kırıcı muamelelerden kurtarıırken İslamiyet'in üzerine düşen gölgeyi de kaldırmamız gerekiyor."⁶³⁷

Turhan, özetle inançla bilimin bir arada var olabileceğini ifade etmektedir. Cumhuriyet ile birlikte bilimin el üstünde tutulmaya başlandığı, inancın yarattığı geleneğin ise terk edildiğini anlatmaktadır. Bu politikanın bir boyutu da, inanç müessesinin kaideleri ile bilimsel düşünüşün ortaya çıkardığı sonuçlar çeliştiğinde, tercihin ikincisinden yana yapılacağıdır. Lewis ise modern bir devlette dinin rolünün nasıl olması gerekiyorsa, ona doğru bir evrimin öngörüldüğünü, İslam'ın da daha modern ve milli bir karaktere dönüştürülmesine yeltenildiğini vurgulamıştır.⁶³⁸

Tayfun Atay, modernleşme ve geleneğin birbirine zıt, ancak etkileşim içinde olan hareketler olarak ele alındığını ifade etmektedir. Başlangıcı Tanzimat'la ilişkilendirilen modernleşmeye karşı gelenek, modernleşmeyi icra eden elitlerce engel olarak görülmüş,

⁶³⁵ Alkan (2014a), a.g.e., 21.

⁶³⁶ Özakpınar(2015), a.g.e., 39.

⁶³⁷ Özakpınar, a.g.e., 47.

⁶³⁸ Lewis, a.g.e., 412.

yeni eskiden koparılmak istenmiştir.⁶³⁹ Halbuki, Atay'ın normatif yaklaşımında gelenek bir frenden ziyade itici güç olarak ele alınmalıdır.

“Değişimi ‘kopuş’la sağlama tercihinden hareket eden ‘resmi’ Cumhuriyet modernleşmesi, yeniden biçimlenmeyi hedeflediği toplumsallığın bünyesinde ‘cari’ geleneği yok sayan bir başlangıç politikası izledi. Buna bağlı ve ek olarak da söz konusu toplumsallığın nefes alıp verdiği coğrafyada ‘kendisini cari kılacak’ bir (başka) gelenek var etme arayışına girişti. Dolayısıyla gelenek bağlamında hem bir ‘kök sökme’ çabası, hem de bir ‘kök salma’ isteği söz konusudur. Bir gelenek ‘ilga’ edilirken, bir başka gelenek ‘icat’ edilmeye çalışılmıştır. Bu ‘çapraşık’ pratik ve sonuçları üzerine yapılacak bir çözümleme, Türkiye’de hem bir siyasal yörünge hem entelektüel bir çığır olarak muhafazakarlığın doğuşundaki ve doğasındaki ‘gelenek’çi katkısı anlamlandırıp açıklama yolunda bir hareket noktası oluşturabilir.”⁶⁴⁰

Atay, tıpkı Turhan gibi, kopuş olarak da nitelendirilen radikal modernleşmeye karşı geleneği de formüldeki yerini koruyan bir yöntem önermektedir. Ona göre önerisi, sorunlu bir süreç olan modernleşmeye yönelik bir terapi girişimidir. Geçmişin yüceltilmesini teklif etmemekte, ancak geçmişin bugüne yeniden eklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁶⁴¹ Hobsbawm’ın geleneğin icadı tezini temel alan Atay, modernleşme sürecine –içsellik anlamında kullanılan– “milli” bir boyutun eklenmesinin gerekliliğini gündeme getirmektedir.⁶⁴² Milli devletin elitleri, geleneği kurumsal düzeyde inşa ettilerse de aynı inşa başarısını halk nezdinde gösterememişlerdir. Bu nedenle halk, millet haline dönüşmemiştir. Atay’a göre, “Yapılması gereken, bin yıllık tarihimiz içinde ortaya konmuş olan Anadolu Müslüman Türk kültürünü, örfleri, folkloru, edebiyatı, güzel sanatlarıyla, tasavvufu ve tarikatlarının felsefesiyle, İslami ahlakıyla bir potada yeniden yoğurmaktır.”⁶⁴³

4.3. Fikir Gelenekleri ve Türk Dış Politikası

Yeni devletin dayandığı fikir geleneklerinin temel öge ve araçları incelendikten sonra, bu geleneklerin dış politika sahasına nasıl yansydıkları ele alınacaktır. Fikir geleneklerinin uygulamaya doğrudan etkilerinin yanında, farklı geleneklerin çatışmasından

⁶³⁹ Atay, T. (2003). Gelenekçilikle karşı-gelenekçiliğin gelgitinde Türk “gelenek-çi” muhafazakarlığı içinde Çiğdem, A.(Ed.). *Modern Türkiye’de siyasi düşünce (Cilt 6): muhafazakarlık*. (birinci baskı). İstanbul: İletişim, 154 ve 159.

⁶⁴⁰ Atay, a.g.e., 155.

⁶⁴¹ Ibid.

⁶⁴² Atay, a.g.e., 168.

⁶⁴³ Atay, a.g.e., 170.

kaynaklanan kimlik sorunsalının dış politikaya etkileri de üzerinde durulması gereken bir boyuttur. Hem Çin’de hem Türkiye’de, iktidar aygıtının el değiştirmesi ve o aygıtı temsil eden elitler ile hakim epistemik topluluğun değişmesiyle eski ve yeni elitlerin bağlı olduğu fikir gelenekleri arasında çatışma yaşandığı gözlenmiştir. Yaşadığı işgalleri ve kolonileşmeyi ülkenin güçsüzlüğüne, tehdit bilincinin yerleşmemiş olmasına bağlayan 20. yüzyıl başı Çin elitleri ve epistemik topluluğu, sorunun merkezine Konfüçyüsçü fikir geleneğini yerleştirmiştir. Ahlak, erdem, uyumu öğütleyen, bireysel fayda yerine bütüncül (toplumsal/küresel) faydayı esas alan Konfüçyüsçülük, elitlere göre güçlü bir ulus inşasının önünde engel oluşturmuştur. İmparatorluğu sona erdiren 1911 devrimi, aynı zamanda Konfüçyüsçü fikir geleneğini ortadan kaldırmaya yönelik bir harekettir. Yüzyılın başında terk edilen gelenek, yüzyılın sonuna kadar ölü bir hücre halini almıştır. Yüzyılın sonundan itibaren ise modern ve güçlenmiş bir Çin’e katık edilmeye başlanmıştır. Konfüçyüsçülük ile modern Çin’in uygun görülen dengede harmanlanmasına karşılık Türkiye’de Türk-İslam geleneği ile Batılılaşma arasında bir dengenin sağlandığı, harmanlayıcı bir yaklaşımın benimsendiği iddia edilemez. Bu sorunsalın devlet aygıtına ve onun bir unsuru olarak dış politika alanına etkileri gözlenmektedir.

Temel özellikleri ortaya konulan fikir gelenekleri inşasının, yeni devletin dış politikasında etkiler yaratması kaçınılmaz olmuştur. Temel ilkeler ve dış politika özelliklerinden önce, yöntem ve araçlar açısından yapılacak irdeleme, Osmanlı’nın son dönemindeki düşünsel hareketin Milli Mücadele sonucunda kurulan devletin özelliklerine sirayetinin anlaşılması bakımından önemlidir. Örneğin Tuncer, Atatürk’ün icra ettiği dış politikanın ilkelerinin rasyonel karakterine vurgu yapmıştır.⁶⁴⁴ Bu rasyonel fikriyatın İttihat geleneğinin pozitivizminden doğduğu iddia edilebilir. Ekim 1923’te *Saturday Evening Post* gazetesinde yayımlanan söyleşide Mustafa Kemal, Pan-İslamizm ve Pan-Turanizm’in hatalı politikalar olduğunun anlaşıldığını ifade etmiştir.⁶⁴⁵ Andrew Mango ve Atilla Sandıklı da Mustafa Kemal’in dış politika yaklaşımının nüvesinde rasyonelliğin yattığını,

⁶⁴⁴ Tuncer, H. (2008). *Atatürkçü dış politika* (birinci baskı), İstanbul: Kaynak, 31.

⁶⁴⁵ İnternet: Özbudun, E., Türkiye’nin kuruluş yıllarında bir yabancı gazetecinin Ankara yolculuğu ve Atatürk’le görüşmesi, Web: <http://www.atam.gov.tr/dergi/turkiyenin-kurulus-yillarinda-bir-yabanci-gazetecinin-ankara-yolculugu-ve-ataturkle-gorusmesi> adresinden 10 Kasım 2017’de alınmıştır.

Pan-İslamizm ve Pan-Türkizm seçeneklerini gündeme getirmeyişinin rasyonelliğin uzantısı olan gerçekçiliğinde yattığını kastetmektedir.⁶⁴⁶

Aşamalı hareket tarzı ve uygun zamanlamanın seçimi, geçmişin ve bugünün derinlemesine tahlili ile geleceğin öngörüsü, kapasite ile iç ve dış şartlar çerçevesinde hareket edilmesi strateji ve gerçekçiliğe verilen önemin göstergeleridir. Anadolu'yu işgal eden İngiltere, Fransa ve İtalya'nın kendi aralarındaki yaklaşım farkları ile çelişkilerinden yararlanılması, İngiltere'nin 1. Dünya Savaşı'nın etkilerini –galip devletler arasında olmasına rağmen– henüz üzerinden atamamış olması nedeniyle savaşıma yanaşmayacağına ve Yunanistan'a kesintisiz ve sürekli destek vermeyeceğine yönelik değerlendirme, stratejik düşünüş ve planlamanın uygulaması olarak görülebilir.⁶⁴⁷ Diğer taraftan, Lozan Konferansı'nda (1922-1923) egemen bir ulus devlet olarak kabul edilmek adına zorlu bir diplomatik savaş yürütülmesi ise yeni devletin uluslararası ilişkilerde eşitlik arayışındaki kararlılığının bir yansımasıdır.⁶⁴⁸

Uzer'e göre, Türk dış politikası analizinde hem stratejik ve rasyonel unsurları hem de düşünsel ve psikolojik unsurları dikkate almak, dolayısıyla, Türk dış politikasını anlamlandırmak için inşacı kuramı ve realizmi bir arada kullanmak gerekmektedir. Dış politika kararlarına egemen olan temel ideoloji, devlet kimliğinin inşası ile devletin etkileşimde bulunduğu uluslararası ortamın bir fonksiyonudur.⁶⁴⁹ İçsel özellikler bağlamında incelendiğinde, yeni devletin dış politika uygulaması iki temel ilke altında irdelenebilir: Muasır medeniyetler seviyesine ulaşma (Batıcılık) ile yurttan barış, dünyada barış. Rasyonel ve bilimsel düşünüş ise bu ilkelerin uygulanmasında karşımıza çıkan araçlardır. Sandıklı, Mustafa Kemal'in dış politika anlayışında strateji ve planlamanın, gerçekçiliğin, eşitlik ve işbirliği anlayışının, esnekliğin yer bulduğunu belirtmektedir. Yeni devletin karşılaştığı önemli sorunlardan biri olan Musul sorunu için savaşa girmekten

⁶⁴⁶ Mango, A.(2002). Türk dış politikasının Atatürkçü kökenleri ve bunların iç bağlantıları üzerine düşünceler, Makovsky, A., Sayarı, S. (Eds.). *Türkiye'nin yeni dünyası* (Çev. H.Güldü), İstanbul: Alfa (Eserin orijinali 2000'de yayımlandı), 15; Sandıklı, A.(2008), *Atatürk'ün dış politika stratejisi ve Avrupa Birliği*, İstanbul: Beta, 88.

⁶⁴⁷ Sandıklı, a.g.e., 97.

⁶⁴⁸ Baskın Oran, Lozan'da verilen diplomatik savaşın İmparatorluk gururunun devamı olarak yorumlayarak, bu açıdan bir devamlılık iddiasında bulunmaktadır. Oran, B. (2003). TDP'nin kuramsal çerçevesi, Oran, B.(Ed.). *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar (Cilt I: 1919-1980)* (Birinci baskı: 2001). İstanbul: İletişim, 23.

⁶⁴⁹ Uzer, a.g.e., 6.

kaçınılması Sandıklı'ya göre gerçekçi yaklaşımın tezahürüdür.⁶⁵⁰ Diplomatik yaklaşımlara ve ittifaklara gerekenin ötesinde bel bağlanmaması de aynı yaklaşımın sonucu olarak görülebilir.⁶⁵¹ Bu yaklaşımın bir diğer boyutu da Batılılaşma başlığında karşımıza çıkmaktadır. Yeni devletin dış politikasının temel ilkesi olan Batılılaşma, muasır medeniyetler seviyesine ulaşma hedefinin bir aracı olarak kullanılmaktayken, Batılı devletlere karşı güvensizliği de bünyesinde barındırmaktadır. Cumhuriyet elitleri, uluslararası ilişkilerde ittifakların bireysel ilişkilerdeki dostluk ile özdeş kabul edilemeyeceğinin bilincindedir. Bağımsızlığın Batılı devletlere karşı kazanılması, fırsat verilmesi durumunda Türkiye'yi yeniden işgal etmekten imtina etmeyeceklerine yönelik farkındalık, güvensizliği ve karşılıklı ilişkilerde ihtiyatlı duruşu beraberinde getirmiştir. Bu bakımdan kökü, Osmanlı dönemi Batılılaşmasının fikir geleneklerinde yatan milli devletin dış politikası incelenirken ele alınan Batıcılığın, körü körüne ve tek düzlemliliğinin altı çizilmelidir. Bu güvensizlik boyutuna ek olarak Mustafa Kemal'in kimi girişimlerinin Fransa ve İtalya'yı İngiltere'den, ABD'yi bu üç ülkeden koparmak için olduğu, bunun yanında Milli Mücadele sırasında Sovyetler Birliği ile tesis edilen ittifakın Batı'ya verilen gözdağının bir parçası olduğu gözlenmiştir. Bu örnekler, Batılılaşmanın dış politika sahasındaki resminin –İmparatorluğun gerileme döneminde de uygulanan– denge politikasını da içerdiğine işaret etmektedir.⁶⁵²

Altunışık'a göre ise Cumhuriyet'in yarattığı dönüşümün dış politika kulvarındaki özü şudur: inşa edilen ulus devlet,⁶⁵³ Batılılaşma hareketini temsilen, muasır medeniyetler seviyesine ulaşarak uluslararası topluluğun saygın bir üyesi olabilir.⁶⁵⁴ Bozdağlıoğlu'nun analizi de yukarıda sunulan görüşü destekler niteliktedir. Yeni devletin fikir gelenekleri, Batılılaşma üzerine inşa edildiğinden, dış politika sahasında gelişmiş devletler seviyesine ulaşma ve Batı (geleneği ve değerleri) ile uyumlu bir ilişki içerisinde olma ön plana

---

⁶⁵⁰ Sandıklı, a.g.e., 90.

⁶⁵¹ Sandıklı, a.g.e., 99.

⁶⁵² Oran, B. (2003). Dönemin bilançosu (1919-1923), Oran, B.(Ed.). *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar (Cilt I: 1919-1980)* (Birinci baskı: 2001). İstanbul: İletişim, 108.

⁶⁵³ Mustafa Kemal'in ulus devlet anlayışına sıkı sıkıya bağlı olduğu, kendisiyle yapılan söyleşide dile getirdiği ulusların kendi kaderini tayin etmesi (self-determinasyon) ilkesine vurgu yapmasından anlaşılmaktadır. Misak-ı Milli'yi özetleyen "Kendi evimizin efendileri olmak istiyoruz" ifadesi bu anlayışı özetlemektedir. İnternet: Özbudun, E., Türkiye'nin kuruluş yıllarında bir yabancı gazetecinin Ankara yolculuğu ve Atatürk'le görüşmesi, Web: <http://www.atam.gov.tr/dergi/turkiyenin-kurulus-yillarinda-bir-yabanci-gazetecinin-ankara-yolculugu-ve-ataturkle-gorusmesi> adresinden 10 Kasım 2017'de alınmıştır.

⁶⁵⁴ Altunışık, a.ge., 29.

çıkıştır.⁶⁵⁵ Bu yönelimde, İttihat ve Terakki'den gelen Batılı fikriyat ve uygulamanın etkisi de yadsınmaz.⁶⁵⁶ 1925'de Milletler Cemiyeti'nin Musul sorunu konusunda, Türkiye aleyhinde karar tesis etmesine rağmen, 1932'de Örgüt'ten üyelik için gelen davete olumlu cevap verilmesi bunun bir göstergesidir. Türkiye, 2. Dünya Savaşı'nın sonlanmasıyla birlikte inşa edilen uluslararası yapının hemen hemen tüm kurumlarına katılmak için başvuruda bulunmuş veya ortaya çıkan fırsatları değerlendirmiştir. 1947'de Truman doktrinine dahil olması, OECD (1948), Avrupa Konseyi (1949) ve NATO (1952) üyelikleri, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile imzalanan Ankara Anlaşması (1963) Türkiye'de elitlerin Batılı fikir geleneğine yaslandığını kanıtlamaktadır.⁶⁵⁷ Türkiye, bu çizgi ile aynı zamanda, Batı dizgesine alternatif bir medeniyet tasavvuru içerisinde olmadığını da ifade etmiş olmaktadır.⁶⁵⁸

Dış politikada Batılılaşma ve yurttan barış cihanda barış ilkelerini tamamlayan unsur, hem bir fikir geleneği ögesi hem de ideoloji olarak nitelenen milliyetçiliktir. Türk dış politikasını inşacı kuramı araç olarak kullanarak ve yeni devletin kimlik inşası üzerinden inceleyen Umut Uzer'e göre, yeni devletin resmi milliyetçilik anlayışı olan Kemalist milliyetçiliğin dış politikadaki ilk yansıması devlet güvenliğinin esas alınması ve yeni devleti tehlikeye sokacak boyutta maceracı bir yaklaşımın gündem dışında tutulmasıdır. Uzer, bu yaklaşımı tedbirli, emperyalizme karşı duran, daha çok içe dönük ve statüko odaklı bir dış politika yönetim anlayışı olarak nitelendiriyor.⁶⁵⁹ "Savunmacı realist" olarak nitelenebilecek Kemalist milliyetçilik, genişleme öngören bir dış politikayı reddetmiştir. Misak-ı Milli sınırları içerisinde olan Hatay'ın ilhakı, genişleme hareketi ya da revizyonizm olarak değerlendirilmemelidir.⁶⁶⁰ Bu milliyetçilik anlayışı, rasyonel düşünsel yapının izdüşümü olarak da anlaşılmalıdır.

---

⁶⁵⁵ Bozdağlıoğlu, a.g.e., 58.

⁶⁵⁶ Oran, B. (2003). TDP'nin temel ilkeleri, Oran, B.(Ed.). *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar (Cilt I: 1919-1980)* (Birinci baskı: 2001). İstanbul: İletişim, 50.

⁶⁵⁷ Bozdağlıoğlu, a.g.e., 58. Batılı kuruluşlara dahil olmanın sadece içsel öğeler ile açıklanamayacağı, uluslararası yapıdaki dönüşümlerin de denkleme dahil edilmesi gerektiği not edilmelidir.

⁶⁵⁸ Davutoğlu, a.g.e., 69.

⁶⁵⁹ Uzer, a.g.e., 34. Diğer taraftan statüko odaklı yönetim anlayışı derken, mevcut sınırların korunmasına odaklanan ve irredantizme karşı olan bir anlayış kastedilmektedir.

⁶⁶⁰ Uzer, a.g.e., 67.

Dış politikanın yöntem ve araç olarak tahlilinde belirttiğimiz üzere, Kemalist milliyetçilik, tüm dünyada yaşayan Türklerin (örneğin Sovyetler Birliği'nde) aynı çatı altında yaşamasına yönelik Pan-Türkist bir politika benimsememiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin programında dış Türkler için iyi temennilerde bulunulmuş ve etkileşim öngörülmüş ise de onların kaderine yönelik herhangi bir siyasi çıkar da reddedilmiştir.⁶⁶¹

Bu bağlamda, “Türk dış politikasının düşünsel unsurları, en azından milliyetçilik temelli olanlar, Türkiye sınırları dışında yaşayan Türkler için bir takım sorumluluklar inşa etmiştir. Diğer taraftan, maddi kapasite unsurları Türkiye'nin dış Türkler için yapabileceklerinin sınırlarını çizmiştir.”⁶⁶²

Akçura ve Gökalp'in temsil ettiği epistemik topluluğun milliyetçi fikriyatın inşasında etkileri olduğunun altı çizilmelidir. Ayata ve Yücel, Akçura'nın Türk tarihi anlatımında (Türk tarih tezi ile de paralel olarak) vurgunun Türklükte olduğunu, İslam'ı Türklüğün bir unsuru olarak gördüğünü, bu yaklaşımın da Mustafa Kemal'e uzanan seküler tarih anlayışının bir ürünü olduğunu belirtmektedir.⁶⁶³

Dış politikada “Yurtta barış, dünyada barış” ilkesi, bağımsızlık mücadelesi sırasında Misak-ı Milli⁶⁶⁴ ile belirlenen sınırlara ulaşınca kadar savaşılabacağı, ancak bunun ötesinde bir genişleme hedefinin olmadığına işaret ettiği gibi⁶⁶⁵ yeni kurulan devlet için de bir nevi istikrar ve huzur arayışı olarak değerlendirilebilir. Almanya'nın Versay düzeni ile kendisine karşı girişilen cezalandırma işlemine karşı büyük bir patlama ile tepki göstermeye hazırlandığı dönemde, Alman ve İtalyan tehdidinin yoğunlaştığı şartlarda bu ilke, uygulanması zor ama elzem bir hal almıştır.

⁶⁶¹ Uzer, a.g.e., 45.

⁶⁶² Uzer, a.g.e., 56.

⁶⁶³ Ayata, A. ve Yücel, G.(2015). *Yeni küresel düzende Türk dış politikasının kimlik arayışı*. Ankara: Nobel, 59.

⁶⁶⁴ Son Osmanlı Meclisi'nde Ocak 1920'de benimsenen Misak-ı Milli (Ulusal And), temel ilkeleri ve sınırları belirleyen bir bağımsızlık manifestosu olarak nitelendirilmektedir. Hakan Erdem, metnin kabul edilmesini, Meclis'in o anki oturumunda Müdafaa-i Hukukçuların çoğunlukta olmasına bağlamaktadır. Bknz. İnternet: Erdem, H.(Ekim 2016), “Misak-ı Milli sadece işgal altındaki Arap topraklarının Osmanlı'dan ayrılmasını kabul etmişti” Web: <http://www.karar.com/yazarlar/hakan-erdem/misak-i-mill-i-sadece-isgal-altindaki-arap-topraklarinin-osmanlidan-ayrilmasini-kabul-etmisti-2420> adresinden 3 Kasım 2017'de alınmıştır. Misak-ı Milli'de Wilson ilkelerinden kendi kaderini tayin etme (self-determinasyon) hakkından esinlenildiği görülmektedir.

⁶⁶⁵ Kürkçüoğlu, Ö.(1980). “Dış politika” nedir? Türkiye'de dün ve bugün. *SBF Dergisi*, 35(1), 320.

Eren, yeni devletin dış politikasında bu ilkenin yansımalarını şu şekilde özetlemektedir. Türkiye'nin 1935'te İtalya'nın Habeşistan'a saldırması sonrasında bu ülkeye uygulanan yaptırımlara destek vermesi, uluslararası barışın sağlanmasını destekleyen adımlar atmakta çekinmediğinin bir göstergesi olarak algılanabilir. İkinci olarak, Türkiye uluslararası politikada kendi ayaklarının üzerinde durmak için ulusal gücün artırılmasının bir zorunluluk olduğunun bilincindedir. Üçüncüsü, genişlemeye yönelik bir politikanın benimsenmeyerek Misak-ı Milli çerçevesinde statükonun korunmasına yönelik bir dış politikanın takip edilmesidir. 1930'da Yunanistan'la imzalanan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Andlaşması bu durumun bir göstergesidir. Bu Andlaşma ile iki ülke yaklaşık bir yüzyıldır devam eden düşmanca ilişkilere ara vermiş ve Türk tarafı, İmparatorluktan kalma fetih politikasından vazgeçtiğini Yunanistan nezdinde kabul etmiştir.⁶⁶⁶ İmparatorluk döneminde, ittifak kurmayı ve diplomasiyi tümüyle dışlamayan fetih politikası, fetva kurumu⁶⁶⁷ tarafından desteklenirken, "cihanda tek bir devlet ve hükümdar" idealinin ve gaza anlayışının⁶⁶⁸ uygulamaya geçirilmesi olarak ele alınabilir. Ancak, yeni kurulan devlet için bu anlayışın geçerli olmadığı görülmektedir. Yeni kurulan devletin iktisadi gelişmeye odaklanması gerekliliğinin, maddi gücün sınırlı olması nedeniyle genişleme seçeneğinin bir yana bırakılmasının rasyonel fikir inşası sürecinin sonucu olduğu düşünülebilir. Diğer taraftan, Oran'a göre, dış politika sahasındaki bu değişim Osmanlı'nın reddedilmesi olarak yorumlanamaz. Milli devletin reddettiği Osmanlı'nın kendisi değil, rejimidir.⁶⁶⁹ Müslüman ülkelerle ilişkilerin ya da mesafenin inşa

⁶⁶⁶ Eren, a.g.e., 231.

⁶⁶⁷ Kösoğlu, fetva kurumunun hükümdarın kararını veya politikasını uygulamaya koymadan önce İslam hukuku çerçevesinde denetlediğini, bunun devlet geleneğinde hukuka bağlılığa verilen önemi yansıttığını vurgulamaktadır. Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta, Kösoğlu içtihadın da mümkün olduğunu belirtmesine rağmen, İslam hukukunun kaynaklarının verili olması nedeniyle, zamanın şartlarının ve karşı karşıya olunan durumların değişmesine rağmen fetva kurumunun değişime açık olmadığıdır. Kösoğlu, a.g.e., 252.

⁶⁶⁸ Emecen, F.M.(2010). Osmanlı devletinin Batı politikası (14 ve 16. Yüzyıllar) içinde Bıyıklı, M.(Ed.) *Türk dış politikası: Osmanlı dönemi (2)*. İstanbul: Gökkuşbu, 14.

⁶⁶⁹ Oran, B. (2003). TDP'nin kuramsal çerçevesi, Oran, B.(Ed.). *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar (Cilt I: 1919-1980)* (Birinci baskı: 2001). İstanbul: İletişim, 24. Vahdettin Engin de Cumhuriyet'in tarih kitapları üzerinde yaptığı inceleme sonucunda aynı kaniya ulaşmaktadır. 1928'de yayımlanan ilköğretim tarih kitabında Tanzimat, I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinden Türkiye olarak bahsedildiği, dolayısıyla iki devlet arasında bir devamlılığın sabit olduğundan dem vermektedir. Bunun yanında, Süleyman Şah Türbesi'nin Türkiye toprağı olarak kalıcı hale gelmesi için Fransa ile yapılan Ankara Anlaşması (1921) ile Lozan Andlaşması'na (1923) hüküm ilave edilmesi, Osmanlı mirasının Türkiye Cumhuriyeti tarafından bir değer ve miras olarak özümsemiğinin kanıtıdır. Engin, V.(2015), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tarihi devamlılık*. İstanbul: Yeditepe, 107-138.

edilmesinde aynı yaklaşımın izleri görülebilir. Bu ülkelerden gelebilecek İslam kaynaklı etkileri bertaraf etmek, Batıcı dış politikanın temel uygulama dinamiklerinden birini oluşturmaktadır. İslam'ın hem bir din olarak hem de yönetim biçimi olarak manevi ve mistik boyuta yer vermesi, bilimsel gelişmeleri göz ardı etmiş olması, elitlerin bu ülkelerden uzak durmasının nedenleri olarak sıralanmıştır.⁶⁷⁰ Fikir gelenekleri başlığında ortaya koyduğumuz üzere, ümmet esaslı bir geleneğin İmparatorluğu ayakta tutmaya yetmeyeceği görüldüğünden yeni bir fikriyat ve norm inşası yaşanmıştır. 1923 sonrasında norm inşası bu çerçevede hızlanarak devam etmiştir. Ayata ve Yücel, özellikle Arap devletleri ile olan ayrışmanın, yeni devletin inşasından önceye dayandığını vurgulamaktadır. II. Meşrutiyet'le Batılılaşmayı savunan ve Türkçülüğü düşünsel temelin odağına koyan epistemik topluluk iktidarı yakalamış, hilafet kurumunun merkezîyetçi konumu sarsılmaya başlamıştır. Bu gelişmenin Araplar üzerinde rahatsızlık uyandırması yadırganacak bir husus değildir.⁶⁷¹ İran, Irak, Afganistan ve Türkiye arasında imza edilen Sadabat Paktı ise (1937) 2. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla uygulama alanı bulamamıştır.⁶⁷² Arap milliyetçiliğinin kendini yoğun bir dozda hissettirdiği Cemal Abdül Nasır dönemi (1954-1970) Mısır'ın, Türkiye'nin –İngiltere ve ABD destekli– Bağdat Paktı'nın kuruluşunda öncü olmasına tepki göstermesi ve üyeliğe yanaşmaması, Suriye ve Lübnan'ın Mısır'ın izinden gitmesi bu rahatsızlığın göstergelerinden biri olarak yorumlanabilir.⁶⁷³ Bunun yanında, Türkiye'nin dahil olduğu bu bölgesel ittifak girişimleri, bölge üzerinde emperyal hedefleri olan aktörlerin araçları olarak değerlendirildiğinden, Türkiye'nin milli devlet inşası döneminde, Müslüman devletlere karşı yabancılaşma yaşadığı iddiasının bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

Mustafa Kemal'in vefatını müteakip, milli devletin dış politikasının temel ilkelerinin korunduğu gözlenmiştir. İnönü döneminde, 2. Dünya Savaşına (somut İngiliz baskılarına rağmen) girmekten kaçınmak için yapılan diplomatik manevralar bu yargıyı

⁶⁷⁰ Özkeçeci-Taner, a.g.e., 70. İslam dininin, bilimsel gelişmelerin takip edilmesine engel olduğu tezi kabul edilebilir olmamakla birlikte, dinin bu yönde bir engelleme için araç olarak kullanılmış olduğu iddia edilebilir.

⁶⁷¹ Ayata ve Yücel, a.g.e., 50.

⁶⁷² Akdevelioğlu, A. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2003). Orta Doğu'yla ilişkiler, Oran, B.(Ed.). *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar (Cilt I: 1919-1980)* (Birinci baskı: 2001). İstanbul: İletişim, 368.

⁶⁷³ Bağdat Paktı Şubat 1955'te Türkiye ile (1932'de İngiltere'den bağımsızlığını kazanan) Irak arasında kurulmuş, Kasım ayında ise İran, Pakt'a katılmıştır. Fırat, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2016), Orta Doğu'yla ilişkiler, Oran, B.(Ed.), *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar, (Cilt I: 1919-1980)*. İstanbul: İletişim, 625.

doğrulmaktadır. Menderes hükümetinin iktidara gelir gelmez Kore Savaşı (1950-1953) için asker gönderme kararının, 1974 Kıbrıs Barış Harekatının bu ilkedan sapıldığına yönelik adımlar olarak görülmesi kolay değildir.

NATO üyeliğiyle birlikte dış politikasını Soğuk Savaşın blok politikasına bağlayan Türkiye, ABD ile Sovyetler Birliği arasında yaşanan Küba krizi (1962) ve ABD ile yaşadığı Johnson mektubu kriziyle blok politikasının çıkarlarıyla uyumluluğunu sorgulamaya başlamıştır. ABD'nin krizi sonlandırmak adına, Küba krizinin doğuşuna neden olan ve Türkiye'ye, Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesi amacıyla, yerleştirilen Jüpiter füzelerini (1961) çekme kararı alması, Türkiye'nin güvenlik kaygıları ile ABD'nin Soğuk Savaş stratejileri arasında fark olduğunun görülmesini sağlamıştır. Türkiye, 1952'de NATO üyesi olmasına rağmen, Kıbrıs sorunu nedeniyle almayı öngördüğü askeri önlemler karşısında ABD tarafından Johnson mektubu ile cezalandırılmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs adasına askeri müdahalesi durumunda, Sovyetler Birliği'nin olası saldırısına karşı korumaktan imtina edeceğine dair tehdit, ulusal çıkar ile blok çıkarlarının her daim uyumlu olmayacağına anlaşılmasına yol açmıştır.

1923'den itibaren ulusun bağımsızlığının ve modernleşmenin teminat altına alınması bağlamında yürütülen dış politikaya, Soğuk Savaş'ın başlaması ile Sovyet ideolojik ve bölgesel genişlemesinden kaynaklanan güvenlik sorunlarının bertaraf edilmesi kaygısı eklenmiştir. Bir sonraki başlıkta ele alınacak muhafazakar fikriyatın, siyasal hayata dahil olmaya başlaması, 1987'de Avrupa Birliği'nin tam üyelik başvurusunu reddetmesi ve Soğuk Savaş'ın sonlanması Türkiye açısından ikilemlerden oluşan belirsizlikler yaratmıştır.⁶⁷⁴ Taşpınar, Cumhuriyet'in tabi olduğu fikriyat gereği, Türkiye'nin –ilk etapta– Orta Doğu politikalarına müdahil olmadığını ve Batı yolunda ilerlediğini belirtmektedir. 1964'te yaşanan Johnson krizi ve ABD ambargosu ise blok çıkarlarıyla aktör çıkarlarının bire bir uyumlu olmayabileceği bilincini yerleştirmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye'nin, Kıbrıs sorununda destek bulmak adına, Filistin sorununda Arap devletlerine destek olmaya başladığı, Altı Gün Savaşı'nda (1967) Mısır'ı desteklediği görülmektedir.⁶⁷⁵ 1969'da kurulan İslam İşbirliği Teşkilatı'na kuruluşu itibariyle üye

⁶⁷⁴ Özkeçeci-Taner, a.g.e., 35; Aksoy, M. ve Çemrek M. (2010). Türk dış politikasında kimlik sorunsalı, Yenigün C. ve Efeğil, E. (Der.) *Türkiye'nin değişen dış politikası*. İstanbul: Nobel, 162.

⁶⁷⁵ Taşpınar, Ö.(2008). *Turkey's Middle East policies: between Neo-Ottomanism and Kemalism*, Carnegie Endowment For International Peace, Carnegie Papers 10, 8.

olmuştur. Soğuk Savaş'ın sonlanmasıyla ise bu konuda ivmenin yükseldiği iddia edilebilir. Uluslararası yapının özelliklerindeki değişim ile Türkiye'nin karşı karşıya olduğu jeostratejik fırsatlar ve tehditlerde somut değişimler yaşanmıştır. İlk olarak Turgut Özal (1983-1993) döneminde Türkiye, seküler kesimin rahatsızlıklarına rağmen, İslam ve modernitenin bağdaştırılabileceği fikriyle,⁶⁷⁶ köprü ülke olma ve model ülke olma saikiyle⁶⁷⁷ Orta Doğu politikasına artan şekilde müdahil olmuştur.⁶⁷⁸

4.4. Dış Politikada Klasik Dönemin Yeniden İnşası

4.4.1. Bir fikir geleneği olarak muhafazakarlık

Bölümün başında, Huntington'un Türkiye'yi Batı ile Doğu arasında kalmış olması nedeniyle parçalanmış ülke olarak betimlediği ifade edilmiştir. Diğer taraftan, eşik devlet tanımlamasında, Türkiye'nin coğrafi ve düşünsel açıdan farklı bölge ve medeniyetlere uzanabildiği belirtilmiştir. Bu tanımlamalar bağlamında, düşünsel alanda çeşitli epistemik topluluklar arasında bir ayrışma hattının bulunduğu, bu hattın bir tarafında klasik dönem (Türk-İslam) geleneği olduğu, diğer tarafında ise Batılılaşma olduğu belirtilmiş ve konuya ilişkin tartışmalar ortaya konulmuştur. Klasik dönem geleneğini savunanlar (gelenekçi yaklaşım veya gelenekçiler), Batılılaşma ve milli devletin inşası ile siyasal hayatın pasif kulvarına intikal etmiş olmakla birlikte, kendilerini ve epistemik topluluklarını tümüyle ilga etmemiştir. Ortaylı'nın, hattın oluşmaya başladığı Batılılaşma hareketinden bu yana, hattın iki tarafının diyalektik bir ilişki içerisinde günümüze kadar uzandığına yönelik tespiti bölümün başında dile getirilmiştir.

Batılılaşmaya karşı, geleneği korumakla kendini yükümlü hisseden kişi ve topluluklar “muhafazakar” olarak adlandırılarak gelmiştir. Türkiye’de sağ kanat muhafazakar politikacılar üzerine yapılan bir doktora tezi çalışmasında, muhafazakarlığın en önemli boyutlarından birinin geleneğe olan vurgu olduğu belirtilirken, Türkiye örneğinin bu

⁶⁷⁶ Çınar, M.(2017). Turkey’s “Western” or “Muslim” identity and the AKP’s civilizational discourse. *Turkish Studies*, 18(4), 5.

⁶⁷⁷ Aras, B. and Görener, A.(2010). National role conceptions and foreign policy orientation: the ideational bases of the Justice and Development Party’s foreign policy activism in the Middle East. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12(1), 80.

⁶⁷⁸ Taşpınar, a..g.m., 2.

açından bir istisna oluşturmadığının altı çizilmektedir.⁶⁷⁹ Gelenek ile kastedilen ise, klasik dönem fikir gelenekleri olarak ele alınan din, ahlaki değerler, tarih ve tarihin devamlılığıdır.⁶⁸⁰ Bu bakımdan, muhafazakarlığın din ile eşdeğer ve ondan ibaret olarak ele alınması eksik bir yaklaşımdır. Dinin yanında gelenekler, ritüeller, sevgi-saygı müessesesi de tanımlamanın kapsamı içinde yer alır. Tanıl Bora ise bu kavramın, Türkiye’de “İslamcılığın kod adı veya hüsnütabiri” olarak kullanıldığını iddia ederken,⁶⁸¹ bağnazlık, kökten dincilik gibi yakıştırmaların ise muhafazakarlıkla ilişkilendirilmesinin mümkün olmadığı kaydedilmektedir.⁶⁸² Bunlar, Atay’ın kök sökme ve kök salma olarak ifade ettiği politikaya karşı koyan kesimlerden oluşmaktadır. Muhafazakarlar, klasik geleneği ilga etmeye yönelen elitlerce benimsenen pozitivist maddeciliğine, gözlem ve duyu ile sına yönteminin birinciliğine karşı çıkar, manevi değerler ve özellikle din ile dünyayı ve hayatı anlamaya çalışırlar. Onlara göre, insan mantığı nedenselleme açısından yeterli değildir ve geçmiş tecrübelerin birikiminden faydalanmaya ihtiyaç duyarlar.⁶⁸³ Bora’ya göre, Türkiye’de 1930’lu yıllarda dahi, pozitivistme karşı metafiziği ve maneviyatı savunan Fransız düşünür Henri Bergson’a hürmet edilmesi bu anlayışla ilgilidir.⁶⁸⁴

Geleneğe, dine yapılan atıfları tamamlar şekilde sağ kanat siyasetçilerinin muhafazakarlık tanımı hakkındaki görüşlerinde iyi ve ahlaklı insan olma yönünde çaba gösterilmesine vurgu yapıldığı gözlenmektedir. İktidar partisinin bir politikacısına göre ise muhafazakarlık, dini değerlere önem verirken değişime karşı da açık fikirli olmayı gerektirmektedir.⁶⁸⁵ Nitekim bu husus yazılı metinlerde ve sunumlarda da dile getirilmiştir. Önemli olan körü körüne koruyucu bir tutum içine girmek değildir. Geleneğin özünü koruyarak zamanın değişim ve gelişim ihtiyaçlarına cevap verebilmektir. Yalçın Akdoğan ise değişimin, yönü, yöntemi, kapsamı ve dinamikleri kapsamında bir değerlendirme

---

⁶⁷⁹ Kavramın Türkiye’ye özgü olmadığı not edilmelidir. Örneğin, Batı’da Aydınlanmaya ve Fransız Devrimi’ne karşı, geleneği korumaya çalışan kesim de aynı kavram etrafında ele alınmaktadır. Akdoğan, Y.(2004). *AK Parti ve muhafazakar demokrasi*. İstanbul: Alfa, 57.

⁶⁸⁰ Suveren, Y.(2013). *The right wing conservative politicians in Turkey: ideological and political imaginations*, Doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 148-9.

⁶⁸¹ Bora, a.g.e., 342.

⁶⁸² Suveren, a.g.e., 153.

⁶⁸³ Suveren, a.g.e., 149.

⁶⁸⁴ Bora, a.g.e., 347.

⁶⁸⁵ Suveren, a.g.e., 160.

yapılarak karar verildiğini vurgulamaktadır.⁶⁸⁶ Geleneği dışlamayan bir modernite, yereli dışlamayan bir evrensellik ve köke dokunmayan bir değişim kabul edilebilir.⁶⁸⁷ Zira, muhafazakarlar, statükocu olarak nitelendirilmekten kaçınırlar,⁶⁸⁸ çünkü statükoculuk değişimin özüne karşı bir muhalefet anlamına gelir. Diğer taraftan, bu yönde bir yakıştırmamanın kabullenilmesi, modernleşme yanlılarının ve modernleşmeyi gerçekleştiren elitlerin (karşı gelenekçilerin) dış politika sahasında statükoculukla itham edilmesini de zorlaştırır.

Atay'ın tabiriyle muhafazakarlık, radikal modernleşmeye karşı geleneği de dikkate alan bir terapi girişimidir.⁶⁸⁹ Bora, modernliği süzgeçten geçirecek olan en önemli gelenek unsurunun din olduğunu kaydetmektedir.⁶⁹⁰ Akdoğan ise muhafazakarlık ve siyasal alan ile etkileşimi üzerine analizini sunarken benzer bir konumu yansıtmıştır:

“Doğu toplumlarında din asırlardır motivasyon kaynağı olmuştur. Doğu medeniyetlerinin insan mizacı üzerindeki tesiri duygu ve mana alemini yönlendirmek şeklinde olmuştur. Bu yüzden Türkiye'nin çağdaş Batı devletleri karşısında ciddi bir sıçrama yapabilmesi, insan kaynaklarını harekete geçirebilmesine, manevi motivasyonu sağlayabilmesine bağlıdır.”⁶⁹¹

Muhafazakar siyaset anlayışı üzerine yapılan bir doktora tezi çalışmasında ise rasyonelliğin, insanı her istediği kötülüğü yapmasına olanak sağlayan bir yöntem olması ve istenen hedefe ulaşmak adına geleneği imha etmekten çekinmeyeceği fikri nedeniyle muhafazakarlar tarafından benimsenmediği kaydedilmektedir.⁶⁹² Rasyonelliğin öncül konumunun reddi, bir ölçüde insanın mükemmel bir varlık olmasının imkansızlığı iddiasıyla ilintilendirilmektedir. Buna göre insan, yukarıda ifade edildiği üzere, hayata ve olaylara ilişkin tüm neden/sonuç ilişkilerine hakim olamayabilir, gözden kaçırabilir, unutabilir, ihmal edebilir. Bu konuda başvurulması gereken kapı gelenektir.⁶⁹³

⁶⁸⁶ Akdoğan, a.g.e., 46. Yılmaz Özakpınar'ın, Batı'nın bilim ve tekniğinin alınması için medeniyet sahasının değiştirilmesi gerektiğini savunan Gökalp'e karşı çıkması da aynı kapsamda değerlendirilebilir.

⁶⁸⁷ Suveren, a.g.e., 178-180. “Muhafazakar demokrat” tanımlamasındaki demokrat kavramının daha çok “modernleşmeye açık” anlamında kullanıldığı kabul edilmektedir. Bknz. Suveren, a.g.e., 190.

⁶⁸⁸ Eren, E.K.(2012). *Muhafazakar siyaset anlayışı ve demokrasi*. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 28.

⁶⁸⁹ Atay, a.g.e., 166.

⁶⁹⁰ Bora, a.g.e., 342.

⁶⁹¹ Akdoğan, a.g.e., 86.

⁶⁹² Eren, a.g.e., 242.

⁶⁹³ Eren, a.g.e., 255.

Atay, Batılılaşma ile klasik geleneğin kökünün kazınmaya çalışıldığını ve muhafazakarlığın bu harekete karşı durmaya yönelik olarak geliştiğini ifade etmiştir.⁶⁹⁴ Klasik geleneğin terkine yönelik hareketin, ithal eden bir yönünün olması nedeniyle Kösoğlu kültürel soğuma, Fazlıoğlu ise kendi değerlerine yabancılaşma uyarısında bulunmuştur.⁶⁹⁵

Milli mücadele kadrosunun kilit isimlerinden Kazım Karabekir'in, Batılılaşmaya karşı duruşu nedeniyle, milli devletin ilk muhafazakarlarından olabileceğini belirten Yalçın Akdoğan, Demokrat Parti, Adalet Partisi, Anavatan Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve Milli Görüş partilerinde⁶⁹⁶ muhafazakarlığın siyasal taban kazandığını ifade etmektedir.⁶⁹⁷ 1950'li yıllarda çok partili siyasal hayatın yerleşmesiyle muhafazakar fikriyat, kendini siyasal hayatta temsil edilebilir bir hale getirme yolunda kazanım elde etmiştir. Bu bağlamda, Demokrat Parti'nin seçim kampanyalarında dinsel temalara yöneldiğine dair tespitler anlam kazanmaktadır.⁶⁹⁸ Muhafazakar fikriyatın bünyesinde yer alan "Türklüğü tamamlayan İslamîyettir" sloganı, siyaset alanına milliyetçi-muhafazar hareket olarak yansımıştır. Bora'nın anlatımında, Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), Kemalizmin ulus devlet anlayışına bağlı milliyetçiliğinden ayrılışı simgelemiştir.⁶⁹⁹ 1964'te kurulan Yeniden Milli Mücadele hareketi, Gökçalpçı milliyetçiliği eleştirmiş, ümmet esaslı milliyetçilik

---

⁶⁹⁴ Atay, a.g.e., 155.

⁶⁹⁵ Kösoğlu(2017), a.g.e., 262; Fazlıoğlu, a.g.e., 199.

⁶⁹⁶ Milli Nizam Partisi (MNP, 1970-71), Milli Selamet Partisi (MSP, 1973-81), Refah Partisi (RP, 1983-1998), Fazilet Partisi (FP, 1997-2001), Saadet Partisi (SP, kur. 2001). Diğer taraftan, Milli Görüşün dayandığı düşünsel temel muhafazakarlığından farklıdır. İslamcılık veya siyasal İslam olarak anılan bu temel, değişime ve moderniteye kapalıdır. Siyasal İslamcılar dünya politikasına ilişkin herhangi bir konuda İslamcı merceklerini kuşanırlar. Türkiye'nin medeniyet bağlamında nasıl konumlandırılacağı irdelendiğinde karşımıza İslam dünyasının varlığı, Batı düşmanlığı ve İsrail karşıtlığı çıkmaktadır. Çalış, H.Ş.(2005). Uluslararası ilişkilerin dini-politiği içinde Aktay, Y.(ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce (cilt 6): İslamcılık*, İstanbul: İletişim, 896. Diğer taraftan, yine Çalış'a göre, İslamcılığın üç farklı alana yönelik tepki içerdiğini düşünmektedir. Öncelikle, Batı, İslam'a pozitivizm ve sekülerizmle saldırmıştır. Bu saldırıya karşı direnişe geçmek gerekir. Avrupa'da ortaya çıkan ve Osmanlı'ya da etkileri görülen özgürlükçü parlamenter siyasal dizgelerin ortaya çıkması İslam'ın da devlet aygıtına ilişkin yöntemlerinin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Üçüncü alan ise dış politikanın ele alınış biçimiyle ilgilidir. Batılı fikir geleneklerinin tartışıldığı bölümde özetlendiği üzere, İmparatorluğun son döneminde ümmetçi anlayıştan ulus devlete doğru bir kayma yaşanmıştır. Modern dönemde İslamcılık bu gücü yeniden keşfedecektir. Bknz. Çalış, a.g.e., 891.

⁶⁹⁷ Akdoğan, a.g.e., 34.

⁶⁹⁸ Mardin, a.g.m., 161.

⁶⁹⁹ Bora, a.g.e., 396.

vurgusu yapmıştır.⁷⁰⁰ Daha öncesinde kapsamı sınırlı olsa da, 12 Eylül 1980 askeri darbesinden itibaren muhafazakarlık (ya da İslamcılık), devlet nezdinde komünizm ile mücadelenin önde gelen düşünsel ideolojik aracı olarak kabul edilmiştir.⁷⁰¹ Muhafazakarlık, günümüzde bir siyasal ideoloji olarak da cereyan etmektedir ve inceleme dönemi itibarıyla iktidarda olan ve Milli Görüş geleneğinden⁷⁰² kopan elitlerin kurduğu Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) muhafazakarlığın en güçlü siyasal temsilcisidir.⁷⁰³ Bora, Partinin kurucu elitlerinin MTTB deneyimlerinin olduğunun altını çizerken milliyetçi-muhafazakar bağa işaret etmektedir.⁷⁰⁴

4.4.2 Klasik geleneğin dış politika kuramı

Ersel Aydınli ve arkadaşları tarafından yapılan bir çalışmada Türkiye’de Uluslararası İlişkiler disiplindeki az gelişmişliğe vurgu yapılmış, Uluslararası İlişkilerin Türkiye’de dış politikanın uygulanmasına yönelik bir alan olarak görüldüğü tespiti yapılmıştır. Bu yaklaşım, Uluslararası İlişkiler’in disiplin olarak ele alınmasını geciktirmiş ve bu durum da politika uygulama boyutuna “yeterli besleme yapamaması nedeniyle” olumsuz etkide bulunmuştur.⁷⁰⁵ Türkiye’deki üniversitelerde kurulan Uluslararası İlişkiler bölümlerinin hedefi disiplinel gelişim değil diplomasiye yönelik insan kaynağı üretmek olmuştur.

⁷⁰⁰ Bora, a.g.e., 398.

⁷⁰¹ Bora, a.g.e., 403. M.Hakan Yavuz da 1980 darbesinin muhafazakarlık üzerindeki kalıcılaştırma etkisini dolaylı olarak kabul etmekle birlikte, hareketin esasında bir “kendini bulma süreci” olduğunu vurgulamaktadır. Yavuz, M.H. (2001), Değişen Türk kimliği ve dış politika: Neo-Osmanlıcılığın yükselişi, Çalış, Ş.H., Dağ, İ., Gözen, R. (Editörler). *Türkiye’nin dış politika gündemi: kimlik, demokrasi, güvenlik* (birinci baskı). Ankara: Liberte, 49.

⁷⁰² Necmettin Erbakan’ın (1926-2011) kurduğu Milli Nizam Partisi ile siyaset hayatına giren Milli Görüş geleneği, muhafazakarlığın yaklaşık 50 yıldır temsilciliğini yapmaktadır. 2001’de Fazilet Partisi’nin kapatılmasıyla ikiye bölünen hareketin bir ayağı aynı gelenek kapsamında Saadet Partisi olarak yeniden örgütlenirken, bu geleneğin ekseninde ve söyleminde değişiklik yaparak muhafazakar demokrat söylemi ile devam etme kararı alan elitler Adalet ve Kalkınma Partisi’ni kurmuştur. Milli görüşün kırmızı noktaları olan Batı taklitçiliği eleştirisi ile Avrupa Birliği karşıtlığı bu ikinci grup tarafından benimsenmemeye başlanmıştır. Bu değişiklik beyanının taktiksel olduğuna yönelik yorumlara da rastlanmaktadır. Çınar, M.(2013). AKP ve İslami hareketler: defansif ve dağıtıcı iktidar kardeşliği içinde Uzgel, İ., Duru, B.(Ed.) *AKP kitabı: bir dönüşümün bilançosu*. (üçüncü baskı, birinci baskı 2009) Ankara: Phoenix, 310.

⁷⁰³ Suveren, a.g.e., 176. Aynı siyasal oluşumu “Post İslamcı” olarak tabir eden görüş için bknz. Yeşilyurt, N. Ve Akdevelioğlu, A.(2013). AKP döneminde Türkiye’nin Ortadoğu politikası, Uzgel, İ., Duru, B.(Ed.), *AKP kitabı: bir dönüşümün bilançosu*. (üçüncü baskı, birinci baskı 2009) Ankara: Phoenix, 383.

⁷⁰⁴ Bora, a.g.e., 397.

⁷⁰⁵ Aydınli vd., a.g.e., 19.

1990'lardan itibaren ise alana ilişkin insan kaynağından daha fazlasının bu bölümden mezun oluşu, politika üretimine dönük çalışmalar yanında, kuramsal çalışma yapan insan sayısını artırmaya başlamıştır.⁷⁰⁶ Yazarlar, Doğu-Batı medeniyetleri ile azgelişmiş-gelişmiş ülkeler arasında özgün bir konuma sahip olması, gelenek tartışmaları bağlamında modernleşmeyi başarmış tek Müslüman ülke olması, sömürgecilikten kurtulan ilk ülkelerden biri olması gibi özelliklerine rağmen Türkiye'nin uluslararası ilişkilere özgün bir bakış geliştirememiş olmasının düşündürücü olduğu tespitini yapmaktadır.⁷⁰⁷ Bu çalışma dahil olmak üzere, Türkiye'nin uluslararası yapıya konumlandırılmasına ilişkin çalışmalarda medeniyetler çatışması, eşik ülke gibi dışsal tanımlamaların dikkate alma durumunda kalınmasına neden olanın da bu tespit ile ilintili olduğu değerlendirilmektedir. Temel kuramsal zayıflık değerlendirmesi çerçevesinde, Ahmet Davutoğlu'nun akademik çalışmaları Türkiye'nin önde gelen Uluslararası İlişkiler çalışmaları arasında sayılmıştır.⁷⁰⁸

Başbakanın Dış Politika Başdanışmanı (2002-2009), Dışişleri Bakanı (Mayıs 2009-Ağustos 2014) ve Başbakan (Ağustos 2014-Mayıs 2016) olarak görev yapmış olan Ahmet Davutoğlu'nun, 2002 sonrası dönemin dış politika elitleri arasında yer aldığı belirtilmesi gerekir. Bu konunun yanı sıra 1999 yılında profesör olan Davutoğlu, yurt içi ve yurt dışında çeşitli üniversitelerde öğretim üyeliği görevi yürütmüştür. Türkiye'de daha çok "Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu" başlıklı kitabı ile tanınan yazarın medeniyet tasavvuru hakkındaki kuramlaştırma çabasının hakkıyla anlaşılması için öncelikle "Civilizations and world order" başlıklı editöryel kitap için yazdığı "Formative Parameters of Civilizations" isimli bölümü ve "Medeniyetlerin Ben-İdraki" başlıklı makalesinin incelenmesi gerekmektedir. Strateji ve diplomasiye yönelik geliştirdiği ve sunduğu araçların anlaşılması bu çalışma silsilesi ile kolaylaşacaktır.

Davutoğlu, medeniyetleri, bireysel ve kolektif yaşamın 6 temel yönüne ilişkin süreçlerin ürünü olarak ortaya koymaktadır.⁷⁰⁹ İlk olarak varoluşsal (ontolojik) boyuta göre, aktörün politika tayin edebilmesi için öncelikle kendisini doğru şekilde tanımlaması (*ben-idraki*, *self-perception*) gerektiği vurgulanmaktadır. Bu yeni varoluşsal bilinç için ise medeniyetler önemli bir kaynaktır. Yahudiler, Hristiyanlar, Müslümanlar ben idraki

⁷⁰⁶ Aydınli vd., a.g.e., 75.

⁷⁰⁷ Aydınli vd., a.g.e., 25.

⁷⁰⁸ Aydınli vd., a.g.e., 123.

⁷⁰⁹ Davutoğlu (2014), a.g.e., 73.

sürecinde medeniyetlerini etkin olarak kullanmıştır. Bu sürecin sonucunda, bireyler kendileri için anlamlı bir varoluş nedeni tanımlayabilmiştir. Batı'nın (Aydınlanma, Rönesans, Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi ile birlikte) sosyo-ekonomik oluşumları, İslami şehirler, Çin sosyal düzeni, Hint hiyerarşisi, sözü edilen medeniyetlere ait geleneklerin farklı şekilde idraka tabi tutulmasıyla ilişkilidir. Bireyin, ben idraki süreciyle sağlıklı bir ilişki kurabildiği medeniyetler, atılım gösterme kapasitesine ulaşabilmektedirler.⁷¹⁰

İkinci olarak, epistemolojik boyut ortaya konulmuştur. Medeniyetler, bilgiyi üretme, sistematik hale getirme, kullanma konularına nasıl yaklaşıyorlar? Örneğin, Reformasyon ile birlikte Batı'da Kilise temelli bilgiden bilimsel bilgiye doğru bir kayma gerçekleşir. Bu gelişme, Kilise ve Kilisenin beslediği güç kaynaklarının ürettiği bilgiye karşı ciddi bir tehdit anlamına gelmektedir. Din temelli epistemoloji, aristokrasi ve feodalizmi meşrulaştırırken, bilimsel bilgi, kapitalizm ve burjuvazi ile uyumlu hale gelmiştir. David Hume'un, bilginin ruhani ve insani yönlerine ilişkin kategorik ayrıştırması, klasik geleneğe karşıt olarak Batı geleneğinin inşa edildiği dönemle ilgili incelemede özetlendiği üzere, Comte'un pozitivist epistemolojisine dönüşmüştür. Comte, insan aklının teolojik bir aşamadan geçerek geliştiğini, gerçeklerin doğaüstü güçlerce metafiziksel ve eksik olarak açıklandığı dönemin geride bırakılarak, gözlenebilir gerçeklerin bilginin odağı hale geldiği döneme geçildiğini belirtmiştir. Bu süreç, modern Batı'nın epistemolojik yapısının gelişimini ifade eden süreçtir ve Fazlıoğlu'nun belirttiği gibi onu diğer medeniyetlerden ve bu arada İslam medeniyetinden ayırır.⁷¹¹

Bir medeniyetin nasıl bir değerler dizgesi üzerine inşa edildiği ise bu analizin üçüncü boyutunu oluşturmaktadır. Doğru ile yanlışın, meşru ile meşru olmayana yönelik kriterlerin belirlendiği bu aşama, bireyin varoluşu ile sosyal ve siyasal varlığı arasında kalan bir süreci resmeder. Dördüncü boyut olarak karşımıza tarihsel bilinç çıkmaktadır. Önemli medeniyetlerin, mitolojik tarih anlayışından bilimsel tarih anlayışına geçişi önemli bir

⁷¹⁰ Davutoğlu, a.g.e., 75.

⁷¹¹ Davutoğlu, a.g.e., 79. Elitlerin epistemolojik konumlanması bakımından Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın konuya ilişkin görüşleri de dikkat çekicidir: "Sadece Batı dünyasında değil, ülkemizde de, özellikle sosyal bilimler alanında İbn Haldun'un katkısı bilinçli bir şekilde perdelenmiştir. En basitinden, Auguste Comte gibi birçok açıdan sorunlu Batılı bilim adamlarının sosyolojiye katkısı önemsenirken, bu kişinin dahi hakkını teslim ettiği İbn Haldun adeta yok sayılmıştır." İnternet: "Medeniyet birikimiyle irtibatını koparan bir ülke fikri kuraklığa maruz kalır." (May.2017), Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/75263/medeniyet-birikimiyle-irtibatini-koparan-bir-ulke-fikr-kurakliga-maruz-kalir.html> adresinden 30 Mart 2018'de alınmıştır.

değişim olarak yorumlanmaktadır. Buradaki temel iddia, medeniyet öncülerinin tarihi, siyasetçi-tarih ilişkisini hatırlatır tarzda, kendi medeniyetlerini merkeze koymak ve insanlığın geleceğini de kendi medeniyetlerinin geleceğiyle eş tutmak suretiyle yorumladıklarıdır. Evrenin yaratılışı, insanlık tarihinin başlangıcı, sosyo-politik düzenin oluşumu evreleri hep kendi medeniyetleri üzerinden açıklanmaktadır.⁷¹² Tarihin bu şekilde ele alınışında, diğer medeniyetler “çevre” ve/veya edilgen öge olarak formüle dahil edilmektedir. Tarih, Altunışık’a göre, Davutoğlu yaklaşımında coğrafyaya kıyasen birincil bir konumdadır. Jeopolitiğe bakış açısı –Collingwood’un deyişiyle– tarihin yeniden inşası yoluyla gerçekleşir. Davutoğlu’nun tarih inşasında ise Türkiye, İslam medeniyetinin önde gelen üyesi ve Osmanlı İmparatorluğu’nun ardılı olarak tanımlanmaktadır. Bölgesine liderlik eden bir Türkiye’nin hedeflendiği yorumları da bu tanımlamanın bir uzantısı olarak ele alınabilir.⁷¹³ Diğer taraftan, bu tarih inşasının, “Türk tarih tezi” olarak özetlenen Kemalizm’in tarih inşasından farklı olduğu belirtilmelidir. Sadece Türk ile ifade edilen ve kökleri uzaklarda aranan bir geleneğin kabul görmediği, mevcut coğrafyadaki geleneğe odaklanan ve içinde İslam’ın başat bir role sahip olduğu tarih inşasının gündemde olduğu söylenebilir.⁷¹⁴

Beşinci boyut mekansal (konumsal) algılamayla ilgilidir. Medeniyetsel havzanın oluşumu için üç ön koşul bulunmaktadır: güvenlik ve temel ihtiyaçlar için jeopolitik alan, iktisadi faaliyetin bütünlüğü açısından iktisadi alan ve kültürel hayatın devamı ve istikrarı için kültürel çevre. Tarih boyunca medeniyetler, mekansal açıdan, bu şartları karşıladıkları ölçüde gelişmiştir. Eski medeniyetler, güvenlik ve temel ihtiyaçların temini bakımından suyun olduğu bölgelerde yoğunlaşmıştır. Mısır, Nil Nehri havzasında, Mezopotamya medeniyeti Dicle ve Fırat bölgesinde, Hindistan Ganj Nehri etrafında gelişmiştir. İpek Yolu gibi ticaret rotaları, iktisadi hayatın devamı açısından esas olmuş ve medeniyetin önemli bir ögesi olarak gelişmiştir.⁷¹⁵

Altıncı boyutta ise Davutoğlu, düşünsel alandaki dönüşümlerin üzerinden belirli bir zaman geçtikten sonra, bunların siyasal alana da dönüşüm ve atılım olarak yansıdığını

---

⁷¹² Davutoğlu, a.g.e., 85.

⁷¹³ Özel, S. ve Özkan, B.(2015). Turkey: illusion versus reality. In Kausch, K. (Ed.), *Geopolitics and democracy in the Middle East*. Madrid: Fride, 93.

⁷¹⁴ Atay, a.g.e., 166.

⁷¹⁵ Davutoğlu, a.g.e., 88.

vurgulamaktadır. Örneğin, eski Yunan’da M.Ö. yedi ila beşinci yüzyıllar arasında tecrübe edilen düşünsel atılım, temel medeniyet havzasının Hellenik dünya düzeni tarafından inşa edilmesini sağlamıştır. Bu konudaki örnekleri Avrupa’nın ve ABD’nin dünya düzenine hakim olduğu dönemlerle artırmak mümkündür. Günümüzde ise düşünsel alandaki çeşitliliğin artması nedeniyle daha çok yerellik, çeşitlilik, öznellik ve çoğulculukla karşı karşıya kalmaktayız.⁷¹⁶

Davutoğlu, küreselleşme sürecinin farklı medeniyetleri tarih dışına itmeyi başaramadığını, aksine farklı medeniyetlerin bu süreçten farklı boyutta etkilendiğini savunmaktadır. Çinlinin, Müslümanın, Hintin tarihin oluşum sürecine aktif olarak katıldığını, bu durumun bir sonucu olarak da dünya düzeninin bütün medeniyet öznelerini kapsayacak şekilde yeniden oluşturulması gerektiğini, hegemonik yapı yerine çoğulcu bir yapının yerleşmesi gerektiğini ortaya koymuştur.⁷¹⁷ Bu analiz silsilesi ile Türkiye’nin bu çoğulcu yapıda kendine özgü dünya görüşü ve medeniyeti ile var olmayı hak ettiğini göz önüne serme çabası gözlenmektedir. Bu çabanın, “Çin’in Barışçı Gelişimi” başlıklı dokümanda yer alan Çin’in medeniyet ve tarihsel farklılığına vurgu ile benzerlik gösterdiğini görmekteyiz. Bu anlamda, kendine özgü içeriği içeren medeniyet bilincinin öncelikle dışarıdan bir saygı beklentisini içerdiği unutulmamalıdır.

Medeniyetlerin inşasını etkileyen 6 temel boyuttan ilkinin oluşturduğu ontolojik boyutun detaylandırıldığı “Medeniyetlerin Ben-İdraki” başlıklı çalışmada ise Davutoğlu’nun İslam medeniyeti için bir uyanış çağrısı yaptığı gözlenmektedir. Emperyal döneme karşı olduğu değerlendirilen “yeni bir hesaplaşma dinamikleri” ve “kuşatıcı mekan idraki” söylemleri bu bakımdan iddialı gözükmektedir.⁷¹⁸ Çin’in Orta Krallık fikrini hatırlatan Batı’nın merkez ve çevre ayırımına dayanan mekan algısı geçerliliğini yitirmeye başlamıştır.⁷¹⁹ Batı’nın İslam medeniyetine bakışını da eleştiren Davutoğlu, muhafazakarlık tanımının kapsamı açıklanırken belirtildiği üzere, “fundamentalist, radikal, siyasal İslam” gibi hedef gösteren ve pragmatik kavramlaştırmaların bu medeniyetin anlaşılmasına yardımcı olamayacağını belirtmektedir. Davutoğlu’nun bu argümanında, Namık Kemal’in Renan Müdafanamesinde yaptığının bir benzerini görmek mümkündür.

⁷¹⁶ Davutoğlu, a.g.e., 94.

⁷¹⁷ Davutoğlu, a.g.e., 95.

⁷¹⁸ Davutoğlu, a.g.m., 37.

⁷¹⁹ Ibid.

Aradaki temel fark Renan'ın yaptığıının –adı üstünde– bir savunmadan ibaret olması iken Davutoğlu, Batı medeniyetine karşı epistemik bir duruş sergilemektedir. Zira, modernleşme kuramlarının, sosyal bilimlerin evrenselliğini içerdiğini hatırlatan Davutoğlu, farklı medeniyetlerin gelişimini açıklayamayacağını iddia ederek pozitivistlere karşı olduğunu ortaya koymuştur. Batı'daki kuramlaştırma çabaları, Batı dışındaki medeniyetleri izah etmekte yetersiz kalmıştır. Oysa, başarılı bir analiz için gelenek temelli yerel kuramlara başvurmak elzemdir. Pozitivist kuramlarla, Batı dışı medeniyetlerdeki canlanmanın dinamikleri yakalanamaz.⁷²⁰ Bu bağlamda, Huntington'u ve Fukuyama'ya, pragmatist olarak nitelendirdiği kuramları nedeniyle eleştiren Davutoğlu, geleceğin savaşlarının ideolojiler arasında değil, medeniyetler arasında olacağı ve tarihin sona erdiğini, Batı medeniyetinin üstün geldiği iddialarının kabul edilemez olduğunu altını çizmektedir.⁷²¹

Kurumsal dönüşümlerin kalıcı olmasına vesile olan, dönüşüm ile bireylerin ben-idrakinin birbirlerine paralel bir süreci takip edebilmeleridir. Aksi takdirde dönüşümün başarılı olamayacağını Davutoğlu –Türkiye örneği üzerinden– aşağıda gerekçeleriyle birlikte açıklamaktadır:

“Türklerin İslamlaştıktan sonra Selçuklu tecrübesinden geçerek ulaştıkları Osmanlı medeniyet birikimi de benzer bir ben-idraki dönüşümünün eseridir ve modern Türk kimliğini bu ben-idraki dönüşümünden bağımsız şekilde tanımlayabilmek mümkün değildir. Modern Türk kimliğini bu unsurlardan ayırıştırarak tanımlamaya çalışan ve İslam-öncesi Anadolu kültürlerine dayandırılan tarih tezlerinin başarısızlığı, ben-idrakine dönüşmesi mümkün olmayan merkezi ve soyut kimlik uyarlamalarının, tarihi ve zihni temele oturan sağlam bir ben-idraki zemini karşısında yetersiz kalmış olmasındandır.”⁷²²

Bu noktada Davutoğlu, klasik dönem medeniyeti asli medeniyet kabul ederek, Türk kimliğinin Batılı öğelerle inşasında bir “medeniyet direnci” ile karşı karşıya kaldığını iddia etmektedir. Bireyin kendisine dışsal nitelikte bir kültür dayatılmaya çalışırken, geleneksel medeniyetin ben-idraki, kendini yaşatma konusunda direnmeye kararlı bir şekilde devam etmektedir. Bu bakımdan dönüşümü savunan elitlerle yerleşik geleneğini sürdürmek isteyenler arasında çatışma olması olağandır.⁷²³

⁷²⁰ Davutoğlu, a.g.m., 10.

⁷²¹ Davutoğlu, a.g.m., 50.

⁷²² Davutoğlu, a.g.m., 12.

⁷²³ Davutoğlu, a.g.m., 14.

Davutoğlu'nun bakış açısından Batı medeniyetinin bünyesinde barındırdığı bir başka sorunlu alan ise tarihtir. Sorunun özü, Batı tarihinin ve Batı'da üretilen tarih epistemolojisinin tüm medeniyetler için geçerli olduğunun kabul edilmesidir. Bu anlayış Çin, Hint, İslam medeniyetlerinin tarihinin yeterli ve doğru biçimde anlaşılmasının önünde engeldir. Davutoğlu, konuyu açıklamak için getirdiği örnekte, Machievelli'nin, Türk aydınının öğrenmesi gereken bir düşünür olarak kabul edildiğini, ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü olduğu dönemin düşünsel ortamını temsil eden Kınalızade'nin bilim dünyasınca takip edilmediği konusunda serzenişte bulunmaktadır.⁷²⁴ Bu serzenişte, bilginin üretimi ve dağıtımının başlı başına bir güç unsuru olduğu, Osmanlı'nın hakimiyet döneminde dahi epistemik üstünlük kurma bilinç ve gayretinin bulunmadığı, epistemik savaşıma ilişkin yerel bilincin emekleme aşamasında olduğu göz ardı edilmiş gözükmektedir.

Davutoğlu, Aydınlanma öncesi Batı medeniyetinde bilim ile Kilise kurumu arasındaki ayrışma nedeniyle Kilise öncüllü epistemolojiye eleştirel yaklaşmıştır. Kilisenin din temelli bilgiye odaklanması, bilimin ise akıl odaklı bilgi için atılım girişiminde bulunmasına rağmen Kilise engeli ile karşı karşıya kalması epistemolojik bir gerilim hattına işaret etmektedir. Aynı gerilimin İslam fikriyatında gerçekleştiğini iddia etmek mümkün değildir, çünkü ilahi bilgi kaynağı, Kilise benzeri bir kurum değil, Kur-an-ı Kerim olmuştur.⁷²⁵ Böylelikle, İslam fikir dünyasında din temelli bilgi, bilimsel bilgi üretimine engel olmamıştır. Diğer taraftan, din temelli bilgiyi dışlayan bir bilim anlayışı da gözlenmemiştir. Analizde, Aydınlanma ile birlikte Batı epistemolojisinde, vurgulanan çelişkinin ortadan kalkıp kalkmadığına dair bir tespate yer verilmezken, İslam'ın yükseliş dönemindeki ahenge vurgu yapılmıştır. "Kainat kitabını analitik çözümlene ile anlamaya çalışan akla ve gözleme dayalı bir bilgi sistemleştirmesi ile, bu analitik parçaların bütününden hareketle mutlak gerçeklik bilgisinin alanını dokuyan vahiy arasında kurulan denge ve ahenk klasik İslam medeniyetinin yükselişinin odak noktasıdır."⁷²⁶ Günümüzde aynı ahengin mevcut olmadığından yakınan Davutoğlu, İslam medeniyetinin düşünsel bir bunalımda olduğunun altını çizmektedir.⁷²⁷

---

⁷²⁴ Davutoğlu, a.g.m., 25.

⁷²⁵ Davutoğlu, a.g.m., 40.

⁷²⁶ Davutoğlu, a.g.m., 42.

⁷²⁷ Ibid.

İslam medeniyetinin ben-idrakini mekan (coğrafya) algısı bakımından tartıştığı bölümde Davutoğlu, Batı'nın merkez ve çevre biçiminde yaptığı ayrıma karşı çıkmakta, İslam'ın Dar'ül-İslam ve Dar'ül-Harb fikriyatının "yeni bir zihniyet yapılanması" ile yeniden inşa edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu fikriyatın İslam'ın hakim olduğu ve olmadığı topraklar şeklinde kaba bir tanımlamaya maruz kalmasının çağın gereklerine uygun olmayacağını belirtirken, yerkürenin herhangi bir yerinde yaşayan Müslüman'ın İslamiyet bilinci içerisinde yaşama ve farklılığı ile kimliğini diğer medeniyetlere gösterme, ispat etme yükümlülüğü içinde bulunduğu uyarısını yapmaktan da kendini alamamaktadır.⁷²⁸

Davutoğlu'nun, medeniyet tasavvuruna ilişkin kuramını ortaya koyduktan sonra, jeostrateji temelli diplomasi araçlarının tetkikine geçilebilir. Bu aşamada, medeniyet tasavvurunun öncül nitelikte bir temel oluşturduğunu söyleyebiliriz. Türk dış politikasında Davutoğlu yaklaşımının beş unsuru bulunmaktadır: Güvenlik ile özgürlükler arasında uygun dengeyi kurmak, bir başka deyişle güvenlikten ödün vermeden demokratikleşmeyi sağlamak birinci unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci olarak, dinamik dış politikanın ve dış politikanın iktisadi ayağını destekleyecek olan komşularla sıfır sorun politikası yürütmektir.⁷²⁹ Bu politikanın, bölgesel aidiyet ve Türkiye'nin bölgedeki önemine duyulan inançla ilgili olduğu düşünülebilir. Diğer taraftan, bölgesel şartlar dahilinde ulaşılması zor bir hedef olduğu, bir iyi niyet söylemi olarak Davutoğlu'nun idealini temsil ettiği yönünde yorumlara da rastlanmaktadır.⁷³⁰ Çok boyutlu ve çok kulvarlı bir dış politika uygulaması ise tek parametrelili ve statik bir dış politika yetersizliğine karşı geliştirilmiştir. Bu kapsamda, Rusya ile olan ilişkilerin ABD ile olan ilişkilere alternatif olmadığı, İran ile ilişkilerin Avrupa Birliği ile ilişkilere alternatif olmadığı savunulmaktadır. Köprü ülke tanımı yerine merkez ülke tanımını söylemin odağına alarak yeni bir diplomatik üslup benimsemesi, Davutoğlu yaklaşımının dördüncü unsuru olarak kaydedilmektedir. Merkez ülke tanımlaması, Çin Rüyası söylemi ile benzerlik göstermektedir. Çin Rüyası ile tarihten gelen bir Orta Krallık uygulamasının modern zamana tatbiki öngörülmektedir. Eskinin

⁷²⁸ Davutoğlu, a.g.m., 36.

⁷²⁹ Bu ilke ilk defa 61. Hükümet Programında kendine yer bulmuştur. İnternet: 61. Hükümet Programı (Tem.2011). Web: <http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar#!ak-parti-hukumet-programlari> adresinden 22 Ocak 2018'de alınmıştır.

⁷³⁰ Erhan, Ç.(2010). *Türk dış politikasının güncel sorunları*. Ankara: İmaj. 16-17. Ermenistan ile 2009 yılında ikili ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik imzalanan iki protokol, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini olumsuz etkilerken, TBMM tarafından onaylanmadığından yürürlüğe girmemiştir. Komşularla sıfır sorun politikası ortaya atıldıktan sonra Yunanistan ile olan siyasi sorunların hiçbirinde çözüme ilişkin bir adım atılmamıştır.

aynen uygulaması mümkün olmadığından, zamanın şartları dahilinde Çin'in bölgesel etki düzeyinin en üst seviyeye çıkarılmasına yönelik bir söylem olarak karşımıza çıkmakta ve Türkiye'nin merkez ülke söylemiyle benzeşmektedir. Behlül Özkan'a göre, Davutoğlu'nun "Türkiye merkez ülke olmalıdır" iddiası Alman kökenli "mittellage"nin (merkezi konum) uyarlamasıdır. Alman stratejistler 1920-1930'lerde Almanya'nın, dağlar gibi, doğal koruyucu sınırları olmadığını, bu yüzden Almanya'nın güvenliğinin, sınırlarının ötesinde sağlaması gerektiğini savunmuşlardır. Davutoğlu da benzer şekilde yeni etki alanları yaratılması gerektiğini, aksi takdirde sınırların içinde küçülme riski ile karşı karşıya kalınacağını iddia etmiştir. Merkez ülke iddiası aynı zamanda köprü ülke sıfatının yeterli görülmediği ve reddedildiği retoriğini de içermektedir. Altunışık, bu retoriğin 1997-2002 dönemi Dışişleri Bakanı İsmail Cem tarafından da kullanıldığını belirtmektedir.⁷³¹

"Komşularla sıfır sorun" yaklaşımı ise Konfüçyüs'ün uyum müessesesiyle benzeşmektedir. Çin'de Hu Jintao'dan itibaren yeniden devlet söylemine dahil olan uyum, komşulara ve dünya politikasında Çin'in yükselişini tehdit olarak algılayan aktörlere karşı yumuşatıcı bir retorik kıvamında kullanılmaktadır. İki örnekte de idealist bir özü bulunduğu gözlenen bu söylemlerin reel-politikle çarpıştığında silkelendiği gözlenmekte, bir başlangıç noktası inşa etme anlayışı ile diğer aktörlerin tehdit algılayışını yumuşatma niyetinin ürünleri olduğu ortaya çıkmaktadır.

Risklerin öngörülerek gerekli adımların atılmasını sağlayacak ritmik diplomasi bu anlayışın son ayağını oluşturmaktadır.⁷³² Davutoğlu yaklaşımı ile birlikte dış politika sahasında sıklıkla kullanılmaya başlayan kavram olan "paradigma değişimi", önceki dönem(ler)e eleştirel yaklaşım adına geliştirilen ve önceki dönem politikalarını öteki ilan etmenin üstü örtülü ve bilimsel görünümlü ifadesi olarak görülebilir. Davutoğlu'nun milli devletin inşası sürecinde Misak-ı Milli sınırlarına çekilmeyi bir zafiyet olarak görmesi, İmparatorluğun kaybedilen topraklarında yaşayan Müslüman halk ile bağların koparılmasına yönelik getirdiği eleştiriler, Soğuk Savaş döneminde uygulanan "düşük profilli" dış politika ve dönemin sonlanmasını müteakip oluşan fırsatların

⁷³¹ İnternet: (Kas.2014). CACI Forum: Turkey's foreign policy under Erdogan's presidency: what shapes it? Web: <http://www.silkroadstudies.org/forums-and-events/item/13063-turkeys-foreign-policy-under-erdogans-presidency-what-shapes-it?.html> adresinden 9 Şubat 2017'de alınmıştır; Altunışık, a.g.e., 34.

⁷³² Davutoğlu, A.(2008). Turkey's foreign policy vision. *Insight Turkey*, 10(1), 82.

değerlendirilmesine engel olan düşünsel ve maddi kapasite eksikliğine yönelik tespitleri,⁷³³ paradigma değişiminin ne anlama geldiği konusunda ipuçları içermektedir.

Stratejik derinlik yaklaşımının geleneksel statükocu dış politikaya karşı bir eleştiri olduğunun altı çizilmelidir. Türkiye'nin tarihi ve geleneğiyle olan yabancılaşmasına son verilmesi niyeti de stratejik derinliğin tarihsel boyutunun esasını oluşturmaktadır.⁷³⁴ Davutoğlu, Türkiye'nin potansiyelinin, ülke içindeki ve uluslararası ortamdaki değişikliklerin planlama ile dikkatle takip edilmesi durumunda, verimli politika araçlarına dönüştürülebileceğini ifade etmiştir. Söz konusu yaklaşım, yeni dönemdeki vizyon sahibi, proaktif ve çok yönlü dış politikanın da temelidir. Türkiye'nin Batı ile kurmuş olduğu yakın bağlara ek olarak Doğu ile ilişkilerin geliştirilmesi de bu kapsamda çok boyutlu dış politikanın bir aracı olarak görülmelidir. Güvenlik ve kimlik odaklı tek boyutlu bir dış politika, fırsat alanlarının görülmesine engel olacağından, çok boyutlu dış politikaya geçişin zorunlu olduğu iddia edilmiştir. Dış politika elitlerine bağlı bir epistemik topluluk olan *Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*'nın (SETA) "Türk Dış Politikası Yıllığı" (2010) başlıklı çalışmasında, Türkiye'nin İran'a karşı uluslararası topluluğun uygulamayı öngördüğü yaptırımlara BM Güvenlik Konseyi nezdinde karşı çıkmasının, İsrail'e karşı sert bir tutum takınmasının Batılı devletleri rahatsız ettiğinden bahsedilerek, Batı'nın "itaat eden uysal müttefike özlem duydukları" vurgulanmaktadır.⁷³⁵ Brzezinski'nin Çin'in yükselişini tasvir ederken kullandığı "tarihin normalleşmesi" tezini Davutoğlu da Türkiye için kullanmaktadır. Milenyum ile birlikte Türkiye geleneğe doğru bir dönüşü gerçekleştirmektedir. Bu süreci yöneten elitler, İmparatorluğun daralma dönemiyle birlikte yaşanan Batılılaşmayı tarihin rayından çıkması olarak değerlendirmektedir. Bu bakımdan günümüzdeki anlayış tarihin normal haline geri getirilmesine yöneliktir.

Karacasulu'nun anlatımında Davutoğlu, bir nevi restorasyon manifestosu ortaya koymuştur. Kendi döneminden önce üç defa restorasyon tecrübe edilmiştir. Birincisi, Batılı fikir geleneklerinin İmparatorlukta yer edinmeye başladığı Tanzimat dönemi, ikincisi milli devletin inşası ve üçüncüsü ise çok partili siyasal hayata geçiştir. Kendisinin de dahil

⁷³³ Davutoğlu, a.g.m., 72.

⁷³⁴ Aras and Görener, a.g.m., 82.

⁷³⁵ İnat, K., ve Telci, İ.N.(2011). Türkiye'nin İran, İsrail ve Suriye politikası 2010. Duran, B., İnat, K., Özcan, M.(Ed.), *Türk dış politikası yıllığı 2010*. Ankara: SETA, 70.

olduğu siyasi elitler, özetlenen dış politika kuramı bağlamında, dördüncü restorasyonu tatbik edeceklerdir.⁷³⁶ Nitekim, 62. Hükümet Programında (Ağustos 2014), geride kalan 12 yılda dış politika alanında restorasyonun gerçekleştirildiği belirtilmiştir.⁷³⁷ Ayrıca, Başbakanlık görevinin son bulmasıyla birlikte, dış politikada Davutoğlu etkisinin son bulunduğu yönünde muhtemel yorumlara karşılık AK Parti'nin Eylül 2012'de açıklanan "2023 Vizyonu" belgesinde, komşularla sıfır sorun politikasına atıf yapıldığı, Davutoğlu'nun görevi bırakmasının ardından ise bu belgede bir değişikliğe gidilmediği not edilmelidir. Aynı durum, "Yeni Türkiye Sözleşmesi"nde de görülmektedir. Bu metnin 29'uncu maddesi de güvenlik ile özgürlükler arasında bir dengenin kurulması gerekliliğinden bahsetmektedir.⁷³⁸

4.4.3 Klasik geleneğin dış politika uygulaması

2. Bölümde Hobsbawm'ın geleneğin icadına yönelik kuramı bağlamında, günümüzde geleneğin, dış politika alanında yeniden inşa edildiği, buna ilişkin mevcut uygulamaların ulusal amaçlara yönelik olarak modifiye edildiği, ritüelleştirildiği ve kurumsal bir hal almaya başladığının görüldüğü belirtilmiştir.⁷³⁹ Bu bağlamda, özellikle vurgulanması gereken husus, son dönem elitlerinin, Erol Güngör'ün epistemolojik yaklaşımı doğrultusunda, Osmanlı'nın daralma olarak nitelenen dönemine çare olarak üretilen Batılılaşma yoluyla geleneğin terk edilmesinden rahatsızlık duymuş olmalarıdır. Kopuş ve süreklilik tartışmasında gelenekçi yaklaşımın savunduğu tezlerin cari dönemde yeniden inşa edildiği; elitlerin, modernleşme hareketinin başlangıcına değin hüküm süren klasik dönem geleneklerine atıfta bulunmaları ve o gelenek unsurlarını yeniden inşa yöneldikleri gözlenmektedir. Bir önceki alt başlıktaki kuramlaştırma çabası bu inşa faaliyetinin en kapsamlısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁷³⁶ Karacasulu, a.g.m., 30.

⁷³⁷ İnternet: 62. Hükümet Programı, Web: <http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar#!ak-parti-hukümet-programları> adresinden 22 Şubat 2017'de alınmıştır. Diğer taraftan, Davutoğlu'nun dış politika yaklaşımı içerisinde, statükocu politikanın tersi olarak ele alınabilecek proaktif dış politikanın daha da ötesinde anlamlar içeren "revizyonist" kavramı da kullanılmaktadır. Özel ve Özkan, a.g.e., 94.

⁷³⁸ İnternet: Yeni Türkiye Sözleşmesi-2023 (Mart 2015), Web: <http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar#!ak-parti-hukümet-programları> adresinden 1 Şubat 2018'de alınmıştır.

⁷³⁹ Hobsbawm (1983b), a.g.e., 6.

Muhafazakar geleneğin iktidarının ilk döneminde uluslararası meşruiyet sağlama konusunda, AB üyelik süreci kapsamında atılan demokratikleşmeye yönelik adımlar⁷⁴⁰, görece iktisadi istikrar ortamı ve 11 Eylül terör saldırıları sonrasında –hem Müslüman hem demokratik temelleri olması nedeniyle– kendisine yakıştırılan “ılımlı İslam” sıfatı bir yandan uluslararası meşruiyet sağlarken, diğer yandan da geleneğin icadına yönelik esnekliği ve yakın zaman yorumlamasının ne kadar da etkin bir şekilde yapılabildiğinin göstergesi olmuştur. Meşruiyetin sağlanmasına yönelik adımların yanında, muhafazakar fikriyatın dış politika alanına tatbiki ve gerektiği değerlendirilen durumlarda araçsallaştırılması için girişimlere başlanılmıştır.

Klasik geleneğin dış politika alanına yansımaları temsil eden kuramsal yaklaşımın uygulamaya dönük uzantısı da hükümet programlarında gözlenmektedir. Kasım 2002’den itibaren kurulan hükümetlerin programında, kapsamı ve özellikleri belirtilmemiş olan, ancak bünyesinde muhafazakar fikriyatın öğelerini barındıran bir “medeniyet tasavvuru”ndan bahsedilmektedir. Değer odaklı bir dış politika yürütülmesinin öngörüldüğü programlarda bir diğer dikkat çekici söylem ise “tarih önünde doğru yerde durmak” olmuştur. Bu söylemlerin, Davutoğlu’nun Türk-İslam geleneğinden inşa medeniyet tasavvurundan geldiği iddia edilebilir. Diğer taraftan, 64. (25/11/2015-24/5/2016) ve 65. (24/5/2016-10/7/2018) Hükümet Programlarında, dış politika alanında değişim ve sürekliliğin bir arada ele alındığı kayıt altına alınmıştır. Muhafazakar fikriyatın esaslarının incelendiği kısımda değinildiği üzere, dış politika elitleri hangi konularda değişime gidileceğini, hangi konularda geleneğe bağlı kalacaklarını gelenek odaklı olarak tayin edeceklerini ifade etmişlerdir. Hükümet programlarında yer alan temel ilkeler ile birlikte düşünüldüğünde, geleneğin özünde olan değerlerin korunacağı, Türk-İslam medeniyetinin referans kaynağı olarak daimi bir araç olacağı, diğer taraftan modern zamanın ihtiyaçları bağlamında ve geleneğe aykırı olmayacak ölçekte değişimin makul

⁷⁴⁰ Söz konusu adımlara ve üyelik müzakerelerine başlama kararına (Aralık 2004) rağmen, iktidarın ilk döneminde AB yolunun tümüyle pürüzsüz olduğunu söylemek mümkün değildir. Birliğin Mayıs 2005’de Kıbrıs Cumhuriyeti’ni içeren genişleme hamlesi, Türkiye’yi zor durumda bırakmış, Ankara Anlaşması’nın (1963) taraflarının bu ülkeyi de içerecek şekilde yeniden düzenlenmesini sağlayacak Ek Protokolün imza edilmesi yükümlülüğü ile baş başa bırakmış ve bunun bir tanıma anlamına gelmemesi için ek deklarasyon yayınlanmıştır. Ekim 2005’te müzakerelerin başlamasını müteakip ise Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunanistan kaynaklı müzakere başlığı dondurma kararları ile karşılaşmıştır. Detaylar için bkz. Kaygusuz, Ö.(2013). Türkiye-AB ilişkilerinin “möbius” şeridi: AKP reformculuğu ve AB çokkültürlülüğü, Uzgel, İ., *AKP kitabı: bir dönüşümün bilançosu*. (üçüncü baskı, birinci baskı 2009) Ankara: Phoenix, 418.

görülebileceği, bu bakımdan Batılılaşmanın değil, modernleşmenin esas alınacağı sonuçlarını çıkarmak mümkün gözükmemektedir.⁷⁴¹

Hakan Yavuz'un analizine göre ise muhafazakar elitlerin dış politika anlayışı bağlamında:

"... ulusal çıkar ve Türk dış politikasının yönelimi İslamcı olmalıdır. Türk İslamcı entelektüelleri, ikili bir yorumlama içine girmişlerdir. Onlar, uluslararası olayları İslama göre şekillenmiş kültürel çevrelerinde anlamaktadırlar ve sosyal, ekonomik ve siyasi bağlamlarda İslamcı mesaj ve sembollerini yeniden yorumlamaktadırlar."⁷⁴²

Yavuz'un klasik geleneğin dış politika alanında yeniden inşa edildiğine yönelik vurgusunun bir uzantısı da kendinden önceki karşı gelenekçilerin öteki konumuna koyulması olmuştur. Öteki ilanın en bariz aracı İmparatorluk coğrafyasının, özellikle Orta Doğu'nun ihmal edildiği savı olmuştur. 65. Hükümet Programında, 2002 öncesi hükümetlerin tarihi mirası reddetmek ile sorumlu tutuldukları görülmektedir.⁷⁴³ Bu savın yöneldiği siyasi kitle ve zaman diliminin kademeli olduğu değerlendirilmektedir. Milli devletin inşasına başlandığı dönemden dış politikanın tek boyutlu olarak yürütüldüğü 1960'lara kadarki dönem ile bu dönemden sonrasının arasında bir ayrımın gerekli olduğu düşünülmektedir. Jüpiter füzelerinin Türkiye'den çekilmesi ve Johnson mektubu ile edinilen dış politika tecrübesi, ulusal çıkar ile blok çıkarlarının her daim uyumlu olmayacağına anlaşılmasına yol açmıştır. Çok partili siyasal hayata geçiş, farklı fikirlerin siyasal alana dahil olma yönünde girişimlerin ve dış politika alanında da sorgulayıcı tutum ve alternatif fikirlerin yer almaya başlamasına imkan sağlamıştır. Altunışık da Soğuk Savaş'ın yumuşama (detente) aşamasına gelmesiyle Türk dış politikasında bir çeşitlenmeye gidildiğini hatırlatmaktadır.⁷⁴⁴ İsmail Cem de, Tuğtan'ın anlatımında, geçmiş bütüncül (Osmanlı dahil) bir şekilde kavrayan yeni bir tarih bilinci çağrısı yapmış ve sadece Batı'ya odaklanan bir dış politikanın değiştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁴⁵ Turgut Özal'ın dış politika uygulamasında, Müslüman kimliği sıklıkla vurgulaması da

⁷⁴¹ İnternet: 64. ve 65. Hükümet Programları, Web: <http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar#!ak-parti-hukumet-programlari> adresinden 22 Şubat 2017'de alınmıştır.

⁷⁴² Yavuz, a.g.e., 52.

⁷⁴³ İnternet: 65. Hükümet Programı, Web: <http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar#!ak-parti-hukumet-programlari> adresinden 22 Şubat 2017'de alınmıştır.

⁷⁴⁴ Altunışık, a.g.e., 31.

⁷⁴⁵ Tuğtan, M.A.(2016). Kültürel değişkenlerin dış politikadaki yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu. *Uluslararası İlişkiler*, 13(49), 11.

önemli bir değişim olarak görülmelidir. Örneğin, Suriye ile, iç savaşın başladığı 2011'e kadar, kurulan olumlu ve yoğun işbirliğinin temellerinin 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı ve dönemin Cumhurbaşkanı Sezer'in Hafız Esad'ın cenaze törenine katılması ile atıldığı kaydedilmelidir.⁷⁴⁶ Öncesinde, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'de himaye edilmesi nedeniyle yaşanan gerginliğin açılması ve Suriye'nin, Türkiye'nin hilafına, teröre destek olmasının önlenmesi adına yapılan girişimler neticesinde imzalanan mutabakat ile olumlu ilişkilerin temeli atılmış, 2002 sonrasında ise ilişkilerin ticari ve kültürel boyutuna yoğunlaşılmıştır.⁷⁴⁷ Türkiye'nin bu girişiminin ABD'nin Suriye'ye yönelik askeri önlemler üzerinde düşünmeye başladığı döneme denk geldiği düşünöldüğünde, uzun bir kara sınırı bulunan komşu devletle sorunların çözümüne yönelik somut bir iradenin 2002 öncesinde de bulunduğu ve politika icrasının tek boyutluluktan çıkmış olduğu görölebilir.⁷⁴⁸ Aynı hususun İran konusunda da yaşandığına dair görüşler bulunmaktadır. Türkiye'nin İran'dan doğalgaz alımına ilişkin anlaşma 1996 yılında imza edilmiş ve bu anlaşma ile enerji temelli yeni bir dinamik tesis edilmiştir.⁷⁴⁹ 2000'li yıllara girerken Suriye ve İran ile yaşanan yakınlaşma, cari dönem dış politika elitlerinin bölgeye kayıtsız kalındığı konusundaki eleştirilerinin, dış politikanın tek boyutlu ve Batı eksenli olarak yürütöldüğü döneme yönelik olduğu sonucunu çıkarmamıza neden olmaktadır.

SETA tarafından çıkarılan “*Insight Turkey*” dergisinde yayımlanan bir çalışmada, Kemalist gelenek ile İslami gelenek arasındaki düşünsel zıtlığa vurgu yapılarak, Türk dış politikasının karmaşık doğasının anlaşılabilmesinin bu zıtlığın bilincinde olunmasına bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Geleneğin her iki tarafının da birbirine öteki muamelesini yaptığını ve kendi duruşunu belirlerken öteki üzerinden öncelikle ne olmadığını belirlediğini belirten Kösebalaban, dış politika icrasında da aynı durumun gözlendiğini vurgulamıştır.⁷⁵⁰ İmparatorluğun son döneminde ulus devlet fikriyatının inşa edildiği ve ümmetçiliğin terk edildiği belirtilmiştir. Son dönemde, muhafazakar dış politika elitlerinin söylemlerinin başlangıç noktasını bu terk edişe yönelik eleştirel yaklaşım oluşturmaktadır.

⁷⁴⁶ Ekim 1998 tarihli Mutabakata göre Suriye, Türkiye'ye karşı terör örgütlerine destek vermeyeceğine dair taahhütte bulunmuştur.

⁷⁴⁷ Uzgel, İ.(2013). Dış politikada AKP: stratejik konumdan stratejik modele, Uzgel, İ., *AKP kitabı: bir dönüşümün bilançosu*. (üçüncü baskı, birinci baskı 2009) Ankara: Phoenix, 363.

⁷⁴⁸ Robins, P.(2007). Turkish foreign policy since 2002: between a post-islamist government and a Kemalist state. *International Affairs*, 83(2), 296.

⁷⁴⁹ Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, a.g.e., 386.

⁷⁵⁰ Kösebalaban, H.(2008). Torn identities and foreign policy: the case of Turkey and Japan. *Insight Turkey*, 10(1), 11.

Süreklilik-kopuş tartışmasında ve Davutoğlu'nun kuramlaştırma çabasında bu yaklaşım somut olarak görülmektedir. Aynı yayın organındaki bir diğer çalışmada, AK Parti döneminin başından itibaren, Ortadoğu ile olan coğrafi ve tarihi bağa yapılan vurguya işaret edilmiş, aynı zamanda daha üst bir yapı olan Müslüman dünyası ile tarihi ve kültürel bağa duyulan aidiyet ön plana çıkarılmıştır. Filistin sorunu konusunda İsrail'e yönelik katı eleştirel yaklaşımın bu aidiyet duygusuyla ilgili olduğu belirtilmiştir. Davutoğlu'nun Mescid-i Aksa'nın İsrail tarafından işgal edilmiş olması ile Yunanlılar tarafından işgal edilen (1920) Bursa'da, Osman Gazi türbesine yapılan saygısızlık arasında bağ kurması, Osman Gazi türbesi nasıl kurtarıldıysa, Mescid-i Aksa'nın da işgalcilerden kurtarılacağına yönelik söylemi medeniyet bağının gücüne işaret etmektedir.⁷⁵¹ Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Filistin sorunu hakkındaki görüşleri de medeniyet tasavvuruna işaret etmektedir:

“...Filistin davasını sahiplenmek, Kudüs'ü korumak tüm Müslümanların müşterek davasıdır, müşterek vazifesidir. Çünkü Kudüs, Hazreti İshak, Hazreti İbrahim, Hazreti Yakup, Hazreti Yusuf, Hazreti Musa, Hazreti Harun, Hazreti İsa, Hazreti Zekeriya gibi nice peygamberin vatanıdır. Kudüs, İbrahimi dinlerin tevhit geleneğinin ortak mukaddes mekânıdır. Kudüs, darüselamdır, yani barış ve esenlik yurdudur. Tüm insanlığın aynası, insanlık tarihinin özeti olan Kudüs, Miraç hadisesiyle biz Müslümanların da arş-ı alaya açılan kapısıdır. Bu şehrin manasını değerli üstat Nuri Pakdil ne güzel ifade ediyor: ‘Kalbimin bir yarısı Mekke, diğer yarısı Medine, üzerinde bir tül gibi Kudüs vardır.’”⁷⁵²

Filistin'in Hamas, Tunus'un Nahda hareketi gibi İslam dünyası bünyesindeki siyasal hareketlere karşı yakınlık, sıralanan söylem dizileri de medeniyet tasavvuru kapsamında değerlendirilebilir. Aynı yayın organındaki bir diğer çalışmada ise Parti'nin 15 yıllık iktidarının dış politika ayağı irdelenmiş; gelinen aşamada, komşularla ilişkilere verilen önem vurgulanırken, karşı karşıya kalınan riskler Mısır'da 2013'de yaşanan darbe ile Suriye Savaşı'ndan kaynaklanan istikrarsız ortam olarak ortaya konulmuş,⁷⁵³ bunun

⁷⁵¹ İnternet: Davutoğlu: Kudüs Kanuni'nin emaneti(Kas.2014), Web: <http://www.gazetevatan.com/davutoglu-kudus-kanuni-nin-emaneti-694975-gundem/> adresinden 30 Mart 2018'de alınmıştır.

⁷⁵² İnternet: Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Parlamentolar arası Kudüs Platformu “Kudüs ve Sürecin Problemleri” Sempozyumunda Yaptıkları Konuşma (Kas.2016), Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/61174/parlamentolararasi-kudus-platformu-kudus-ve-surecin-problemleri-sempozyumunda-yaptiklari-konusma.html> adresinden 30 Mart 2018'de alınmıştır.

⁷⁵³ Suriye Savaşı'nın önemli bir boyutunu teşkil eden mülteci sorunu konusunda Erdoğan, bu konudaki yaklaşımın itikatlarının sonucu olduğunu vurgulamıştır. İnternet: Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın AK Parti Grup Toplantısında Yaptıkları Konuşma (Mart 2018), Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/91644/ak-parti-grup-toplantısında-yaptiklari-konusma.html> adresinden 30 Mart 2018'de alınmıştır.

yanında Avrupa Birliği ve ABD ile yaşanan sorunların Türk dış politikası üzerindeki risklerden olduğu belirtilmiştir.⁷⁵⁴

Burhanettin Duran'a göre Parti, medeniyet söylemini, dış politika icrasında somut bir Şekilde kullanmaktadır, ancak bu noktada geçmiş ile üç farklı noktadan hesaplaşmaya girişmiştir. Milli Görüş hareketi ile olan ilişkisi, Kemalizm ve 1. Dünya Savaşı sonrası Şekillenen bölgesel (Orta Doğu) düzen. Bu hesaplaşmalar kapsamında elitler, medeniyet söylemini inşa etmektedir. İktidarın ilk yıllarında, Avrupa Birliği süreciyle ilgili reform paketlerinin Kemalistlerin tekelinde olmadığını kanıtlamaya yönelik adımlar, İslami tabanın kamusal alana yönelik duyduğu sıkıntıların çözümü konusunda gösterilen sabır Kemalizm ile hesaplaşma bağlamında verilen örneklerdir.⁷⁵⁵ çok kulvarlı ve proaktif dış politika kapsamında, Orta Doğu'da edinmeye çalıştığı konum ise Arap Baharı ile birlikte fırsatları ve zorlukları beraberinde getirmiştir. AK Parti, Mısır ve Tunus'ta iktidarı yakalayan Müslüman Kardeşler'i desteklemiştir. Filistin sorununda Müslüman lkeler arasında ortak tavır alınması ve İsrail'e tepki gösterilmesine öncülük etmek de bu kapsamda değerlendirilmelidir. "Ortak medeniyet" zerine yapılan vurgunun içi boş bir söylem olmadığı, Müslüman devletlerin bölgesel sorunlarda eşgüdümlü hareket etmesine alt yapı sağlayacak bir başlangıç noktası olduğu vurgulanmaktadır.⁷⁵⁶ Davutoğlu'nun dünyanın herhangi bir yerinde yaşayan Müslümanın ben-idraki bilinciyle yaşaması gerektiği savının –medeniyete dayalı norm inşası yoluyla– dış politika sahasına indirildiği görülmektedir.

Dış politika elitlerinin ve ona bağlı epistemik topluluğun, klasik geleneğin yeniden inşasına yönelik çalışmaları ve ortaya koydukları medeniyet söyleminin birbirini besleyen iki gerçekliğinin olduğu düşünülmektedir. Öncelikle, muhafazakarlığı bir fikir geleneği olarak tartıştığımız bölümde altını çizdiğimiz üzere, tabandan gelen gelenek fikri güçlüdür. Kk Orta Asya'ya uzanan bir Türk geleneği ve İslamiyet'in kabul edilmesi sonucu tamamlanan halka ile Türk-İslam geleneği tabanını, milli devletin inşa dönemi dahil olmak üzere hiç kaybetmemiştir. Çok partili siyasal hayata geçiş ile birlikte gelenek, düşünsel boyutunun başarılı bir Şekilde canlı tutulmuş olmasının da etkisiyle, siyasal hayata tekrar

⁷⁵⁴ zcan, M.(2017). Turkish foreign policy under the AK Party. *Insight Turkey*, 19(2), 19.

⁷⁵⁵ Duran, B.(2013). Understanding the AK Party's identity politics: a civilizational discourse and its limits. *Insight Turkey*, 15(1), 98.

⁷⁵⁶ Duran, a.g.m., 103.

dahil olmuş ve aşamalı olarak ilerleme kaydederek günümüzde iktidar konumunu almıştır. Bu çerçevede, elitlerin söylemlerinde gözlenen bir diğer husus ise “biz” ve kardeşlik vurgusudur.

“Türkiye sadece 780 bin kilometrekare vatan topraklarından ibaret bir ülke değildir. Bugün dünyanın dört bir yanında kalbini bize yöneltmiş, gözünü bize dikmiş, kulağını bize vermiş yüz milyonlarca kardeşimiz var. Kendimizle birlikte onların da beklentilerini dikkate almak zorundayız. Bu yaklaşım bizim için bir yük, bir angarya değildir. Tam tersine, bu bizim için insani ve vicdani bir görevdir, hem de en büyük güç kaynağımızdır. Türkiye’nin dış politikası işte bu anlayışla şekillenmektedir.”⁷⁵⁷

Söylemin ifade ettiği husus, Türk dış politikasının temel aldığı alanın coğrafi sınırların ötesinde olduğu, “kardeşimiz” olarak tanımlanan ve çıkarları savunulacak kitlenin ise vatandaş olarak tanımlanan kitleden daha geniş olduğudur. Bu durum, Davutoğlu’nun söyleminde kendine yer bulan ve dini birliğe işaret eden “Biz milleti İbrahim’iz demenin vakti gelmiştir.” ile de uyum göstermektedir.⁷⁵⁸ Bu anlayışın dış politika sahasındaki yansıması, elitlerin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin yapısı üzerindeki eleştirisinde görülmektedir:

“...dünyayı, 196 ülkeyi biz 5 ülkenin dudakları arasına mahkûm edemeyiz, hatta hatta bir ülkenin dudakları arasına mahkum edemeyiz. Olması gereken nedir? Şu anda Asya, Avrupa kıtalarının temsilcilerinin olduğu, bir de Amerika’nın temsilcilerinin olduğu bir Güvenlik Konseyi var. Peki diğer kıtalar niye burada temsil edilmiyor, diğer inanç grupları niye burada temsil edilmiyor? 1 milyar 700 milyon Müslüman’ın olduğu dünyada, halkı Müslüman olan bir ülke Güvenlik Konseyi’nde yok. Böyle adalet olur mu? Böyle bir Güvenlik Konseyi’nden adalet çıkar mı?”⁷⁵⁹

Söz konusu söylemlerin milli devleti inşa eden elitlerinkinden farklı bir “biz” anlayışına işaret ettiği görülmektedir. Muhafazakarlar için manevi motivasyon kaynağı olduğunu ifade ettiğimiz din, “biz” olarak tanımlanan topluluk için de geçerlidir. Bu söylemlerle elitler hem kendilerini hem de kendilerine bağlı kitleleri motive etmiş olmaktadır. İkinci olarak gelenek, dış politika alanında, özellikle çıkar tanımlama sürecinde, klasik gelenek savunucuları için uygun bir araç işlevi göstermektedir. Bevir ve

⁷⁵⁷ İnternet: Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın AK Parti’nin 3. Olağanüstü Kongresinde Yaptıkları Konuşma (May.2017), Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/77429/ak-parti-3-olaganustu-buyuk-kongresinde-yaptiklari-konusma.html> adresinden 30 Mart 2018’de alınmıştır.

⁷⁵⁸ İnternet: Başbakan Davutoğlu: PKK ellerini tetikten çeksin çağrısı doğru bir çağrı (Ağu.2015), Web: https://www.ntv.com.tr/turkiye/basbakan-davutoglugpkk-ellerini-tetikten-cekstin-cagrisi-dogru-bir-cagri.5YjPvacVcUG4zap_Dg7S0A adresinden 30 Mart 2018’de alınmıştır.

⁷⁵⁹ İnternet: Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Büyükelçiler ve DEİK İş Konseyi Başkanları ile İftar Programında Yaptıkları Konuşma (Haz.2016), Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/44413/buyukelciler-ve-deik-is-konseyi-baskanlari-ile-iftar-programinda-yaptiklari-konusma.html> adresinden 30 Mart 2018’de alınmıştır.

diğerlerinden hatırlanacağı üzere, gelenek bireyin davranışını ilk aşamada etkilemekle birlikte, davranışın bütüncül bakımdan yorumlanmasında yeterli değildir. Takip eden aşamalarda bireyin gelenekten nasıl yararlanacağına ilişkin yorumu –öznel bir inşâ süreci olarak– devreye girmektedir. Daha önce, Şaban Çalış’tan aktardığımız üzere Türk-İslam geleneği, İmparatorluğun son döneminde yerini ulus devlet anlayışına bırakmıştır, ancak klasik geleneğe sadık olanlar için onun işlevine verilen önem hiçbir zaman azalmamıştır. Son dönem dış politika elitleri bu işlevin bilincinde gözükmemektedir. Davutoğlu’nun İslam medeniyetinin özgünlüğüne yaptığı vurgu, Müslümanın ben-idraki sorumluluğu içinde olması gerektiği vurgusu, Osmanlı’nın hakim olduğu coğrafyaya yönelik kesintisiz atıf dizisi, çıkar tanımlamasında klasik geleneğin uygun bir araç olduğuna yönelik kanıtlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, içsel olan ile günümüzün ihtiyaç ve beğenilerinin bir potada eritildiğine şahit olunmaktadır. Klasik geleneğin dış politika kuramının diplomatik boyutunu oluşturan proaktif dış politika ile merkez ülke olma hedefi, diğer yandan elitlerin kabul etmediği, epistemik topluluğun dillendirdiği Neo-Osmanlılık kapsamında tarihin ve Türk-İslam geleneğinin bir araç olarak ele alındığı gözlenmektedir. Türkiye’nin medeniyet tasavvurunun bir uzantısı olan Orta Doğu politikası, bu sürecin anlamlı bir örneği olarak özel incelemeyi hak etmektedir. Dış politika elitlerinin Müslüman Kardeşler ile düşünsel ve politik düzeyde yakınsaması, Katar ile istikrarlı bir ittifak yürütmesi ve Filistin sorununa yönelik yaklaşımı gelenek-dış politika ilişkisinin kıvamına yönelik yol gösterici öğeler içermektedir.

Klasik geleneğin Orta Doğu yönelimi

Tezimizin kuramsal altyapısının sunulduğu 1. Bölümün sonuç başlığında, inceleme konusu iki aktörün dış politikalarının bütüncül bir analizinin sadece fikir gelenekleri temel alınarak gerçekleştirilemeyeceğinin altı çizilmiştir. Fikir gelenekleri-dış politika bağıntısının kurulması ile dış politika yönelimine ilişkin genel bir resme ulaşmak hedeflenmiştir. Bölgesel veya küresel krizlere karşı aktörlerin yaklaşımı ve tepkisi düşünsel tercihlerden etkilenebileceği gibi, sadece reel-politik temelli politika kararları da inşâ edilebilmektedir. Türk dış politikasında Orta Doğu’ya yönelik bir yönelim ve yoğunlaşmanın dinamiklerini incelemeyi hedefleyen bu alt başlık, bölgeden Türkiye’ye

yönelik –askeri karşılık gerektiren– güvenlik tehditleri⁷⁶⁰ olduğu gerçeğinin bilincindedir. Buna rağmen, güvenlik ve reel-politiğin gereklerinin ötesinde bir yönelim ve düşünsel tercihin izleri aranacaktır.

Müslüman Kardeşler (İhvanü'l Müslimin veya kısaca İhvan), 1928'de Mısır'da, İngiliz işgal yönetiminin toplum, ekonomi ve devlet üzerinde yarattığı tahribata bilenen ve bir karşı bilinç inşasının gerekliliğine inanan Hasan el-Benna tarafından kurulmuştur. Başlangıçta, İslam dininin doğru şekilde öğretilmesi, İslam'ın bir hayat tarzı olarak özümsemesine yönelik faaliyetlerde bulunan Kardeşler,⁷⁶¹ İslam'ın camiden sokağa çıkmasını hedeflemiş,⁷⁶² kuruluşundan itibaren 10 yıl içinde siyasi alanda da faaliyetlere girişmiş ve Suriye ile Lübnan'dan başlayarak bölgenin birçok ülkesinde temsilcilik kurarak binlerce üye kazanmıştır. 1940'larda işgal yönetiminin sonlandırılmasında Mısır yönetiminin gösterdiği başarısızlık, Kardeşler'in silahlı kanadının kurulmasını tetiklemiştir.⁷⁶³ 1948'de İsrail devletinin kuruluşu ile sonuçlanan Arap-İsrail Savaşı'na katılan Kardeşler, Gazze'nin Mısır tarafından kazanılmasında rol oynamıştır. Hroub, hareketin doğduğu ülke olan Mısır'da ve Suriye'de yönetime karşı şiddet olaylarına karıştığını kaydetmektedir.⁷⁶⁴ Çağlayan'a göre, Kardeşler bir "İslam devleti ve Müslüman birliği" de hedeflemiştir.⁷⁶⁵ Genişleme, nüfuz etme, önemli bölgesel siyasal olaylara dahil olmanın altında bu hedefe ulaşma saiki yatmaktadır. Hroub, 1979 sonrası için yapılacak bir değerlendirmede İran hariç tutulduğunda, Müslüman Kardeşler'in siyasal İslam'ın Orta Doğu'daki en geniş tabanlı ve etkili hareketi olarak karşımıza çıktığını ifade etmektedir.⁷⁶⁶ Günümüzde neredeyse tüm Arap devletleri bünyesinde kendini gösteren ve din ile

⁷⁶⁰ Ağustos 2016'da başlatılan Fırat Kalkanı Harekatı ve Ocak 2018 başlatılan Zeytin Dalı Harekatı bu kapsamda değerlendirilmelidir.

⁷⁶¹ Çağlayan, S.(2011). *Müslüman Kardeşler'den Yeni Osmanlılar'a İslamcılık*. (ikinci baskı, birinci baskı 2010). Ankara: İmge, 171.

⁷⁶² İnternet: Atay, T.(Şub. 2011). Müslüman Kardeşler nedir, ne değildir? Web: <http://t24.com.tr/yazarlar/bilinmeyen/musluman-kardesler-nedir-ne-degildir,3249> adresinden 9 Ocak 2018'de alınmıştır.

⁷⁶³ 1940'ların başında Kahire yakınlarında bir gerilla eğitim merkezinin kurulduğu kaydedilmektedir. Natil, I.(2015). *Hamas transformation: opportunities and challenges*. Newcastle: Cambridge, 15. 1970'lerde ise Kardeşler, silahlı eylemlerine son verdiğini duyurmuştur. İnternet: White House weighs terrorist designation for Muslim Brotherhood (Şub.2017), Web: <https://www.nytimes.com/2017/02/07/world/middleeast/muslim-brotherhood-terrorism-trump.html> adresinden 25 Mart 2018'de alınmıştır.

⁷⁶⁴ Hroub, K.(2010). *Hamas: a beginner's guide*. New York: Pluto, 8.

⁷⁶⁵ Çağlayan, a.g.e., 187.

⁷⁶⁶ Hroub, a.g.e., 6.

politikanın harmanlanmasını kendine görev addetmiş bir hareket olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

Ütopya olarak değerlendirilse de Müslüman birliği hedefleyen örgütün,⁷⁶⁷ Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde Pan-islamizm yerine Türk milliyetçiliğini devreye sokmasına olumlu baktığını düşünmek mümkün değildir.⁷⁶⁸ Atay da Benna'nın Batı'dan aktarılan fikirlerin manevi çözülmeye yol açacağını düşündüğünü aktarmaktadır.⁷⁶⁹ Bu bakımdan, Türkiye'deki gelenekçi söylem ile aynı düşünsel zeminde buluştukları görülmektedir. 1965'ten itibaren, Benna'nın ve Kardeşler'in önde gelen ideologlarından Seyyid Kutub'un kitapları Türkçeye tercüme edilmeye başlanmıştır.⁷⁷⁰ 1981-2011 dönemi Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in tepkisine rağmen, Müslüman Kardeşler'in Refah Partisi ile temas halinde olduğu kaydedilmiştir.⁷⁷¹

Arap Baharı'nın Mısır'a sıçradığı ve Mübarek yönetimini sarsmaya başladığı dönemde (Ocak 2011) Türkiye, halkın isteklerine kulak verme çağrısı yapmış ve toplumsal/siyasal bünyede ülkenin geleceğiyle ilgili farklı düşünenler olabileceğini dile

⁷⁶⁷ Benna'nın bir konuşmasında, Müslümanların tek bir devletten ibaret olması gerektiğini, farklı devletlere bölünmesinin dinen yasaklandığını bildirdiği aktarılmaktadır. Bunzel'e göre bu bakış, örgütün halifelik için yeniden tesisini hedeflediğini göstermektedir. İnternet: Bunzel, J.(Mart 2015). From paper state to caliphate: the ideology of the islamic state (Analysis paper), 8. Web: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/The-ideology-of-the-Islamic-State.pdf> adresinden 20 Ocak 2018'de alınmıştır.

⁷⁶⁸ Hroub, a.g.e., 6. Diğer taraftan, Sünni kökenli olan ve bu öğretilerle büyüyen Benna'nın, Kardeşler'i Sünni bir politikaya yönlendirdiğine yönelik veri elde yoktur. Hatta Çağlayan, Benna'nın Şiilik ve Sünniliği bağdaştırma çabası gösterdiğini belirtmektedir. AK Parti elitlerinin de Sünni temelli bir dış politikaya yöneldiğine dair söylemine rastlanmamıştır. Ancak, ampirik veriler son dönemde Şii aktörlerle ilişkilerin olumlu seyretmediğini ortaya koymaktadır. Irak merkezi yönetimiyle eski Irak Devlet Başkanı Yardımcısı Tarık Haşimi krizi ve Irak Bölgesel Kürt Yönetimi ile yakınlaşması sonrası ayrışan Türkiye(2012); İran ile, füze kalkanının Türkiye topraklarında konuşlanmasına izin verdiği ve Suriye sorununun çözümüne yönelik farklı pozisyonlar almaları nedeniyle olumsuz ilişkiler gözlenmiştir. Çağlayan, a.g.e., 188; Oran, B.(2013). Dış politika: genel değerlendirme, Oran, B.(Ed.), *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar, (Cilt III: 2001-2012)*, 223.

⁷⁶⁹ Atay, T.(Şub. 2011). Müslüman Kardeşler nedir, ne değildir? Web: <http://t24.com.tr/yazarlar/bilinmeyen/musluman-kardesler-nedir-ne-degidir,3249> adresinden 20 Ocak 2018'de alınmıştır.

⁷⁷⁰ İnternet: Manaz, A. (2008), Türkiye'de Siyasal İslamcılık (II. Cilt), Web: <https://books.google.com.tr/books?id=l-aeCAAQBAJ> adresinden 20 Ocak 2018'de erişilmiştir.

⁷⁷¹ İnternet: Szalanska, J.(Kas.2011). Future perspectives of Turkey-Egypt relations. Web: <http://www.bilgesam.org/en/incele/1441/-future-perspectives-of-turkey-egypt-relations/#.WoauboPFKt8> adresinden 20 Ocak 2018'de alınmıştır.

getirmiştir.⁷⁷² Söz konusu çağrının Mısır'ın geleceğiyle ilgili duyulan endişenin ötesinde anlamlar içerdiği düşünülebilir. Yönetimi sarsan gösteri silsilesi sırasında Kardeşlerin gösterilerde öncü konumda olmadığı, bir adım geriden gelişmeleri takip ettiği gözlenmiştir.⁷⁷³ Bununla birlikte, Mübarek yönetiminin son bulması Kardeşler'in iktidarla tanışmasına kapı aralamıştır. Mısır'da 2011 yılı sonunda başlayan ve 2012 yılı başında tamamlanan Parlamento seçimlerinde Özgürlük ve Adalet Partisi çatısı altında çoğunluğu elde etmeyi sağlayan Müslüman Kardeşler, 2012 yılındaki Başkanlık seçiminde de kendi adayı Muhammed Mursi'nin Devlet Başkanı seçilmesi başarısını göstermiştir. Kuruluşundan 84 yıl sonra ilk defa iktidarı yakalamıştır. Müslüman Kardeşler iktidarı öncesi dönemde, Mısır yönetiminin AK Parti iktidarına ve özellikle bölgesel liderlik hedefine şüpheyle yaklaştığı değerlendirilmektedir. Türkiye'nin Arap kamuoylarında ilgi toplayan –özellikle İsrail'e yönelik– çıkışları, Arap halkının kendi liderinden beklediğini Türk liderlerde bulması, kendi yönetimine karşı Türkiye'ye sempati ve bağlılık duymasına yol açmış ve bu durum da çoğu bölge devletinin yönetimi gibi Mübarek yönetimini de rahatsız etmiştir. Ancak, Müslüman Kardeşler iktidarıyla durumun değiştiği gözlenmiştir. Her iki siyasi hareket de uzun dönem iktidar yüzü görmemişken iktidarı yakalamış ve düşünsel temelini uygulamaya geçirme fırsatı yakalamıştır. Bu bakımdan, ilişkinin ve yakınlığın tek taraflı olmadığı, Müslüman Kardeşlerin de AK Parti'ye sempati ve yakınlık duyduğu belirtilmelidir.

Arap Baharı ise ilişkinin yoğunlaşmasını tetikleyen konjonktürel bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye, Arap Baharı'nı –Mısır'daki yansıması dahil olmak üzere– bir fırsat olarak görmüş ve Kardeşler ile işbirliğinin bölgesel hedefi açısından verimli sonuçlar doğurabileceğini düşünmüştür.⁷⁷⁴ Çınar'ın analizi kapsamında, Ankara'nın

⁷⁷² İnternet: Szalanska, J.(Kas.2011). Future perspectives of Turkey-Egypt relations. Web: <http://www.bilgesam.org/en/incele/1441/-future-perspectives-of-turkey-egypt-relations/#.WoauboPFKt8> adresinden 22 Ocak 2018'de alınmıştır.

⁷⁷³ İnternet: Kerckhove, F., Egypt's Muslim Brotherhood and the Arab Spring (May.2012), Canada Defense and Foreign Policy Institute, Policy Update Paper, Web: https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/cdfai/pages/43/attachments/original/1413677221/Egypt's_Muslim_Brotherhood_and_the_Arab_Spring.pdf?1413677221 adresinden 24 Mart 2018'de alınmıştır.

⁷⁷⁴ “Müslüman Kardeşler ile işbirliği içinde olunmalı mı, yoksa onu terör örgütü olarak mı kabul etmeli?” sorusu ABD yönetimi ve epistemik topluluklarınca ele alınan temel bir tartışma konusudur. Obama yönetimi boyunca Kardeşler, Cumhuriyetçi kanattan yöneltilen eleştirilere rağmen, iletişim içinde olunan ve Mısır'da siyasal yapıya dahil olması yönünde teşvik edilen bir sosyo-politik bir oluşum olarak kabul edilmiştir. Trump'ın Başkan olmasıyla birlikte ise Kardeşlerin terör örgütü olarak kabul edilmesi gerektiğine yönelik fikirler ortaya atılmaya başlanmıştır. Detaylar için bkz. İnternet: Gertz, B.(Haz.2015). Obama secretly backing Muslim Brotherhood, Web:

temelde gücün üst noktaya taşınması hedefiyle hareket ettiği ve medeniyet söylemini bu hedefe yönelik bir araç olarak kullandığı söylenebilir.⁷⁷⁵ Türk dış politikası analizlerinde önemli bir ağırlığa ulaşan Neo-Osmanlılık hedefi iddiaları bağlamında, medeniyet tasavvurunun araçsallaştırıldığı iddiası makul bir değerlendirme olarak ele alınabilir. Nitekim, İmparatorluk havzasına yönelik Balkanlarda ve Kafkaslardaki proaktif dış politika girişimlerinin hacim ve yoğunluk olarak Orta Doğu'ya yönelik faaliyetlere kıyasla sınırlı olduğu değerlendirilmektedir.⁷⁷⁶ Temmuz 2013'de Mursi yönetimine karşı gerçekleştirilen askeri darbeye Türkiye'nin gösterdiği şiddetli tepkiyi, kendisi ve Kardeşlik arasındaki İslami yönetim hedefinin suya düşmesiyle açıklamaya çalışan Abdel Kader'in, ikilinin düşünsel temelin tüm boyutlarında buluşmadıklarını gözden kaçırdığı değerlendirilmektedir. Türk dış politikası, Kardeşliğin bekasını ve başarısını, kendisinin bölgesel liderliğine yönelik bir kaldıraç etkisi yaratması için desteklemiş, ancak darbe nedeniyle planı gerçekleşmemiştir.⁷⁷⁷ Türkiye'nin darbeyi, ABD ve İsrail tarafından Türkiye, Mısır, Libya ve Katar'ın birlikte Camp David ile belirlenen statükoya yönelik tehdidinin önlenmesi amacıyla düzenlenmiş bir komplo olarak gördüğü yorumuna da rastlanmıştır.⁷⁷⁸ Türkiye ve Katar'ın Mısır'da gerçekleşen darbeye karşı ortak tutum

---

<https://www.washingtontimes.com/news/2015/jun/3/inside-the-ring-muslim-brotherhood-has-obamas-secr/> adresinden 30 Mart 2018'de alınmıştır; İnternet: Baker, P.(Şub.2017). White House weighs terrorism designation for Muslim Brotherhood, Web: <https://www.nytimes.com/2017/02/07/world/middleeast/muslim-brotherhood-terrorism-trump.html> adresinden 25 Mart 2018'de alınmıştır.

⁷⁷⁵ Çınar, a.g.m., 11.

⁷⁷⁶ Bu bakımdan, yakın kara havzalarının değerlendirilmesi noktasında, kuzeyden ziyade güneyin tercih edilmesi, 2011 sonrasında güneyden kaynaklanan güvenlik risklerinin ötesinde, gelenek-dış politika ilişkisinin bir araç olarak rahatça kullanılabilir olduğu düşünülmesinden kaynaklanmış olabilir. Ancak, söz konusu tespit, Türk dış politikasının Balkanlar'ı önemsemediği anlamına yol açacak şekilde yorumlanmamalıdır. Dışişleri Bakanlığı web sitesinde Balkanlar'ın "Türkiye'nin Avrupa kıtasına uzantısını teşkil ettiği" belirtilmiş ve "Türk ulusunu şekillendiren tarihi süreçteki özel konumu" vurgulanarak bölgeye verilen önem "kapsayıcılık" ve sahiplenme ilkeleri etrafında özetlenmiştir. İnternet: Balkan ülkeleri ile ilişkiler, Web: <http://www.mfa.gov.tr/balkanlar-ile-iliskiler.tr.mfa> adresinden 30 Mart 2018'de alınmıştır. Diğer taraftan, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Kasım 2016'da gerçekleştirdiği Özbekistan ziyaretinde İmam Maturidi Türbesi'nin önünde Genelkurmay Başkanı ve MİT Başkanı ile birlikte verdiği pozun anlamlandırılması gerekmektedir. Hanefi mezhebinin önde gelen alimlerinden Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî (9.yy), İslam'da nakilden ziyade aklın ön planda olması gerektiğini savunmuştur. Semerkant'taki türbesine gerçekleştirilen ve dış politika elitleri ile birlikte verilen poz, Türk kimliği ile İslam kimliğinin birleşiminin politika uygulamasına yansıtılacağı bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. İnternet: Maturidi (İslam Ansiklopedisi, Cilt 28, s.146), Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=280146> adresinden 31 Mart 2018'de alınmıştır.

⁷⁷⁷ İnternet: Kader, M.A. (Ekim 2013). Turkey's relationship with the Muslim Brotherhood. Web: <http://english.alarabiya.net/en/perspective/alarabiya-studies/2013/10/14/Turkey-s-relationship-with-the-Muslim-Brotherhood.html> adresinden 21 Ocak 2018'de alınmıştır.

⁷⁷⁸ Ayata, B.(2015). Turkish foreign policy in a changing Arab world: rise and fall of a regional actor? *Journal of European Integration*, 37(1), 106.

almaları, bu tutum nedeniyle bölgesel politikalarda yalnızlığa itilmeleri de ikili arasındaki bağın güçlenmesine yol açmıştır.⁷⁷⁹ Bu bağlamda, klasik geleneğin dış politika sahasında yeniden inşasında Orta Doğu'nun taşıdığı anlamın bir diğer boyutu da Katar ile ilişkilere verilen önemdir. Aras ve Pala'nın çalışmasında, Türkiye-Katar ilişkisinin Orta Doğu'da yeni bir bloklaşmanın uzantısı olduğu tezi savunulmaktadır. Arap Baharı öncesinde, Sünni-Şii karşıtlığından oluşan bölge politikasına, Arap Baharı'nın başlamasını müteakip üçüncü bir bloğun eklendiği savunulmaktadır: Türkiye ve Katar'ın önderliğinde Mısır (Haziran 2012-Temmuz 2013) ile Tunus'un Müslüman Kardeşler hükümetleri⁷⁸⁰ (Ekim 2011-Mayıs 2016) ile Hamas'tan oluşan blok.⁷⁸¹ Türkiye ile Katar arasındaki müttefikliğin derinliği bu bloklaşma kapsamında ele alınmalıdır. Yazarlar, bloğun Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile Suudi Arabistan'ı rahatsız ettiğini belirtmektedir, bu rahatsızlık Katar krizi (Haziran 2017) ile doruk noktasına ulaşmıştır, ancak ikili, stratejik hedeflerine ulaşma yolunda, bölgedeki köklü toplumsal ve siyasal oluşum olan Kardeşler'e arka çıkmanın gerekli olduğu bilincini bünyelerine yerleştirmiştir.⁷⁸²

Türkiye-Katar ittifakının temelini anlamlandırma adına Katar'ın, Kardeşler hareketine bakışının mazisine eğilmek gerekmektedir. David Roberts, 1960'lardan itibaren Mısır'dan Katar'a, Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır'ın örgütü bitirmeye yönelik baskılarından kaynaklı, yabana atılamayacak düzeyde bir Müslüman Kardeşler ideologu göçü yaşandığını belirtmektedir. Bu ideologlar, Katar'da yerleşik eğitim kurumları kurmuşlar ve bürokrasiye etkide bulunmaya başlamışlardır. Kardeşlerin yaşayan en büyük entelektüeli olarak kabul edilen Yusuf el Karadavi de 1961'de Katar'a yerleşmiştir.⁷⁸³

⁷⁷⁹ Üçağaç, A.(2016). Türkiye'nin Körfez ülkeleri politikası, Duran, B., İnat, K.(Ed.) *Türk dış politikası yıllığı (2015)*. İstanbul: SETA, 230.

⁷⁸⁰ Arap Baharı'nın başladığı ülke olan Tunus'ta Yasemin Devrimi sonucunda iktidara Nahda Partisi gelmiştir. Nahda hareketinin, Müslüman Kardeşlerin resmi bir kolu olmamasına rağmen aynı düşünsel temelden geldiği belirtilmekte birlikte siyasal İslam ve seküler dizge arasında bir bocalama yaşandığı da kaydedilmektedir. Bknz. St.John, B.S. (2017). Pargeter, A.(2016) Return to the shadows: The Muslim Brotherhood and An-Nahda since the Arab Spring(Book review). *International Affairs*, 93(2), 495. Parti lideri Gannuşi, Mayıs 2016'da, artık Müslüman Kardeşler adı ve ideolojisi ile birlikte anılmak istemedikleri ve daha seküler bir yol aradıklarına yönelik açıklama yapmıştır. İnternet: (Haz.2016) Tunus Nahda lideri Gannuşi: İslamcılar laikler ile uzlaşmalı. Web: <http://t24.com.tr/haber/tunus-nahda-hareketi-lideri-gannusi-islamcilar-laiklerle-uzlasmali.345536> adresinden 30 Ocak 2018'de alınmıştır.

⁷⁸¹ Aras, B. and Pala, Ö.(2015). Practical geopolitical reasoning in the Turkish and Qatari Foreign Policy on the Arab Spring. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 17(3), 287.

⁷⁸² Üçağaç, a.g.e., 229.

⁷⁸³ 2014'te İstanbul'u ziyaret eden Karadavi, AK Parti kurucu kadrosuna desteğini somut ve güçlü bir tonda ifade etmiştir. İnternet: Erimtan, C.(Nis.2017). A recipe for civil war? Erdogan, the Muslim Brotherhood

Karadavi'nin Al Jazeera televizyonunda düzenli olarak program yaptığı ve Suudi Arabistan'ı⁷⁸⁴ ve BAE'yi hedef alan söylemlere yer verdiğine rastlanmaktadır. Roberts, Katar devletinin günümüzdeki anlayışının oluşumunda Örgütün etkilerinin olduğunu iddia etmektedir.⁷⁸⁵ Eric Trager'a göre, Kardeşliğin ütopyası, Tunus ve Mısır'daki –geçici nitelikte de olsa– başarıları dikkate alındığında, Riyad ve Abu Dabi'yi endişelendirmiştir. BAE, ülkedeki Kardeşler oluşumu ile 2011'den bu yana mücadele etmekteyken, Suudi Arabistan ise –kendisinin de bir Müslüman Kardeşler geçmişi olmasına rağmen– 2014'ten itibaren Kardeşler'i terör örgütü olarak kabul etmiştir. İki ülkenin aynı yıl Katar'dan büyükelçilerini çekmeleri de aynı sorunun uzantısı olarak görülmelidir.⁷⁸⁶

Türkiye-Katar ilişkilerinin dinamiğini ve muhtemel yakın gelecek senaryolarını değerlendiren bir analizde, ikili ilişkinin en önemli ayaklarından birisinin de ortak Suriye politikası olduğu, Suriye savaşında aldıkları pozisyonun sonucunun ikilinin ilişkisine yön vereceği belirtilmektedir.⁷⁸⁷ Erkmen, ikilinin Suriye savaşında, Rusya ve ABD'nin oluşturduğu bloklara ek, güç ve etki bakımından diğer iki bloktan eksikleri olsa da, üçüncü bir blok oluşturduğunu vurgulamaktadır.⁷⁸⁸ Christopher Phillips, Esad rejiminin devrilmesini arzulayan ikilinin inceleme dönemi itibariyle hedefine ulaşamadığını ve rejimin, Rusya ve İran'ın desteğiyle ayakta kalmayı sürdüreceğini, bu sonucun da – Müslüman Kardeşler bağlantılı yerel grupları destekledikleri iddia edilen– ikili için istenmeyen bir sonuç olduğunun altını çizmektedir.⁷⁸⁹ Esad'ın Kaddafi'ye benzer şekilde kısa vadede iktidardan düşeceğine yönelik algı, dağılık ve birbiriyle rekabet halindeki

---

and rise of the populist right. Web: <http://21stcenturywire.com/2017/04/08/a-recipe-for-civil-war-erdogan-the-muslim-brotherhood-and-rise-of-the-populist-right/> adresinden 30 Ocak 2018'de alınmıştır.

⁷⁸⁴ Özellikle, Eylül 2014'de başlayan Yemen krizine yönelik Husilere destek veren mesajları Krallığı kızdırmaktadır.

⁷⁸⁵ İnternet: Roberts, D.(Mart 2014). Qatar, the Ikhwan and transnational relations in the Gulf. Web: <https://pomeps.org/2014/03/18/qatar-the-ikhwan-and-transnational-relations-in-the-gulf/> adresinden 31 Ocak 2018'de alınmıştır.

⁷⁸⁶ İnternet: Trager, E.(Tem.2017). Muslim Brotherhood is the root of the Qatar crisis. Web: <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-muslim-brotherhood-is-the-root-of-the-qatar-crisis> adresinden 31 Ocak 2018'de alınmıştır.

⁷⁸⁷ İnternet: A Wikistrat crowdsourced simulation: Turkey and Qatar- deal-makers or deal-breakers? Wikistrat, Kasım 2014, 13. Web: <http://wikistrat.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2014/11/Turkey-and-Qatar-Deal-Makers-or-Deal-Breakers-Wikistrat-Report.pdf> adresinden 10 Şubat 2018'de alınmıştır.

⁷⁸⁸ İnternet: Erkmen, S.(Haz.2017). Türkiye'nin Katar'a desteğinde risk ve fırsatlar. Web: <http://www.dw.com/tr/yorum-t%C3%BCrkiyenin-katara-deste%C4%9Finde-risk-ve-f%C4%B1rsatlar/a-39181545> adresinden 10 Şubat 2018'de alınmıştır.

⁷⁸⁹ Phillips, C.(2017). Eyes bigger than stomachs: Turkey, Saudi Arabia and Qatar in Syria. *Middle East Policy*, 24(1), 36.

muhalif grupları desteklemeleri ile etkili bir muhalefeti inşa edememeleri ve bölgede bir güç boşluğunun oluşmasının önünü açmış olan ABD'nin rejimi devirmek için askeri müdahalede bulunacağına yönelik kanı, ikilinin hatalı öngörülerini olarak sıralanmıştır.⁷⁹⁰ 2016 yılına gelindiğinde Türkiye ve Katar, rejimin devrileceğine dair inancını bir yana bırakarak Rusya ve İran'ın çizgisini kabul etmeye başlamışlardır.⁷⁹¹

Suudi Arabistan'ın ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin Katar'ın Müslüman Kardeşler eksenindeki politikalarından duyduğu rahatsızlık, Haziran 2017'de bir krize dönüşmüştür. İki ülkeye ek olarak Mısır ve Bahreyn, Müslüman Kardeşler ile ilişkinin kesilmesi, İran'la diplomatik temasın sınırlandırılması, diğer Körfez ülkeleri ile uyumlu bir diplomatik tutum takınılması, Katar'da kurulmakta olan Türk askeri üssünün kapatılması ve Türkiye ile askeri işbirliğinin sonlandırılmasını da içeren toplam 13 talep iletilmiştir. Bu talepler yerine getirilene kadar dört ülke, Katar ile diplomatik ilişki kurmayacaklarını belirtmiş ve iktisadi yaptırım uygulamaya başlamışlardır. 13 talebin iletilmesinden iki hafta kadar sonra başlık sayısı 6'ya düşürülmüş ve terörle mücadeleye odaklanan şartlara yer verilmiştir. Erkmen'e göre, söz konusu krizde Türkiye, Suriye konusundaki ittifakları ve Mısır'da gerçekleşen darbe sonrası aldıkları ortak tutumları bağlamında, Katar'ın tarafında yer almıştır. Katar'daki Türk askeri üssüne asker sevki ise kriz ile birlikte hızlandırılarak, krizin diğer tarafına etkili bir mesaj verilmiştir.⁷⁹²

Klasik geleneğin dış politika inşasının Orta Doğu yönelimindeki önde gelen alanlardan biri de Filistin sorunudur. İsrail devletinin kuruluşuyla başlayan İsrail-Filistin sorunu 1947-48 Savaşı, Altı Gün Savaşı(1967), Yom Kippur Savaşı (1973), İsrail'in Lübnan'ı işgali(1982), İsrail-Lübnan Savaşı (2006), Gazze'ye yönelik Dökme Kurşun Operasyonu (2008) ve diğer yerel çatışmalara neden olmuştur. 1947-1948 Arap-İsrail Savaşında, Gazze'nin kurtarılmasında Müslüman Kardeşler'in oynadığı rolün, takip eden dönemde toplumsal ve siyasal etkileri olduğu yukarıda belirtilmiştir. İsrail'in Gazze'yi işgal ettiği Altı Gün Savaşı'na kadar Mısır'ın egemenliğinde kalan Gazze'de Kardeşler, ideolojik bakımdan kök salmayı başarmıştır. 1940'lardan itibaren Kardeşler, Filistin

⁷⁹⁰ Phillips, a.g.m., 40.

⁷⁹¹ Phillips, a.g.m., 45.

⁷⁹² İnternet: Özdemir, Ç.(Haz.2017). Why Turkey is standing behind Qatar in the Gulf crisis. (Interview with Serhat Erkmen). Web: <http://www.dw.com/en/why-turkey-is-standing-behind-qatar-in-the-gulf-crisis/a-39213145> adresinden 12 Şubat 2018'de alınmıştır.

gençliğini Siyonizme karşı bilinçlendirmek ve örgütlendirmek uğraşısı içine girmiştir.⁷⁹³ 1948'den Altı Gün Savaşı'na kadar, Kardeşler ideolojisine sadık bir neslin inşa edildiği kaydedilmektedir.⁷⁹⁴

1987'de I. İntifadanın başlamasının etkisiyle Gazze'de yerleşik Kardeşler önderleri, güç ve cesaret anlamını taşıyan İslami direniş örgütü Hamas'ı kurmuşlardır.⁷⁹⁵ Hroub, "Hamas'ı Filistin Müslüman Kardeşleri'nin 1980'lerin sonunda geçirdiği içsel metamorfozun sonucu" olarak tanımlamaktadır.⁷⁹⁶ 1964'te kurulan, I. Oslo görüşmelerinden itibaren (1993) silahlı direniş bırakan ve iki devletli çözümü savunan, seküler ve milliyetçi olduğu belirtilen Filistin Kurtuluş Örgütü'nün yanında, siyasal İslam'ı şiar edinen, silahlı direniş araçsallaştıran ve Şeria Nehrinden Akdenize kadar Filistin egemenliğini yeniden kazanmayı hedefleyen Hamas'tan oluşan ikili bir yapı meydana çıkmıştır. Bir diğer değerlendirmede Batı nezdinde temsil tekeline sahip olan ile direniş eksenli olandan mevcut ikili yapı resmedilmektedir.⁷⁹⁷ 2005 yılı Filistin parlamentosu seçimlerinden zaferle çıkan Hamas, aynı yıl İsrail askerlerinin Gazze'den çekilmesini de kendi direnişinin bir başarısı olarak yansıtmayı başarmıştır.⁷⁹⁸

Hamas lideri Halid Meşal'in, 2006'da Ankara'ya yaptığı ziyaret, resmi ve diplomatik bir davete dayanmamasına rağmen Hamas için önemli bir gelişme ve Ankara'nın Hamas'ı bir muhatap olarak kabul etmeye hazırlandığına dair bir gösterge olarak değerlendirilirken, ABD ve İsrail'in Hamas'ı terör örgütü olarak kabul etmeleri nedeniyle ikilinin tepkisine neden olmuştur.⁷⁹⁹ Türkiye, Hamas yönetimine, seçim kazanmış bir siyasal hareket olması nazarıyla silah bırakması gerektiği yönünde telkinde bulunurken, aynı zamanda onu Filistin halkının meşru temsilcisi olarak kabul etmekte, Batı ise halen bir terör örgütü olarak görmeye devam etmektedir. Hamas ile devlet düzeyinde diplomatik temasın

⁷⁹³ Tamimi, A.(2007). Hamas: unwritten chapters. In Natil, I.(2015). *Hamas transformation: opportunities and challenges*. Newcastle: Cambridge, 12.

⁷⁹⁴ Natil, a.g.e., 18.

⁷⁹⁵ Natil, a.g.e., 30.

⁷⁹⁶ Hroub, a.g.e., 8.

⁷⁹⁷ Ulutaş, U.(2013). Türkiye'nin İsrail-Filistin politikası(2012). Duran, B., İnat, K., Ulutaş, U.(Ed.). *Türk dış politikası yıllığı (2012)*. Ankara: SETA, 221.

⁷⁹⁸ Natil, a.g.e., 91.

⁷⁹⁹ Yeşilyurt, N.(2013). Orta Doğu'yla İlişkiler, Oran, B.(Ed.) *Türk dış politikası, Kurtuluş Savaşından bugüne, olaylar, belgeler, yorumlar, Cilt III (2001-2012)*. İstanbul: İletişim, 430.

yoğunlaşmasına ek olarak, Halid Meşal'in 2012⁸⁰⁰ ve 2015'de AK Parti Genel Kurulu'na davet edilmesi ve burada konuşmalar yapması, seçim kazanmış bir hareket olarak görülmesinin yanında, Müslüman Kardeşler hareketinin bir parçası olmasıyla da açıklanabilir. Nitekim, Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas'ın çağrılması yerine Meşal'in tercih edilmesi de bilinçli bir tercih olarak görülmelidir. Oran'a göre, Türk dış politikasında eksen kayması yaşandığını iddia eden kesimin dayanak noktalarından biri Hamas'a duyulan yakınlık olmuştur.⁸⁰¹ Diğer taraftan, dış politika elitlerinin, Gazze'ye yönelik ölçsüz askeri operasyonları, Batı Şeria'da Filistin nüfusun yoğunlukta olduğu bölgelere yerleşim yerleri ve güvenlik duvarı inşa etmeleri, Mavi Marmara olayı nedenleriyle İsrail'e yaptığı sert eleştirilerde İsrail devletinin var olma hakkını sorgulayan bir retoriğe rastlanmamaktadır. Türkiye'nin İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmasının, elitlerce hata olarak değerlendirilmesine rağmen, Hamas'ın tüm Filistin topraklarında egemenliğin yeniden kurulması politikasıyla bir farklılık olduğu görülmektedir. Baskın Oran da Türkiye'nin Hamas'la kurduğu yakınlığın Fetih ile olan ilişkilerle birlikte alındığında dengesizlik yaratacak bir duruma neden olmadığını belirtmektedir. Katar'ın da Filistin politikası bağlamında Türkiye ile aynı çizgide olduğu, 2013'te görevi oğluna devreden Katar emiri Şeyh Hamad bin halife Al Tani'nin, Gazze Şeridi'ni ziyaret eden ilk lider olduğu (Eylül 2012) ve Meşal ile bazı diğer örgüt yöneticilerinin halen Katar'da yaşamlarını sürdürdüğü not edilmelidir.

Türk dış politikasının yoğunlaştığı havza olarak karşımıza çıkan Orta Doğu'da Müslüman Kardeşler'le olan yakınlığın, Katar ile ittifakın, Filistin sorununa ilişkin politikanın medeniyet söylemiyle ilgili bir boyutunun mevcudiyetini yadsımak mümkün değildir. Diğer taraftan, Çin örneğinde de gördüğümüz gibi, günümüzde medeniyet söyleminin dış politika sahasında duru ve yalın bir kullanımından söz etmek zordur. Diğer bir deyişle, fikir geleneği ya da ideoloji olarak ele alınan öğelerle, gerçekçilik ya da pragmatizm olarak ele alınan öğelerin sıkı bir bağ ile kenetlendikleri ve aralarında karmaşık ve çok yönlü bir ilişkinin olduğu da gözlenmektedir. Dış politika vakalarının bir kısmında fikir geleneğinin başlangıç noktası olarak kullanıldığı ve takip eden aşamalarda gerçekçiliğin devreye girdiği görülmekle birlikte, başlangıçta gerçekçi bir boyutun

⁸⁰⁰ 2012 Genel Kuruluna dönemin Mısır Devlet Başkanı Muhammed Mursi de katılarak bir konuşma yapmıştır.

⁸⁰¹ Oran, B.(2013). Dönemin dış politikası, Oran, B.(Ed.) *Türk dış politikası, Kurtuluş Savaşından bugüne, olaylar, belgeler, yorumlar, Cilt III (2001-2012)*. İstanbul: İletişim, 193.

gözlendiği, takip eden aşamalarda geleneğin ihtiyaç duyulduğu anlarda, dozu elitlerce ayarlanmak üzere, politika icrasına katık edildiği vakalara da rastlanmaktadır. Türk dış politikasının Orta Doğu yönelimi bu bakımdan irdelendiğinde –düşünsel düzlemde geleneğe olan bağlılığın güçlü olmasına rağmen– birincil düzeyde pragmatik hedefler karşımıza çıkmaktadır. Güvenliğin tesisi ve kalkınma adına, her devletin olduğu gibi Türkiye'nin de hedefi güçlenmektir. Güçlenmenin bir boyutu da etki alanını artırmaktır. Türkiye'nin proaktif dış politika ile merkez ülke olma yolunda kullandığı araçlardan biri medeniyet söylemidir. Medeniyet söylemi ile dış politika elitlerinin Türkiye'nin güney havzasına odaklandığı söylenebilir. Bu yönelişin Suriye ve Irak kaynaklı güvenlik sorunlarıyla ilintili bir boyutu olmakla birlikte, gelenek temelli bir yönelimin olduğu da gözlenmektedir. Filistin sorununa yönelik somut tepkiler ve aktif politika ile Müslüman dünyasını bir araya getirme girişimleri bu yönelimin en belirgin olarak hissedildiği alandır. Elitlerin söylemleriyle hitap ettiği kesimin hem yurt içi hem de milli sınırların ötesinde olması da bu konuyla ilgili bir gösterge oluşturmaktadır. Bunun yanında, Türk dış politikası, milenyumun başından bu yana tutarlı bir şekilde iktisadi ve siyasi etki alanı yaratmaya yönelmiştir. Arap Baharının başlaması bu iştahı artırmış gözükmektedir. Geline durum itibariyle, geleneğe varoluş sebebi olarak bakıldığı iddia edilebilir. Gerçekçi açıdan bakıldığında ise siyasi bir hedef ve ona ulaşma adına bir araç işlevi gören medeniyet tasavvuru ve gelenek söylemi karşımıza çıkmaktadır.

4.5. Sonuç

Fikir gelenekleri-dış politika bağıntısını uluslararası ilişkilerin yükselen iki aktörü bünyesinde tartıştığımız tezimizde, fikir geleneklerinin politika inşasına etkileri olduğu; aktörlerin yapıdan gelen etki ve dayatmaları, kendi bakış açılarından süzgeçten geçirdikleri, bu süzme işleminde gelenekle olan ilişkinin dozunu ayarladıkları, işlemin sonucunda bir çıktı ürettikleri ve bu çıktıyı sahaya sürdükleri ifade edilmeye çalışılmıştır. Gelenek ile dış politika arasındaki ilişkinin (a)'nın (b)'yi (x) çarpanı kadar etkilediği şeklinde formüle edilmesinin mümkün olmadığı, post-pozitivizmin önermeleri dikkate alındığında açıktır. Üstelik inceleme konusu olan ilişki, tek bir formülle açıklanamayacak, aktörden aktöre ve vakadan vakaya değişen karmaşık ve çok boyutlu bir yapıya sahiptir.

Tezimize konu iki aktörün de gelenekle olan ilişkisine bakıldığında öncelikle görülen, geleneğin yeniden canlandırılması yöneliminin güçlü olduğudur. Bu yönelimin

önemli bir özelliği ise güncel ihtiyaç ile beklentiler doğrultusunda gelenekten faydalanma eğilimini bünyesinde içermesidir. 2008 Pekin Olimpiyatlarının açılışında Çinli elitlerin, uluslararası düzlemde imaj yönetimi adına Konfüçyüsçülüğe tutunduklarının altı çizilmiştir. Buna karşılık, geleneğe olan sadakat Güney Çin Denizi'nde yaşanan egemenlik sorunları, Tayvan ve azınlık sorunlarında aynı düzeyde hissedilmemektedir. Bu bakımdan geleneğin dış politika sahasına olan yansımada sınırlamaların olduğu kabul edilmelidir. Türkiye incelemesinin sonucu da bu bakımdan bir istisna olmamakla birlikte, gelenek vurgusunun daha yoğun olduğu görülmektedir. 2011'den itibaren Suriye'de, önde gelen küresel ve bölgesel aktörlerin de dahil olduğu savaştan kaynaklanan güvenlik risklerine karşı verilen diplomatik ve askeri cevapları gelenek bağlamında yorumlamak kolay değildir. Gelenek, bir yumuşak güç unsuru olarak sahaya sürülürken, doğrudan reel-politik bağlamında ele alınan olay ve durumlarda gelenek, bir araç işlevi görmekten öteye gidememiştir. Dikkati çeken husus, Çin'in BRICS kapsamında yükselen güçler arasında başa güreşirken ve dünya politikasında iktisadi ve askeri bir rakip olarak algılanırken gelenek olarak da diğer aktörlerden farklı olduğunu ortaya koymasıdır. Farklılığının kendine zenginlik kattığını ve farklılığın diğer aktörlerden saygıyı hak ettiğine söylemlerinde yer vermektedir. Bu söylemlerin, maddi kapasite ile desteklenebildiği ve belirli bir küresel etki düzeyini yakaladıkları görülürken, Türkiye'de geleneğin etki yaratma kapasitesinin Çin'e kıyasen sınırlı olduğuna ve etkinin bölgesel ve toplumsal düzeyde kaldığına şahit olunmaktadır.

Çin ve Türkiye örneklerinde fikir gelenekleri-dış politika ilişkisinin iç politika düzleminde farklı etkileri olduğunun da altını çizmek gerekmektedir. Etki düzeyindeki farklılık iki aktörün siyasal dizgelerinin farklılığından kaynaklanmaktadır. Egemenliğe dayalı anayasal dizgeye sahip bir ülkede elitlerin sorumluluğu ile Anayasal düzeyde tek siyasal partiye (Komünist Parti) dayanan bir dizgede elitlerin sorumluluğu eş değer olamayacaktır. Diğer bir deyişle, halkın iradesinin esas olduğu bir dizgenin geçerli olduğu Türkiye'de, elitlerin gelenekle kurdukları ilişkinin halk tarafından değerlendirileceği, bu bakımdan, benliğe ve geleneğe uygun politika icra etmemenin halk tarafından cezalandırılabileceği unutulmamalıdır. Fikir gelenekleri-siyasal alan ilişkisinde bir sorumluluk bağına ek olarak, elitler adına bir fırsat penceresinden bahsetmek de mümkündür. Bu pencerenin açılması, geleneğe uygun davranışların halkın iktidara olan bağlılığını güçlendirici etkisinin anlaşılmasına ve bu etkiden faydalanma iştahına bağlıdır. Çin'de bir kamuoyunun bulunduğu ve iktidarın kamuoyunun görüşlerine dikkat etmek

durumunda olduğu gerçeğini dışlamayan görüşümüze göre, Türkiye rneğinde fikir geleneklerinin iktidar elinde bir araç olarak daha aktif bir şekilde kullanılabildiği düşünülmektedir.

Son dönem Çin dış politikasında fikir geleneklerinin etkisini incelerken, klasik geleneğin önde gelen öğelerinden ve yeniden inşa edilen Konfyşlğn –zellikle uyum kavramı etrafında– gğl bir söylem olarak ön plana çıktığı, Konfyş geleneğin bütüncül bir tarzda uygulamaya esas olacak bir başlangıç noktası olarak ele alınmasının, ulaşılması arzu edilen bir hedef olduğu belirtilmiştir. Diğer taraftan, Konfyş geleneğten, yumuşak güç yaratma kapasitesi bakımından faydalanıldığına da değinilmiş, dış politika sahasında geleneğin ilan edilerek karşı tarafa da uyumlu davranma sorumluluğu yüklendiği, karşı tarafın uyumlu davranmadığı iddiasıyla geleneğin bir yana bırakılarak reel-politiğin gereğine geri dönülmesi gibi esnek bir politikanın da saklı tutulduğu vurgulanmıştır. Son olarak Çin, Konfyşlğ Batılı düşünme tarzına ihtiyaç olmadığını kanıtlamak adına da kullanmaktadır. 20’nci yüzyılın en etkileyici kalkınma hamlelerinden birini gerçekleştirirken, Batı’nın özel mülkiyet ve artı değer gibi kapitalist unsurlarıyla tanışırken, bunu düşünsel düzeyde reddetmek için “Çinli zellikleri haiz sosyalizm” söylemi icat edilmiştir. Söz konusu söylemin, *Kendini Güçlendirme Hareketi* ile yapıldığı gibi, pozitivizm başta olmak üzere, Batılı fikir geleneklerinin yeniden ithalinin nlenmesine yönelik bir tedbir olarak icat edildiği iddia edilebilir. Sondan başlamak gerekirse, aynı yaklaşım Türk klasik geleneğinin medeniyet söyleminde de görülmüştür. Klasik gelenek, dışarıdan getirilen gelenek unsurlarının toplumsal düzeyde karşılık bulamayacağının altını çizmiştir. Harmanlayıcı bir söylem ve norm inşasının gerçekleştirilemediği Türkiye rneğinde, dışsal nitelikteki geleneğin, toplumsal kimliğe tehdit oluşturduğu algısının yayılması da bir tepki ve çatışma durumuna geçişe zemin hazırlamış, birbirine zıt fikir gelenekleri “teki” etiketlemesi üzerinden bir konumlandırmaya girişmiştir. Diğer taraftan, Çin rneğinde, fikir gelenekleriyle maddi güç unsurları arasındaki eşgüdüm ve birleşmenin Türkiye örneğine kıyasen istikrarlı ve tutarlı bir aşamaya geldiği değerlendirilmektedir. Maddi unsurlar ile gelenek arasındaki devinim, her iki unsurun da belirli bir düzeyin üzerinde olmasının da yardımıyla, güçlüdür. Aktörün dış politikasına alan açacak kolaylaştırıcı bir işlev halini almıştır. Türkiye tarafına baktığımızda fikir gelenekleri ile maddi kapasite unsurlarının uygun dozda birleşiminin sağlanamadığı gözlemlenmektedir. Gelenek söyleminin dozu, kapasitenin sınırlarının ötesine geçtiği durumlarda, bir başka deyişle kapasitenin destekleyemediği söylemlerde

başarısızlığın muhtemel olması beklenebilir. Bu ihtimali ortadan kaldırmak adına, Türk dış politikası elitlerinin medeniyet söylemine uygun olarak yoğunlaştıkları Orta Doğu'ya yönelik politikalarında, içsel fikir geleneklerini esas alarak, o geleneğe içerik bakımından yakın olduğu değerlendirilen dışsal bir düşünsel ve siyasal harekete bel bağladıkları ortaya konulmuştur. Çin tarafındakine benzer şekilde, medeniyet söyleminin yoğun olduğu, dış politika sahasında geleneğin başlangıç noktası olarak alınmasına ve yumuşak güç unsuru olarak kullanımına yönelik bir iradenin olduğu görülmekle birlikte, iki alan arasındaki ilişkinin duru ve pürüzsüz halinden söz etmek mümkün değildir. Klasik geleneğin iktidar olması ile Batıcı geleneğin öteki konumuna sokulduğu, Batıcı gelenek doğrultusunda kurulmuş olan ikili ve çok taraflı ilişkilerde, arada kalma halinin sonucu olarak savrulmaların yaşandığı görülmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, Çin ve Türkiye'nin dış politikaları, küreselleşme hakkındaki epistemik yoğunluğa rağmen, yerelliği esas alan bir bakış açısından masaya yatırılmıştır. İki aktörün sahadaki yönelimlerinin temel dinamiği, tarihe ve geleneğe olan yaklaşımlarında aranmıştır. “Reform ve Açılım”, “Barışçı Yükseliş”, “Çinli özellikleri haiz sosyalizm” gibi başlıklar etrafında ele alınan Çin'in gösterdiği atılım, gelişmekte olan aktörlerce gıptayla takip edildiğinden derinlemesine incelemeye tabi tutulmaktadır. Bunun yanında, Çin'in gösterdiği atılımın hegemonik dengeleri sarstığına yönelik tartışmalar, onun mevcut hegemonik güçler tarafından tehdit kavramı etrafında incelenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu minvaldeki çalışmalar, bakış açısı sahipleri için belirli bir anlama sahip olmakla birlikte, Çin'in kendini nasıl tanımladığı ve konumlandığı hakkında tutarlı bir episteme ortaya koyamamaktadır. Bu çalışmalar, Çin'in gösterdiği atılımı kendi bünyelerine uyarlama niyeti içinde olanların ve atılımın dizginlenmesine ihtiyaç olduğunu düşünenlerin öznelliğini yansıtmaktadır. Türkiye ise iki kutuplu dünya düzeninde “kanat ülke” kavramı etrafında ele alınırken, Türk dış politikası Atlantik ve AB düzlemindeki ilişkiler bağlamında tartışılmıştır. “Bölgesel güç” ve “Orta kuvvetli ülke” tanımlamaları yapılarına kadar Türkiye'nin kendini nasıl gördüğü ve konumlandığı merak uyandırmamış, “İslam ile Batılılaşmayı başaran ülke” klişesine indirgenmiştir. Ortaya koyduğumuz yol haritası, her iki aktör için de yakıştırma ve klişelerin eksik ve tutarsız sonuçlarını bertaraf etmeye yönelik olmuştur.

Çalışmanın başında ortaya koyulan temel tespit, her iki aktörün de belirli bir tarihsel dönemde emperyal müdahale ve işgale maruz kaldığı ve bu tarihsel mirasın, aktörün gelenekle olan ilişkisine doğrudan etkide bulunduğu olmuştur. Aktörler açısından tarihin normal seyri dışına çıkılması olarak da nitelenen emperyal müdahale ve işgal süreçleri, klasik ve yerleşik olan geleneğin güçsüzlüğe kapı araladığı, Batı'nın yaşadığı atılıma seyirci kalındığı fikirlerinin oluşmasına neden olmuştur. Bu fikirleri inşa eden yerel epistemik topluluklar, yönetim aygıtına hakim olarak yeni bir gelenek inşasına yönelmiş, klasik olan ve güçsüzlüğe, geri kalmaya neden olduğuna kanaat getirilen geleneği bir yana bırakmayı tercih etmişlerdir. Genel anlamda dışsal, somutlaştırıldığında Batılı olarak nitelenebilecek bir gelenek inşasına tanık olunmuştur. Bu süreçte, Batı'yı esas alan yeni bir

fikir geleneği inşası yaşanmıştır. Kurumsal ve düşünsel düzeydeki dönüşümlerin dış politika sahasına da yansımaları olmuştur.

Çalışmamız düşünsel boyutun dış politika sahasına sirayetini incelerken, Uluslararası İlişkiler disiplininde, maddi öğeleri öne çıkaran ve çıkarları verili olarak ele alan, çıkarların altında yatan nedenleri irdelermeyen yaklaşımlara cevap olarak geliştirilen kuramsal yaklaşımları esas almıştır. Bu kapsamda çalışmamız, dış politika kararlarının pozitivist yöntem bilimle açıklanabileceği ve geleceğe yönelik genel geçerliliği olan kuramlar geliştirilebileceği iddiasını kabul etmemektedir. İnsan doğasının karmaşıklığı, onun davranışlarının önceden belirlenmiş formüllerle kestirilebilmesini olanaksız hale getirmektedir. Diğer taraftan, aktörlerin tarih, inanç, değerler ve fikir kaynakları bağlamındaki konumları irdelenerek dünyaya nasıl baktıkları ve kendilerini nasıl gördükleri hakkında fikir sahibi olunabilmektedir. Uluslararası yapının özelliklerinin aktörlerin davranışı üzerinde etkileri olmakla birlikte, bu özellikler aktörlerce öznel bir anlamlandırmaya tabi tutulmaktadır. Bu bakımdan, yapının özelliklerine her aktörün aynı tepkiyi vermesi mümkün değildir. Uluslararası ilişkilerde maddi faktörlerin ve uluslararası yapının belirleyiciliğine vurgu yapan kuramlara karşı geliştirilen kuramlar, öznel anlamlandırmanın nasıl gerçekleştiği hakkında kafa yormuştur. Tarih, inanç, değerler, gelenek gibi öğeler düşünsel öğeler ve öznel anlamlandırmanın yapı taşları olarak ele alınmaktadır. Onuf'un deyişiyle bu öğeler "Ben kimim?" sorusunun cevaplanmasına imkan vermektedir. Bu soruyu tam olarak cevaplayan aktörler aynı zamanda gelenek inşası sürecinden de geçmiş olmaktadır. Kalıtsal nitelikteki algı ve anlayış kümesi olarak ele aldığımız geleneğin günümüz dış politika uygulamaları üzerinde etkilerinin olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, etkinin pürüzsüz ve doğrudan olduğunu iddia etmek kolay değildir. İncelediğimiz kaynaklar, geleneğin başlangıç noktasını oluşturduğunu, ancak tüm davranış kümesini anlamlandırma bakımından yeterli olmadığını ortaya koymaktadır. Fikir geleneklerinin dış politikaya etkisi irdelenirken bu nüans üzerinde durulmuştur. Günümüz dış politikasında gelenek, yoğunluğu artan şekilde kendini hissettirmekle birlikte, geleneğin kullanımında güncel ihtiyaç ve beklentilerin de rol oynadığı gözlenmektedir. Gelenek ile güncel ihtiyaçların bir potada eritildiğine şahit olunmaktadır. Geleneğin günümüze uyarlanmasında ise tarihin temel bir araç olarak kullanıldığı ifade edilmiştir. Süreklilik arz edecek şekilde içeriği yeniden üretilen tarih, yukarıda belirtilen sorunun cevaplanmasında kullanılmaktadır. Cari zaman diliminde norm

inşa etmek için aktörün geçmişinden neyi görmek isteyip, neyi istemediği ve hangi olayı nasıl görmek istediği tarih felsefesi ile siyasetçi-tarih ilişkisi bağlamında tartışılmıştır.

20'nci yüzyılın son yirmi yılında küresel düzeyde dikkat çekici bir atılım gerçekleştiren Çin, dünya politikasında etkili bir aktör halini almıştır. İktisadi gücün, diplomatik ve askeri alanda güçlenmeyi kolaylaştırıcı etkisi de atılımın çok boyutluluğuna katkıda bulunmuştur. Küresel liderlik hiyerarşisine etkileri olduğu kabul edilen bu atılımın dinamikleri, hegemon güçler başta olmak üzere, tüm aktörlerce sorgulanmaya başlamıştır. Hegemon güç sıfatını taşıyan ve epistemik liderliği de elinde bulunduran ABD, Çin'in çok boyutlu atılımını maddi öğeler üzerinden anlamaya çalışmıştır. Kendi üretimi olan kuramlar, ilk etapta bu atılımın ABD için bir tehdit olacağı bilgisini ortaya çıkarmıştır. "Yükselen Çin" ise –bölgesi ve ABD başta olmak üzere– dünyanın geri kalanı üzerinde bir tehdit olmadığını kanıtlamaya yönelik bir tutum benimsemiştir. Bununla birlikte, iktisadi alandaki yükselişe ve değişime rağmen, toplumsal ve siyasal alanda değişime sıcak bakmadığını kanıtlamıştır. Kendine özgülük ve yerelliği, evrensel olana tercih eden –Türk fikir hayatında muhafazakarlığa denk düşen– bir yaklaşım ön plana çıkmıştır. Bu kapsamda, fikir gelenekleri önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Derinlikli bir fikir tarihine sahip olan Çin'de Konfüçyüsçülük, somut bir yer işgal etmiş ve tarihsel dilimde uğradığı kesintiye rağmen, işgal etmeye devam etmektedir. "Utanç Yüzyılı" adıyla inşa edilen geleneğe kadar fikir hayatının önde gelen kaynaklarından biri olan Konfüçyüsçülüğün, toplumsal ve siyasal hayattaki rolü bu gelenekle birlikte kesintiye uğramıştır. Bu kesinti, "Utanç Yüzyılı"na neden olan gelişmelerin bir daha yaşanmayacağına kanaat getirilmesine kadar sürmüştür. Bir diğer deyişle, elitler tarafından klasik geleneğe yeniden göz kırılmasını, ulaşılan güç seviyesinin verdiği kendine güven hissiyle ilişkilendirmek mümkündür. Dolayısıyla, ne sadece güç ve çıkar kavramları ne de sadece fikir gelenekleri bağlamında dış politika analizi yapılabilir. Bu iki kümeyi bir arada ve aralarındaki devinimle birlikte değerlendirmek gerekmektedir. 2008 Pekin Olimpiyatlarının açılış töreninde Konfüçyüsçülüğe yapılan vurgu, ulaşılan güç seviyesinin geleneği ön plana çıkarmaya elverişli bir hale gelmesiyle ilgili olduğu gibi geleneğin etki alanı yaratmasına yönelik bir girişimi de akla getirmektedir. 2005 yılından itibaren "uyum" söyleminin dış politika alanında kullanılmaya başlandığı vurgulanmıştır. Bu söyleme başvurulmasının aktör açısından çeşitli boyutlarının olduğu ortaya çıkmaktadır. Öncelikle Çin, öze ve yerelliğe önem verdiğini küresel düzeyde duyurarak, küresel baskın epistemolojiye karşı olduğunu vurgulamıştır. Dış politika icrasında, kendi fikir

geleneklerinin öğelerine kulak vereceğini ortaya koymuş ve farklılığına saygı gösterilmesini beklediği mesajını iletmiştir. Diğer taraftan söz konusu söylemle aktörün dış politika alanında uyumlu bir tutum takınacağı izlenimi elde edilirken, bu tutumun sürekli bir hal almasının, söylemin yöneldiği diğer aktörlerce de benimsenmesi şartını içinde barındırdığı anlaşılmaktadır. Böylelikle, aktör, barışçı ve uyumlu bir imaj inşa etmiş olmakta, ancak söylemin kendine yüklediği sorumluluktan kaçınmaya yönelik bir çıkış yolu hazırlamış olmaktadır. Bu uygulama, geleneğin dış politika sahasında kullanımında güncel ihtiyaç ve beklentilerin rolüne yapılan vurguyla örtüşmektedir. Gelenek tek başına önemlidir, ancak elitler onun işe yararlılığını da önemsemektedir. Bu bakımdan, geleneğin dış politika sahasında bir araç olarak kullanıldığını gözden kaçırmamak gerekmektedir. Uyum söylemine başvurulmasının bir diğer boyutu ise bölgesel ve küresel etki alanı yaratmaya yönelik bir girişimin parçası olmasıdır. Çin'in, özellikle Konfüçyüs Enstitüleri kanalıyla yerel geleneği küresele aktarmaya yönelik epistemik bir yapı inşa ettiği vurgulanmıştır. Bu yapı, hacim ve yoğunluk olarak yöneldikleri kitleler üzerinde etki yaratma düzeyine ulaşmış ve aktör açısından önemli bir yumuşak güç aracı haline gelmiştir. Sonuç olarak Çin, Konfüçyüsçülüğü başlangıç noktası olarak almak suretiyle hem küresel epistemin yereli etkilemesinin önüne geçmekte hem de bununla yetinmeyerek Konfüçyüsçülüğü küresel imaj yönetimi amacıyla kullanmakta ve etki alanları yaratmaktadır. Bu girişimin, aktörü tehdit olarak ele alan epistemik topluluklar tarafından üretilen, Çin dış politikasının iddialı ve baskın olduğu (*assertive*) bilgisine karşı bir cevap çabası olduğu düşünülebilir. Aktörün yükselişinin, bölgesel ve küresel barışa yönelik bir tehdit olmadığı savunması yapılmaktadır. Çin'in Tayvan, Tibet, Şincan ve Güney Çin Denizi sorunlarında tavizsiz ve baskın bir dış politika yürüttüğü iddialarını dindirme çabasında olduğu da hissedilmektedir. Aktörün, sıralanan dış politika sorunlarını uyum söylemi etrafında çözmeye yöneldiğine dair bir belirti bulmak kolay değildir, ancak tavizsiz yaklaşımın yarattığı imaj bozukluğunu gidermek adına geleneğe sarıldığı izlenimine kapılmak mümkündür. Ejderha-panda analogisi bu durumu somut bir şekilde resmetmektedir. Sonuçta, fikir geleneği ögesi olan uyum söylemi ile çıkarların çatışması durumunda uyum söyleminin bir yana bırakıldığı, çıkarın gereğinin yerine getirilmesinde geleneğin bir araç olarak kullanılıp kullanılamayacağı değerlendirildiği ortaya çıkmaktadır. Bevir ve arkadaşlarının kuramına paralel olarak Çin dış politikası, geleneğin başlangıç noktası olarak alındığının ve reel-politiğin koşulları karşısında tökezlediğinin bir örneğini oluşturmaktadır. Bu durumda, uyumun ulaşılması arzu edilen ideal bir dış politika normu olduğuna yönelik bir kanaate varılması da zorlaşmaktadır.

Türkiye de Çin'in küresel düzeyde gösterdiği yükselişin bölgesel bir örneğini oluşturmaktadır. Maddi kapasite açısından ulaştığı seviye ile dış politika alanında bağımsız hareket etme eğiliminin güçlendiği, etkili bir yumuşak güç politikasını devreye sokabildiği ve çok kutupluluğu fırsata çevirebildiğinin altı çizilmiştir. Bu gelişmeler, aynı zamanda kendine özgü bir fikir geleneğine tutunmasına da uygun bir zemin hazırlamıştır. Milenyum ile birlikte Türkiye'nin, klasik fikir geleneğine yeniden vurgu yaptığı gözlenmeye başlamıştır. Bu vurgu, aynı zamanda, klasik geleneğin sürdürülmesini mümkün görmeyen elitlere ve onun güncel temsilcilerine de bir tepki olarak kendini göstermiştir. Çin örneğinde, siyasal dizgenin katılığına bağlı olarak görülmeyen veya ortaya çıkmasına imkan tanınmayan bu düşünsel zıtlık hali dış politika icrasında da kendini göstermektedir. Milli devletin kuruluşuyla birlikte klasik fikir geleneğinin devlet katında geçerliliğinin kalmadığına ve bir kopuş yaşandığına ilişkin bulguların, bu konudaki süreklilik iddialarına kıyasla daha yoğun olduğu belirtilmiştir. Gelenek alanındaki düzlem değişikliğinin dış politika sahasına yansımaları olmuştur. Yerleşik Türk-İslam geleneği yerine pozitivizmi başlangıç noktası olarak alan, Gökalp'in mefkure uğrunda bir araya gelen insanlardan oluşan topluluk olarak tanımladığı millet bağlamında Türklüğü esas alan bir kimlik anlayışı ile sekülerizm, rasyonellik ve strateji odaklı bir dış politika icrası gerçekleştirildiği gözlenmiştir. Batılılaşma sürecinin olgunlaşması sonucu, kurulan milli devletin "muasır medeniyetler seviyesine ulaşma" söylemi bu dönemin temel politika normu halini almıştır. Bu kapsamda, Müslüman devletlerle sınırlı temas yaklaşımına yönelik eleştirilerin yanında, bu devletler tarafından –hilafet bağının koparılması nedeniyle– Türkiye'ye karşı bir tepkinin olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, klasik fikir geleneği toplumsal düzeyde devamlılığını sürdürmüş ve uygun siyasal şartlarda muhafazakarlık kavramı etrafında yeniden ortaya çıkmıştır. Muhafazakarlık genel itibarıyla yerleşik olanı, yani geleneği koruma niyeti, değişimin bazı şartların yerine gelmesi halinde ve sınırlı şekilde kabul edilmesi olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda, yerelliği ve kendine özgülüğü bir yana bırakan geleneğe karşı bir yeniden inşa hareketi gözlenmiştir. Düşünsel zıtlığı katı bir şekilde bünyesinde barındıran yeniden inşa hareketi, pozitivizm ile tahrip edildiğine kanaat getirdiği klasik fikir geleneklerini yeniden norm haline getirmeye yönelmiştir. Dışsal olanın saptırıcı etkisine dikkat çekilmiş, "ben-idraki" söylemiyle yerellik ve öze vurgu yapılmıştır. Bu vurgu ile birlikte, Türkiye'nin bölgesindeki aktörlerle ortak bir zemin hazırlama şansı doğmuştur. Zira, geleneğin sınırları aşan bir boyutu bulunmaktadır. Çin'de ise Konfüçyüsçü fikir geleneğinin sınır aşan bir özelliği bulunmamakta olup, ortak zemin oluşturulması için ek çaba gerekmektedir.

Çalışma boyunca vurgulandığı üzere, her iki aktörün dış politika icrasında gelenek ile reel-politik arasında bir devinim bulunmaktadır. Yaptığımız temel çıkarsama, Türkiye için bu devinimin daha yoğun olduğudur. Klasik fikir geleneği olarak ortaya koyduğumuz resmin iç politika alanında önemli bir temeli bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında elitler için fikir geleneği, bir varoluş nedeni olarak görülebilir. Hitap edilen kesimin sınırların dışına taşması ve İslam dünyasının haklarının küresel düzeyde korunmasına yönelik girişimlerin gelenek tasavvurunun güçlü olmasıyla ilgili olduğu iddia edilebilir. Dokuz siyasi partinin varlığına rağmen, anayasal düzeyde tek parti devleti olan Çin'de ise Konfüçyüsçülüğü ana tema olarak benimsemiş bir siyasi akımdan söz etmek mümkün değildir. Bu içsel durum, gelenek-dış politika arasında –Türkiye ile karşılaştırıldığında– düşük yoğunluklu bir devinim olarak karşımıza çıkmaktadır. Hu Jintao döneminden itibaren dış politika sahasında bu konuda bir eğilimin olduğu vurgulanmıştır. Geleneğe söylem düzeyinde yoğun bir vurgunun olduğunun, ancak norm düzeyinde aynı yoğunluğun gözlenmediğinin altı çizilmiştir. Elitler, bir dış politika sorununda, uyum, kolektif çıkar ve erdemi rafa kaldırıp, reel-politiğin gereklerine dönebilmektedir. Türk dış politikası elitleri ise tabandan gelen talep doğrultusunda geleneği sahaya sürme konusunda kararlı bir duruş sergilemektedir. Elitler, bu kararlılık sonucunda bölgesel düzeyde olumlu geribildirim almakta ve kazanım elde etmektedir. Bununla birlikte, bu tablo gelenek-dış politika ilişkisinin tamamını açıklamamaktadır. Elitler bu ilişkiyi, Çin dış politikası uygulamasında olduğu gibi güncel ihtiyaçlar doğrultusunda yönlendirmektedir. Dışsal ve içerik bakımından kısmen örtüşen fikri hareketlerin kaldıraç etkisi yaratma kapasitesinden yararlanma eğilimi güncel olanın da denkleme dahil olduğunu kanıtlamaktadır. İki aktörün de gelenekten etki alanı yaratma bakımından beklentileri olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, geleneğin dış politika sahasına sürülmesi sürecinde kapasite bakımından sınıra dayanılması ve reel-politiğin aksi yönde zorlamada bulunması halinde beklentilerin gerçekleşmemesi olasılığının da hesaba katılması gerekliliği bir diğer parametre olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

Akçura, Y. (1976). *Üç tarz-ı siyaset*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Akçura, Y.(1992). Türk kudreti: Mustafa Kemal, içinde Kaplan, M. ve arkadaşları (Ed.), *Atatürk devri fikir hayatı I*, Ankara: Kültür Bakanlığı.

Akdoğan, Y.(2003). *Muhafazakar demokrasi*. Ankara: AK Parti.

Akdevelioğlu, A. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2003). Orta Doğu'yla ilişkiler, Oran, B.(Ed.). *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar (Cilt I: 1919-1980)* (Birinci baskı: 2001). İstanbul: İletişim.

Aksoy, M. ve Çemrek M. (2010). Türk dış politikasında kimlik sorunsalı, Yenigün C., Efeğil, E. (Der.) *Türkiye'nin değişen dış politikası*. İstanbul: Nobel.

Akşin, S.(2013). *Kısa Türkiye tarihi* (Onaltıncı baskı) (birinci baskı 2007). İstanbul: T.İş Bankası.

Akşin, S.(2017). *Yakın tarihimizi sorgulamak*, Ankara: Arkadaş.

Alkan, M.Ö.(2014). Giriş, Alkan, M.Ö.(Editör). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce (Cilt 1):Cumhuriyete devreden düşünce mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet'in birikimi* (Onuncu baskı), İstanbul: İletişim.

Alkan, M.Ö.(2014). Resmi ideolojinin doğuşu ve evrimi üzerine bir deneme içinde Alkan, M.Ö.(Editör). *Cumhuriyete devreden düşünce mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in birikimi* (Onuncu baskı), İstanbul: İletişim.

- Altunışık, M.B. (2014). Geographical representation of Turkey's cuspness: discourse and practice in Herzog, M. and Robins P. (Ed.). *The role, position and agency of cusp states in international relations*, New York: Routledge, 25-41.
- Aras, B. and Pala, Ö.(2015). Practical geopolitical reasoning in the Turkish and Qatari foreign policy on the Arap Spring. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 17(3), 286-302.
- Aras, B. and Görener, A. (2010). National role conceptions and foreign policy orientation: the ideational bases of the Justice and Development Party's foreign policy activism in the Middle East, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12(1), 73-92.
- Asad, T.(1986). "The idea of an anthropology of Islam" içinde Atay, T. (2003), Gelenekçilikle karşı-gelenekçiliğin gelgitinde Türk "gelenek-çi" muhafazakarlığı içinde Çiğdem, A.(Ed.). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce (Cilt 5): Muhafazakarlık*. (birinci baskı). İstanbul: İletişim.
- Atay, T. (2003). Gelenekçilikle karşı-gelenekçiliğin gelgitinde Türk "gelenek-çi" muhafazakarlığı içinde Çiğdem, A.(Ed.). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce (Cilt 6): muhafazakarlık*. (birinci baskı). İstanbul: İletişim.
- Ayata, A. ve Yücel, G.(2015). *Yeni küresel düzende Türk dış politikasının kimlik arayışı*. Ankara: Nobel.
- Ayata, B.(2015). Turkish foreign policy in a changing Arab world: rise and fall of a regional actor? *Journal of European Integration*, 37(1), 95-112.
- Aydınlı, E., Kurubaş, E., Özdemir, H. (2015). *Yöntem, kuram, komplo: Türk Uluslararası İlişkiler disiplininde vizyon arayışları* (Birinci baskı). İstanbul: Küre.
- Aysevener, K.(1999). Türkiye Cumhuriyeti'nin felsefi temelleri, *Doğu Batı*, 2(8), 117-124.
- Ayubi, N.(1992). *Arap dünyasında din ve siyaset*, İstanbul: Cep.

- Baali, F.(1988). *Society, state, and urbanism: Ibn Khaldun's sociological thought*, Albany: State Uni. Of NY Press, 6 içinde Say, S. (2011). *İbn Haldun'un Düşünce Sistemi ve Uluslararası İlişkiler Kuramı*, İstanbul: İlk Harf.
- Bank, A. and Karadag, R.(2012). *The political economy of regional power: Turkey under the AKP*, GIGA Working Papers, Hamburg.
- Barsegian, I. (2005). *The sources of ideas in the Post-Soviet Russian foreign policy (1991-1994): transnational policy networks and Russia's Monroe Doctrine*, John Hopkins Üniversitesi (Doktora tezi).
- Başak, S.(2010). Erol Güngör'ün modernleşmeye bakışı ve modernleşme bağlamında oluşturduğu aydın tipolojisi içinde Prof. Dr. Erol Güngör'ün anısına Türkiye'de değişim sempozyumu(6-9 Aralık 2010), Ankara: Gazi Üniversitesi, 111-146.
- Belge, M. (2014). *Militarist modernleşme: Almanya, Japonya, Türkiye*. (Üçüncü baskı) (Birinci baskı 2011). İstanbul: İletişim.
- Belge, M.(2009). Mustafa Kemal ve Kemalizm içinde İnel, A.(Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce (Cilt 2): Kemalizm* (Altıncı baskı). İstanbul: İletişim.
- Berkofsky, A.(2016). "The Chinese Dream" and Chinese foreign and security policies-rosy rhetoric and harsh realities, *Asia-Pacific Review*, 23(2), 109-128.
- Bevir, M., Daddow, O. and Hall, I.(2013). Introduction: interpreting British foreign policy. *The British Journal of Politics and International Relations*, 15(2), 163-174.
- Bora, T.(2017). *Cereyanlar: Türkiye'de siyasi ideolojiler* (Üçüncü baskı). İstanbul: İletişim.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2004). *Turkish Foreign policy and Turkish identity: a constructivist approach*, New York: Routledge.

- Brady, A.(2008). Marketing dictatorship: propaganda and thought work in contemporary China, Lanham, MD: Rowman And Littlefield. In Ford, C.A. (2015), *The party and the sage: communist China's use of quasi-Confucious rationalizations for one party dictatorship and imperial ambition. Journal Of Contemporary China*, 24(96),1032-1047.
- Brzezinski, Z. (2012). *Strategic vision. America and the crisis of world power*, New York: Basic Books.
- Buckley, M. (2005). *Political constructivism and global justice: rethinking international relations*. Emory Universitesi, Doktora Tezi.
- Callahan, W.A.(2010). *China: The Pessoptimist Nation*, New York: Oxford.
- Campbell, K.M. and Blackwill, R.D.(2016). *Xi Jinping on the global stage, Chinese foreign policy under a powerful but exposed leader*. Council Special Report No.74.
- Cannadine, D., (1983). The context, performance and meaning of ritual: the British Monarchy and the invention of tradition, c.1820-1977. In Hobsbawm, E. and Ranger, T.(Eds.), *The invention of tradition*. New York: Cambridge University Press.
- Carvalho, B., Leira, H. and Hobson, J.M. (2011). The big bangs of IR: the myths that your teachers still tell you about 1648 and 1919. *Millennium: Journal Of International Studies*, 39(3), 735-758.
- Checkel, J.T (1998). The constructivist turn in international relations theory. *World Politics*, 50(2). 324-348.
- Collingwood, R. G.(2013). *Tarih tasarımı*. Ankara: Doğu Batı.
- Cox, R.(1992). Towards a post-hegemonic conceptualization of world order: reflections on the relevancy of Ibn Khaldun, Rosenau J.n., Czempiel E.O. (Eds.), *Governance without government: order and change in world politics*, Cambridge: Cambridge Un.

Press, içinde Say, S. (2011). *İbn Haldun'un düşünce sistemi ve Uluslararası İlişkiler kuramı*", İstanbul: İlk Harf.

Cox, R.(2002). Universality in international studies: a historicist approach, Brecher, M.-Harvey, F.P.(Ed.), *Millennial Reflections On International Studies* , Ann Harbor, University Of Michigan Press, içinde Say, S. (2011). *İbn Haldun'un düşünce sistemi ve Uluslararası İlişkiler kuramı*", İstanbul: İlk Harf.

Cox, R.W. (2010). Historicity and international relations: a tribute to Wang Gungwu. In *China and international relations: the Chinese view and the contribution of Wang Gungwu*, New York: Routledge.

Cox, R.W. and Schechter, M.G.(2002). The political economy of a plural world: critical reflections on power, morals and civilization içinde Okur, M.A. (2010), *Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk*. Ankara: Binyıl.

Çağlayan, S.(2011). *Müslüman Kardeşler'den Yeni Osmanlılar'a İslamcılık*. (ikinci baskı, birinci baskı 2010). Ankara: İmge.

Çalış, Ş.H.(2005). Uluslararası ilişkilerin dini-politiği içinde Aktay, Y.(Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce (Cilt 6): İslamcılık*, İstanbul: İletişim.

Çınar, M.(2013). AKP ve İslami hareketler: defansif ve dağıtıcı iktidar kardeşliği içinde Uzgel, İ., Duru, B.(Ed.) *AKP kitabı: bir dönüşümün bilançosu*. (üçüncü baskı, birinci baskı 2009) Ankara: Phoenix.

Çubukçu, İ.A.(1986). *Türk düşünce tarihinde felsefi hareketleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Dal, E.P.(2014). On Turkey's Trail as a "Rising Middle Power" in the Network of Global Governance: Preferences, Capabilities, and Strategies, *Perceptions*, 19(4), 107-136.

Davutoğlu, A.(1996), Medeniyetlerin ben-idraki, *Divan*, 1(1), 1-53.

Davutoğlu, A.(2008). Turkey's foreign policy vision, *Insight Turkey*, 10(1), 77-96.

Davutoğlu, A. (2009). *Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu* (otuzbirinci baskı). İstanbul: Küre.

Davutoğlu, A. (2014). The formative parameters of civilizations: a theoretical and historical framework içinde Dallymar, F. et al. (Editör), *Civilizations and world order*, Maryland: Lexington Books.

Dueck, C. (2001). "America as she has been": the role of ideas at key turning points in U.S. grand strategy, Princeton Üniversitesi, Doktora tezi.

Duran, B.(2013). Understanding the AK Party's identity politics: a civilizational discourse and its limits. *Insight Turkey*, 15(1), 91-109.

Emecen, F.M.(2010). Osmanlı devletinin Batı politikası (14 ve 16. Yüzyıllar) içinde Bıyıklı, M.(Ed.) *Türk dış politikası: Osmanlı dönemi (2)*, İstanbul: Gökkuşbe.

Engin, M.S.(1992), Anadolu'da en eski Türk medeniyeti ve cihan medeniyetlerine hakimiyeti içinde Kaplan, M. ve arkadaşları (Ed.), *Atatürk devri fikir hayatı II*, Ankara: Kültür Bakanlığı.

Engin, V.(2015). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tarihi devamlılık*. İstanbul: Yeditepe.

Erdoğdu, T.(2013). Açık tarihçilik: tarih inşasında tartışmalı konular –yeni eğilimler– imkanlar, *Cogito*, Sayı:73, 400-434.

Ereker, F. (2010). *Dış politika ve kimlik: inşacı perspektiften Türk dış politikasının analizi*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi.

Eren, E.K.(2012). *Muhafazakar siyaset anlayışı ve demokrasi*. Doktora tezi, Gazi Üniversitesi.

Eren, H.(1972). Atatürk ve Ziya Gökalp, *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, 27(254), 172-177.

Eren, N.(1963). *Turkey today and tomorrow: an experiment in Westernization*. New York: Praegar.

Ergur, A.(2002). Türkiye’de siyasal düşüncenin gelişmesinde Fransız etkisi, Laçiner, Ö. (Ed.); *Dönemler ve Zihniyetler*, İstanbul: İletişim.

Erhan, Ç.(2010). *Türk dış politikasının güncel sorunları*. Ankara: İmaj.

Ersal, A.(2012). *Türkiye’de ulus devlet ve Ziya Gökalp Mümtaz Turhan Erol Güngör*. Ankara: Ötüken.

Fairbank, J.K. (1968). *The Chinese World Order: Traditional China’s Foreign Relations* (Cambridge: Harvard Un. Press) içinde Hsu, C.(1991), Applying Confucian Ethics To International Relations, *Ethics And International Relations*, 5(1), 15-31.

Fang, X.2014). China’s foundational thought and ancient philosophers, *International Journal Of Liberal Arts And Social Science*, 2(2), 47-54.

Fazlıoğlu, İ.(2016). *Soruların peşinde*. (ikinci baskı. Birinci baskı 2015). İstanbul: Papersense.

Feng, H.(2007). *Chinese Strategic Culture And Foreign Policy Decision-Making*, New York: Routledge.

Fenzhi, Z. (2015). *Xi Jinping: How To Read Confucius And Other Chinese Classical Thinkers*, New York: Beijing Media Time.

Fırat, M. ve Kürkçüoğlu,Ö.(2016). Orta Doğu'yla İlişkiler, Oran,B.(Ed.), *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar, (Cilt I: 1919-1980)*. İstanbul: İletişim.

Findley, C.V. (2010). *Turkey, Islam, nationalism and modernity*, ABD: Yale Uni. Press.

Flangan, S.J., Brannen S.J.(2008). *Turkey's Shifting Dynamics: Implications For US-Turkey Relations, (A Report Of The US-Turkey Strategic Initiative)*, CSIS Raporu: Washington.

Ford, C.A. (2015). The Party and the sage: Communist China's use of Quasi-Confucious rationalizations for one party dictatorship and imperial ambition, *Journal Of Contemporary China*. 24(96), 1032-1047.

Fuller, G.E. (2011). *Yeni Türkiye Cumhuriyeti* (Çev. M. Acar) (Dokuzuncu baskı), İstanbul: Timaş.

Geis J.P. and Holt, B.(2009). Harmonious society: rise of new China. *Strategic Studies Quarterly*, 3(4), 75-94.

Giddens, A.(1990). *The consequences of modernity*. UK: Polity Press.

Gilpin, R.(1981). War and change in world politics, New York: Cambridge University Press, 96 içinde Say, S. (2011). *İbn Haldun'un düşünce sistemi ve Uluslararası İlişkiler Kuramı*", İstanbul: İlk Harf.

Goodman, N. (1984). Of mind and other matters, Cambridge: Harvard University Press, 50-53. In Onuf, N.G. (1989). *World of our making: rules and rule in social theory and international relations*. South Carolina: University Of South Carolina Press.

Gökalp, Z.(2016). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, İstanbul: EMA Klasik.

Gönlübol, M. (1975). Milletlerarası siyasi teşkilatlanma, Ankara: AÜSBF Yay., 104-105 içinde Say, S. (2011). *İbn Haldun'un düşünce sistemi ve Uluslararası İlişkiler kuramı*, İstanbul: İlk Harf.

Güngör, E.(1992). *Kültür değişmesi ve milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken.

Güngör, E.(1996). *Türk kültürü ve milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken.

Gu, L. (1995). The Analects and Political Philosophy of Confucius, Pekin Üniversitesi, Doktora Tezi.

Guba, E.G. and Lincoln, Y.S. (1994). Competing paradigms in qualitative research, Denzin N.K. and Lincoln, Y.S. (Eds.), *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: Sage.

Haas, P.M.(1992). Introduction: Epistemic Communities And International Policy Coordination, *International Organization*, 46(1), 1-35.

Hale, W.(2003). *Türk dış politikası: 1774-2000*. (Çev. P.Demir) (Birinci baskı). İstanbul: Mozaik.

Herzog, M.(2014). From cusp to hub? How Turkey tried to instrumentalize its cusps as an aspiring multi-regional middle power. In Herzog, M. and Robins P. (Editors). *The role, position and agency of cusp states in international relations*, New York: Routledge, 42-59.

Hobsbawm, E. (1983). Mass producing traditions: Europe, 1870-1914. In Hobsbawm, E. and Ranger, T. (eds.), *The invention of tradition*. New York: Cambridge University Press.

Hobsbawm, E.(1983). Introduction: inventing traditions. In Hobsbawm, E., and Ranger, T., (eds.) *The invention of tradition*. New York: Cambridge University Press.

Hoffman, S.(1977). An American social science: International Relations, *Daedalus*, 106 (3), 41-60.

Hongying, W. (2010). Understanding the intangible in international relations: the cultural dimension of China's integration with the international community. In *China and international relations: the Chinese view and the contribution of Wang Gungwu*, New York: Routledge.

Hopf, T.(1991). Polarity, the offense defense balance, and war, *American Political Science Review*, 85(2), 475-493.

Hroub, K.(2010). *Hamas: a beginner's guide*. New York: Pluto.

Hsiung C.S. (2010). A Reappraisal Of Abrahamic Values And Neorealist IR Theory: From A Confucian-Asian Perspective. In *China and international relations: the chinese view and the contribution of Wang Gungwu*, New York: Routledge.

Hsu, C.(1991). Applying Confucian ethics to international relations, *Ethics And International Affairs*, 5(1), 15-31.

Huang, R (2007). *Çin tarihi: bir makro tarih yaklaşımı* (İkinci baskı). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Hung-Ming, K.(2013). *Çin halkının zihniyeti* (çev. H. Güven). Ankara: Doğu Batı.

Huntington, S.P.(1993). The clash of civilizations?, *Foreign Affairs*, 72(3). 22-49.

Huntington, S.P.(1996). *The clash of civilizations and the remaking of world order*, New York, Simon&Schuster.

İsraeli, R.(2003). *Çin'deki Müslümanlar: bir kültürel çatışma araştırması* (çev. İ.Kapaklıkaya). İstanbul: Gelenek.

İnalcık, H.(2006). Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlı, içinde *Doğu Batı: Makaleler I*, Ankara: Doğu Batı.

İnalcık, H.(2006). Ziya Gökalp: yüzyıla damgasını vuran düşünür içinde *Doğu Batı: Makaleler I*, Ankara: Doğu Batı.

İnan, A. (1931). Türk tarihinin ana hatları (methal kısmı) içinde Şimşek, A.(2012), Türk Tarih Tezi üzerine bir değerlendirme, *Türkiye Günlüğü*, 111, 85-100.

İnat, K. ve Telci, İ.N.(2011). Türkiye'nin İran, İsrail ve Suriye politikası 2010. Duran, B., İnat, K. ve Özcan, M.(Ed.). *Türk dış politikası yillığı 2010*. Ankara: SETA.

İnternet: 61. Hükümet Programı (Tem.2011). Web: <http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar#!/ak-parti-hukumet-programlari> adresinden 22 Ocak 2018'de alınmıştır.

İnternet: 62. Hükümet Programı, Web: <http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar#!/ak-parti-hukumet-programlari> adresinden 22 Şubat 2017'de alınmıştır.

İnternet: 64. ve 65. Hükümet Programları, Web: <http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar#!/ak-parti-hukumet-programlari> adresinden 22 Şubat 2017'de alınmıştır.

İnternet: Atay, T.(Şub. 2011). Müslüman Kardeşler nedir, ne değildir? Web: <http://t24.com.tr/yazarlar/bilinmeyen/musluman-kardesler-nedir-ne-degildir,3249> adresinden 9 Ocak 2018'de alınmıştır.

İnternet: A Wikistrat crowdsourced simulation: Turkey and Qatar- deal-makers or deal-breakers? Wikistrat, Kasım 2014, 13. Web: <http://wikistrat.wpengine.netdna->

cdn.com/wp-content/uploads/2014/11/Turkey-and-Qatar-Deal-Makers-or-Deal-Breakers-Wikistrat-Report.pdf adresinden 10 Şubat 2018'de alınmıştır.

İnternet: Alaranta, T.(Şub.2017). Is the Kemalist Project to blame for Turkey's failed democracy? Web: <https://www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/576-is-the-kemalist-project-to-blame-for-turkeys-failed-democracy.html> adresinden 1 Mayıs 2017'de alınmıştır.

İnternet: Albert, E. (Ekim 2015). The Shangai Cooperation Organization. Web: <http://www.cfr.org/china/shanghai-cooperation-organization/p10883> adresinden 21 Mart 2017'de alınmıştır.

İnternet: Altan, E.(May.2017), Türkiye'nin gönül haritası, Web: <http://turkiyedeiktidardergisi.com/analitik/sinirsiz-bir-gonul-cografyasi/> adresinden 10 Haziran 2017'de alınmıştır.

İnternet: Baker, P.(Şub.2017), White House weighs terrorist designation for Muslim Brotherhood, Web: <https://www.nytimes.com/2017/02/07/world/middleeast/muslim-brotherhood-terrorism-trump.html> adresinden 25 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Bunzel, J.(Mart 2015). From paper state to caliphate: the ideology of the islamic state (Analysis paper), 8. Web: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/The-ideology-of-the-Islamic-State.pdf> adresinden 20 Ocak 2018'de alınmıştır.

İnternet: Balkan ülkeleri ile ilişkiler, Web: <http://www.mfa.gov.tr/balkanlar-ile-iliskiler.tr.mfa> adresinden 30 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Başbakan Davutoğlu: PKK ellerini tetikten çeksin çağrısı doğru bir çağrı (Ağu.2015), Web: https://www.ntv.com.tr/turkiye/basbakan-davutoglugpkk-ellerini-tetikten-ceksin-cagrisi-dogru-bir-cagri,5YjPvacVcUG4zap_Dg7S0A adresinden 30 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Berger, P. (Nis.2011), What is the west? And where is it? Web: <https://www.the-american-interest.com/2011/04/20/what-is-the-west-and-where-is-it/> adresinden 10 Temmuz 2017’de alınmıştır.

İnternet: Cain, S. (Aralık 2015). Authors urge China to release Nobel Peace Prize winner on seventh anniversary of his arrest. Web: <https://www.theguardian.com/books/2015/dec/08/authors-china-liu-xiaobo-nobel-prize-winner-pen-international> adresinden 29 Ocak 2017’de alınmıştır.

İnternet: CACI Forum: Turkey’s foreign policy under Erdogan’s presidency: what shapes it? (Kas.2014). Web: <http://www.silkroadstudies.org/forums-and-events/item/13063-turkeys-foreign-policy-under-erdogans-presidency-what-shapes-it?.html> adresinden 9 Şubat 2017’de alınmıştır.

İnternet: Christensen T.J. (2011). The advantages of an assertive China. Web: <https://www.foreignaffairs.com/articles/east-asia/2011-02-21/advantages-assertive-china> adresinden 18 Mart 2017’de alınmıştır.

İnternet: Chan, J. (Ağu. 2008). Beijing Olympic Games Opening Ceremony blacks out most of twentieth century. Web: <https://www.wsws.org/en/articles/2008/08/olymp-a12.html> adresinden 23 Ocak 2017’de alınmıştır.

İnternet: China’s Peaceful Development (Eylül 2011), Web: http://www.china.org.cn/government/whitepaper/2011-09/06/content_23362811.htm adresinden 25 Ekim 2016’da alınmıştır.

İnternet: China-growth rate of gross domestic product from 2010 to 2021. Web: <https://www.statista.com/statistics/263616/gross-domestic-product-gdp-growth-rate-in-china/> adresinden 17 Ocak 2017’de alınmıştır.

İnternet: Chinese dragon: a powerful metaphor in Chinese cultural history. (2015). Web: <http://resources.primarysource.org/content.php?pid=55421&sid=405880> adresinden 18 Mart 2017’de alınmıştır.

İnternet: Constitution and By-laws of the Confucious Institutes. Web: http://english.hanban.org/node_7880.htm#no1 adresinden 18 Mart 2017'de alınmıştır.

İnternet: Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın AK Parti Grup Toplantısında Yaptıkları Konuşma (Mart 2018), Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/91644/ak-parti-grup-toplantisinda-yaptiklari-konusma.html> adresinden 30 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Parlamentolar arası Kudüs Platformu "Kudüs ve Sürecin Problemleri" Sempozyumunda Yaptıkları Konuşma (Kas.2016), Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/61174/parlamentolararasi-kudus-platformu-kudus-ve-surecin-problemleri-sempozyumunda-yaptiklari-konusma.html> adresinden 30 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın AK Parti'nin 3. Olağanüstü Kongresinde Yaptıkları Konuşma (May.2017), Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/77429/ak-parti-3-olaganustu-buyuk-kongresinde-yaptiklari-konusma.html> adresinden 30 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Büyükelçiler ve DEİK İş Konseyi Başkanları ile İftar Programında Yaptıkları Konuşma (Haz.2016), Web: <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/44413/buyukelciler-ve-deik-is-konseyi-baskanlari-ile-iftar-programinda-yaptiklari-konusma.html> adresinden 30 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Davutoğlu: Kudüs Kanuni'nin emaneti(Kas.2014), Web: <http://www.gazetevatan.com/davutoglu-kudus-kanuni-nin-emaneti-694975-gundem/> adresinden 30 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Domino theory principle: Dwight D. Eisenhower, 1954. Public papers of the Presidents (Dwight D. Eisenhower). Web: <http://coursesa.matrix.msu.edu/~hst306/documents/domino.html> adresinden 06 Mart 2017'de alınmıştır.

İnternet: Dorn, C.A.(Şubat 2003) Ownership With Chinese Characteristics: Private Property Rights And Land Reform In PRC, Cato Institute. Web: <https://www.cato.org/publications/congressional-testimony/ownership-chinese-characteristics-private-property-rights-land-reform-prc> adresinden 17 Ocak 2017’de alınmıştır.

İnternet: Dotson, J. (Temmuz 2011). The Confucian Revival In The Propaganda Narratives Of The Chinese Government. Web: http://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/Confucian_Revival_Paper.pdf , adresinden 25 Ocak 2017’de alınmıştır.

İnternet: Eradicating ideological viruses: China’s campaign of repression against Xinjiang’s Muslims (Eylül 2018). Human Rights Watch Report Web: https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/china0918_web.pdf adresinden 9 Eylül 2018’de alınmıştır.

İnternet: Erdem, H.(Ekim 2016), “Misak-ı Milli sadece işgal altındaki Arap topraklarının Osmanlı’dan ayrılmasını kabul etmişti” Web: <http://www.karar.com/yazarlar/hakan-erdem/misak-i-milli-sadece-iskal-altindaki-arap-topraklarinin-osmanlidan-ayrilmasini-kabul-etmisti-2420> adresinden 3 Kasım 2017’de alınmıştır.

İnternet: Erdem, H.(Ocak 2017). Hiç tarz-ı siyaset veya hepsi. Web: <http://www.karar.com/yazarlar/hakan-erdem/hic-tarz-i-siyaset-veya-hepsi-3192#> adresinden 7 Ocak 2018’de alınmıştır.

İnternet: Eremitism in Ancient China, part 3: One Hundred Schools (2006). Web: <http://www.hermitary.com/articles/china-3.html> adresinden 22 Ocak 2017’de alınmıştır.

İnternet: Erimtan, C.(Nis.2017). A recipe for civil war? Erdogan, the Muslim Brotherhood and rise of the populist right. Web: <http://21stcenturywire.com/2017/04/08/a-recipe-for-civil-war-erdogan-the-muslim-brotherhood-and-rise-of-the-populist-right/> adresinden 30 Ocak 2018’de alınmıştır.

İnternet: Erkmen, S.(Haz.2017). Türkiye'nin Katar'a desteğinde risk ve fırsatlar. Web: <http://www.dw.com/tr/yorum-t%C3%BCrkiyenin-katara-deste%C4%9Finde-risk-ve-f%C4%B1rsatlar/a-39181545> adresinden 10 Şubat 2018'de alınmıştır.

İnternet: Esmer, S.(Şub.2017), Bir Kuşak Bir Yol (One Belt One Road) projesinde Türkiye'nin önemi. Web: <http://www.utikad.org.tr/haberler/?id=14489> adresinden 12 Mayıs 2017'de alınmıştır.

İnternet: French, H.W.(Kasım 2007), Letter from China: what if Beijing is right?, New York Times, Web: http://www.nytimes.com/2007/11/02/world/asia/02iht-letter.1.8162318.html?_r=0 adresinden 20 Ekim 2016'da alınmıştır.

İnternet: Friedberg, A. (Ekim 2014). Asia emerges as center of gravity in the international system. The American Enterprise Institute. Web: <https://www.aei.org/publication/eye-asia/> adresinden 17 Ocak 2017'de alınmıştır.

İnternet: Full text of Jiang Zemin's report at 16th Party Congress (Kasım 2002). Web: <http://www.china.org.cn/english/features/49007.htm#10> adresinden 5 Şubat 2017'de alınmıştır.

İnternet: Gary, R. (2011-2012), China's Confucian Makeover, University Of Puget Sound, Web: <http://www.pugetsound.edu/files/resources/social-sciences-rachael-gary.pdf> adresinden 28 Ocak 2017'de alınmıştır.

İnternet: Gertz, B.(Haz.2015), Obama secretly backing Muslim Brotherhood, Web: <https://www.washingtontimes.com/news/2015/jun/3/inside-the-ring-muslim-brotherhood-has-obamas-secr/> adresinden 30 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Gilsinan, K.(2015). Cliché of the moment: China's increasing assertiveness. Web: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/09/south-china-sea-assertiveness/407203/> adresinden 18 Mart 2017'de alınmıştır.

İnternet: Gunjan, S., Tibetan uprising and the 2008 Beijing Olympics: a chronology, (Ağu. 2008), Web: <http://www.idsa.in/chronology/TibetanUprisingandthe2008BeijingOlympics> adresinden 12 Şubat 2017'de alınmıştır.

İnternet: Hu Jintao'nun Birleşmiş Milletlerin 60'ıncı Yıl Görüşmelerindeki Konuşması (Eylül 2005). Web: <http://www.un.org/webcast/summit2005/statements15/china050915eng.pdf> adresinden 20 Mart 2017'de alınmıştır.

İnternet: Jacob, E.D. Mao And The Great Leap Forward Web: <https://www.ncas.rutgers.edu/mao-and-great-leap-forward> adresinden 17 Ocak 2017'de alınmıştır.

İnternet: Kader, M.A. (Ekim 2013). Turkey's relationship with the Muslim Brotherhood. Web: <http://english.alarabiya.net/en/perspective/alarabiya-studies/2013/10/14/Turkey-s-relationship-with-the-Muslim-Brotherhood.html> adresinden 21 Ocak 2018'de alınmıştır.

İnternet: Keating, J. (Ekim 2015). Web: http://www.slate.com/blogs/the_slatest/2015/10/23/robert_mugabe_wins_2015_confucius_prize.html adresinden 29 Ocak 2017'de alınmıştır.

İnternet: Kerekhove, F., Egypt's Muslim Brotherhood and the Arab Spring (May.2012), Canada Defense and Foreign Policy Institute, Policy Update Paper, Web: https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/cdfai/pages/43/attachments/original/1413677221/Egypt's_Muslim_Brotherhood_and_the_Arab_Spring.pdf?1413677221 adresinden 24 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Lihua, Z. (2013). China's traditional values and modern foreign policy. Web: <http://carnegietsinghua.org/publications/?fa=50629> adresinden 15 Şubat 2017'de alınmıştır.

İnternet: Liu, M. (Ağu. 2008). The Olympics Opening Ceremony and China's Past. Web: <http://europe.newsweek.com/olympics-opening-ceremony-and-chinas-past-88171?rm=eu> adresinden 23 Ocak 2017'de alınmıştır.

İnternet: Luxiao, Z., China's Sovereignty over the South China Sea Island Brooks no denial (Aralık 2015). Web: <http://en.people.cn/n/2015/1215/c90000-8990883.html> adresinden 19 Temmuz 2016'da alınmıştır.

İnternet: Mahanta, S., (Mayıs 2015). China is not backing down in the South China Sea, Foreign Policy. Web: <http://foreignpolicy.com/2015/05/18/south-china-sea-kerry-beijing/> adresinden 14 Haziran 2015'de alınmıştır.

İnternet: Manaz, A. (2008). Türkiye'de Siyasal İslamcılık (II. Cilt), Web: <https://books.google.com.tr/books?id=l-aeCAAAQBAJ> adresinden 20 Ocak 2018'de erişilmiştir.

İnternet: Maturidi (İslam Ansiklopedisi, Cilt 28, s.146), Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=280146> adresinden 31 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: "Medeniyet birikimiyle irtibatını koparan bir ülke fikri kuraklığa maruz kalır." (May.2017), Web: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/75263/medeniyet-birikimiyle-irtibatini-koparan-bir-ulke-fikr-kurakliga-maruz-kalir.html> adresinden 30 Mart 2018'de alınmıştır.

İnternet: Miller, N.(2010), Pragmatic nationalism and Confucianism: the new ideology of the CCP, Inquires Journal/Student Pulse, 2 (04). Web: <https://www.inquiriesjournal.com/articles/229/pragmatic-nationalism-and-confucianism-the-new-ideology-of-the-ccp> adresinden 5 Şubat 2017'de alınmıştır.

İnternet: Nicholas Onuf on the evolution of social constructivism, turns in IR, and a discipline of our making, Web: <http://www.theory-talks.org/2015/07/theory-talk-70.html> adresinden 15 Nisan 2016'da alınmıştır.

İnternet: Özbudun, E. Türkiye'nin kuruluş yıllarında bir yabancı gazetecinin Ankara yolculuğu ve Atatürk'le görüşmesi. Web: <http://www.atam.gov.tr/dergi/turkiyenin-kurulus-yillarinda-bir-yabanci-gazetecinin-ankara-yolculugu-ve-ataturkle-gorusmesi> adresinden 20 Kasım 2017'de alınmıştır.

İnternet: Özdemir, Ç.(Haz.2017). Why Turkey is standing behind Qatar in the Gulf crisis. (Interview with Serhat Erkmen). Web: <http://www.dw.com/en/why-turkey-is-standing-behind-qatar-in-the-gulf-crisis/a-39213145> adresinden 12 Şubat 2018'de alınmıştır.

İnternet: Page, J.(2015), Why China is turning back to Confucius? Web: <http://www.wsj.com/articles/why-china-is-turning-back-to-confucius-1442754000> adresinden 16 Şubat 2017'de alınmıştır.

İnternet: Panda, A.(Mayıs 2015). The legacy of China's May Fourth Movement. The Diplomat. Web: <http://thediplomat.com/2015/05/the-legacy-of-chinas-may-fourth-movement/> adresinden 22 Ocak 2017'de alınmıştır.

İnternet: Ranking of the world's richest countries by GDP (2014). Web: <http://en.classora.com/reports/t24369/general/ranking-of-the-worlds-richest-countries-by-gdp?edition=2014&fields=> adresinden 17 Ocak 2017'de alınmıştır.

İnternet: Reform And Opening-up policies in China. Web: <http://www.chinaorbit.com/china-economy/china-politics/china-economic-reform.html> adresinden 17 Ocak 2017'de alınmıştır.

İnternet: Robert Jervis on nuclear weapons, explaining the non-realist politics of the Bush administration and US military presence in Europe. Web: <http://www.theory-talks.org/2008/07/theory-talk-12.html> adresinden 14 Haziran 2016'da alınmıştır.

İnternet: Roberts, D.(Mart 2014). Qatar, the Ikhwan and transnational relations in the Gulf. Web: <https://pomeps.org/2014/03/18/qatar-the-ikhwan-and-transnational-relations-in-the-gulf/> adresinden 31 Ocak 2018'de alınmıştır.

İnternet: Rudd, K. (Mayıs 2015), The Price Of Mistrust, Web: <http://foreignpolicy.com/2015/05/07/china-us-relations-washington-beijing/> adresinden 22 Şubat 2017’de alınmıştır.

İnternet: Shaw, S. (Şub.2001), Jiang’s appeal to virtue harks back to Confucious, Web: <http://sinmingshaw.com/client/articlesDetail.php?aID=3> adresinden 31 Ocak 2017’de alınmıştır.

İnternet: Sikkink, K., Keck, M.(1999), Transnational Advocacy Networks in international and regional politics, 89. Web: http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic446176.files/Week_7/Keck_and_Sikkink_Transnational_Advocacy.pdf adresinden 30 Nisan 2016’da alınmıştır.

İnternet: South China Sea dispute: Philippines says China has warned of confrontation (Tem. 2016). Web: <https://www.theguardian.com/world/2016/jul/19/south-china-sea-dispute-philippines-says-china-has-warned-of-confrontation> adresinden 19 Temmuz 2016’da alınmıştır.

İnternet: Standford Report (2005). Brezezinski says “world’s center of gravity” could shift to Asia in future. Web: <http://news.stanford.edu/news/2005/march16/videos/28.html> adresinden 17 Ocak 2017’de alınmıştır.

İnternet: Szalanska, J.(Kas.2011). Future perspectives of Turkey-Egypt relations. Web: <http://www.bilgesam.org/en/incele/1441/-future-perspectives-of-turkey-egypt-relations/#.WoauboPFKt8> adresinden 20 Ocak 2018’de alınmıştır.

İnternet: Tian, W. (Ağustos 2010), Is world’s center of gravity “moving eastward” Web: <http://en.people.cn/90001/90780/91343/7092983.html> adresinden 17 Ocak 2017’de alınmıştır.

İnternet: Trager, E.(Tem.2017). Muslim Brotherhood is the root of the Qatar crisis. Web: <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-muslim-brotherhood-is-the-root-of-the-qatar-crisis> adresinden 31 Ocak 2018’de alınmıştır.

İnternet: Tunus Nahda lideri Gannuşi: İslamcılar laikler ile uzlaşmalı (Haz.2016) Web: <http://t24.com.tr/haber/tunus-nahda-hareketi-lideri-gannusi-islamcilar-laiklerle-uzlasmali,345536> adresinden 30 Ocak 2018’de alınmıştır.

İnternet: Van Ditmarsch, H.P., Logical fragments in Ibn Khaldun’s Muqaddimah, içinde Rahman S.(2008), The unity of science in the Arabic Nation, <http://personal.us.es/hvd/pubs/muqaddimah.pdf> adresinden 2 Ocak 2017’de alınmıştır.

İnternet: Westernization. Southeast Asia. new dictionary of the history of ideas. Web: <http://www.encyclopedia.com/places/britain-ireland-france-and-low-countries/british-and-irish-political-geography-14> adresinden 10 Temmuz 2017’de alınmıştır.

İnternet: What China’s peaceful development means for the rest of the world. Web: http://www.china.org.cn/government/whitepaper/2011-09/06/content_23362811.htm adresinden 17 Ocak 2017’de alınmıştır.

İnternet: White House weighs terrorist designation for Muslim Brotherhood (Şub.2017), Web: <https://www.nytimes.com/2017/02/07/world/middleeast/muslim-brotherhood-terrorism-trump.html> adresinden 25 Mart 2018’de alınmıştır.

İnternet. Yivei, W.(Ocak 2013) “China Model” breaking hegemony of Western universal values, Web: <http://en.people.cn/90883/8092980.html> adresinden 20 Şubat 2017’de alınmıştır.

İnternet: WTO: China outpaces US in exports, (Nisan 2007) Web: http://www.chinadaily.com.cn/chinagate/doc/2007-04/16/content_851758.htm adresinden 30 Ocak 2017’de alınmıştır.

İnternet: Yeni Osmanlılar Cemiyeti (2013), 431. Web: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c43/c430239.pdf> adresinden 2 Haziran 2017’de alınmıştır.

İnternet: Yeni Türkiye Sözleşmesi-2023 (Mart 2015), Web: <http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar#!/ak-parti-hukumet-programlari> adresinden 1 Şubat 2018'de alınmıştır.

İnternet: Zhao, S., *Confucianism and other scholastic thoughts in the Spring-Autumn Period and their impact on the Chinese traditional culture and values* (335-341), Web: http://iaccp.org/ebook/xian/PDFs/6_1Zhao.pdf adresinden 17 Ocak 2017'de alınmıştır.

Jackson, R. and Soronsen, G. (2003). *Introduction to international relations: theories and approaches*. New York: Oxford.

Jahn, E. (2015). *International Politics: Political Issues Under Debate (I)*, Berlin: Springer.

Jarvie, G., Hwang, D., Brennan, M.(2008). *Sports, revolution and the Beijing Olympics*, İngiltere: Bloomsbury.

Jervis, R. (1976). *Perception and misperception in international politics*, New Jersey: Princeton.

Johnston, A.I. (2013). How new and assertive is China's new assertiveness?, *International Security*, 37(4), 7-48.

Kafadar, C.(2014). Osmanlı siyasal düşüncesinin kaynakları üzerine gözlemler, içinde Alkan, M.Ö.(Editör). *Cumhuriyete devreden düşünce mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in birikimi*, İstanbul: İletişim.

Kalaycıoğlu, E.(2000). Tarık Zafer Tunaya: Osmanlıdan Cumhuriyet'e siyasal kurumlar ve çağdaşlaşma, *Doğu Batı*, 3(12), 111-119.

Kalın, İ.(2016). *Ben, öteki, ötesi: İslam-Batı ilişkileri tarihine giriş* (yedinci baskı), İstanbul: İnsan.

- Kalpakistan, J.(2008). Ibn Khaldun's influence on current International Relations theory, *The Journal Of North African Studies*, 13(3), 363-376, içinde Say, S. (2011). *İbn Haldun'un Düşünce Sistemi ve Uluslararası İlişkiler Kuramı*, İstanbul: İlk Harf.
- Kaplan, M., Enginün, İ., Kerman, Z., Birinci, N. ve Uçman, A.(1992). *Atatürk devri fikir hayatı I*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Karacasulu, N.(2015). Interpreting Turkey's Middle East policy in the last decade, *All Azimuth*, 4(1), 27-38.
- Karluk, A.C.(2018). Çinlilerin millet düşüncesinin kökenleri ve ötekilere bakışı. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 1(1). 31-54.
- Kaygusuz, Ö.(2013). Türkiye-AB ilişkilerinin "möbius" şeridi: AKP reformculuğu ve AB çokkültürlülüğü, Uzgel, İ., *AKP kitabı: bir dönüşümün bilançosu*. (üçüncü baskı, birinci baskı 2009) Ankara: Phoenix.
- Khalidi, T.(1985). Classical Arab Islam: the culture and heritage of the Golden Age, Princeton, Darwin Press içinde Say, S. (2011). *İbn Haldun'un düşünce sistemi ve uluslararası ilişkiler kuramı*, İstanbul: İlk Harf.
- Kırık, H. ve Morva, O. (2016). *Cumhuriyet ve pragmatizm: yazılmamış kuram*. İstanbul: Doruk.
- King, G., Keohane, R.O., Verba S. (1994). *Designing social inquiry: scientific inference in qualitative research*. New Jersey: Princeton.
- Kissinger, H. (2006). *Diplomasi*, İstanbul: T.İş Bankası.
- Klotz, A. and Lynch, C., (2007). *Strategies for research in constructivist international relations*, New York: Armonk.

Korlaelçi, M. (2002). *Pozitivizmin Türkiye'ye girişi*. Ankara: Hece.

Korlaelçi, M.(2001). Pozitivist Düşüncenin İthali, Alkan, M.Ö. (Ed.) *Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, İstanbul: İletişim.

Kösebalaban, H.(2008). Torn Identities and Foreign Policy: The Case of Turkey and Japan. *Insight Turkey*, 10 (1), 5-30.

Kösebalaban, H.(2014). *Türk dış politikası: İslam, milliyetçilik ve küreselleşme*. (Çev: Hüsamettin İnaç). Ankara: Bigbang. (Eserin orijinali 2011'de yayımlandı).

Kösoğlu, N.(2013). *Türk milliyetçiliğinin doğuşu ve Ziya Gökalp* (üçüncü baskı, birinci baskı 2005), İstanbul: Ötüken.

Kösoğlu, N.(2017). *Hukuka bağlılık açısından eski Türkler'de-İslam'da ve Osmanlı'da devlet* (dördüncü baskı, birinci baskı 1997), İstanbul: Ötüken.

Kürkçüoğlu, Ö.(1980). "Dış politika" nedir? Türkiye'de dünü ve bugünü. *SBF Dergisi*, 35(1), 309-335.

Langlois, A.J.(2007). Worldviews and international political theory. In Griffiths, M.(Ed.), *International relations theory for the twenty first century: an introduction*. New York: Routledge.

Latham, A.(2007). The Confucian continuites of Chinese geopolitical discourse, *Macalester International*, 18(20), 243-251.

Lebow, R.N. (2008). *A cultural theory of international relations*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Levenson, J.R. (1968). *Confucian China and its modern fate: a trilogy*, Los Angeles: University Of California Press.
- Lewis, B.(2002). *The emergence of modern Turkey*, Londra: Oxford University Press.
- Mahçupyan, E.(1999). Osmanlı dünyasının zihni temelleri üzerine, *Doğu Batı*, 2(8), 49-68.
- Mango, A. (2002). Türk dış politikasının Atatürkçü kökenleri ve bunların iç bağlantıları üzerine düşünceler içinde Makovsky, A. Ve Sayarı, S. (Ed.). *Türkiye'nin yeni dünyası: Türk dış politikasının değişen dinamikleri* (birinci baskı). İstanbul: Alfa, 13-27.
- Mardin, Ş. (2008). *Jön Türklerin siyasi fikirleri: 1895-1908*, İstanbul: T. İş Bankası Yayınları.
- Mardin, Ş. (1990). *Türkiye'de toplum ve siyaset: Makaleler I* (Birinci baskı). İstanbul: İletişim.
- Mardin, Ş. (2014). Yeni Osmanlı düşüncesi içinde Alkan, M.Ö.(Editör). *Cumhuriyete devreden düşünce mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in birikimi* (Onuncu baskı), İstanbul: İletişim Yay.
- Mazrui, A.A.(1990). Cultural forces in world politics, London: James Curry. In Huntington, S.P.(1996), *The clash of civilizations and the and the remaking of the new world order*, New York: Simon&Schuster.
- Mehmet, O.(1999). *Westernizing the third world: the eurocentricity of economic development theories*. Londra; Routledge.
- Mesquita, R.(July 2016). *The limits of regional powerhood: a comparative study of Brazil and Turkey*. Presented at the 24th World Congress of Political Science, Poznan, Poland.

- Min, S.ve Juwen, F.(2015). Study on the construction of Chinese harmonious culture and its methodology, *Cross-Cultural Communication*, 11(6). 10-15.
- Natil, I.(2015). *Hamas transformation: opportunities and challenges*. Newcastle: Cambridge.
- Naughton, B.(1994). China's economic development strategy, Robinson, T.W. and Shambaugh (Eds.), *Chinese foreign policy: theory and practice*. New York: Oxford.
- Naughton, B.(1994). The foreign policy implications of China's economic development strategy. In Robinson, T.W., Shambaugh, D. (Ed.), *Chinese Foreign Policy: Theory And Practice*, New York: Oxford.
- Noakes, S. (2012). Transnational advocacy networks and moral commitment: the free Tibet campaign meets the Chinese State, *International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis*, 67 (2). 507-525.
- Okur, M.A.(2010). *Emperyalizm, hegemonya, imparatorluk: tarihsel dünya düzenleri ve Irak'ın işgali* (Birinci baskı). Ankara: Binyıl.
- Okur, M.A.(2012). Büyük kimliğin izinde: genişleme çağları, Ergenekonlar ve Türklük içinde Kafkasyalı, M.S.(Ed). *Orta Asya'da İslam: temsilden fobiye*. Ahmet Yesevi Üniversitesi.
- Okur, M.A. (2017). "Bir Kuşak, Bir Yol" projesinin jeopolitiği, Türk kuşağı ve Uygurlar, *Akademik Hassasiyetler*, 4(8), 45-55.
- Onar, N. F.(2009). Echoes of a universalism lost: rival representations of the Ottomans in today's Turkey. *Middle Eastern Studies*, 45(2), 229-241.

- Oran, B.(2013). Dış politika: genel değerlendirme, Oran, B.(Ed.), *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar, (Cilt III: 2001-2012)*, İstanbul: İletişim.
- Oran, B. (2003). Dönemin bilançosu (1919-1923), Oran, B.(Ed.). *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar (Cilt I: 1919-1980)* (Birinci baskı: 2001). İstanbul: İletişim.
- Oran, B.(2013). Dönemin dış politikası, Oran, B.(Ed.) *Türk dış politikası, Kurtuluş Savaşından bugüne, olaylar, belgeler, yorumlar, Cilt III (2001-2012)*. İstanbul: İletişim.
- Oran, B. (2003). TDP'nin askeri, siyasal, ekonomik arkaplanı, Oran, B.(Ed.). *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar (Cilt I: 1919-1980)* (Birinci baskı: 2001). İstanbul: İletişim.
- Oran, B. (2003). TDP'nin kuramsal çerçevesi, Oran, B.(Ed.). *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar (Cilt I: 1919-1980)* (Birinci baskı: 2001). İstanbul: İletişim.
- Oran, B.(2003). TDP'nin temel ilkeleri içinde Oran, B.(Ed.), *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar (Cilt I: 1919-1980)* (Birinci baskı: 2001). İstanbul: İletişim.
- Ortaylı, İ. (2014). Osmanlı'da 18. yüzyıl düşünce dünyasına dair notlar içinde Alkan, M.Ö.(Editör). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce (Cilt 1):Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi* (Onuncu baskı), İstanbul: İletişim Yay.
- Öniş, Z. and Kutlay, M.(2013). Rising powers in a changing global order: the political economy of Turkey in the age of BRICS. *Third World Quarterly*, 34(8), 1409-1426.
- Ömerci, O. (2010). Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, *Tarih Okulu*, Sayı VIII, 95-109.

Öz, M.(2015). *Kanuni Kadimin peşinde: Osmanlı'da çözülme ve gelenekçi yorumcuları* (XVI. Yüzyıldan XVIII. yüzyıl başlarına). (Altıncı baskı, birinci baskı 1997). İstanbul: Dergah.

Özakpınar, Y.(1998). *Kültür ve medeniyet üzerine denemeler*. İstanbul: Ötüken.

Özakpınar, Y.(2015). *Kültür değişimleri ve Batılılaşma meselesi* (Beşinci baskı) (Birinci baskı 1995). İstanbul: Ötüken.

Özcan, M.(2017). Turkish foreign policy under the AK Party, *Insight Turkey*, 19(2), 9-19.

Özel, S. ve Özkan, B.(2015). Turkey: illusions versus reality içinde Kausch, K.(Ed.), *Geopolitics and democracy in the Middle East*. Madrid: Fride.

Özkeçeci-Taner B. (2004). *The role of ideas in coalition foreign policy-making: Turkey as an example, 1991-2002*, Syracuse Üniversitesi, Doktora tezi.

Özlem, D.(2002). Türkiye'de pozitivism ve siyaset içinde Kocabaşoğlu, Uygur (Ed.) *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Modernleşme ve Batıcılık (Cilt 3)*, İstanbul: İletişim.

Phillips, C.(2017). Eyes bigger than stomachs: Turkey, Saudi Arabia and Qatar in Syria. *Middle East Policy*, 24(1), 36-47.

Phillpott, D.(2001). Revolutions in sovereignty. In Snyder, J. (2004). One World, Rival Theories, *Foreign Policy*, 52-62.

Ploberger, C.(2016). China's reform and opening process: a new model of political economy? *Journal Of Chinese Economic And Business Studies*, 14(1), 69-87.

- Qin, Y. (2010). Why is there no Chinese international relations theory. In Acharya, A.-Buzan, B.(Eds.), *Non-Western International Relations Theory: Perspectives On An Beyond Asia*, New York: Routledge.
- Qing, J., The way of humane authority içinde Bell, D.A, Fan, R. (Ed.) (2013). *A Confucian constitutional order: how China's ancient past can shape its political future*, New York: Princeton Uni. Press.
- Rae, H.(2007). Theories of state formation. In Griffiths, M.(Ed.), *International Relations theory for the twenty first century: an introduction*, New York: Routledge.
- Ramachandran, V.(2017). Redefining China's Xinjiang policy: rhetoric or reality?, *International Area Studies Review*, 20(3). 273-290.
- Reus-Smit, C.(2008). Reading history through constructivist eyes, *Millennium: Journal Of International Studies*, 37(2), 395-414.
- Ringmar, E.(2016). How the world stage make its subjects: an embodied critique of constructivist IR theory, *Journal Of International Relations And Development*, 19(1), 101-125.
- Robins, P.(2007). Turkish foreign policy since 2002: between a post-islamist government and a Kemalist state, *International Affairs*, 83(2), 289-304.
- Said, E.(2004). *Şarkiyatçılık: Batı'nın şark anlayışları* (dördüncü basım. Birinci basım 1999). İstanbul: Metis.
- Sandıklı, A.(2008). *Atatürk'ün dış politika stratejisi ve Avrupa Birliği*, İstanbul: Beta.
- Say, S. (2011). *İbn Haldun'un düşünce sistemi ve Uluslararası İlişkiler kuramı*, İstanbul: İlk Harf.

- Schell O. and Delury J.(2013). *Wealth and power: China's long march to the twenty-first century*, New York: Random House.
- Schmidt, B.C.(2013). On the history and historiography of international relations. In Griffiths, M.(Ed.), *International relations theory for the twenty first century: an introduction*, New York: Routledge.
- Schmidt, N.(1967). *Ibn Khaldun: historian, sociologist and philosopher*, Ams Press, New York, 45 içinde Say, S. (2011). *İbn Haldun'un düşünce sistemi ve Uluslararası İlişkiler kuramı*, İstanbul: İlk Harf.
- Schonberg, K.K.(12-15 Eylül 2007). *Ideology and identity in constructivist foreign policy analysis*, Presented At The Standing On International Relations European Consortium For Political Research Sixth Pan-European Conference Turin-Italy.
- Schultz, K. (2013). Domestic politics and international relations. In Carlsnaes, W., Risse, T, Simmons, B.A. (Eds.), *Handbook Of International Relations*, Londra: Sage.
- Scobell, A (2002). China and strategic culture, Penn: US Army War College içinde Latham, A.(2007), The Confucian continuities of Chinese geopolitical discourse, *Macalester International*, 18(20), 243-251.
- Shih C. and Jiwu, Y.(2013). Between core national interest and a harmonious world, *The Chinese Journal of International Relations*, 6(1), 59-84.
- Shirk, S.L. (2007). *China: fragile superpower*. New York: Oxford.
- Sisci, F.(2009). Under the same sky: a new world-view from China, *Diogenes*, 56(1), 74-82.
- Skinner, Q.(2002). Vision of politics: volume one, regarding method, Cambridge: Cambridge University Press. In Reus-Smit, C.(2008). Reading history through constructivist eyes, *Millennium: Journal Of International Studies*, 37(2), 395-414.

- Smith, S. (1996). Positivism and beyond. In Smith, S., Booth, K., Zalewski, M.(Eds.) *International theory: positivism and beyond*. New York: Cambridge University.
- Smith, S. (2002). The United States and the discipline of International Relations: hegemonic country, hegemonic discipline? *International Studies Perspectives*, 4(2), 67-86.
- Somel, S.A. (2001). Osmanlı reform çağında Osmanlılık düşüncesi (1839-1913), Alkan, M.Ö. (Ed.); *Cumhuriyete devreden düşünce mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in birikimi* (onuncu baskı). İstanbul: İletişim.
- Song X.(2003). 'Reconstructing the Confucian ideal in 1980s China: the "culture craze" and new Confucianism', in John Makeham (ed.), *New Confucianism: A Critical Examination* (New York: Palgrave MacMillan) içinde Ford, a.g.m., 1033.
- Southgate, B.(2005). *What is history for?*, New York: Routledge.
- Sönmez, V.(2010). August Comte (1798-1857): Pozitivizm (Olguculuk), *Dokuz Eylül Üniversitesi HYÖ Elektronik Dergisi*, 3(3), 161-163.
- St.John, B.S. (2017). Pargeter, A.(2016) Return to the shadows: The Muslim Brotherhood and An-Nahda since the Arab Spring(Book review). *International Affairs*, 93(2), 494-496.
- Steans, J., Pettiford, L., Diez, T., El-Anis, I. (2010). *An introduction to international relations theory: perspectives and themes*. İngiltere: Pearson.
- Strange, S.(1997). Political economy and international relations, 172 Smith, S.-Booth, K. (Editörler), *International Relations theory today*, Cambridge, Polity Press içinde Say, S. (2011). *İbn Haldun'un düşünce sistemi ve Uluslararası İlişkiler kuramı*, İstanbul: İlk Harf.

Sutter, R.G. (2010). *Chinese foreign relations: power and policy since The Cold War*, UK: Rowman.

Suveren, Y.(2013). *The right wing conservative politicians in Turkey: ideological and political imaginations*. Doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Sybel, H. (2013). Tarihsel bilginin yasaları üzerine, *Cogito*, Sayı:73, 192-205.

Şeker, F.M.(2015). *Osmanlı entelektüel geleneği*. İstanbul: Dergah.

Şeker, F.M.(2015). *Türk zihniyet dünyası ve hayat felsefesi*. İstanbul: Dergah.

Şimşek, A.(2012). Türk tarih tezi üzerine bir değerlendirme, *Türkiye Günlüğü*, 111, 85-100.

Tamimi, A.(2007). Hamas: unwritten chapters. In Natil, I.(2015). *Hamas transformation: opportunities and challenges*. Newcastle: Cambridge.

Taşpınar, Ö.(2008). *Turkey's Middle East policies: Between Neo-Ottomanism and Kemalism*, Carnegie Endowment For International Peace.

Tekeli, İ.(2013). Siyasetçilerin tarihle ilişki kurma ahlakı üzerine, *Cogito*, Sayı:73, 283-304.

Telo, M. (2009). *International Relations: a European perspective*, Ashgate: Burlington.

Tongdong, B.(2013). An old mandate for a new state: on Jiang Qing's political Confucianism in a Confucian constitutional order: how China's ancient past can shape its political future, Bell D.A. (Ed.) (2013) : New Jersey: Princeton University Press.

- Tuğtan, M.A.(2016). Kültürel değişkenlerin dış politikadaki yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu, *Uluslararası İlişkiler*, 13(49), 3-24.
- Tunaya, T.Z.(2016). *Türkiye'nin siyasi hayatında Batılulaşma hareketleri* (Üçüncü baskı), İstanbul: Bilgi Üni.Yay.
- Tuncer, H. (2008). *Atatürkçü dış politika* (birinci baskı), İstanbul: Kaynak.
- Ulutaş, U.(2013). Türkiye'nin İsrail-Filistin politikası(2012). Duran, B., İnat, K., Ulutaş, U.(Ed.). *Türk dış politikası yillığı (2012)*. Ankara: SETA.
- Uzer, U.(2011). *Identity and Turkish foreign policy: the Kemalist influence in Cyprus and Caucasus*. New York: Palgrave.
- Uzgel, İ.(2013). Dış politikada AKP: stratejik konumdan stratejik modele, Uzgel, İ. ve Duru, B.(Ed.). *AKP kitabı: bir dönüştürümün bilançosu*. (üçüncü baskı, birinci baskı 2009) Ankara: Phoenix.
- Üçağaç, A.(2016). Türkiye'nin Körfez ülkeleri politikası, Duran, B., İnat, K.(Ed.) *Türk dış politikası yillığı (2015)*. İstanbul: SETA.
- Ülken, H.Z.(2007). *Türk tefekkürü tarihi* (Üçüncü baskı) (Birinci baskı 1933-1934). İstanbul: Yapı Kredi.
- Ülken, H.Z.(2015). *Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi* (Üçüncü baskı) (Birinci baskı 1966), İstanbul: T.İş Bankası.
- Ünüvar, K.(2001). İttihatçılıktan Kemalizme: İhya'dan İnşa'ya, içinde Alkan, Mehmet Ö. (Ed.), *Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, İstanbul: İletişim.
- Viotti, P.R. and Kauppi, M.V. (2012). *International relations theory*. ABD: Pearson.

- Walker J.W. (2012). *How post-imperial successor states shape memories*, Doktora Tezi, Princeton Üniversitesi.
- Wasserstrom, J.N.(2011). *21. yüzyılda Çin: Çin hakkında bilmek istediğiniz her şey*, İstanbul: İletişim.
- Wei, C.(2016). China-Taiwan relations and the 1992 consensus, 2000-2008. *International Relations of the Asia-Pacific*, 16(1), 67-95.
- Wendt, A.(1999). *Social theory of international politics*. New York: Cambridge University Press.
- Wight, C. (2013). Philosophy of social science and international relations. In Carlsnaes, W., Risse, T, Simmons, B.A. (Eds.), *Handbook Of International Relations*. Londra: Sage.
- Wong, J.(1995). China's economic reform and open-door policy viewed from Southeast Asia, *ASEAN Economic Bulletin*, 11(3), 269-279.
- Woods L.T. (1993). *Asia Pacific diplomacy: non-governmental organizations and international relations*, UBC Press: Vancouver.
- Wu, J.S.(1975). Understanding Maoism: a Chinese philosopher's critique, *Studies in Soviet Thought*, 15(2), 99-118.
- Xiao, F. (2004). *China and constructivism*. Miami Üniversitesi, (Doktora Tezi).
- Xiao, R. (2010). Traditional Chinese theory and practice of foreign relations: a reassessment. In Yongnian, Z.(Ed.) *China and international relations: the chinese view and the contribution of Wang Gungwu*, New York: Routledge.

- Xinning, S.(2001). Building international relations theory with Chinese characteristics, *Journal Of Contemporary China*, 10(26), içinde Xiao, F. (2004), *China and constructivism*, Miami Üniversitesi, (Doktora Tezi).
- Xuetong, Y., (2011). *Ancient Chinese thought, modern Chinese power*, New Jersey: Princeton.
- Yang, R. and Pollack, J. (1998). *China's shadow: regional perspectives on Chinese foreign policy & military development*, Rand Corporation.
- Yao, X.(2000). *An introduction to Confucianism*, New York: Cambridge,
- Yavuz, M.H. (2001). Değişen Türk kimliği ve dış politika: Neo-Osmanlıcılığın yükselişi, Çalış, Ş.H., Dağı, İ., Gözen, R. (Editörler). *Türkiye'nin dış politika gündemi: kimlik, demokrasi, güvenlik* (birinci baskı). Ankara: Liberte, 35-64.
- Yeşilyurt, N.(2013). Orta Doğu'yla İlişkiler, Oran, B.(Ed.) *Türk dış politikası, Kurtuluş Savaşından bugüne, olaylar, belgeler, yorumlar, Cilt III (2001-2012)*. İstanbul: İletişim.
- Yeşilyurt, N. ve Akdevelioğlu, A.(2013). AKP döneminde Türkiye'nin Ortadoğu politikası, Uzgel, İ., Duru, B.(Ed.), *AKP kitabı: bir dönüşümün bilançosu*. (üçüncü baskı, birinci baskı 2009) Ankara: Phoenix.
- Yinhong, S.(2010). The returned China with Chineseness in history and world politics içinde *China and international relations: the Chinese view and the contribution of Wang Gungwu*, Routledge: New York.
- Yongnian, Z. (Ed.). (2010). *China And International Relations: The Chinese view and the contribution of Wang Gungwu*, New York: Routledge.
- York, R. and Clark, B.(2006). Marxism, positivism and scientific sociology: social gravity and historicity. *The Sociological Quarterly*, 47(3), 425-450.

Yu-lan F. (1948). *A short history of Chinese philosophy*, New York: Macmillan.

Yurdusev, N. (2010). Osmanlı mirası ve Türk dış politikası üzerine içinde Dinçer, O.B., Özdal, H., Necefoğlu, H.(editörler). *Yeni dönemde Türk dış politikası üzerine: uluslararası IV. Türk dış politikası sempozyumu tebliğleri*. (ikinci baskı), Ankara: USAK.

Zakaria, F. (2008). *The Post-American world*, New York: Norton.

Zhang, F.(2015). Confucian foreign policy traditions in Chinese history, *The Chinese Journal Of International Politics*, 8(2), 197-218.

Zhang, T.(2004), Self-identity construction of the present China, *Comparative Strategy*, 23(3), 281-301.

Zhao, S. (2015). ‘Rethinking the Chinese world order: the imperial cycle and the rise of China’, *Journal of Contemporary China*, 24(96), içinde Ford, a.g.m., 1033.

Zhao, T.(2006). Rethinking Empire from a Chinese concept “all-under-heaven”, *Social Identities*, 12(1), 29-41.

Zheng, Y. and Tok, S.K. (2007), “*Harmonious society*” and “*harmonious world*”: *China’s policy discourse under Hu Jintao*, China Policy Institute, University Of Nottingham.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Yılmaz, Cem
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 28.04.1978, Trabzon
Medeni hali : Evli
e-mail : cemyil@alumni.bilkent.edu.tr

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Doktora	Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler	-
Yüksek lisans	Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler	Mayıs 2005
Lisans	Ankara Üniversitesi, Maliye	Haziran 1999
Lise	Çankaya M.P. Anadolu Lisesi	Haziran 1995

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
1999-2001	Yaşarbank A.Ş.	Müfettiş Yrd.
2005- halen	T.C. Cumhurbaşkanlığı	Uzman

Yabancı Dil

İngilizce

Yayımlar

- İran ve Suudi Arabistan'ın Bitmeyen Bölgesel Rekabeti, *Ortadoğu Analiz*, 2011, 3(26), 53-62.

Hobiler

Kayak, dalış.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

